

**JTHB - The Journal of Travel
and Hotel Business**
www.soidergi.com.tr

Sahibi
SİDAS MEDYA AJANS TANITIM
DANIŞMANLIK LTD. ŞTİ. ADINA
İMTİYAZ SAHİBİ VE YAZI İŞLERİ
SORUMLUSU
ŞAKİR SARIÇAY

Genel Yayın Yönetmeni
Şakir SARIÇAY

Baş Editör
Dr. Muammer MESCİ

Yardımcı Editör
Dr. Emrah ÖZTÜRK

Alan Editörü
Dr. Erhan BOĞAN

Yardımcı Editörler
Dr. Emrah ÖZTÜRK

Reklam Müdürü
Nurcan AKMAN ŞENGÖR

Hukuk Danışmanı
Murteza AYDEMİR

Abone Sorumlusu
Halil SOLAK

Grafik Tasarım
Sidas Medya Tasarım Grubu

Yönetim Yeri
Fevzipaşa Blv.Çelik İş Merkezi
No:162 K:3 D:302 Çankaya - İZMİR
Te l:+90 0 232 441 60 01
Belgegeçer:+90 0 232 441 61 06

Dört Ayda Bir Yayınlanan Dergimiz
Basın Meslek İlkelerine Uymaktadır

Yıl: 20
Sayı: 1
Ocak - Şubat - Mart - Nisan 2023
ISSN: 1304-7590 E-ISSN: 2548-0871
Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi
Bir **SİMEDYA**
GRUP Yayınıdır.

Yayın Türü: Yerel Süreli
Hakem Denetimli Uluslararası Hakemli Dergi

Değerli Okuyucularımız,

20. yılımızın birinci sayısı (59. Sayı) ile karşınıza çıkmamızın gururunu ve mutluluğunu yaşamaktayız. Bu aşamaya gelebilmemizde katkı veren herkese çok teşekkür ederiz.

Bu sayımızda hakem denetimli beş araştırma makalesi ve bir olgu sunumu bulunmaktadır. Birinci makale Sayın Nevzat Yıldız, Sayın Sedat Çelik ve Sayın Ahmet Altuğ tarafından ele alınmıştır. Yazarlar, yerel halkın kültürel değerlere yönelik tutumlarını belirlemek ve kültürel değerlere yönelik tutumlarının demografik değişkenlere (yerelde yaşam süresi, kuşak, medeni durum, cinsiyet, eğitim) göre farklılaşp farklılaşmadığını ortaya koymaya yönelik bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. İkinci makale Sayın Selda Güven ve Sayın Bayram Şahin tarafından ele alınmıştır. Yazarlar, etik değerlere sahip ve örgütsel bağlılığı yüksek turizm çalışanların işletmede ortaya çıkan etik dışı uygulamaları ifşa etmelerinin ya da etmemelerinin sonuçlarını Hirschman'ın Çıkış, Ses ve Sadakat teorisi çerçevesinde tartışmak ve bilgi ifşasının sonuçlarıyla ilgili anlayışı geliştirmeye yönelik bir araştırma gerçekleştirmiştir. Üçüncü makale Sayın Nermin Ayaz Dönmez ve Sayın Fahri Helvacıoğlu tarafından ele alınmıştır. Yazarlar, dinlence, deniz ve çeşitli alternatif turizm faaliyetlerinin gerçekleştiği Marmaris'in, kırsal alanında arıcılık faaliyetleri ile ziyaretçi çekmeyi sağlayacak ve bölgede değer yaratacak apirota önerisine ilişkin bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Dördüncü makale Sayın Fatih Varol ve Sayın Nursabah Başer tarafından ele alınmıştır. Yazarlar, Eğirdir halkının sakin şehir hareketine yaklaşımı ile bölgedeki turizm etkisi algısı arasındaki ilişkiyi incelemeye yönelik bir araştırma gerçekleştirmiştir. Beşinci makale Sayın, Pelin Tuna Arslan ve Sayın Ekrem Aydın tarafından ele alınmıştır. Yazarlar, otel işletmelerinde örgütsel destek, yönetici desteği ve çalışma arkadaşları desteğinin yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisi üzerine bir araştırma yapmışlardır.

Olgular sunumu başlığı altında bu sayımızda bir çalışma bulunmaktadır. Bu çalışma, Sayın Atıla Yüksel tarafından ele alınmıştır. Dergimizin son sayısında yer verdiğimiz üç parçalı çalışmanın üçüncü bölümüdür. Hocamız, bu bölümde **gerçekliğin klasik ve kuantum mekaniikteki görünüşleri arasındaki farkları** ele almıştır.

Dergimizin bu sayısına katkıda bulunan bütün yazarlara teşekkür ederim. Bir sonraki sayımızda buluşmak dileğiyle sevgi ve saygılarımı sunarım.

Dr. Muammer MESCİ

Dergimiz

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

asos

JTHB
ULAKBİM

DRJI
Directory of Research
Journals Indexing

ve SÖBIAD

indekslerinde yer almaktadır.

SEYAHAT VE OTEL İŞLETMECİLİĞİ DERGİSİ (SOİD)

Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi (SOİD): Turizm sektöründe çalışan yönetici, akademisyen ve araştırmacılar arasında iletişimi ve işbirliğini sağlamayı ve artırmayı, turizm ve turizm işletmeciliği ile ilgili yeni düşüncelerin sunulduğu, karşılaşılan sorunların ve çözüm önerilerinin tartışıldığı bir platform oluşturmayı ve turizm sektöründe çalışan üst ve orta kademe yöneticileri genel yönetim ve turizm işletmeleri yönetimi alanındaki gelişmelerle ilgili bilgilendirmeyi amaçlamaktadır.

Belirtilen amaçlar doğrultusunda SOİD'in yayın ilkeleri aşağıda sıralanmıştır:

- SOİD dört ayda bir olmak üzere yılda üç kez yayımlanır,
- Yayın dili Türkçe - İngilizce'dir.
- Dergide bilimsel nitelikli makaleler yayımlanır ve ampirik (uygulamalı/deneysel) araştırmalara öncelik verilir. Ayrıca turizm sektörü temsilcilerinin görüşleri ve turizm sektörü ile ilgili inceleme dosyaları da yayımlanır,
- Makalelerde yer alan görüşlerin sorumluluğu tamamen yazar(lar)a aittir,
- Yayımlanmak üzere SOİD'e gönderilen çalışmalar daha önce hiçbir dergide yayımlanmamış olmalıdır,
- SOİD'e gönderilen çalışmalar tamamen bilimsel etik kurallarına uyularak hazırlanmış olmalıdır,
- Yayımlanan makalelere ilişkin tüm telif hakları dergiye aittir,
- Yazarlara makaleleri için herhangi bir telif ücreti veya başka bir isim altında ödeme yapılmaz. Dergiye çalışma gönderen yazarlar bu tür taleplerde bulunmamayı kabul etmiş sayılırlar.
- "SOİD'e gönderilen çalışmalar iThenticate programı kullanılarak intihale karşı incelenmektedir".
- SOİD açık erişim sistemi olan Ulakbim Dergipark üzerinde yayınlanmaktadır. Yayımlanan tüm sayılarına ve sayılarda yer alan makalelere ücretsiz olarak erişilir. Dergimiz **Budapeşte Açık Erişim Girişimini(BOAI)** desteklemektedir.
- SOİD çevrimiçi sürümünde yayımlanan akademik içeriğin tersi belirtilmediği sürece Sidas Yayıncılık tarafından Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 4.0 Unported (CC BY-NC-4.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.
- SOİD dergimize gönderilen aday makaleler için etik kurul kararı gerektiren çalışmalar için ayrı etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay makalede belirtilmeli ve belgelendirilmelidir. (<http://cabim.ulakbim.gov.tr/tr-dizin/tr-dizin-dergi-degerlendirme-kriterleri/>)

THE JOURNAL OF TRAVEL AND HOTEL BUSINESS

The Journal of Travel and Hotel Business aims to provide and improve the communication and collaboration between the managers academics and researchs working in the tourism sector, to create a platform where new ideas related to tourism and tourism management are offered where problems and solution proposals, that are met, are discussed and to inform the upper and middle level managers working in the tourism sector about the developments in the field of general management and tourism businesses management.

SOİD's broadcasting principles in the direction of specified purposes are listed below:

- SOİD' published three times a year, each four months.
- SOİD' published in Turkish and English.
- Scientific articles are published and empirical (practical/experimental) researches are given priority in the journal.
- In addition, the reviews of tourism sector representatives and reviews filed about tourism sector are published.
- The responsibility of opinions expressed in the article entirely belong to the authors.
- The studies submitted to SOİD for publications must not be published in any journal beforehand.
- The studies submitted to SOİD should be prepared by entirely obeying the scientific ethics rules.
- All copyrights related to published articles belong to the journal.
- Copyright fees or any other payments under another name are not paid to the authors for their articles.
- The authors who submit studies to the journal are considered as agreed not to demand this kind of claims.
- SOİD is published in Ulakbim Dergipark which is the open access system. All published articles and issue are accessible for free. Our Journal supports the **Budapest Open Access Initiative (BOAI)**
- Except where otherwise noted, academic content of this online version of the journal by SİDAS Publishing is licensed under the terms of Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 4.0 Unported (CC BY-NC-4.0) License.
- "Ethical committee approval must be obtained for candidate articles sent to our journal the SOİD that require an ethical committee decision. In addition, this approval document should be specified in the method section of the article and should be added to the end of the study."

YAYINCI KURULUŞ

Sidas Medya Ajans Tanıtım Danışmanlık Ltd. Şti.

Fevzi Paşa Bulvarı Çelik İş Merkezi, No:162 K:3/302 Çankaya / İZMİR

Tel: 0.232.4416001 Belgegeçer: 0.232.4416106 www.foodsektor.com

YAYIN KURULU

Kurucu Editörler / Founding Editors

Prof.Dr. Fevzi Okumuş - The University of Central Florida,
ABD, fokumus@mail.ucf.edu

Prof.Dr. Atila Yüksel - Adnan Menderes Üniversitesi,
Türkiye, atilayuksel@gmail.com

Prof.Dr. İzzet Kılınç - Düzce Üniversitesi,
Türkiye, izzetkilinc@gmail.com

Editör Kurulu / Editorial Board

Baş Editör	Dr. Muammer Mesci - Düzce Üniversitesi, Türkiye muammermesci@yahoo.com.tr
Alan Editörü	Dr. Erhan Boğan - Adıyaman Üniversitesi, Türkiye ebogan@adiyaman.edu.tr
Yardımcı Editörler	Dr. Emrah Öztürk - Düzce Üniversitesi, Türkiye, emrahozturk@duzce.edu.tr
İstatistik Editörü	Dr. Yalçın Karagöz - Düzce Üniversitesi, Türkiye ykaragoz01@hotmail.com
Örnek Olay Editörü	Dr. Cafer Topaloğlu - Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye ctopaloglu@mu.edu.tr
Çeviri Editörleri	Dr. Zafer Öter - İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Türkiye, oter@hotmail.com
Dizgi - Mizanpaj	Arş. Gör. Fırat ATBAŞ - Düzce Üniversitesi, Türkiye Dr. Yeliz PEKERŞEN - Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye

Bilimsel Danışma Kurulu / Scientific Advisory Board

Prof Dr. Ahmet AKTAŞ - Kapadokya Üniversitesi, Türkiye aktas@akdeniz.edu.tr	Prof Dr. Orhan BATMAN - Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Türkiye obatman@subu.edu.tr
Prof. Dr. Celil ÇAKICI - Mersin Üniversitesi, Türkiye, celilc@yahoo.com	Prof Dr. Necdet HACIOĞLU - Balıkesir Üniversitesi, Türkiye, hacioglu@balikesir.edu.tr
Prof. Dr. Orhan İÇÖZ - Yaşar Üniversitesi, Türkiye, orhan.icoz@yasar.edu.tr	Prof Dr. Nüzhet KAHRAMAN - İstanbul Ticaret Üniversitesi, Türkiye, nkahraman@iticu.edu.tr
Prof. Dr. Meral KORZAY - Boğaziçi Üniversitesi, Türkiye, korzay@boun.edu.tr	Prof Dr. Fevzi OKUMUŞ - The University of Central Florida, ABD, fokumus@mail.ucf.edu
Prof. Dr. Saime ORAL - Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye, saime.oral@deu.edu.tr	Prof Dr. Alp TİMUR - Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye, alp.timur@deu.edu.tr
Prof. Dr. Öcal USTA - Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye, ocal.usta@deu.edu.tr	Prof Dr. Muzaffer UYSAL - Virginia Polytech. Ins. and State Uni., ABD, samil@vt.edu
Prof. Dr. İzzet KILINÇ - Düzce Üniversitesi, Türkiye, izzetkilinc@gmail.com	Prof Dr. Atila YÜKSEL - Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Türkiye, atilayuksel@gmail.com

Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi aşağıda belirtilen indekslerde taranmaktadır.

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

asos
Research Journals Indexing

JUBİTAK
ULAKBİM

Research Bible

DRJI
Directory of Research
Journals Indexing

SOBIAD

Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi Hakem Denetimli Uluslararası Bir Dergidir.

The Journal of Travel and Hotel Business is an International Refreeing Journal

İÇİNDEKİLER / Contents

Hakem Denetimli Araştırma Makaleleri Refreeing Research Articles

Araştırma Makaleleri

- 6 **Kültürel Değerlere Yönelik Farkındalık Demografik Değişkenlere Göre Değişir mi? Cizre/Şırnak'ta Bir Araştırma**
Does Awareness of Cultural Values Change According to Demographic Variables? A Research in Cizre/Şırnak
Nevzat YILDIZ, Sedat ÇELİK, Ahmet ALTUĞ DOI: 10.24010/soid. 1178413
- 24 **A Study into the Relationship between Whistleblowing, Personal Ethical Values and Organizational Commitment: Hirschman's Exit, Voice and Loyalty in Tourism**
Bilgi İfşası, Bireysel Etik Değerler ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi: Hirschman'ın Çıkış (Exit), Ses (Voice) ve Sadakat (Loyalty) Teorisi Kapsamında Turizm Endüstrisi Üzerine bir Değerlendirme
Selda GÜVEN, Bayram ŞAHİN DOI: 10.24010/soid. 1165203
- 41 **Apiturizmin Geliştirilmesi Kapsamında Apirota Oluşturulmasına Yönelik Bir Araştırma: Marmaris Örneği**
A Research on the Designing Apiroute within the Scope of Developing Apitourism: The Case of Marmaris
Nermin AYZAZ DÖNMEZ, Fahri HELVACIOĞLU DOI: 10.24010/soid. 1198465
- 57 **Yerel Halkın Sakin Şehir Hareketine ve Turizmin Etkilerine Yönelik Algısının Belirlenmesi: Eğirdir İlçesi Örneği**
Determination of Local People's Perception of the Cittaslow Movement and the Effects of Tourism: The Case of Eğirdir District
Nursabah BAŞAR, Fatih VAROL DOI: 10.24010/soid. 1101247
- 73 **Otel İşletmelerinde Yenilikçi İş Davranışlarının Örgütsel Destek, Yönetici Desteği ve Çalışma Arkadaşı Desteği Üzerine Etkileri: İstanbul İli Örneği**
The Effects of Innovative Work Behaviors on Organizational Support, Manager Support and Colleague Support in Hotel Businesses: The Case of Istanbul Porvince
Pelın TUNA ARSLAN, Ekrem AYDIN DOI: 10.24010/soid. 1144883
- Akademik Görüş**
- 95 **Klasik İnsan-Kuantum İnsan-3: Gerçeklik Tüneli**
Atila YÜKSEL DOI: 10.24010/soid. 1288793
- 119 **Klasik İnsan-Kuantum İnsan-4: Yeni Materyalizm ve Gerçeklik**
Atila YÜKSEL DOI: 10.24010/soid. 1289468

Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi/
Journal of Travel and Hospitality Business
Cilt/Vol: 20(1),Yıl/ Year:2023, ss/pp,6-23
Gönderim Tarihi/ Received: 22.09.2022
Kabul Tarihi /Accepted:12.12.2022
DOI: 10.24010/soid.1178413

Araştırma Makalesi/ Research Article

Kültürel Değerlere Yönelik Farkındalık Demografik Değişkenlere Göre Değişir mi? Cizre/Şırnak'ta Bir Araştırma

Does Awareness of Cultural Values Change According to Demographic Variables? A Research in Cizre/Şırnak

Doç. Dr. Sedat ÇELİK
Şırnak Üniversitesi
Turizm ve Otel İşletmeciliği Y.O.
E-posta: sedattcelik@gmail.com

Nevzat YILDIZ
Şırnak Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
E-posta: nyildiz@sirnak.edu.tr

Ahmet ALTUĞ
Şırnak Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
E-posta: ahmetserdar_47@hotmail.com

Öz

Bu araştırmanın amacı yerel halkın kültürel değerlere yönelik tutumlarını belirlemek ve kültürel değerlere yönelik tutumlarının demografik değişkenlere (yerelde yaşam süresi, kuşak, medeni durum, cinsiyet, eğitim) göre farklılaşp farklılaşmadığını ortaya koymaktır. Bu amaç çerçevesinde nicel araştırma yöntemi kullanılmış olup, veriler anket tekniği ile toplanmıştır. Araştırma Şırnak'ın Cizre İlçesinde yapılmış olup kolayda örneklem yöntemi ile örnekleme yoluna gidilerek 384 katılımcıdan veri toplanmıştır. Veriler faktör analizi, t-testi ve ANOVA analizlerine tabi tutulmuştur. Analizler sonucunda katılımcıların Cizre ile ilgili kültürel değerlere yönelik olarak farkındalıkları üç boyut (kültürel değerlere yönelik tutum (KDYT), kültürel çalışmalara destek (KÇD), yerel yönetimin katkısı (YYK)) altında ortaya çıkmıştır. Bu boyutlara yönelik tutumların yaşam süresi, kuşak, cinsiyet, medeni durum ve eğitim değişkenlerine göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarının literatüre katkı sunacağı ve karar vericilere yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel değer, Miras, X Y Z kuşakları, Demografik değişken, Yerelde yaşam süresi, İkametgâh süresi, Cizre.

Abstract

The aim of this research is to determine the attitudes of the local people towards cultural values and to reveal whether their attitudes towards cultural values differ according to demographic variables (life expectancy in the local area, generation, marital status, gender, education). For this purpose, quantitative research method was used and data were collected by survey technique. The research was carried out in Cizre District of Şırnak and data were collected from 384 participants by sampling with convenience sampling method. Data were subjected to factor analysis, t-test and ANOVA analyzes. As a result of the analyzes, the awareness of the participants about the cultural values related to Cizre emerged under three dimensions (attitude towards cultural values (KDYT), support for cultural studies (KÇD), contribution of the local government (YYK)). It has been determined that the attitudes towards these dimensions differ according to the variables of life expectancy, generation, gender, marital status and education. It is thought that the results of the research will contribute to the literature and will guide the decision makers.

Key Words: Cultural Value, Heritage, X Y Z generations, Demographic variable, Length of life in the local, duration of residence, Cizre.

Extended Summary

It is extremely important that the people who know and live the local culture are aware of their cultural values and make their culture sustainable (Akpınar, et al. 2019). In this context, cultural awareness encompasses "the ability to be aware of the courtesy and morals, values, beliefs and attitudes that form the basis of society" (Quappe, et al. 2005). The aim of this research is to determine the attitudes of the local people towards cultural values and to reveal whether their attitudes towards cultural values differ according to demographic variables (life expectancy in the local area, generation, marital status, gender, education). Additionally, this study was based on two important theories (Generation theory and place attachment theory).

In this study, quantitative research method was used and data were collected by survey technique. The research was carried out in Cizre District of Şırnak and data were collected from 384 participants by sampling with convenience sampling method. According to the results of the factor analysis, cultural values were discussed in three dimensions (Attitude Towards Cultural Values (KDYT), Supporting Cultural Studies (KÇD), Contribution of Local Government (YYK)). According to the anova and t-test results; It has been revealed that the X generation has a higher attitude than the Y generation and the Y generation has a higher attitude than the Z generation in terms of the attitudes towards the KDYT and KÇD dimensions. The opposite is true for the YYK dimension.

Those with a high life expectancy in the local area have higher perceptions of KDYT and KCD dimensions. In this case, it can be said that those with a high life expectancy in the local area are more likely to support cultural values and cultural studies. It has been determined that the attitudes towards the KDYT dimension do not differ according to gender, but differ in the YYT and KÇD dimensions. In addition, it has been determined that the attitudes towards the YYK dimension do not differ according to marital status, but the attitudes towards the KDYT and KÇD dimensions vary according to the marital status." When we look at the perceptions of the participants towards cultural values in general, it is seen that the perception of the contribution of the local government (\bar{x} :2.50) is lower than the other dimensions (KDYT: \bar{x} :4.26, KÇD: \bar{x} :4.18).

In this study, as in every study, there are some limitations. Our research area is limited to Cizre and quantitative research method. By working in other districts of Şırnak province, the perceptions of the local people living in the cultural and religious tourism routes that will develop in the future, towards cultural values can be revealed. In addition, more in-depth information can be obtained by using the qualitative research method. In addition, the subject will be further clarified if it is investigated how other variables such as personality, cultural structure and social structure can affect awareness of cultural values with causal (regression) models.

1. Giriş

Küreselleşme ile küçük bir köye dönüşen dünya, kültürel anlamda tek tipleşmeye başlamıştır. Ekseriyetle batı kültürünün diğer kültürler üzerinde tahakküm kurması ile kültürel küreselleşme gerçekleşmektedir (Mahiroğulları, 2005). Bu durum yerel kültürlerin yozlaşması, yok olması, kültürel farkındalığın ve çeşitliliğin yok edilmesi ve kültürel çatışmaların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Rzayeva, 2020). Bu olumsuz durumun önüne geçebilmek için ülkeler ve uluslararası kuruluşlar çeşitli önlemler almaktadırlar. Örneğin UNESCO 1972 yılında Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmeyi imzalamıştır ve kültürel ve doğal mirasın

korunması gerekliliğinin altı çizilmiştir. Ayrıca UNESCO 2003'te "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Sözleşme Metninde küreselleşmenin hoşgörüsüzlük, kültürel mirasın bozulması, kaybolması ve yok olmasına neden olduğuna ve buna karşı özellikle somut olmayan kültürel mirasın korunması gerektiğine vurgu yapmaktadır (UNESCO, 2003). Türkiye de bu çerçevede Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde SOKÜM daire başkanlığı ve il müdürlüklerince çalışmalar yürütülmektedir.

Kurum ve kuruluşların yapacağı çalışmalar yerel kültürün yok olmaması veya bozulmaması için başlı başına yeterli değildir. Yerel kültürü bilen ve yaşayan halkın kültürel değerlerinin farkında olması ve kültürünü sürdürebilir kılması son derece önemlidir (Akpirinç, vd. 2019). Bu öneme binaen kültürel mirasın/değerlerin korunmasına yönelik çeşitli çalışmalar (Srivasta, 2015; Gülduran ve Gürdoğan, 2021; Kahraman vd., 2018; Shimray, 2019) yapılmıştır. Bu çalışmalarda üniversite öğrencilerinin (Keçe, 2015; Dinç vd., 2011; Polat 2018; Karadeniz, 2020), eğitimcilerin (Srivastava, 2015), yerel halkın (Akpirinç ve Mancı, 2019; Bal, 2021) kültürel değerlere yönelik farkındalık düzeyleri araştırılmıştır. Yerel halkın farkındalık düzeylerinin ele alındığı çalışmalarda (Morsümbül, 2014; Akpirinç ve Mancı, 2019, Bal, 2021) kültürel değerlere yönelik algının cinsiyet, medeni durum, yaş gibi çeşitli değişkenlere göre değiştiği görülmektedir. Ancak özellikle kuşak farklılıklarının ve yerelde yaşam süresinin kültürel değerlere yönelik farkındalıkları üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu ortaya koyan çalışma sayısı oldukça sınırlıdır. Oysa kuşak teorisi çerçevesinde kuşaklar arasındaki farklılık (Morsümbül, 2014) ve yer bağlılığı teorisi çerçevesinde yerelde yaşam süresinin (Karaca Yılmaz vd., 2017) yerel halkın tutumları üzerinde önemli etkileri olabilmektedir. Bu minvalde konunun demografik değişkenler açısından ele alınarak, gruplara göre farklılık gösterip göstermediği, demografik değişkenlerin kültürel değerlere yönelik tutumları ne kadar etkilediği tespit edilmemesi, konunun daha iyi açıklanmasına katkı sağlayacaktır. Bu sayede kültür ve turizm paydaşlarına, karar vericilere, politika yapıcılara ve yerel halka, kültürel değerlere yönelik farkındalık oluşturulması ve yapılması gerekenlerle ilgili önerilerin geliştirilmesi önemlidir. Bu öneme binaen kültürel miras açısından önemli bir zenginliği barındıran Cizre ilçesi bu araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Son yıllarda turist gruplarının Cizre'ye geldiği görülmektedir. Turizm sektörünün kültür üzerindeki etkileri düşünüldüğünde, henüz turizm sektörü gelişmeden burada bu çalışmanın yapılması sonraki yıllarda araştırmanın tekrar edilmesi zamansal açıdan ve kültüre bakış açısındaki gelişim süreçlerini de değerlendirmek adına önem arz etmektedir.

Yapılan açıklamalar ışığında çalışmanın amaçları a) Yerel halkın kültürel değerlere yönelik farkındalık düzeylerini tespit etmek b) kültürel değerlere yönelik farkındalık boyutlarının demografik değişkenlere, yerelde yaşam süresine ve kuşaklara göre farklılaşma durumunu ortaya koymak c) katılımcılarda konu ile ilgili farkındalık oluşturarak kültürel değerlerin korunmasına yönelik katkıda bulunmaktır. Bu bağlamda bu çalışma, kültürel farkındalığa yönelik tutumların, özellikle *kuşak ve yerelde yaşam süresi, önceki çalışmalarda pek araştırılmaması bu araştırmayı önemli ve özgün kılmaktadır*. Ek olarak Cizre gibi kadim bir yerde kültürel değerler ile ilgili çalışmanın daha önce pek yapılmamış olması da çalışmaya değer katmaktadır. Ayrıca kültürel değerlere yönelik tutumların anlaşılması açısından kuşak, yerelde yaşam süresi ve demografik değişkenlere göre farklılıkların belirlenerek yerel halkın konuya ilişkin tutumlarının daha derinlemesine anlaşılması sağlanılarak kültürel mirasın korunması noktasında yapılacak planlamalara katkı sunulması beklenmektedir. Çalışmanın bu aşamasından sonra kavramsal çerçeveye değinilmiş, teorik arka plan ve hipotezler ortaya konulmuş, yöntem açıklanmış, analiz ve bulgular ortaya çıktıktan sonra sonuç ve tartışma bölümlerine değinilmiştir.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Kültürel Farkındalık

Türk Dil Kurumu farkında olmayı; “görülmesi veya bilinmesi gereken şeylerden haberi bulunmak, kavranması gereken bir şeye dikkat etmek” şeklinde tanımlamıştır. Bir başka tanımlamada ise farkındalık; “kişinin kendi durumunu, faaliyetleri, düşünceleri için bir bağlam sağlayarak başkalarının faaliyetlerini anlamadır” (Dourish, 1992). Kişinin kendi seçeneklerini belirlemesi, duygularını ve çevresinde olup biten uyarıcıları anlamlandırabilmesi için bir şeylerin farkına varması yani fark etmesi gerekmektedir. Farkındalık kelimesinin içinde bulundurduğu düşünce, davranış ve tutum eskiden beri görülmekte hatta fark etmenin düşünceler üzerinde önemli bir etkisi olduğu anlaşıldığından beri farkındalık ile ilgili önemli çalışmalar yapılmaktadır (Birkök, 2017: 27). Birkök (2017)’e göre, farkındalık sonucu oluşan tutum ve davranışlarla kişide kültürel birikim meydana gelmektedir. İçerisinde bulunduğumuz toplumda farkındalığımızı anlamamız bir hayli zordur. Doğduğumuzdan beri aynı toplum içerisinde var oluyoruz ve sadece o toplumun kültürünü benimsemiş olmamızdan ötürü farkında olmamız bir hayli güçleşir (Quappe, vd. 2005).

Araştırmada önemli görülen diğer kavram kültürdür. Kültür; “herhangi bir grup veya insan kategorisinin üyelerini diğer grup ve üyelerinden ayıran zihnin kolektif programlaması” olarak tanımlanmaktadır (Hofstede, 2001: 9). Düşünmek, hissetmek, hareket etmek, beceriler, inanç ve tutumlar gibi toplumun değer unsurları kültürü oluşturur (Hofstede, 2001: 9-10). Kültür, toplumun kendisine ait olan ve onu diğer toplumlardan farklı kılan bir nevi kimliktir. Toplumun fikirleri, inançları, benimsenen ve kabul edilen diğer topluluklarla paylaşılan geleneklerdir (Atay, 2005). Bu bağlamda kültürel farkındalık ise “toplumun temelini oluşturan nezaket ve ahlak kurallarının, değerlerin, inançların ve tutumların farkında olma yeteneğini” kapsar (Quappe, vd. 2005). Buckley ise kültürel farkındalığı; “farklı kültürden olan insanların düşünme ve davranış biçimleri hakkındaki bilgi derecesi” olarak açıklamaktadır. Kültürel farkındalık sayesinde insanların sahip olduğu somut ve somut olmayan kültürel değerleri geleceğe taşınabilir aksi takdirde özellikle küreselleşmenin etkisi hegemon güçlerin sahip olduğu kültürlerin yerel kültürleri değiştirmesi ve yozlaştırması söz konusu olur. Burada yerel halkın rolü oldukça önemlidir. Bu öneme binaen 1987 tarihli Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü’nün Madde 3’te “*Sakinlerin katılımı ve koruma programının başarısı için esastır ve teşvik edilmelidir. Tarihi kentlerin ve kentsel alanların korunması her şeyden önce sakinlerini ilgilendirir.*” Madde 16’da ise “Katılımlarını ve katılımlarını teşvik etmek için, okul çağındaki çocuklardan başlayarak tüm sakinler için genel bir bilgilendirme programı oluşturulmalıdır.” (ICOMOS, 1987) şeklinde ifade edilmiştir. Kültürel mirasın korunması ve bu süreçte halkın katılımının sağlanması ve halka görev verilmesi koruma programlarının başarısında oldukça önemli görülmektedir.

2.2. Teorik Arka Plan ve Hipotezler

Bu çalışmada kültürel değerlere yönelik farkındalık düzeyleri demografik değişkenlere (cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, kuşak ve yerelde yaşam süresine) göre değerlendirilmektedir. Bu bağlamda iki önemli kurama dayanılarak çalışma yürütülmüştür. Birinci kuram kuşak kuramıdır. Kuşak kavramı olarak Türk Dil Kurumu (2022) tarafından “Yaklaşık olarak aynı yıllarda doğmuş, aynı çağın şartlarını, dolayısıyla birbirine benzer sıkıntıları, kaderleri paylaşmış, benzer ödevlerle yükümlü olmuş kişilerin topluluğu” şeklinde tanımlanmıştır. Kuşak teorisi ise belirli bir zaman içinde dünyaya gelen kişilerin benzer değerleri, davranışları ve yaşam tarzlarının olacağına vurgu yapmaktadır (Aka, 2018). Her ne kadar kişileri belli dönemlere ayırmak zor olsa da

araştırmalarda; bebek patlaması kuşağı (1946-1964), X kuşağı (1965-1979), Y kuşağı (1980-1999), M kuşağı (1999-2002) ve Z kuşağı (2003 ve sonrası) (Aygün, 2013) olarak ayrılmıştır. Bu çalışmada ankete katılanlar X, Y ve Z kuşağından oluşmaktadır. Kısaca X kuşağı dünyanın önemli değişim ve dönüşümlerine maruz kalan bu kuşak, toplumcu, mücadeleci, sadık ve idealist bir kuşak olarak bilinir. Y kuşağındakiler ise; hayatın her alanını sorgulayan, yeniliğe ve değişime açık, yüksek eğitilmiş özelliklere sahiptirler. Z kuşağı ise dünya zevklerine düşkün, teknolojiyi hızlı kavrayan, işleri hızlı ve titiz yapan, sadakatsiz ve kolay vazgeçebilen, dürüst, farklılığı benimseyen kişilerdir (Ayhün, 2013; Aka, 2018; Taş vd., 2017). Kuşaklar arasında yaşın büyüklüğü ve küçüklüğü ile ilişkilidir. Nitekim yaş ve kuşak farklılığı kişilerin kuşaklara göre tutum ve algılarını değiştirmektedir. Morsümbül (2014), kültürel değerlerin üç kuşak arasındaki değişiminin Ankara örneğinde incelenmesi adlı çalışmada, üç kuşak arasındaki değer uyumlarını inceleyerek bu üç kuşak arasındaki değer önceliklerinde değişimin derece ve yapısı üzerine yoğunlaşmıştır. Sonuç olarak da kuşaklar arasındaki değer değişiminin yavaş olduğu ancak kuşaklar arasındaki değer oryantasyonunun değiştiği ve bu değişimin hızlı ve tutarlı olduğu görülmüştür. Ayrıca Bal (2021) yaş değişkenine göre kültürel mirasın içsel farkındalık boyutuna göre farklılık gösterdiğini ve yaş arttıkça içsel farkındalık düzeyinin arttığını tespit etmiştir. Akpirinç ve Mancı (2019) çalışmalarında yaş arttıkça kültürel miras farkındalığının arttığını bulgulamışlardır. Araştırmalara istinaden aşağıdaki hipotez belirlenmiştir;

H1: Kültürel değerlere yönelik farkındalık boyutlarından KDYT, KÇD ve YYK algısı, istatistiksel olarak, kuşak değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.

Bu araştırmanın ikinci teorik arka planı yere bağlılık teorisi çerçevesinde oluşturulmuştur. Kullanılan değişken yerelde yaşam süresidir ancak yerelde yaşam süresinin yere bağlılık ile ilişkisi oldukça yüksektir (Atsız vd. 2022). Bu yüzden bağlanma teorisi bu araştırma için dayanak oluşturabilir. Bowlby (1969) tarafından ortaya konulan bağlanma teorisi kişi ile ebeveyn arasındaki bağlılığı ifade ederken bir yere veya mekâna bağlılık içinde kullanılabilir. Bu çerçevede insan ve yer arasındaki ilişkiyi esas alan yer bağlılığı teorisi ortaya konulmuştur. Teoriye göre, kişinin bir yere bağlılık düzeyi arttıkça o yeri sahiplenme düzeyi artmaktadır. Buna istinaden bağlandığı yerden farklı bir yere gitme ihtimali düşmektedir. Bu durum yerelde yaşam süresi ile yere bağlılık arasındaki ilişkinin zaman boyutunu gösterir. Dolayısı ile sahiplenilen yerin kültürel mirası, değerleri daha önemli hale gelmektedir. Bu noktada İşçi vd. (2018) çalışmalarında yerel halkın kültürel mirasa yönelik algısı araştırıldığında halkın bölgedeki yaşam süresinin dikkate alınması gerektiğini önererek konunun önemine dikkat çekmişlerdir. Araştırmalara istinaden aşağıdaki hipotez belirlenmiştir;

H2: Kültürel değerlere yönelik farkındalık boyutlarından KDYT, KÇD ve YYK algısı, istatistiksel olarak, yerelde yaşam süresi değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.

Konu ile ilgili araştırmalarda demografik değişkenlerinde dikkate alındığı görülmektedir. Dinç ve arkadaşları (2011) yaptıkları çalışmada Uşak Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencilerin Uşak ili ve çevresinde bulunan tarihi ve kültürel eserler hakkında ilgi ve verdikleri önem düzeylerinin cinsiyete göre farklılık göstermediği, ancak tarihi ve kültürel eserler hakkında bilgi ve farkındalık düzeylerinin cinsiyete göre farklılık gösterdiğini bulgulamışlardır. Çalışmada tarihi ve kültürel eserler üzerindeki bilgi ve farkındalığın erkeklerde daha yüksek olduğu görülmüştür. Benzer şekilde Ablak vd., (2014) öğrenciler üzerine yapmış oldukları çalışmada Kırşehir de bulunan tarihi ve kültürel turizm değerleri hakkındaki tutumlarını farklı değişkenler açısından belirlemeye çalışmışlardır. Analiz sonucunda tarihi ve kültürel turizm değerlerine yönelik tutumun

cinsiyete göre farklılık göstermediği ortaya çıkmıştır. Farklı bir örnekleme, Srivastava (2015), üniversite düzeyindeki öğretmenler arasında kültürel miras farkındalığı üzerine yapmış olduğu çalışmasında kadın ve erkek öğretmenlerin kültürel miras konusunda farkındalık sahibi olduklarını ancak kadınların erkeklere oranla kültürel miras farkındalıklarının daha fazla olduğunu bulgulamıştır. Benzer örneklem grubunda Polat (2018) öğretmen adaylarının kültürel miras konusundaki tutum ve farkındalıkları üzerine yaptığı çalışmasında elde edilen sonuçlara göre, cinsiyetin kültürel mirasa yönelik tutum ve farkındalık algısı üzerinde farklılık göstermediğini tespit etmiştir. Polat, vd. (2018). Keçe (2015)'nin çalışmasında ise cinsiyetin tarihi ve kültürel turizm değerlerine yönelik tutumlarda etkili olduğu ve kadın öğretmen adaylarının erkeklere göre tutumlarının daha üst düzeyde olduğu belirlenmiştir. Yerel halk örnekleminde yapılan araştırmada, Akpırınç ve Mancı (2019) çalışmalarında, yerel halkın yaşadığı bölgenin kültürel mirasına ilişkin farkındalık ve deneyim düzeyini çeşitli demografik değişkenlere göre araştırmışlardır. Araştırma sonucunda yerel halkın kültürel mirasa yönelik farkındalık düzeyinin eğitim durumuna, cinsiyete ve medeni duruma göre farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Bal (2021) çalışmasında, yerel halkın kültürel miras farkındalık düzeyini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Yaptığı çalışmada kültürel miras farkındalığını dışsal ve içsel farkındalık olarak ele almıştır. Araştırma sonucunda dışsal farklılık algısının medeni duruma göre farklılık gösterdiği ve evli bireylerin dışsal farkındalık algısının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu araştırmalar neticesinde aşağıdaki hipotezler belirlenmiştir;

H3: Kültürel değerlere yönelik farkındalık boyutlarından KDYT, KÇD ve YYK algısı, istatistiksel olarak, cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H4: Kültürel değerlere yönelik farkındalık boyutlarından KDYT, KÇD ve YYK algısı, istatistiksel olarak, medeni durum değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H5: Kültürel değerlere yönelik farkındalık boyutlarından KDYT, KÇD ve YYK algısı, istatistiksel olarak, eğitim durumu değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.

3. Yöntem

Kültür toplumların hafızası ve insanları şekillendiren bir sistem olması nedeni ile oldukça önemlidir. Kültürü oluşturan unsurların modern dünyada yaşam alanlarımızda sürdürülebilirliği toplumun geçmişten günümüze ve geleceğe ulaşması açısından elzemdir. Bu nedenle bu çalışmada tarihi ve kültürel yapısı ile önemli bir yere sahip olan Cizre ilçesinde yerel halkın kültürel değerlere yönelik farkındalık düzeylerinin belirlenmesi ve demografik değişkenlere göre farklılıkların ortaya konulması amaçlanmıştır. T.C. Şırnak Üniversitesi Etik Kurulu Başkanlığı'nın 26/02/2022 tarih ve 2021/5 sayılı etik onayı çerçevesinde, nicel araştırma yöntemi tercih edilmiş ve verilerin elde edilmesinde anket tekniği kullanılmıştır.

3.1. Araştırma Alanı

Cizre, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Dicle bölümü sınırları içerisinde yer alır. Batısında İdil, doğusunda Silopi, kuzeybatısında Güçlükonak, kuzeyinde Şırnak ili ve güney kısmında ise Suriye'ye komşudur (Şekil 1). Cizre'nin doğusunda Cudi Dağı, kuzeyinde ise Gabar Dağı bulunmaktadır (Karademir, 2019).

Coğrafi konumu itibarıyla geçmişte medeniyetlerin merkezinde yer alması günümüze doğru ise ticaret yolu (ipek yolu) üzerinde bulunması, şehrin içerisinden

geçen ve ona hayat veren Dicle Nehri'ni barındırması ilçenin önemini arttırmaktadır. Dicle Nehri geçmişte bölgeyi ada konumunda bıraktığından ismini ada anlamına gelen "Cezire" den almıştır. İslam hakimiyeti altına girip İslam kültürünü benimsedikten sonra bölge cazibe merkezi haline gelmiştir. Günümüze kadar ulaşan; Kırmızı Medrese, Abdaliye Medresesi, Mecidiye Medresesi (bugün Şeyh Seyda Camii), Süleymaniye Medresesi (bugün Meydan Başı Cami), Nizemülmülk'ün Cizre'de inşa ettirdiği Radviye Medresesi gibi yapıların varlığı bunun kanıtıdır (Saban, vd., 2013).

Şekil 1: Cizre ve çevresi haritası (AFAD, 2022).

Dicle Nehri kenarında kurulmuş olan Cizre, deniz seviyesinden 380m yükseklikte, Fırat ve Dicle Nehirleri arasında kalan Mezopotamya sınırları içerisinde kalmakta ve günümüze kadar ulaşan önemli ticaret yolları üzerinde bulunmaktadır. Bu ticaret yolları Asur döneminde yapılan tarihi Akabe Yolu ve İpek yoludur (Karademir, 2019).

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Şırnak'ın Cizre ilçesi olarak belirlenmiştir. Cizre 76.733 erkek ve 74.966 kadın olmak üzere toplamda 151.699 nüfusa (TUİK, 2021) sahiptir. Bu çalışmada tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Hem yüz yüze hem de online anket tekniği ile 384 katılımcıya anket yapılmıştır. Anketler yazarlar tarafından 06.02.2021-30.07.2021 tarihleri arasında hem online hem de yüz yüze toplanmıştır. Çalışmanın Cizre'de yapılmasının en önemli nedeni tarihi ve kültürel geçmişi ile önemli bir yer olması ve henüz yeni yeni turizm sektörüne açılıyor olmasıdır. Bu bağlamda kültürel değerlerin ortaya çıkarılması ve bunun sürdürülebilirliğinin sağlanması için turizm sektörü gelişmeden araştırmanın yapılması önemli görülmüştür. Turizm geliştikten sonra benzer çalışmalar yapılarak kıyaslama yapılabilir ve zamanla nasıl bir dönüşüm yaşandığı ortaya konulabilir.

3.3. Veri toplama aracının hazırlanması

Araştırmada bu çalışma için hazırlanan anket soruları 2 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm 5 demografik soruyu (cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, yaş kuşağı, yerelde yaşam süresi), ikinci bölüm kültürel değerlere yönelik farkındalığı belirlemeye yönelik tutum ifadelerinden oluşmaktadır. Kültürel değerlere yönelik farkındalık soruları 3 boyut ve 28 soruyu içermektedir ve Uysal'ın (2018) çalışmasından alınmıştır. Kültürel değerlere yönelik tutum sorularına yönelik cevap seçenekleri Likert ölçeği dikkate alınarak 1-Kesinlikle katılmıyorum...5 Kesinlikle katılıyorum şeklinde belirlenmiştir.

Veri toplama aracının iç ve dış güvenilirliğine bakmak için Cronbach Alpha değerlerine bakılmıştır. Ayrıca geçerlilik için, yüzeysel geçerlilik, kapsam geçerliliği ve yapı geçerliliğine (Büyüköztürk vd., 2012) bakılmıştır. Hazırlanan anket formu 20 kişiye dağıtılmış, anlaşılmayan sorular düzeltilmiş bu şekilde yüzeysel geçerlilik sağlanmıştır. Kapsam geçerliliği için anket formu uzman iki akademisyene gönderilmiş ve önerileri

alınmıştır. Yapı geçerliliği için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Uysal'dan (2018) alınan ifadeler daha önce bir ölçek olarak kullanılmadığından ve gerekli geçerlilik analizleri yapılmamış olduğundan, bu araştırmada doğrulayıcı faktör analizi yapılmasına gerek duyulmamıştır. Sadece açımlayıcı faktör analizi yapılması yeterli görülmüştür.

4. Bulgular

Bu başlık altında katılımcılara yönelik tanımlayıcı bilgiler, faktör analizi, t-testi ve ANOVA analizi sonuçları verilmiştir.

4.1. Katılımcılara yönelik bilgiler

Cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, yerelde yaşam süresi, kuşak değişkenlerine yönelik tanımlayıcı bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcılara yönelik bilgiler

Değişkenler	Gruplar	n	%
Cinsiyet	Kadın	143	37,2
	Erkek	241	62,8
Medeni Durum	Evli	241	62,8
	Bekar	143	37,2
Eğitim Durumu	İlköğretim	69	18,0
	Lise	185	48,3
	Üniversite	129	33,7
Yerelde Yaşama Süresi	5 yıl ve altı	57	14,8
	6-10 yıl	29	7,6
	11-15 yıl	10	2,6
	16-20 yıl	12	3,1
	21-25 yıl	63	16,4
	26 yıl ve üstü	213	55,5
Kuşak	Z Kuşağı	85	22,1
	Y Kuşağı	182	47,4
	X Kuşağı	117	30,5

Tablo 1'e bakıldığında katılımcıların çoğunluğu erkek (%62,8), evli (62,8%) ve lise mezunu (%48,3) dur. Katılımcıların çok azı (%14,8) 5 yıl ve altında süre Cizre'de yaşıyorken %55,5'i 26 yıl ve üzerinde süre Cizre'de yaşamaktadırlar. Ayrıca katılımcıların %47,4'ünün Y kuşağında oldukları görülmektedir.

4.2. Faktör ve güvenilirlik analizine yönelik bulgular

Kültürel değerlere yönelik tutum ifadelerine açımlayıcı faktör analizi yapılmış ve 3 faktör altında tutum ifadelerinin ele alınabileceği belirlenmiştir. Faktör analizi yapılırken faktör yüklerinin 0,50'nin üzerinde, kümülatif değerlerin 0,30'un üzerinde ve KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) değerinin en az 0,50 ve Bartlett testi sonucunun anlamlı olmasına ve eş kökenlilik ve özdeğere (1 ve üstü) dikkat edilmiştir. Ayrıca temel bileşenler analizi ve varimax döndürme tekniği kullanılmıştır (Sekaran, 2003). Düşük faktör yükü olan (0,50'nin altında olanlar) ve binişik değerler (fark >0,10) analiz dışı bırakılmıştır (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2012). Güvenilirlik için Cronbach Alpha katsayısının 0.70 olması dışsal-içsel güvenilirlik için yeterli kabul edilmiştir (Büyüköztürk, 2005; 171).

Tablo 2: Kültürel değerlere yönelik faktör analizi sonuçları

Faktör	İfadeler	Kümülatif \bar{x}	Öz değer	KDYT	YYK	KÇD	Cronbach Alpha	Açıklanan Varyans
Kültürel Değerlere Yönelik Tutum (KDYT) Basıklık: 2,090 Çarpıklık: -3.39 \bar{x} :4,26	KT8	.88	4,32	14.25	.883		0.97	41.2
	KT9	.87	4.27		.881			
	KT10	.85	4.21		.877			
	KT7	.87	4.34		.835			
	KT11	.73	4.02		.818			
	KT5	.81	4.31		.813			
	KT6	.82	4.35		.808			
	KT3	.87	4.40		.807			
	KT4	.79	4.29		.792			
	KT2	.87	4.44		.783			
	KT13	.63	3.92		.759			
	KT23	.71	4.24		.691			
Kültürel Çalışmaları Destekleme (KÇD) Basıklık:-,368 Çarpıklık: -,956 \bar{x} :4,18	KT28	.73	4.00	4.09		.781	0.94	19.41
	KT26	.87	4.29		.713			
	KT27	.78	4.17		.690			
	KT24	.72	4.19		.694			
	KT25	.85	4.33		.675			
	KT22	.76	4.10		.628			
Yerel Yönetimin Katkısı (YYK) Basıklık: -1,81 Çarpıklık: -2,36 \bar{x} :2,50	KT18	.78	2.15	1.14		.875	0.90	17.67
	KT16	.77	2.71		.843			
	KT19	.74	2.28		.835			
	KT17	.72	2.51		.824			
	KT15	.67	2.55		.811			
	KT20	.61	2.78		.769			
Toplam Açıklanan Varyans: 78,2, Toplam Cronbach Alpha Değeri: 0,95								

Bu çerçevede 28 soruluk kültürel değerlere yönelik ifadelerden 4'ü analizden çıkarılmıştır. Sonuç olarak 12 soru ile Kültürel Değerlere Yönelik Tutum (KDYT) boyutu, 6 soru ile Yerel Yönetimin Katkısı (YYK) boyutu, 6 soru ile Kültürel Çalışmaları Destekleme (KÇD) boyutu oluşmuştur. Faktör isimlendirmeleri ifade içeriklerine göre belirlenmiştir. KDYT, KÇD, YYK boyutlarının açıkladığı varyans sırasıyla %41,2, %19,41, %17,67 olarak tespit edilmiş olup toplam açıklanan varyans %78,2'dir. Ayrıca ifadelerin iç-dış güvenilirliğine bakılmış olup KDYT, KÇD ve YYK'nin Cronbach Alpha değerleri sırasıyla 0.97, 0.94 ve 0.90'dır. Toplam güvenilirlik ise 0.95'tir.

4.3. Hipotez Testleri

Kültürel değerlere yönelik algının cinsiyet ve medeni durum değişkenlerine göre farklı olup olmadığına bakmak için öncelikle değişkenlerin normallik varsayımına bakılmıştır. Değişkenlerin, çarpıklık ve basıklık değerlerine bakıldığında (KDYT: -2,09-3,29, KÇD: -1,81-2,36, YYK: ,36--95) Brown (2006)'in belirttiği değerlere göre (çarpıklık: -3-+3, basıklık: -10-+10) normal dağılım gösterdiği tespit edilmiş ve daha sonra iki gruplu

değişkenler için t-testi, 3 ve fazla grubu olan değişkenler için ANOVA analizi yapılmıştır. Var olan farklılıkların ne kadar etkili olduğunu görmek için de eta kare etki analizi de yapılmıştır. Eta kare için 0.01 küçük, 0,06 orta, 0,14 değeri geniş etki büyüklüğünü ifade etmektedir (Can, 2016).

Tablo 3: Kültürel değerlere yönelik algıların medeni durum ve cinsiyete göre t-testi sonuçları

Medeni Durum	Gruplar	N	\bar{x}	Standart Sapma	t	df	p	η^2
KDYT	Evli	241	4,4502	,79869	4,11	204,992	0,00	0,05
	Bekar	143	3,9505	1,31670				
KÇD	Evli	241	4,4025	,82317	4,90	212,088	0,00	0,07
	Bekar	143	3,8147	1,28539				
YYK	Evli	241	2,4108	1,09354	-1,89	262,846	0,059	-
	Bekar	143	2,6538	1,27791				
Cinsiyet								
KDYT	Kadın	143	4,1480	1,03671	-1,674	382	0,095	-
	Erkek	241	4,3330	1,05279				
KÇD	Kadın	143	4,0221	1,07034	-2,318	382	0,02	0,01
	Erkek	241	4,2794	1,04010				
YYK	Kadın	143	3,3485	1,01493	13,161	382	0,00	0,31
	Erkek	241	1,9986	,94514				

Medeni durum değişkenine göre kültürel değerlere yönelik algının farklılık gösterip göstermediği t-testi ile ölçülmüştür (Tablo 3). T-Testi sonucuna göre KDYT (t:4,11, df: 204,992, p<0,05) ve KÇD (t:4,90, df: 212,088, p<0,05) boyutlarının medeni duruma göre farklılık gösterdiği ancak YYK (t:-1,89, df: 262,846, p>0,05) boyutunun farklılık göstermediği ortaya çıkmıştır (Tablo 3). Bu durumda evlilerin KDYT (\bar{x} : 4,45, **ss.:** 0,79) ve KÇD (\bar{x} : 4,40) boyutlarına yönelik algısı yüksek düzeyde iken bekarların (KDYT: \bar{x} : 3,95, YYK: \bar{x} : 3,81) düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Etki analizi (η^2) değerlerine göre medeni durumun KDYT ($\eta^2=0,05>0,14$) ve KÇD ($\eta^2=0,07>0,14$) değişkenleri üzerinde orta düzeyde etkisinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Cinsiyet değişkenine göre yapılan t-testi sonucuna bakıldığında ise sadece YYK boyutuna yönelik algının (t:13,161, df:382 p=0,00<0,05) cinsiyete göre farklılık gösterdiği, ancak KDYT ve KÇD boyutlarına yönelik algının cinsiyete göre farklılık göstermediği belirlenmiştir. Bu durumda kadınların (\bar{x} : 3,34, ss.:1,01) YYK'ye yönelik algılarının erkeklerden (\bar{x} : 1,99, ss.: 0,94) daha yüksek olduğu görülmüştür. Etki analizine göre cinsiyetin YYK üzerinde geniş bir etkiye sahiptir ($\eta^2=0,31>0,14$).

Kuşak, eğitim durumu ve yerelde yaşam süresine göre kültürel değerlere yönelik algı farklılıklarına bakmak için ANOVA analizi yapılmıştır. ANOVA analizi yapılırken varyanslar homojen dağıldığında ANOVA, homojen dağılmadığı durumda ise Welch'in F ve p değerleri dikkate alınmıştır. Varyansların eşit olduğu durumlarda Tukey testi, eşit dağılmadığı durumlarda Tamhane's T² testine (Karagöz, 2016) başvurulmuştur.

Tablo 4: Kuşaklara göre kültürel değerlere yönelik farklılıkların analizi (ANOVA)

Değişkenler	Gruplar	n	\bar{x}	Standart Sapma	F	p	Farklılık	η^2
KDYT	Z kuşağı	85	3,8206	1,38381	12,022*	0,00	Y, X	0,06
	Y kuşağı	182	4,2949	1,05444			Z,X	
	X kuşağı	117	4,5385	,54056			Z,Y	
KÇD	Z kuşağı	85	3,6471	1,34995	25,215*	0,00	Y, X	0,10
	Y kuşağı	182	4,1648	1,03053			Z,X	
	X kuşağı	117	4,6026	,57145			Z,Y	
YYK	Z kuşağı	85	2,9059	1,29520	43,840*	0,00	X	0,15
	Y kuşağı	182	2,7537	1,10717			X	
	X kuşağı	117	1,8148	,83442			Z,Y	

*Varyanslar homojen dağılmadığından Welch testi değerleri dikkate alınmıştır.

Yapılan ANOVA analizi sonucunda; KDYT ($p=0,00<0,05$, $F:12,022$), YYK ($p=0,00<0,05$, $F: 25,215$) ve KÇD ($p=0,00<0,05$, $F: 43,840$) değişkenlerine yönelik algının kuşaklara göre anlamlı farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır. Bu farklılığın hangi guruplara göre nasıl değiştiğine bakmak için, varyanslar eşit dağılmadığından Tamhane T^2 post hoc testine bakılmıştır. Yapılan test sonucunda KDYT boyutuna yönelik algının her grup arasında farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır ve algı düzeyi yüksekten düşüğe doğru X ($\bar{x}:4,53$, ss.0,54), Y ($\bar{x}:4,29$, ss.1,05), Z ($\bar{x}:3,82$, ss.1,38) şeklindedir. KÇD boyutuna yönelik sonuçlar ise KDYT boyutu ile benzerlik göstermektedir. KÇD boyutunda X ($\bar{x}:4,60$, ss.0,57), Y ($\bar{x}:4,16$, ss.1,03) ve Z ($\bar{x}:3,64$, ss.1,34) grupları açısından her birinin diğeri ile farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır. Çıkan sonuca göre KÇD'ye yönelik olarak X kuşağının Y ve Z kuşağından, Y kuşağının da X kuşağından daha yüksek düzeyde algıya sahip oldukları görülmektedir. YYK boyutuna yönelik algıların ise X ($\bar{x}:1,81$, ss.0,83) ile Y ($\bar{x}:2,75$, ss.1,10) ve Z ($\bar{x}:2,90$, ss.1,29) arasındaki farktan kaynaklandığı görülmektedir. Ortaya çıkan sonuca göre X kuşağı yerel yönetimlerin katkısının oldukça düşük düzeyde görmekte iken Y ve Z kuşağı bu YYK'yı yüksek düzeyde görmektedirler. Bu durumda X kuşağının KDYT ve KÇD boyutuna yönelik algısının yüksek, Y kuşağının orta, Z kuşağının ise düşük düzeyde olduğu YYK boyutuna yönelik algının ise tam tersi durumda olduğu görülmektedir. Etki analizine göre; kuşak değişkeninin KDYT ($\eta^2=0,06<0,14$) ve KÇD ($\eta^2=0,10<0,14$) boyutu üzerinde orta, YYK boyutu ($\eta^2=0,15>0,14$) üzerinde geniş düzeyde etkisi bulunmaktadır.

Tablo 5: Yerelde yaşam süresine göre kültürel değerlere yönelik farklılıkların analizi (ANOVA)

Faktörler	Yerelde Yaşam Süresi	n	\bar{x}	Standart Sapma	F	p	Farklılık	η^2
KDYT	a-15 yıl ve altı	96	3,9453	1,31677	8,225*	0,00	c	0,04
	b-16-31 yıl	124	4,2204	1,14208				
	c-32 yıl ve üstü	164	4,4837	,69458				
KÇD	a-15 yıl ve altı	96	3,7691	1,28722	18,015*	0,00		0,08
	b-16-31 yıl	124	4,0659	1,10387				
	c-32 yıl ve üstü	164	4,5152	,72091			a, b	
YYK	a-15 yıl ve altı	96	2,5069	,98584	7,076*	0,00		0,04
	b-16 -31 yıl	124	2,8105	1,30532			c	
	c-32 yıl ve üstü	164	2,2642	1,11106				

*Varyanslar homojen dağılmadığından Welch testi değerleri dikkate alınmıştır.

Kültürel değerlere yönelik algının yerelde yaşam süresine göre farklılık gösterip göstermediği ANOVA analizi ile ortaya konulmuştur. Analiz sonucunda; KDYT ($p=0,0002<0,05$, $F:8,225$), KÇD ($p=0,004<0,05$, $F:18,015$) ve YYK ($p=0,004<0,05$, $F:7,076$) boyutlarına yönelik algıların yerelde yaşam süresine göre farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır. Bu duruma göre 15 yıl ve altı süre Cizre'de yaşayan grubun KDYT boyutuna yönelik algısının (\bar{x} : 3,94, ss. 1,31) 32 yıl ve üstü yaşayan gruba (\bar{x} : 4,48, ss.0,69) göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir. KÇD boyutunda 32 yıl ve üstü yerelde yaşayan grubun (\bar{x} : 4,51, ss. 0,72) KÇD boyutuna yönelik algısının 15 yıl ve üstü (\bar{x} : 3,76, ss. 1,28) ile 16-31 yıl gruplarına (\bar{x} : 4,06, ss. 1,10) göre daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. YYK boyutunda ise yerelde yaşam süresi 16-31 yıl (\bar{x} : 2,81, ss. 1,30) olan grubun YYK boyutuna yönelik algısının 32 yıl ve üstü yaşayan (\bar{x} : 2,26, ss. 1,11) gruba göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Etki analizine göre ise yerelde yaşam süresinin KDYT boyutu ($\eta^2=0,04<0,06$) üzerinde düşük, KÇD boyutu ($\eta^2=0,08>0,06$) üzerinde orta ve YYK boyutu üzerinde ($\eta^2=0,04<0,06$) düşük düzeyde etkisi olduğu belirlenmiştir.

Tablo 6: Eğitim durumuna göre kültürel değerlere yönelik farklılıkların analizi (ANOVA)

Faktörler	Eğitim Durumu	n	\bar{x}	Standart Sapma	F	p	Farklılık	η^2
KDYT	1-İlköğretim	69	4,3708	,83707	2,368*	0,09		--
	2-Lise	185	4,3473	,95509				
	3-Üniversite	129	4,0853	1,24972				
KÇD	1-İlköğretim	69	4,4203	,78726	13,013*	0,00	3	0,07
	2-Lise	185	4,3739	,95411				
	3-Üniversite	129	3,7778	1,20588				
YYK	1-İlköğretim	69	2,5048	1,16771	3,475*	0,03	3	0,01
	2-Lise	185	2,3604	1,26424				
	3-Üniversite	129	2,6977	1,00190				

*Varyanslar homojen dağılmadığından Welch testi değerleri dikkate alınmıştır.

Kültürel değerlere yönelik algıların eğitim durumuna göre farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymak için ANOVA analizi yapılmıştır. Bu analiz sonucunda, eğitim durumuna göre KDYT boyutuna yönelik algıların farklılık göstermediği, ancak KÇD ($p=0,00<0,05$, $F: 13,013$) ve YYK ($p=0,03<0,05$, $F:3,475$) boyutlarına yönelik farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. KÇD boyutuna yönelik olarak üniversite grubunun algı düzeyinin (\bar{x} :3,77, ss.1.20) lise (\bar{x} :4,37, ss.0,95) ve ilköğretim (\bar{x} :4,42, ss.0,78) gruplarına göre daha düşük olduğu belirlenmiştir. YYK boyutuna yönelik algıda ise; lise grubu ile üniversite grubu arasında bir farklılık olduğu ($p=0,03<0,05$, $F: 3,475$) görülmektedir. Bu sonuca göre üniversite grubunun YYK'ye yönelik algı düzeyinin (\bar{x} :2,69), ss.1,00) lise grubunun algı düzeyinden (\bar{x} :2,36, ss.: 1,26) daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Etki analizine bakıldığında; eğitim değişkeninin KÇD boyutu ($\eta^2=0,07>0,06$) üzerinde orta, YYK boyutu üzerinde ise küçük düzeyde bir etkisi olduğu görülmektedir.

5. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada Cizre ilçesinde yaşayan yerel halkın kültürel değerlere yönelik algı düzeyleri tespit edilmiş ve bu algının yerelde yaşam süresi, kuşak, eğitim durumu, medeni durum ve cinsiyet değişkenlerine göre farklılıkların olup olmadığı araştırılmıştır. Anket tekniği ile elde edilen veriler analize tabi tutularak hipotezler sınanmıştır.

Analizler sonucunda “H1: Kültürel değerlere yönelik farkındalık boyutlarından KDYT, KÇD ve YYK algısı, istatistiksel olarak kuşak değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.” hipotezi kabul edilmiştir. KDYT ve KÇD boyutlarına yönelik tutumlarda X kuşağının Y kuşağından, Y Kuşağının ise Z kuşağından daha yüksek tutuma sahip olduğu ortaya çıkmıştır. YYK boyutuna yönelik ise tersi bir durum söz konusudur. YYK boyutunda yerel yönetimlerin katkısına yönelik ifadeler bulunmaktadır. X kuşağı yaşça daha büyük ve yerelde yaşam süresinin daha yüksek olması nedeni ile sahiplenme duygusu daha fazla olacağından ve kültürel değerleri daha fazla önemsediklerinden YYK boyutuna yönelik tutumlarının düşük düzeyde olması olasıdır. Bu durum beklenen bir sonuçtur. Çünkü X kuşağının geleneksel ve tarihi değerlere yönelik algısı diğer kuşaklara göre daha yüksektir. Ayrıca X kuşağının yerel yönetimleri gözlemleme ve yapılanları yakından takip etme durumları söz konusu olduğundan diğer kuşaklara göre farklı algılayabilirler. Benzer bir çalışmada kuşak değişkeni değil ama yaş değişkenini kullanan Kamel (2019) çalışmasında kültürel miras alanlarına yönelik kültürel farkındalığın yaşa göre farklılaşmadığını tespit etmişlerdir.

“H2: Kültürel değerlere yönelik farkındalık boyutlarından KDYT, KÇD ve YYK algısı, istatistiksel olarak, yerelde yaşam süresi değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.” hipotezi kabul edilmiştir. Çıkan sonuca göre yerelde yaşam süresi yüksek olanların KDYT ve KÇD boyutlarına yönelik algıları daha yüksektir. Bu vesile ile yerelde yaşam süresi yüksek olanların kültürel değerlere yönelik ve kültürel çalışmalara destek vermeleri daha olasıdır denilebilir. Nitekim Yılmaz vd., (2017) çalışmalarında yerelde yaşam süresi arttıkça kültürel miras farkındalığının arttığını tespit etmişlerdir. Ek olarak YYK boyutuna yönelik olarak 16-31 yıl yerelde yaşayan grubun, yerel yönetimin kültürel değerlere katkısına yönelik algısının 32 yıl ve üstü yerelde yaşayan gruba göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Yer bağlılığı teorisine göre yere bağlılık arttıkça orayı sahiplenme ve oradan ayrılmama ihtimali artmaktadır. Dolayısı ile yaşanan yerin kültürünü sahiplenme ve koruma güdüsü uzun süre yaşayanlarda daha yüksek olabilmektedir (Bowlby, 1969). Bundan dolayı uzun süre yaşayanların yerel yönetimlerin katkısını az görebilmeleri beklenen bir durumdur. Bu açıdan bakıldığında yerelde yaşam süresi düşük olan kişilere yönelik kültürel değerlerin tanıtılması ve bilgilendirilmesi onların da kültürel değerlere sahip çıkma eğilimleri artacaktır.

Kültürel değerlere yönelik algının yerelde yaşam süresine göre farklılık gösterip göstermediği ANOVA analizi ile ortaya konulmuştur. Analiz sonucunda; KDYT ($p=0,0002<0,05$, $F:8,225$), KÇD ($p=0,004<0,05$, $F:18,015$) ve YYK ($p=0,004<0,05$, $F:7,076$) boyutlarına yönelik algıların yerelde yaşam süresine göre farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır. Bu duruma göre 15 yıl ve altı süre Cizre’de yaşayan grubun KDYT boyutuna yönelik algısının (\bar{x} : 3,94, ss. 1,31) 32 yıl ve üstü yaşayan gruba (\bar{x} : 4,48, ss.0,69) göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir. KÇD boyutunda 32 yıl ve üstü yerelde yaşayan grubun (\bar{x} : 4,51, ss. 0,72) KÇD boyutuna yönelik algısının 15 yıl ve üstü (\bar{x} : 3,76, ss. 1,28) ile 16-31 yıl gruplarına (\bar{x} : 4,06, ss. 1,10) göre daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. YYK boyutunda ise yerelde yaşam süresi 16-31 yıl (\bar{x} : 2,81, ss. 1,30) olan grubun YYK boyutuna yönelik algısının 32 yıl ve üstü yaşayan (\bar{x} : 2,26, ss. 1,11) gruba göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Etki analizine göre ise yerelde yaşam süresinin KDYT boyutu ($\eta^2=0,04<0,06$) üzerinde düşük, KÇD boyutu ($\eta^2=0,08>0,06$) üzerinde orta ve YYK boyutu üzerinde ($\eta^2=0,04<0,06$) düşük düzeyde etkisi olduğu belirlenmiştir.

“H3: Kültürel değerlere yönelik farkındalık boyutlarından KDYT, KÇD ve YYK algısı, istatistiksel olarak, cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.” hipotezi kısmen kabul edilmiş olup KDYT boyutuna yönelik tutumların cinsiyete göre farklılaşmadığı ancak YYT ve KÇD boyutlarında farklılaştığı tespit edilmiştir. Erkeklerin

YYK boyutuna yönelik algılarının daha düşük olmasının nedeni, erkeklerin sosyal ve kamusal alanlarda daha aktif olmaları ve yerel yönetimlerin faaliyetlerini daha fazla görebilmelerinden kaynaklı olabilir. Doğu kültürünün hâkim olduğu Cizre’de kadınların sosyal alanlarda varlık göstermeleri sınırlı düzeydedir. Dolayısı ile böyle bir farklılık beklenen bir durumdur. KÇD’ye yönelik tutumların cinsiyete göre değiştiği görülmekle birlikte cinsiyetin etkisi %1 civarındadır. Akpırınç ve Mancı (2019) yerel halka yönelik yapmış oldukları araştırmalarında cinsiyetin kültürel farklılıklara yönelik tutumlarda farklılık oluşturmadığını belirlemişlerdir. Benzer bir sonuç Gülduran ve Gürdoğan, (2021) çalışmalarında Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü çalışanlarının somut olmayan kültürel miras ile ilgili tutumlarının cinsiyet değişkenine göre değişmediğini tespit etmişlerdir. Dinç vd. (2011) araştırmaları sonucunda erkeklerin tarihi ve kültürel eserlere yönelik farkındalıklarının kızlara göre daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Ancak Ablak vd. (2014) aday öğretmenlere yönelik yapmış oldukları çalışmalarında cinsiyete göre tarihi ve kültürel turizm değerlerine yönelik tutumlarda farklılık tespit etmemişlerdir. Keçe (2015) ise tam tersi bir sonuç ile farklılık tespit etmiş ve kadınların kültürel değerlere yönelik tutumlarının daha yüksek olduğunu ortaya koymuşlardır. Benzer şekilde Polat (2018) öğretmenlerin kültürel miras farkındalıklarının cinsiyete göre değişmediğini bulgulamışlardır. Srivastava (2015) çalışmasında ise Hindistan’da öğretmenlere yönelik yaptıkları araştırmada kültürel miras farkındalığının beş boyutundan sadece bir tanesinin cinsiyete göre farklılaştığını (kadınların daha yüksek) tespit etmişlerdir.

“H4: Kültürel değerlere yönelik farkındalık boyutlarından KDYT, KÇD ve YYK algısı, istatistiksel olarak, medeni durum değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.” hipotezi kısmen kabul edilmiş olup, YYK boyutuna yönelik tutumların medeni duruma göre farklılık göstermediği ancak KDYT ve KÇD boyutlarına yönelik tutumların medeni duruma göre değiştiği tespit edilmiştir. *“Evli olanların KDYT ve KÇD boyutlarına yönelik algısının bekarlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumun, evli olanların aile ve toplum sorumluluğunun bekarlara göre daha yüksek olabilmesinden kaynaklı olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca YYK boyutuna yönelik hem evli hem bekar katılımcıların katılım düzeyleri düşük düzeydedir. Yani yerel yönetimlerin kültürel değerlere yönelik katkı sunmadıklarını belirtmişlerdir.* Gülduran ve Gürdoğan, (2021) çalışmalarında benzer bir konu olan somut olmayan kültürel miras ile ilgili tutumların medeni durum değişkenine göre değişmediğini tespit etmişlerdir. Diğer bir araştırmada ise Bal (2021) evli bireylerin dışsal farkındalık algısının bekarlara göre daha yüksek olduğunu belirlemişlerdir.

“H5: Kültürel değerlere yönelik farkındalık boyutlarından KDYT, KÇD ve YYK algısı, istatistiksel olarak, eğitim durumu değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir.” hipotezi kısmen kabul edilmiş olup, KDYT boyutuna yönelik algıların eğitim durumuna göre farklılaşmadığı ama KÇD ve YYK boyutlarına yönelik tutumların eğitim durumuna göre değiştiği tespit edilmiştir. KÇD boyutuna yönelik algıda üniversite mezunlarının lise ve ilköğretime göre daha düşük düzeyde olduğu, YYK boyutunda ise üniversite mezunlarının lise mezunlarından farklılaştığı, üniversite mezunlarının YYK algı düzeylerinin lise mezunlarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Üniversite mezunları üniversitelerin kamu kurumları ile iş birliği yaparak yapmış oldukları etkinlik ve çalışmalarda daha görünür olabildikleri düşünüldüğünde ve üniversite mezunlarının kamu ve özel sektörde çalışma hayatında bulunmalarının lise mezunu öğrencilere göre daha mümkün olduğundan, yerel yönetimlerin kültürel değerlere yönelik katkılarını lise öğrencilerine göre daha iyi görme şansına sahip olabilirler. Bu fark bundan kaynaklı olabilir. KÇD boyutunda üniversite mezunlarının kültürel çalışmaları daha az desteklemeleri beklenen bir durumdur. Üniversitelerde gençlerin farklı kişiler, dersler ve öğretim metotları veya kendi araştırmaları ve okumaları farklılık oluşturmakta ve dünyayı anlamaya çalışmaktadırlar. Bu süreçte modernizmin daha ağır bastığı görülmekte olup

ve gelenekselliğin ve kültürün peşinden gitmedikleri gözlemlenebilmektedir, KÇD ile ilgili ortaya çıkan farklılık bundan kaynaklı olabilir. Akpırınç ve Mancı (2019) yerel halka yönelik yapmış oldukları araştırmalarında eğitim durumunun kültürel farklılıklara yönelik tutumlarda farklılık oluşturmadığını belirlemişlerdir. Gülduran ve Gürdoğan, (2021) çalışmalarında kültür ve turizm il müdürlüğü çalışanlarının somut olmayan kültürel miras ile ilgili tutumlarının eğitim değişkenine göre beş boyuttan sadece birine göre farklılık olduğunu tespit etmişlerdir.

Genel olarak katılımcıların kültürel değerlere yönelik algılarına bakıldığında yerel yönetimin katkısı boyutuna yönelik algının (\bar{x} :2,50) diğer boyutlara göre (KDYT: \bar{x} :4,26, KÇD: \bar{x} :4,18) daha düşük düzeyde gerçekleştiği görülmektedir. Bu bulgulara göre yerel yönetim kültürel değerlerin korunmasında ve yaşatılmasında yeteri kadar çalışmamaktadır veya çalışıyorsa da katılımcıların bundan haberi olmamaktadır. Bu durum yerel yönetimlerin sosyal ve kültürel konularda daha fazla çalışmaları gerektiğini ve/veya yapılan çalışmaları da daha fazla görünür kılmaları gerektiğini ortaya koymaktadır.

Kültürel değerlere sahip çıkmanın en önemli yolu bunu sürdürülebilir kılmaktadır. Cizre ve çevresi özelinde el sanatları (tahta, demir, bakır işlemleri, şal-şepik yapımı, kilim dokuma vs.) ile yapılan ürünlerin yapımına devam edilmesi, dengbejlilik geleneğinin icra edilmesi ve diğer kültürel ritüellerin devam ettirilmesi gerekmektedir. Bunlar yapılırken çeşitli gönüllülük çalışmaları ve projelerle yapılması, devlet ve özel sektörün desteğinin alınması önemli olmakla birlikte kültürün ekonomik bir kazanç haline getirilmesi sürdürülebilirlik için oldukça önem arz etmektedir. Bu minvalde kültürel değerlerin ticarileştirilmesi gibi bir durum ortaya çıksa da sanayileşme ve teknolojinin bu denli geliştiği bir zamanda kültürel değerlerin sürdürülebilmesi için kaçınılmaz görülmektedir. Bu noktada turizm sektörü önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle kültür turistlerinin kültürel değerlere olan merakı ve satın alma niyetleri alışverişin yapılmasını sağlarken aynı zamanda yerel kültürel değerlerin devam ettirilmesine olanak sağlamaktadır. Nitekim turizm sektörü birçok zanaatkarın ürettiklerini satabildiği ve zanaatını gelecek nesillere aktarabileceği bir araçtır.

Araştırma sonuçları kültürel değerlere yönelik farkındalığın yerelde yaşam süresi, kuşak, medeni durum, cinsiyet ve eğitim değişkenlerine göre farklılaşabildiğini göstermektedir. Kültürel değerlere yönelik tutum düzeylerinin düşük olduğu; Y ve Z kuşağına, yerelde yaşam süresi 5 yıl ve altında olanlara, kadınlara, bekarlara ve eğitim düzeyi düşük kişilere yönelik kültürel değerlerin korunması ve kültürel miras ile ilgili konularda farkındalık çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Bu çalışmalar; grupların kültürel etkinliklere dahil edilmeleri, kültürel unsurların üretildiği zanaatların öğretilmesi ve kültürel mirasın ve değerlerin korunmasına yönelik eğitimlerin verilmesini içerebilir. Böylelikle kültürel değerlerin korunması ve geleceğe aktarılması daha kolay hale gelecektir.

Literatürde yerel halkın kültürel değerlerine yönelik farkındalığın araştırılarak yerelde yaşam süresi, kuşak, medeni durum, cinsiyet ve eğitim değişkenleri çerçevesinde ele alındığı çalışma sayısı sınırlı olduğundan çalışmanın literatüre katkı sağladığı düşünülmektedir. Araştırmanın kültür ve turizm konusunda yapılacak olan plan ve politikalar için yerel halkın özelliklerinin dikkate alınarak politikaların geliştirilmesine katkı sunması beklenmektedir. Nitekim Cizre kültürel ve tarihsel olarak önemli bir yer ve henüz turizme yeni açılmaktadır. Turizmin gelişmesi ile yok olmaya yüz tutmuş somut olmayan kültürel mirasın tekrar gün yüzüne çıkması beklenmektedir.

Bu çalışmada, her çalışmada olduğu gibi, bazı sınırlılıklar mevcuttur. Araştırma alanımız, Cizre ile ve nicel araştırma yöntemi ile sınırlıdır. Şırnak ilindeki diğer ilçelerde de çalışılıp, gelecekte gelişecek olan kültürel ve inanç turizmi rotalarında yaşayan yerel halkın kültürel değerlere yönelik algıları ortaya konulabilir. Ayrıca nitel araştırma yönteminden faydalanılarak daha derinlemesine bilgi elde edilebilir. Bunun yanında nedensel(regresyon) modellerle kişilik, kültür yapısı, sosyal yapı gibi diğer değişkenlerin kültürel değerlere yönelik farkındalıkları nasıl etkileyebileceği araştırılırsa konu daha da açıklığa kavuşacaktır.

6. Kaynakça

- Ablak, S. Dikmenli, Y. ve Çetin, T. (2014), 'Üniversite Öğrencilerinin Kırşehir'in Tarihi ve Kültürel Turizm Değerlerine Yönelik Farkındalıkları' Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), ss.171-186.
- AFAD (2021). İl Afet Risk Azaltma Planı, https://sirnak.afad.gov.tr/kurumlar/sirnak.afad/E--Kutuphane/II-Planlari/IRAP-_II-Afet-Risk-Azaltma-Plani_.pdf, erişim tarihi: 19.11.2022.
- Akpirinç, E. ve Mancı, A. R. (2019), 'Yerel Halkın Kültürel Miras Farkındalığı ve Deneyimi: Şanlıurfa Örneği' International Journal of Contemporary Tourism Research, 3 (2), ss. 245-260.
- Aka, B. (2017), 'Bebek Patlaması, X ve Y Kuşağı Yöneticilerin Örgütsel Bağlılık Düzeylerinin Kamu ve Özel Sektör Farklılıklarına Göre İncelenmesi: Bir Araştırma' Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 9 (20), ss. 118-135.
- Atsız, O., Kahraman, O. C. ve Beşcanlar, S. (2022), 'Kırsal Destinasyonda Yerel Halkın Yer Kimliği Algısının Turizmin Gelişimine Desteği: İkamet Edilen Sürenin Rolü', GSI Dergileri Seri A: Turizm, Rekreasyon ve Spor Bilimlerinde Gelişmeler, 5 (2), ss. 190-203.
- Aygün, S. E. (2013), 'Kuşaklar Arasındaki Farklılıklar ve Örgütsel Yansımaları' Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 2 (1), ss. 93-112.
- Bal, F. (2021), Yerel Halkın Kültürel Mirasa Yönelik Farkındalık Düzeyi: Diyarbakır İli Örneği, Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batman.
- Birkök, M. C. (2017), 'Kültürel Farkındalık',1.Uluslararası 4.Ulusal Kültürlerarası Hemşirelik Kongresi, 21-24 Ekim 2017, Şanlıurfa.
- Bowlby, J. (1969), Attachment, Attachment and Loss: Vol. 1. New York Basic Books,
- Brown, T. A. (2006). Confirmatory factor analysis for applied research. New York: Guilford Press.
- Buckley, P. J., Clegg, J., ve Tan, H. (2010) 'Foreign direct investment, China and the world economy.' İçinde Buckley, P. J (Editör) Cultural Awareness in Knowledge Transfer to China—The Role of Guanxi and Mianzi, ss. 165-191, London: Palgrave Macmillan,
- Büyüköztürk, S. (2005). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El kitabı, Pegem Yayıncılık: Ankara.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2012). Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Pegem Akademi Yayıncılık Ankara.
- Can, A. (2016). SPSS ile Bilimsel Araştırma Süresince Nicel Veri Analizi Pegem Akademi.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2012), 'Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve Lisrel Uygulamaları' Pegem Akademi Yayıncılık: Ankara.
- Diñç, E. ve Keçe, M. E. M. (2011), 'Uşak Üniversitesi Öğrencilerinin Tarihi ve Kültürel Eserler Hakkındaki İlgisi ve Farkındalıklarının İncelenmesi' Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (2), ss.267-285.

- Dourish, P., ve Bellotti, V. (1992), 'Awareness and Coordination in Shared Workspaces. Proceedings of the 1992' ACM Conference on Computer-Supported Cooperative Work, ss. 107-114.
- Gülduran, Ç. A., ve Gürdoğan, A. (2021), 'Çalışanların Somut Olmayan Kültürel Miras Tutumlarının Belirlenmesi: Muğla İli Kültür ve Turizm Müdürlüğü Örneği' Journal of Recreation and Tourism Research, 8(1), ss.94-119
- Gültekin, N. T., ve Uysal, M. (2018), 'Kültürel Miras Bilinci, Farkındalık ve Katılım: Taşkale Köyü Örneği' OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 8 (15), ss. 2030-2065.
- Hofstede, G. (2001) 'Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations, Second Edition' Thousand Oaks, Ca: Sage Publications.
- Icomos (1987) 'Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas' https://www.icomos.org/charters/towns_e.pdf (20.09.2022)
- İşçi, C. Güzel, B., ve Ataberk, E. (2018), 'Mekana ve Yerel Halka Bağlılık, Kültürel Mirasa Yönelik Tutumu Etkiler Mi?' Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21 (40), ss. 583-606.
- Kahraman, E., Kılıç, A., ve Akyol, C. (2018), 'Tarihi ve Kültürel Farkındalık (Niğde'nin Tarih ve Kültür Karıncaları-2 Projesi Örneği)' Journal of Awareness, 3 (5), ss .665-682.
- Kamel, N. (2019), 'Assessing Cultural Awareness Towards Heritage Sites Among Local Communities for Sustainable Tourism Development "The Case of Qaitbay Castle in Alexandria"' International Journal of Heritage and Museum Studies, 1(1), ss. 191-205.
- Karaca Yılmaz, Ş., Akkuş, G., Şahbudak, E., ve Işkın, M. (2017), 'Kültürel Miras Farkındalığı: Cumhuriyet Üniversitesi Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama Çalışması' Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 9 (16), ss .86-100.
- Karademir, D. (2019), 'Cizre Şehrinin Kuruluş ve Gelişimi' Journal of Awareness, 4 (4), ss. 433-454.
- Karadeniz, C. B. (2020), 'Assessment for Awareness and Perception of the Cultural Heritage of Geography Students' Review of International Geographical Education Online', 10(1 (Özel Sayı)), ss .40-64.
- Keçe, M. (2015). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Ankara'nın Tarihi ve Kültürel Turizm Değerlerine Yönelik İlgisi ve Farkındalıkları. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 16 (1).
- Mahiroğulları, A. (2005). Küreselleşmenin kültürel değerler üzerine etkisi. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 50, 1275-1288.
- Morsümbül, Ş. (2014), 'Kültürel Değerlerin Üç Kuşak Arasındaki Değişimi Üzerine Bir İnceleme: Ankara Örneği' Hacettepe University Journal of Turkish Studies/Hütad Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 11(21).
- Polat, S. (2018), 'The Attitudes and Awareness of the Teacher Candidates About Cultural Heritage' World Journal of Education, 8 (5), ss .49-62.
- Quappe, S. ve Cantatore, G. (2005), 'What is Cultural Awareness, Anyway? How Do I Built it?', http://www.insynctraining.nl/artikelen/what_is_cultural_awareness.pdf, Erişim Tarihi: 12.09.2022.
- Rzayeva, S. (2020), 'Küreselleşmenin Kültürel Akışları ve Somut Olmayan Kültürel Miras Üzerindeki Etkileri' Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 13 (29), ss. 33-52.
- Saban, S., Saban, S., ve Güneş, H. (2013), 'Tarih ve Medeniyet Bağlamında Cizre' Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 4 (7), ss. 154-162.
- Sekaran, U. (2003), 'Research Methods for Business: A Skill Building Approach (Fourth Edition)' USA: Hermitage Publishing Services.
- Shimray, S. R. (2019), 'Ways to Create Awareness on Cultural Heritage: An Overview' Library Philosophy and Practice, 4-26.

- Srivastava, S. (2015), 'A Study of Awareness of Cultural Heritage Among the Teachers at University Level' Universal Journal of Educational Research, 3 (5), ss. 336-344.
- Taş, H. Y., Demirdöğmez, M. ve Küçüköğlü, M. (2017), 'Geleceğimiz Olan Z Kuşağının Çalışma Hayatına Muhtemel Etkileri' OPUS: Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 7 (13), ss. 1031-1048.
- TÜİK (2021), 'Adrese Dayalı Nüfus İstatistikleri', <https://data.tuik.gov.tr/bulten/index?p=adrese-dayal%b1-n%b3%bcfus-kay%b1t-sistemi-sonu%a7lar%b1-2021-45500&dil=1>
- Türk Dil Kurumu (2022), 'Türkçe Dil Kurumu Sözlükleri', <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 13.09.2022.
- UNESCO (2003), 'Text of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage', <https://ich.unesco.org/en/convention> (09.09.2022).
- Uysal, K. (2018), Kültürel Mirasın Turizm Amaçlı Kullanılmasında Yerel Halkın Algı ve Tutumlarının Belirlenmesi: İznik Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
ETİK KURULU BAŞKANLIĞI

Sayı: 2021/5

Tarih: 26/02/2021

ÇALIŞMANIN ADI: "Halkın Kültürel Değerlere ve Kültür Turizmine Bakış Açısının Belirlenmesi; Cizre Araştırması"

Sorumlu Araştırmacı: Doç. Dr. Sedat ÇELİK

Sayın: Doç. Dr. Sedat ÇELİK

"Halkın Kültürel Değerlere ve Kültür Turizmine Bakış Açısının Belirlenmesi; Cizre Araştırması" isimli çalışmanız Üniversitemiz Etik Kurulu tarafından incelenmiş olup ve etik yönünden uygunluğuna karar verilmiştir.

Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi/
Journal of Travel and Hospitality Business
Cilt/Vol: 20(1), Yıl/ Year:2023, ss/pp,24-40
Gönderim Tarihi/ Received: 22.08.2022
Kabul Tarihi /Accepted: 19.12.2022
DOI: 10.24010/soid.1165203

Araştırma Makalesi/ Research Article

A Study into the Relationship between Whistleblowing, Personal Ethical Values and Organizational Commitment: Hirschman's Exit, Voice and Loyalty in Tourism*

Bilgi İfşası, Bireysel Etik Değerler ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi: Hirschman'ın Çıkış (Exit), Ses (Voice) ve Sadakat (Loyalty) Teorisi Kapsamında Turizm Endüstrisi Üzerine bir Değerlendirme

Öğr. Gör. Selda GÜVEN
Balıkesir Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ABD,
Balıkesir, Türkiye
E-posta: seldaegilmezgil@comu.edu.tr

Prof. Dr. Bayram ŞAHİN
Balıkesir Üniversitesi
Turizm Fakültesi,
Balıkesir, Türkiye
E-posta: bsahin@balikesir.edu.tr

Abstract

Presently, unethical practices are a major concern in almost every sector. Among these industries is tourism. Requiring large expenditure of labor in particular is one of the causes underlying frequently observed unethical practices. The efforts to prevent such issues are of the utmost value for the sector's long range sustainability, productivity, and economic contributions. The aim of this study is to discuss the results of the tourism employees with ethical values and high organizational commitment to disclose or not to disclose unethical practices in the enterprise within the framework of Hirschman's Exit, Voice and Loyalty theory and to enhance the understanding the consequences of whistleblowing. Under normal circumstances, an employee with serious ethical concerns and strong organizational commitment is expected not to remain silent about any unethical behavior. However, individuals are not frequently taken actions. From time to time, an employee may choose to take no action and ignore unethical behaviors. They may think that these misconducts will disappear or leave the organization in the belief that nothing in the organization will change nor will be as it should be. In this sense, in the study, the relationship between whistleblowing, personal ethical values and organizational commitment has been conceptually discussed and evaluated in terms of the tourism industry within the framework of Hirschman's Theory.

Key Words: Whistleblowing, Ethical values, Organizational commitment, Unethical practices, Tourism

Öz

Günümüzde etik dışı uygulamalar hemen hemen her alanda ortaya çıkmaktadır. Turizm de bu kapsamdaki uygulamaların sıklıkla görüldüğü endüstriler arasındadır. Özellikle yoğun insan gücü gerektirmesi yani emek yoğun niteliği, etik dışı uygulamaların yaygın bir şekilde vuku bulmasına sebebiyet vermektedir. Bu uygulamaları engellemeye yönelik girişimler ise uzun vadede endüstrinin sürdürülebilirliği, verimliliği, ekonomik katkıları açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı; etik değerlere sahip ve örgütsel bağlılığı yüksek turizm çalışanların işletmede ortaya çıkan etik dışı uygulamaları ifşa etmelerinin ya da etmemelerinin sonuçlarını Hirschman'ın Çıkış, Ses ve Sadakat teorisi çerçevesinde tartışmak ve bilgi ifşasının sonuçlarıyla ilgili anlayışı geliştirmektir. Normal şartlar altında olması gereken, etik değerlere sahip ve örgütsel bağlılığı yüksek bir çalışanın etik dışı uygulamalar karşısında sesini yükseltmesi yönündedir. Ancak bu, her zaman bireylerin tercih ettiği bir yöntem değildir. Zaman zaman çalışan etik dışı uygulamaları görmezden gelmeyi tercih edebilir, bu uygulamaların zamanla ortadan kalkabileceğine inanabilir ya da örgütte hiçbir şeyin yoluna girmeyeceğine dair kesin kanaati sonucu örgütten ayrılabilir. Bu kapsamda bu çalışmada bilgi ifşası, bireysel etik değerler ve örgütsel bağlılık ilişkisi Hirschman'ın Teorisi kapsamında turizm endüstrisi açısından kavramsal olarak ele alınmış, aralarındaki ilişkisi kavramsal olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi ifşası, Etik değerler, Örgütsel bağlılık, Etik dışı uygulamalar, Turizm

* Bu çalışma doktora tezi kapsamında hazırlanmıştır.

1. Introduction

Human being exhibits such contradictory properties as heroism and timidity or honesty and fraudulence (Kluver et al., 2014: 150). Moorhouse et al. (2017: 509) suggest that there are ethical inconsistencies between people's actual behaviors and their longing to be virtuous and decent and be evaluated as such by other people. To elaborate, there is generally an attitude-behavior difference between what they say and what they actually do. Through faulty reasoning, rationalizations, and covert prejudices, humans make themselves believe that their unethical behaviors are not immoral. By doing so, they will feel no guilt or remorse for an immoral action or behavior to decrease the likelihood of anxiety and avoid uncomfortable and incongruous feelings. They also resort to distorted thinking to feel better by producing false justifications for their behaviors (Lampe, 2012: 546) and often have recourse to rationalizations to convince themselves and others that their unethical behavior is not immoral (Klerk, 2017: 254). Greed, ambition, and a desire for power may be the human nature-related causes underlying this condition. But corruption and immorality are not only associated with human nature. Faulty governance and decision-making systems, lack of transparency, inefficiencies, scarce resources, and a desire for organizational power (Schultz & Harutyunyan, 2015: 87), increasingly complex social environments, presence of different stakeholders, increased conflict of interests (Ameer & Halinen, 2019: 103), attainment of organizational goals (Campbell & Göritz, 2014: 292) are all presented as possible reasons for why corruption persists. Moreover, unethical behaviors may not perpetually mirror the option between moral beliefs. Yet the choice may represent a balance between likely-to-conflict moral values (Dungan et al., 2014: 97). Whatever the cause is, unethical behavior may induce financial collapse in corporations and exert an intense effect on collaborators and the solidity of society overall (Hudson & Miller, 2006: 42) and jeopardize institutions' very existence (Dewi et al., 2020: 37).

Corruption referred to as the treason of community credit for personal or organizational profit and interests (Dobel, 1978: 958) is as old as human history (Ntayi et al., 2013: 419) and includes such immoral practices as deception, graft, speculation, nepotism, favoritism, two-timing, conflict of interest (Klerk, 2017: 255), accepting resources with monetary value, exploitation of resources for personal interests, diversion of public resources for private use, overlooking illegal activities or intervening in the justice process, theft, overpricing, establishing non-existent projects, payroll padding, tax collection and tax assessment frauds (Doig & Theobald, 1999: 3). Blau (2009: 599-600) categorizes corruption as physical, semantic, moral, constitutional, political, and cognitive corruption and associates moral corruption with sinful conduct and bad habits. Santana (2004: 303) refers to unethical activities as organizational dysfunctions devastating to organizations and categorizes them into three groups - i.e., white-collar crimes, human resources crises and bad administration. According to Hall & Brown (2008: 214), the differences between the business rhetoric and practice indicate that businesses mostly adopt a surface approach to ethical issues. The surface approach is associated with personal interests and does not motivate people to behave ethically. Essentially, ethics in the business world is concerned with choices that businesses should make for the good of themselves and the public (Robson & Robson, 1996: 534). Unethical behavior is a planetary incident and a serious disease with untoward impacts on the public (Gildenhuys, 2004: 6). An organization's opting for unethical behaviors and failing to detect these activities harm mutual trust in the workplace, which eventually exerts negative effects on the performance and motivation of its members and results in lower productivity. Frequent occurrences of such activities may affect the social structure as well. Thus, the respective society may

come to tolerate and overlook unethical activities and regard them as mundane practices.

Tourism with its peculiar features is among the fastest-growing industries. Because of the relatively higher labor-intensiveness of the tourism industry and employees' involvement in service delivery, this industry has come to be called "people industry" (Kusluvan, 2003: 5). The economic development of many developing countries heavily relies on tourism-related incomes (Saha & Yap, 2015: 272; Dhar, 2015: 419). For example, according to pre-pandemic data of the World Travel and Tourism Council (WTTC) (including its direct, indirect, and induced impacts) accounted for 1 in 4 of all new jobs across the world, 10.3% (333 million) of all jobs, and 10.3% of the global GDP (WTTC, 2022). The ceaseless growth of tourism has led to concerns over the social responsibility of individuals and organizations in tourism (Tolkach, Pratt & Zeng, 2017: 83). However, numerous tourist destinations in the world are endeavoring to sort out the damaging impacts that they experienced from the accelerated and ungoverned increase of mass tourism and the short-run money-minded understanding that this type of tourism depends on. Furthermore, the tourism industry's spread and contact with diverse cultures and societies with dissimilar values and norms can help gain a better insight into a deprivation of morality in the tourism industry and how it can be come through (Dimitriou, 2017: 45-46).

Immoral practices in tourism can be classified as employee- and organization-related unethical activities. Sexual harassment, selfishness, violence and aggression, abuse of personal power, and mobbing are associated with employees, while organizational factors are performance evaluation, employee selection and placement, disciplinary and wage policies, discrimination, and demanding unethical behaviors from employees (Ergün, 2009: 156-161). As conceptualized in Hirschman's Theory, when a tourism employee faced with unethical behavior, he/she may opt for resignation, speak up as a reaction to the unethical conduct, or continue to work believing and hoping that the situation will improve. Neglect, the later included component, suggests that an employee may keep appearing at work as if nothing has happened or become a part of the activity by succumbing to abuses and misconducts (Lee & Jablin, 1992: 208-209). Many different aspects such as fear, pressure (Ivcevic et. al., 2022) and reprisal (Mesmer-Magnus & Viswesvaran, 2005: 281) may result in indifference, overlooking, or acceptance of unethical practices. More importantly, ignoring them can lead to greater violations (Becker, 1960: 33) and perpetuation of corruption (Anand et al., 2004: 39). In the presence of an unethical practice, it is either personal or organizational, what expected from an employee is to voice their concerns over the unethical conduct and disclose it in anticipation of change. To this respect, having a simple but powerful foundation, Hirschman typology remarks the outcomes of whistleblowing for tourism employees. This study aims to discuss the consequences of whistleblowing by tourism employees with ethical values and high organizational commitment within the framework of Hirschman's Theory and to augment a perception of the consequences of whistleblowing.

2. Hirschman's Exit, Voice and Loyalty Model

There are direct and indirect costs of workplace behaviors. The direct costs constitute time and energy spent for work. The indirect costs are concerned with behaviors. For instance, exit can be associated with loss of income, pension benefits, and psychological investment and skill atrophy. Voice can include the possibility of retaliation, loss of reputation, and the emotional costs of confronting people. Overlooking organizational wrongdoings may lead to hindered opportunities, loss of

goodwill and a sense of failure. Some forms of loyalty have emotional costs (Withey & Cooper, 1989: 523). The exit, voice, and loyalty model presupposes that there are three choices to attend to employees' dissatisfaction with the workplace (Hirschman, 1970: 4). Exit as the first choice denotes an employee's leaving work and generally suggests that the employee has resolved that nothing will improve in the worksite (Kassing, 1997: 319). Voice is intended to change rather than avoid an unpleasant situation, involves calls for higher positions inside and outside an administrative hierarchy (Keeley & Graham, 1991: 349), and is an attempt to rearrange organizational operations. Loyalty, the third behavior, suggests an employee's choice to stay loyal to the business for a while even when faced with worsening conditions in an organization hoping that things will get better (Rusbult et al., 1982: 1231; Farrell, 1983: 597-598; Rusbult et al., 1988: 601). Saunders (1992: 187) and Lobel (2009: 433) propound that loyalty diverts people from exit to voice. Neglect as a reaction to undesirable conditions in the workplace and introduced into the model later is described as a passive behavior leading to atrophied workplace relationships (Rusbult et al., 1982: 1231; Naus et al., 2007: 689). Hoffmann (2006: 2314) states that employees, in addition to these choices, can choose to overlook organizational dysfunctions in some cases. Such a preference seemingly makes them a part of the unethical practice in question.

3. Whistleblowing in Tourism

Whistleblowing can be referred to as the act of disclosing any piece of information that an employee sensibly suppose reveals an infringement of any law, rule or regulation, misdirection, corruption, misuse of authority, or intimidation to public health and safety in the workplace (Vinten, 2000: 18-19). The parameters underlying this behavior are personal characteristics, situational factors (Yang & Xu, 2020: 217) and organizational factors (Kenny, 2019: 16). In other words, whistleblowing consists of a complex structure influenced by several factors. The disclosure by a female employee working at an accommodation facility of a senior's harassment to an extra-organizational authority can be regarded as whistleblowing. Her motive can be associated with personal factors. Or it is also likely that she intends to prevent this humiliating incidence from happening to other women. The disclosure by the director of an accounting department in a travel agency about the misconduct concerning tax declaration to his/her seniors is again whistleblowing. In this case, the employee acts ethically due to his/her loyalty to the organization. But disclosure may lead to undesirable consequences for both the organization and the whistleblower. Hence, it is considered to be a risky activity for employees in particular. To exemplify, Chiu (2003: 65-66) reports that whistleblowers may have to confront such adversities as the risk of losing employment, various retaliation and 90% of whistleblowers are reported to lose their jobs or be relegated.

Even though whistleblowers act out of moral concerns, mostly this behavior is not welcomed by organizations (Uys, 2008: 905; Bashir et al., 2011: 285). It can be suggested that most employees do not report organizational wrongdoings not to face retaliation or undesirable consequences (Kenny, 2019: 16). Moore & McAuliffe (2010: 167) list the primary reasons behind such abstains as fidelity to team-mate, dread of disapproval by colleagues, and thought that it will make no difference. Then, why is an intrinsically ethical action not approved by organizations and their directors? Maybe the main problem arises from the prevalence of unethical activities. In other words, immoral practices may have infested the entire staff, organization, business, and society. As a result, the rationalization of corruption and legal loopholes in developing countries are conducive to unethical practices in industries such as tourism. For example, the Turkish tourism industry suffers from such issues as lack of job

guarantee, bad working conditions, unqualified and poorly trained labor force, and unprofessional businesses and directors. It would be over-idealistic to expect employees working under such circumstances to disclose an unethical practice. As McDonald (2015: 62) stresses, employees' being true to their beliefs and values is very difficult in work-life especially when their source of income is at stake.

Unfortunately, developing countries overly dependent on tourism mostly endure in a weak political system (Poprawe, 2015: 2400). These Countries with similar features are generally characterized by weak law enforcement, low awareness of good governance (Dewi et al., 2020: 39) frequently prioritize commodity exchange and maximization of monetary gains. The tourism industry is overlooked ethical concerns, the number of arriving tourists is on the constant increase in developing countries, the tourists' well-being is come into prominence rather than that of local people and workers (Carbone, 2005: 563). As a matter of fact, numerous problems can be associated with ethical values and their absence (Payne & Dimanche, 1996: 997). As in any other industry, unethical practices in tourism can originate from employees' personality traits as well as from the organization itself. Executives' and individuals' behavior within tourism organizations, ethical applications in the industry, moral climate of society and organizational policies (Günay & Özyurt, 2020: 240), individual's ignorance of ethical problems (Moorhouse et al., 2017: 509), economic crises, long working hours, low payment, and a high level of turnover of personnel (Guler & Yukselen, 2010: 256) are among the parameters potentially leading to unethical activities.

Whistleblowing occurs when a staff member (former or current) opts for disclosing information on illegal, immoral, or unlawful practices acknowledged by the employer, and in this context, it corresponds to voice of Hirschman's model (Swiatek-Barylska, 2013: 50). Voice looks actively and constructively better conditions by consulting on problems with other stakeholders of organization, going into action to solve problems, offering solutions, searching for help from an outside organization like a union, or whistleblowing (Rusbult et al., 1988: 601). Near & Miceli (1985: 3) depict whistleblowing as a dissident representation of voice. Here, the organization is responsible for assure that its activities are legitimate, and organization members and society should accept that its practices are appropriate. Jubb (1999: 79) notes that both cases foreground organizational members' discontent and incorporate signals that will help the organization to heal itself. Within the context of tourism, employees' submitting their demands to change their working conditions, escalating unethical activities to administration, and taking action via internal or external channels to end such actions are related to voice.

4. Personal Ethical Values in Tourism

Ethics can be defined as a range of values settled upon by individuals and societies (Sharma, 2020: 274) and comprises such concepts as justice, fairness, and rights, and norms governing how humans should treat one another. It is an evolved feature of human nature since it contributes to giving shape to decisions and actions in complex social groups (Decety & Cowell, 2014: 337). Values are essential to morality (Zekos, 2004: 636), affect behaviors, and lay the groundwork for behaviors (Mehmetoglu et al., 2010: 17). Ethical values are social products. Hence people may have different and various values (Carbone, 2005: 563). Personal ethical values are observable in all spheres of life and have strong inhibitive effects on unethical practices (Suar & Khuntia, 2010: 456). According to Hunt et al., (1989: 80), values from an organizational perspective express a sense of individuality to its members, promote the steadiness of

social system, target directors' attention to significant matters, lead decisions and have underlying organizational ethical values. They can produce standards that are intended for the "right" things to do and the things "worth doing", can impress employees' choices, and induce actions desirable to institutions. For Biron (2010: 878), an organization's ethical values serve as institutional behavior standards, thus exerting a profound effect on the members. Baker et al., (2006: 851) define corporate ethical values as a component of organizational culture, representing a multidimensional interaction occurring among various formal and informal systems of behavioral control.

The disagreement between individuals living by their core values and attempting to maintain their self-image (Naus et al., 2007: 684) and organizational values (Köksal et al., 2018: 2) may cause various organizational consequences. Nevertheless, whistleblowing can be described as a prosocial behavior influenced by individual values (Henik, 2015: 443) and involving responsibilities to others (Somers & Casal, 1994: 270). Employees most probably consider a practice unlawful if it is not incongruence with their own values or the ones stated by the organization and if the proof pertaining to the action is clear (Near & Miceli, 1985: 4) Indeed, judging what is an ethical and unethical behavior is a highly controversial issue (King et al., 2006: 130). This results from ethics' value-based and relativistic character. Unethical activities overspan illegitimate acts to morally questionable behaviors (March, 2008: 286) and are today among the gravest problems of the business world due to institutional scandals.

Growing ethical concerns in a society lead organizations to internally implement ethical codes and values. Nonetheless, unethical practices tend to increase in the service industry. The tourism industry is among these business areas (Gürlek, 2020: 68). Tourism is a complex industry with various stakeholders; thus, it is impossible to talk of a homogeneous ethical construct in such an industry (Holden, 2003: 101). While different stakeholders with different value sets compete for supremacy, one group of stakeholders may behave incompatibly with the wishes of other stakeholders due to these differences. In other words, a certain degree of moral ambiguity may occur as to what constitutes appropriate behavior (McKercher et al. 2008: 369). Additionally, ethical questions about globalization, human rights, unjust labor routines and transboundary interchange of capital and workforce pose progressively composite problems for tourism sustainability (Tepelus, 2008: 98). In the tourism industry, ethical issues are generally ignored, ethical dimensions of its sustainability are overlooked, and too much focus is placed on capital earnings. This condition potentially increases the number of ethical problems, and thus great effort is needed to mitigate the adverse effects thereof (Suamba, 2020: 4).

Wrongdoings in tourism are thought to have two types of effects. The first is their negative effects on a country's image and the second is their negative impact on its economic and business factors (Das & Dirienzo, 2016: 479). Essentially, tourism can be claimed to be conducive to unethical practices (Liu et al., 2021: 2) and is presented as a preponderantly epicurean and liminal adventure that exposes concealed values and aberrant behaviors that are suppressed in the habitual place of residence; therefore, tourists are more supposably to display unethical and aberrant conduct during travel than at home and are probably employ several neutralization maneuvers to legitimize such behavior (Tolkach et al., 2017: 83). When a tourism business solely concentrates on earnings, it may readily overlook the significance of employees, customers, society, government, environment and social responsibility. Practices in this scope cause serious damage to the society, environment (Guler & Yuksel, 2010: 255), interpersonal relationships, organizations, and economic systems (Gino et al.,

2011: 191). Wrongdoings should be reduced for an organization to gain healthy and long-lasting benefits. Ad hoc methods should be developed to prevent such behaviors, and there is a requirement to boost consciousness of the risks of such behavior (Zhang & Yao, 2019: 2). In this sense, whistleblowing can be considered to be a tool to prevent and end unethical conduct.

From the perspective of tourism, values can be discussed as regards the congruence of organizations' and employees' values. For instance, a tourism business' expecting loyalty from its employees but dismissal at the end of the season is indicative of a between-value conflict. Another example would be an employee's blowing the whistle on a restaurant serving illegally produced liquor for the business' long-term interests. Yet these types of practices do not come out until a customer's death from the served drink. Not disclosing misconduct or revealing it when an unfortunate incidence has occurred can be associated with Hirschman's neglect or later introduced acceptance. Overlooking or accepting wrongdoing is as unethical as performing. Individuals with ethical concerns should choose to voice as their personal values are concerned or exit if they believe that they would be able to make no difference. According to Demirtaş, (2014: 140) conscientious employees intervene in the unethical activities or inform respective authorities of the immoral practices the moment they have identified them. As stated in their contract, they have an obligation to indicate loyalty to the organization. This duty relies on truthfulness and honesty. Moreover, it is associated with an employee's requirement of protecting the employer's legitimate interests and eschewal from any conduct detrimental to these interests. These statements substantiate these inferences.

Conversely, if employees hold no ethical perspective that they have developed with their ethical values, unethical practices are not disclosed (Nwanji & Howell, 2007: 355). On the contrary, they become widespread in connection with self-interest. To exemplify, the fact that the hotel's purchasing manager buys more expensive products to get a commission indicates that the employee lacks ethical values. Likewise, the ethical values of a guide who goes on a tour with alcohol should be questioned. If an employee cleaning the hotel rooms steals the guests' belongings, the guests lose their confidence to the organization. Herein, the resources related to the job are used for their expedience, the responsibilities of the job are not fulfilled and organization suffers. Erin & Bamigboye, (2020: 113) stated that "unethical practices will endanger an organization's institutional existence. Güven & Çay (2020: 47) stated that in the tourism industry where people from many different cultures are present, behaviors that are considered wrong can often occur. As an alternative solution to this situation, Martin et al. (2014: 295) stated those employees' perceptions of strong ethical infrastructures may reduce their tendency to engage in unethical behaviors that clearly pursue their own interests and to rationalize these behaviors. From this viewpoint, employees in a tourism organization with ethical values can easily recognize between what right and wrong is. From time to time, they may not be aware of an action's immorality. Then, the organization's ethical values will guide the employees.

5. Organizational Commitment in Tourism

Establishing long dated relationships with customers and maintaining relationships is pivotal to success, and frontline employees act a crucial part in preserving long-term relationships with customers (Liao et al., 2009: 1810). Organizational commitment can be referred to as a psychological connection between an employee and the respective organization capable of reducing the likelihood of the employee's voluntary leave. The level of organizational commitment is linked to the organizational efforts made to fulfill

a mutual range of purposes and values within that particular organization (Kim & Miller, 2008: 944). Commitment in the tourism industry is closely related to its service centrality (Şahin, 2014: 206) and a high level of employee turnover (Kim & Miller, 2008: 944). A high turnover rate of the tourism staff increases costs and lowers service quality (Kuruüzüm et al., 2008: 4). Among the determinants that shape employees' turnover intent are the industry's negative idea in mind as a source of everlasting employment and offering narrow opportunities for career advancement, rigid working hours, heavy workloads, inordinate holidays and unsatisfactory wages. Factors such as over-demanding customers and superiors mean not only incessantly repeating tasks but also working conditions with inefficient training events and long shifts. In addition to the heavy working conditions in the industry, labor's incapacity to produce the expected returns for the employees can be considered to be the primary ground why employees leave the organization and the industry (Guzeller & Celiker, 2020: 102-103).

The relationship between organizational commitment and whistleblowing comes along with a binary opposition. The first is that whistleblowing is indicative of low organizational commitment (Randall, 1987: 463). The employees can be regarded as the organization's man, and the relationship between organizational commitment and whistleblowing is negatively associated with risk avoidance. The second assumes that employees with high organizational commitment would blow the whistle more frequently (Near & Miceli, 1985: 10; Somers & Casal, 1994: 271). These two perspectives may be influenced by different variables. For instance, Günel (2009: 211) reports that the seasonal nature of the tourism industry leads to low organizational commitment. Tao et al., (1998: 199) emphasized that the relationship of culture and loyalty. Vujičić et al., (2015: 635) claim that practices such as mass layoffs to cut expenses cause a growing sense of insecurity in employees in relation to their jobs. Commitment entails trust and a sense of security (Uys, 2008: 907; Hessling et al., 2018: 141) and is one of the values with an ethical basis (Nuyen, 1999: 29), establishing strong and mutually beneficial relationships (PeopleBuilders, 2022).

It can be inferred that there are various antecedents influential in organizational commitment and whistleblowing can be affected by these variables. According to Sims (2009: 41), value differences between national cultures lead to diverse ethical attitudes, behaviors, and decision-making processes between national cultures. Therefore, ethical practices may differ across nations. The proverbs such as "let sleeping dogs lie" and "don't let it out of this room" are adequately representative of Turkish culture's perspective on whistleblowing. To elaborate, structural problems of the tourism industry in developing countries negatively affect employees' organizational commitment and are influential in their attitudes towards whistleblowing as well. Moreover, a country's culture will also affect organizational commitment. Commitment is the product of a process; in other words, it takes time to build it. Commitment may never be established due to the discontinuation of employment at the end of each season and employment in a new business at the beginning. This may be among the reasons why an employee chooses to overlook or stay silent in the occurrence of unethical practice. If an action in serious defiance of their values is present, then they may leave work as described in Hirschman's exit. Overlooking and staying silent or indifferent to such activities indicate an employee's lack of care for the organization. Farrell (1983: 598) supports this view.

Tourism employees believe that their complaints will not change anything when they encounter a negative situation in their workplaces, or that they will face retaliation when they complain. In this case, it increases the intention to quit (Tengilinoğlu et al.,

2010: 136). However, human resources have a critical importance in tourism (Herman, 2015: 181). At this point, Cheng et al., (2019: 1-2) stated that the opportunity to frankly express an unethical practice faced by the employee increases job satisfaction and improves the justice system within the organization. After all, many unethical practices are not disclosed. According to Knoll and Dick (2013: 347) the main reason for this situation is the fear of the consequences that the employee faces. In other respect, Swiatek-Barylska (2013, p. 50) and Posey et al., (2015: 190) pointed out that a loyal employee will invest an excess extra effort to eliminate a wrongdoing. Correlatively, Qi & Ming-Xia (2014: 234) asserted that employees who identify with their organization have higher vocal behavior tendencies. Keeley & Graham (1991: 351-354) emphasized that remaining silent in the face of an ethical violation is a symptom of a lack of commitment. In this case, the reaction of an employee to the wrong practices he encounters can be an indicator of the importance he/she attaches to his organization. It can be stated that exposing a general manager who harasses his employees, revealing a stealing employee, raising his voice against mobbing are highly related to protecting the interests of the organization.

6. Discussion

Different perspectives are among the reasons behind the presence of negative and positive views on whistleblowing (Malin, 1983: 277; Paul & Townsend, 1996: 149; Hersh, 2002: 244; Park et al., 2014: 121; Liu et al., 2015: 107; Weiskopf & Tobias-Miersch, 2016: 1622; Culiberg & Mihelic, 2017: 787; Watts & Buckley, 2017: 671; Kenny et al., 2020: 324). For example, in developing countries where corruption and wrongdoings are considered acceptable, a person can be destructively criticized for obeying rules and working as he/she should do, and being honest and truthful (Hüttl & Lederer, 2013: 284-285; Tudu & Pathak, 2014: 208; Alleyne, 2016: 202-203). More importantly, such people may be stigmatized with a pejorative and derogatory discourse. In the presence of an unethical activity, employees' positions in the organization and the level of their relationship with the offender may influence their perspective on and attitude towards whistleblowing. An employee's overtolerance towards acquaintances and tendency to neglect their wrongdoings epitomize this case (Paul & Townsend, 1996: 152; Bock et al., 2013: 228). A superior's indifference and tolerance for organizational disorders can be associated with the degree of his/her organizational success. This person can even be a part of the corruption. All in all, no manager wishes the disclosure of an unethical practice in a business under his/her supervision. Or the business may be heavily corrupted. Immoral and illegal activities might have turned into regular practices at all the tiers of an organization. In such an organizational environment, whistleblowing would surely be regarded as disloyalty to the organization. However, the crucial matter here is these perceptions' judgmental and subjective nature.

For the sake of the argument in the paper, it can be asserted that tourism as an industry is conducive to unethical activities (Holden, 2003: 101; Tolkach et al., 2017: 83; Dimitriou, 2017: 45-46; Gürlek, 2020: 16; Liu et al., 2021: 2). Among these factors is human nature. The presence of opposite poles in humans may account for why tourism employees tend to exhibit ethical and unethical activities. Systemic and systematic corruption in the developing countries and tourism as the primary economic activity in these countries lend themselves to weak legal enforcement and unprofessional practices. The belief that justice will not take place leads employees to remain silent about and even accept unethical conduct (United States Merit System Protection Board, 1981: 2; OECD, 2017: 3). For instance, the favorable conditions for whistleblowing do not occur if a female employee sexually harassed by her employer,

superior, or co-worker cannot get a satisfactory outcome or is retaliated when she discloses this immoral practice to the respective authorities. The outcome may be even worse in the cases where punishment and enforcement cannot protect the victim (Dworkin & Near, 1997: 1; Heese & Perez-Cavazos, 2021: 1). This legal and administrative incapacity causes an increase in incidences. With whom should employees interact in relation to double payroll in tourism businesses and to fight for their legitimate rights? Will their applications be fruitful? Do the respective authorities in the organization already know about the issue? Will the employees' disclosure of organizational disorders make a difference? Will informing an outsider authority of the issue provide any legal protection for the employee? Whistleblowing will work if the system favors the right rather than the powerful.

Its intrinsic structural issues already make the tourism industry a difficult environment to work in (Guzeller & Celiker, 2020: 102-103). Tourism employees often face changes and uncertainties in the workplace (Zhang & Yao, 2019: 15). Parameters such as insufficient and ineffective occupational safety, low wages, end-of-season layoffs, and so-called favor of timely payment lead a great many tourism workers to remain silent to unethical practices. Besides, resisting immoral activities may be a harbinger of greater long-term losses. For instance, disclosure of the sale of alcoholic drinks without tax stamps by an employee in the purchasing department of a hospitality business may cause this individual not to be able to find a job in the tourism industry anymore. The declaration of a lower income in a travel agency to pay less tax is most probably known by superiors. In this sense, the most effective practices could be eliminating legal loopholes, passing laws to support and encourage whistleblowers, and not tolerating the black economy.

The Hirschman typology comes to the fore in terms of the reactions of the employees in the face of unethical practices. At this point, it is argued that the ethical values of the employee and the level of commitment to the organization are the antecedents of voice, exit, loyalty and ignoring options. In other words, the disclosure of an unethical practice as a result of high ethical values and high commitment is associated with voice. The exit option is linked to the treatment that the employee will receive in the workplace after whistleblowing. In other words, if there is retaliation in the workplace as a result of a whistleblowing, the employee may prefer to leave the job in this case. Regrettably, this is a loss for the organization. Employees are the most important resource of businesses. Revealing wrongdoing is a behavior that should be rewarded, not punished. In this context, fear may cause the employee to leave the job without taking any action, it could not be stopped incorrectly, and the enterprise lost its employee. Loyalty in the Hirschman typology is related to the employee's expectation that things will work out in the enterprise. Besides, it is generally seen that the methods of doing business in the enterprise have changed after major scandals. At this stage, it can be stated that waiting without reacting is not a desirable behavior. Ignoring is associated with low organizational commitment and inadequacy of ethical values. Indeed, if the business does not make sense to the employee, the person can act following his interests. The options that may arise in this situation may be quitting the job when better alternatives emerge, allowing ethical violations, or involvement.

7. Conclusion and Recommendations

Wrongdoings observed in an organization are activities that everybody should criticize and react to. Because, every individual has a value system in which values are given varying degrees of importance. Thus and so whether the activities are ethical or not can be evaluated on a common ground. Although ethical values are personal matters,

there are universally agreed-upon unethical practices. Among these are harassment, mobbing, discrimination, racism, employees' withdrawn rights, bad working conditions, and threats to whistleblowers disclosing unethical activities. Sometimes employees may be unwilling to blow the whistle on such incidences even if they conflict with our ethical values. This can be correlated with personal gains and interests such as noninvolvement, avoiding trouble and adversities, and fear of losing job. Thus, whistleblowing is a form of resistance to a corrupt and degenerate system by revealing unethical practices, and this ethical stance is underpinned by honesty, courage, corrective efforts, and a motivation to protect organizational interests. If a person exhibits an objective commitment to an organization and has the willpower, courage, and motivation to act, he/she takes action to correct organizational wrongdoings. The previous research in the related literature substantiates these inferences (Farrell 1983: 598; Withey & Cooper 1989: 524; Keeley & Graham, 1991: 351-354; Keeley, 1992: 195; Avcı & Küçükusta, 2009: 38; Swiatek-Barylska, 2013: 50; Chen & Lai 2014: 327).

The recommendations within the scope of the study are given below:

- ✓ Employees within the organizational structure should be allowed to express their problems clearly.
- ✓ Responsibilities and duties expected from employees should be defined in detail.
- ✓ Sanctions against unethical practices should be clearly stated and applied to everyone.
- ✓ Tourism enterprises should avoid unethical practices that have the potential to harm image, effectiveness, reliability, and employee relations.
- ✓ Employees who report ethical violations should be rewarded. Thus, the tendency towards wrong practices can be reduced and the organizational commitment of the employees can be increased.

Future empirical research should investigate these parameters as they are observed in different industries and professional fields in detail. It is likely that whistleblowing and commitment will occur differently across different cultures owing to the influences of culture-specificity of values on attitudes, intentions, and behaviors. These parameters can be interculturally studied from this perspective.

8. References

- Alleyne, P. (2016). The influence of Organisational Commitment and Corporate Ethical Values on Non-Public Accountants' Whistle-Blowing Intentions in Barbados. *Journal of Applied Accounting Research*, 190-210.
- Ameer, I., & Halinen, A. (2019). Moving Beyond Ethical Decision-Making: A Practice-Based View to Study Unethical Sales Behavior. *Journal of Personal Selling & Sales Management*, 103-122.
- Anand, V., Ashfort, B. E., & Joshi, M. (2004). Business as Usual: The Acceptance and Perpetuation of Corruption in Organizations. *The Academy of Management Executive*, 39-55.
- Avcı, N., & Küçükusta, D. (2009). Konaklama İşletmelerinde Örgütsel Öğrenme, Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Eğilimi Arasındaki İlişki. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 33-44.
- Baker, T. L., Hunt, T. G., & Andrews, M. C. (2006). Promoting Ethical Behavior and Organizational Citizenship Behaviors: The Influence of Corporate Ethical Values. *Journal of Business Research*, 849-857.

- Bashir, S., Khattak, H. R., Hanif, A., & Chohan, S. N. (2011). Whistle-Blowing in Public Sector Organizations: Evidence From Pakistan. *The American Review of Public Administration*, 285-296.
- Biron, M. (2010). Negative Reciprocity and the Association between Perceived Organizational Ethical Values and Organizational Deviance. *Human Relations*, 875-897.
- Blau, A. (2009). Hobbes on Corruption. *History of Political Thought*, 596-616.
- Bock, T. D., Vermeir, I., & Kenhove, P. V. (2013). What's the Harm in Being Unethical? These Strangers are Rich Anyway!" Exploring Underlying Factors of Double Standards. *Journal of Business Ethics*, 225-240.
- Campbell, J.-L., & Göritz, A. S. (2014). Culture Corrupts! A Qualitative Study of Organizational Culture in Corrupt Organizations. *Journal of Business Ethics*, 291-311.
- Carbone, M. (2005). Sustainable Tourism in Developing Countries: Poverty Alleviation, Participatory Planning, and Ethical Issues. *The European Journal of Development Research*, 559-565.
- Chen, C.-P., & Lai, C.-T. (2014). To Blow or not to Blow the Whistle: The Effects of Potential Harm, Social Pressure and Organisational Commitment on Whistleblowing Intention and Behavior. *Business Ethics: A European Review*, 327-342.
- Chiu, R. K. (2003). Ethical Judgment and Whistleblowing Intention: Examining the Moderating Role of Locus of Control. *Journal of Business Ethics*, 65-74.
- Culiberg, B., & Mihelic, K. K. (2017). The Evolution of Whistleblowing Studies: A Critical Review and Research Agenda. *Journal of Business Ethics*, 787-803.
- Das, J., & Dirienzo, C. (2016). Tourism Competitiveness and Corruption: A Cross-country Analysis. *Tourism Economics*, 477-492.
- Decety, J., & Cowell, J. M. (2014). The Complex Relation between morality and Empathy. *Trends in Cognitive Sciences*, 337-339.
- Demirtaş, Ö. (2014). İşyerlerinde Olumsuz Durumları İfşa Etmenin Etik İklim Üzerindeki Etkisi: Yıldırma Algısının Moderatör Rolü. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 136-156.
- Dewi, N. A., Sujana, E., & Wiguna, I. G. (2020). The Effect of Identity Protection and Financial Reward on Whistleblowing Intention in Public Sector Organization: Experimental Study. *Advances in Economics, Business and Management Research*, 37-49.
- Dhar, R. L. (2015). Service Quality and the Training of Employees: The Mediating Role of Organizational Commitment. *Tourism Management*, 419-430.
- Dimitriou, C. K. (2017). The Quest for a Practical Approach to Morality and The Tourism Industry. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 45-51.
- Dobel, J. P. (1978). The Corruption of a State. *The American Political Science Review*, 958-973.
- Doig, A., & Theobald, R. (1999). Introduction: Why corruption? *Commonwealth Comparative Politics*, 1-12.
- Dungan, J., Waytz, A., & Young, L. (2014). Corruption in the Context of Moral Trade-offs. *Journal of Interdisciplinary Economics*, 97-118.
- Dworkin, T. M., & Near, J. P. (1997). A Better Statutory Approach to Whistle-Blowing. *Business Ethics Quarterly*, 1-16.
- Ergün, N. (2009). Örgütlerde Etik Dışı Davranışların Nedenleri ve Çalışanlara Yönelik Etik Dışı Davranışların Havayolu Taşımacılığı Sektörü Açısından İncelenmesi. *İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 149-168.
- Erin, O., & Bamigboye, O. A. (2020). Does Whistleblowing Framework Influence Earnings Management? An Empirical Investigation. *International Journal of Disclosure and Governance*, 111-122.

- Farrell, D. (1983). Exit, Voice, Loyalty, and Neglect as Responses to Job Dissatisfaction: A Multidimensional Scaling Study. *The Academy of Management Journal*, 596-607.
- Gildenhuis, J. S. (2004). *Ethics and Professionalism*. Stellenbosch: Sun Press.
- Gildenhuis, J. S. (2004). *Ethics and Professionalism: The Battle Against Public Corruption*. Stellenbosch: Sun Press.
- Gino, F., Schweitzer, M. E., Mead, N. L., & Ariely, D. (2011). Unable to Resist Temptation: How Self-control Depletion Promotes Unethical Behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 191-203.
- Graham, J. W., & Keeley, M. (1992). Hirschman's Loyalty Construct. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 191-200.
- Guler, E. G., & Yukselen, C. (2010). Hotel Employees' Belief on Unethical Behavior. *Social Responsibility Journal*, 252-267.
- Guzeller, C. O., & Celiker, N. (2020). Examining the Relationship Between Organizational Commitment and Turnover Intention Via a Meta-Analysis. *International Journal of Culture Tourism and Hospitality*, 102-120.
- Günay, G. Y., & Özyurt, B. (2020). Can Whistleblowing Be a Solution to Unethical Behaviors in the Tourism Industry? Ş. Aydın, B. B. Dedeoğlu, & Ö. Çoban içinde, *Organizational Behavior Challenges in the Tourism Industry* (s. 227-248). Hershey: IGI Global.
- Günel, Ö. D. (2009). Turizm Sektöründe Mevsimsellik Sorunu ve Mevsimlik İstihdamın Sektör Çalışanlarının Örgütsel Bağlılıklarına Etkisi: Konaklama İşletmeleri Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürlek, M. (2020). How Does Work Overload Affect Unethical Behaviors? The Mediating Role of Pay Dissatisfaction. *İş Ahlakı Dergisi*, 68-78.
- Gürlek, M. (2020). How Does Work Overload Affect Unethical Behaviors? The Mediating Role of Pay Dissatisfaction. *İş Ahlakı Dergisi*, 16-26.
- Güven, E. Ö., & Çay, A. (2020). Turizm İşletmelerinde Etik Dışı-Gayri Ahlakî Tüketici Davranışları. *Sosyal Çalışmalar Üzerine Akademik Perspektif Dergisi*, 46-66.
- Hall, D., & Brown, F. (2008). The Tourism Industry's Welfare Responsibilities: An Adequate Response? *Tourism Recreation Research*, 213-218.
- Heese, J., & Perez-Cavazos, G. (2021). The Effect of Retaliation Costs on Employee Whistleblowing. *Journal of Accounting and Economics*, 1-19.
- Henik, E. (2015). Understanding Whistle-blowing: A Set-theoretic Approach. *Journal of Business Research*, 442-450.
- Hersh, M. A. (2002). Whistleblowers - Heroes or Traitors? Individual and Collective Responsibility for Ethical Behaviours. *Annual Reviews in Control*, 243-262.
- Hessling, V., Åsberg, M., & Roxenha, T. (2018). Relationship Commitment and Value Creation in Sponsorship Relationships. *Journal of Business-to-Business Marketing*, 137-160.
- Hirschman, A. O. (1970). *Exit, Voice and Loyalty Responses to Decline in Firms, Organizations and States*. London: Harvard University Press.
- Hoffmann, E. A. (2006). Exit and Voice: Organizational Loyalty and Dispute Resolution Strategies. *Social Forces*, 2313-2330.
- Holden, A. (2003). In Need of New Environmental Ethics for Tourism. *Annals of Tourism Research*, 94-108.
- Hudson, S., & Miller, G. (2006). Knowing the Difference Between Right and Wrong. *Journal of Teaching in Travel & Tourism*, 41-59.
- Hunt, S. D., Wood, V. R., & Chonko, L. B. (1989). Corporate Ethical Values and Organizational Commitment in Marketing. *Journal of Marketing*, 79-90.
- Hüttel, T., & Lederer, S. (2013). Whistleblowing in Central Europe. *Public Integrity*, 283-306.

- Ivcevic, Z., Menges, J. I., & Miller, A. (2022, December 14). *How Common is Unethical Behavior in U.S. Organizations*. Harvard Business Review: https://hbr.org.translate.google/2020/03/how-common-is-unethical-behavior-in-u-s-organizations?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=sc adresinden alınmıştır
- Jubb, P. B. (1999). Whistleblowing: A Restrictive Definition and Interpretation. *Journal of Business Ethics* 2, 77-94.
- Kassing, J. W. (1997). Articulating, Antagonizing, and Displacing: A Model of Employee Dissent. *Communication Studies*, 311-332.
- Keeley, M., & Graham, J. W. (1991). Exit, Voice, and Ethics. *Journal of Business Ethics*, 349-355.
- Kenny, K. (2019). *Whistleblowing: Toward a New Theory*. Cambridge: Harvard University Press.
- Kenny, K., Fotaki, M., & Vandekerckhove, W. (2020). Whistleblower Subjectivities: Organization and Passionate Attachment. *Organization Studies*, 323-343.
- Kim, N. Y., & Miller, G. (2008). Perceptions of the Ethical Climate in the Korean Tourism Industry. *Journal of Business Ethics*, 941-954.
- King, B., Dwyer, L., & Prideaux, B. (2006). An Evaluation of Unethical Business Practices in Australia's China Inbound Tourism Market. *International Journal of Tourism Research*, 127-142.
- Klerk, J. J. (2017). "The Devil Made Me Do It!" An Inquiry Into the Unconscious "Devils Within" of Rationalized Corruption. *Journal of Management Inquiry*, 254-269.
- Kluver, J., Frazier, R., & Haidt, J. (2014). Behavioral Ethics for Homo economicus, Homo heuristicus, and Homo duplex. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 150-158.
- Köksal, K., Kara, A. U., & Meydan, C. H. (2018). Etik İlkeler Bağlamında Kişi Örgüt Üyümunun Örgütsel Ortamda Sessizlik Davranışına Etkisi. *Ömer Halis Demir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1-9.
- Kuruüzüm, A., Çetin, E. İ., & Irmak, S. (2008). Path Analysis of Organizational Commitment, Job Involvement and Job Satisfaction in Turkish Hospitality Industry. *Tourism Review*, 4-16.
- Kusluvan, S. (2003). *Managing Employee Attitudes and Behaviors in the Tourism and Hospitality Industry*. New York: Nova Science.
- Lampe, M. (2012). Science, Human Nature, and a New Paradigm for Ethics Education. *Sci Eng Ethics*, 543-549.
- Lee, J., & Jablin, F. M. (1992). A Cross-Cultural Investigation of Exit, Voice, Loyalty and Neglect as Responses to Dissatisfying Job Conditions. *The Journal of Business Communication*, 203-228.
- Liao, S.-H., Hu, D.-C., & Chung, H.-Y. (2009). The Relationship between Leader-member Relations, Job Satisfaction and Organizational Commitment in International Tourist Hotels in Taiwan. *The International Journal of Human Resource Management*, 1810-1826.
- Liu, S.-m., Liao, J.-q., & Wei, H. (2015). Authentic Leadership and Whistleblowing: Mediating Roles of Psychological Safety and Personal Identification. *Journal of Business Ethics*, 107-119.
- Liu, Y., Zhang, R., & Yao, Y. (2021). How Tourist Power in Social Media Affects Tourism Market Regulation After Unethical Incidents: Evidence from China. *Annals of Tourism Research*, 1-13.
- Lobel, O. (2009). Citizenship, Organizational Citizenship, and the Laws of Overlapping Obligations. *California Law Review*, 433-499.
- Malin, M. H. (1983). Protecting the Whistleblower from Retaliatory Discharge. *University of Michigan Journal of Law Reform*, 277-318.

- March, R. (2008). Towards a Conceptualization of Unethical Marketing Practices in Tourism: a Case-Study of Australia's Inbound Chinese Travel Market . *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 285-296.
- Martin, S. R., Kish-Gephart, J. J., & Detert, J. R. (2014). Blind Forces: Ethical Infrastructures and Moral Disengagement in Organizations. *Organizational Psychology Review*, 295-325.
- Mcdonald, J. (2015). The Role of Ethics on Tourist Destination Image Formation : An Analysis of the French Student Travel Market. Nice: Université Nice Sophia Antipolis.
- McKercher, B., Weber, K., & Cros, H. d. (2008). Rationalising Inappropriate Behaviour at Contested Sites. *Journal of Sustainable Tourism*, 369-385.
- Mehmetoglu, M., Hines, K., Graumann, C., & Greibrokk, J. (2010). The Relationship between Personal Values and Tourism Behaviour: A Segmentation Approach. *Journal of Vacation Marketing*, 17-27.
- Mesmer-Magnus, J. R., & Viswesvaran, C. (2005). Whistleblowing in Organizations: An Examination of Correlates of Whistleblowing Intentions, Actions and Retaliation. *Journal of Business Ethics*, 277-297.
- Moore, L., & McAuliffe, E. (2010). Is Inadequate Response to Whistleblowing Perpetuating a Culture of Silence in Hospitals? *Clinical Governance: An International Journal*, 166-178.
- Moorhouse, T., D'Cruze, N. C., & Macdonald, D. W. (2017). Unethical Use of Wildlife in Tourism: What's the problem, Who is Responsible, and What can Be Done? *Journal of Sustainable Tourism*, 505-516.
- Naus, F., Iterson, A. v., & Roe, R. (2007). Organizational Cynicism: Extending the Exit, Voice, Loyalty, and Neglect Model of Employees' Responses to Adverse Conditions in the Workplace. *Human Relations*, 683-718.
- Near, J. P., & Miceli, M. P. (1985). Organizational Dissidence: The Case of Whistle-Blowing. *Journal of Business Ethics*, 1-16.
- Ntayi, J. M., Ngoboka, P., & Kakooza, C. S. (2013). Moral Schemas and Corruption in Ugandan Public Procurement. *Journal of Business Ethics*, 417-436.
- Nuyen, A. (1999). The Value of Loyalty. *Phiiosophical Papers* , 25-36.
- Nwanji, T. I., & Howell, K. E. (2007). Shareholdership, Stakeholdership and the Modern Global Business Environment: A Survey of the Literature. *The Journal of Interdisciplinary Economics*, 347-361.
- OECD. (2017). *The Detection of Foreign Bribery: The Role of Whistleblowers and Whistleblower Protection*. Paris: OECD.
- Park, H., Blenkinsopp, J., & Park, M. (2014). The Influence of an Observer's Value Orientation and Personality Type on Attitudes Toward Whistleblowing. *Journal of Business Ethics*, 121-129.
- Paul, R. J., & Townsend, J. B. (1996). Don't Kill the Messenger! Whistle-Blowing in America-A Review with Recommendations. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 149-161.
- Payne, D., & Dimanche, F. (1996). Towards a Code of Conduct for the Tourism Industry: An Ethics Model . *Journal of Business Ethics*, 997-1007.
- PeopleBuilders. (2022, Mart 21). *PeopleBuilders*. PeopleBuilders: <https://www.peoplebuilders.com.au/blog/commitment> adresinden alınmıştır
- Poprawe, M. (2015). A Panel Data Analysis of the Effect of Corruption on Tourism. *Applied Economics*, 2399-2412.
- Randall, D. M. (1987). Commitment and the Organization: The Organization Man Revisited. *Academy o/Manogremenl Review*, 460-471.
- Robson, J., & Robson, I. (1996). From Shareholders to Stakeholders: Critical Issues for Tourism Marketers . *Tourism Management*, 533-540.

- Rusbult, C. E., Farrell, D., Rogers, G., & Mainous, A. G. (1988). Impact of Exchange Variables on Exit, Voice, Loyalty, and Neglect: An Integrative Model of Responses to Declining Job Satisfaction. *Academy of Management Journal*, 599-627.
- Rusbult, C. E., Zembrodt, I. M., & Gunn, L. K. (1982). Exit, Voice, Loyalty, and Neglect: Responses to Dissatisfaction in Romantic Involvements. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1230-1242.
- Saha, S., & Yap, G. (2015). Corruption and Tourism: An Empirical Investigation in a Non-linear Framework. *International Journal of Tourism Research*, 272-281.
- Santana, G. (2004). Crisis Management and Tourism. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 299-321.
- Saunders, D. M. (1992). Introduction to Research on Hirschman's Exit, Voice, and Loyalty Model. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 187-190.
- Schultz, D., & Harutyunyan, K. (2015). Combating Corruption: The Development of Whistleblowing Laws in the United States, Europe, and Armenia. *International Comparative Jurisprudence*, 87-97.
- Sharma, N. (2020). Dark Tourism and Moral Disengagement in Liminal Spaces. *Tourism Geographies*, 273-297.
- Sims, R. L. (2009). Collective Versus Individualist National Cultures: Comparing Taiwan and U.S. Employee Attitudes Toward Unethical Business Practices. *Business & Society*, 39-59.
- Somers, M. J., & Casal, J. C. (1994). Organizational Commitment and Whistleblowing: The Test of the Reformer and the Organization Man Hypotheses. *Group & Organization Management*, 270-284.
- Suamba, I. B. (2020). Indigenous Ethics in Tourism Education: Bali as a Case. *Asian EFL Journal*, 4-19.
- Suar, D., & Khuntia, R. (2010). Influence of Personal Values and Value Congruence on Unethical Practices and Work Behavior. *Journal of Business Ethics*, 443-460.
- Swiatek-Barylska, I. (2013). Whistleblowing as a Symptom of Employee Loyalty - Polish Perspective. *International Journal of Business and Social Science*, 49-57.
- Şahin, B. (2014). Seyahat Acentası Çalışanlarında Örgütsel Stresin Örgütsel Bağlılıkla İlişkisi Üzerine Bir Araştırma: İstanbul Örneği. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 193-210.
- Tao, M., Takagi, H., Ishida, M., & Masuda, K. (1998). A Study of Antecedents of Organizational Commitment. *Japanese Psychological Research*, 198-205.
- Tepelus, C. M. (2008). Social Responsibility and Innovation on Trafficking and Child Sex Tourism: Morphing of Practice Into Sustainable Tourism Policies? *Tourism and Hospitality Research*, 98-115.
- The U.S. Merit System Protection Board. (1981). *Blowing the Whistle on Fraud, Waste and Mismanagement - Whos does it and What Happens*. Washington: The U.S. Merit System Protection Board.
- Tolkach, D., Pratt, S., & Zeng, C. Y. (2017). Ethics of Chinese & Western tourists in Hong Kong. *Annals of Tourism Research*, 83-96.
- Tudu, P. N., & Pathak, P. (2014). Growing Corruption Is Whistle Blowing the Answer. *Management and Labour Studies*, 208-218.
- Uys, T. (2008). Rational Loyalty and Whistleblowing. *Current Sociology*, 904-921.
- Vinten, G. (2000). Whistleblowing towards Disaster Prevention and Management. *Disaster Prevention and Management*, 18-28.
- Vujičić, D., Jovičić, A., Lalić, D., Gagić, S., & Cvejanov, A. (2015). The Relation Between Job Insecurity, Job satisfaction and Organizational Commitment Among Employees in the Tourism Sector in Novi Sad. *Economic and Industrial Democracy*, 633-652.

- Watts, L. L., & Buckley, M. R. (2017). A Dual-Processing Model of Moral Whistleblowing in Organizations. *Journal of Business Ethics*, 669-683.
- Weiskopf, R., & Tobias-Miersch, Y. (2016). Whistleblowing, Parrhesia and the Contestation of Truth in the Workplace. *Organization Studies*, 1621-1640.
- Withey, M. J., & Cooper, W. H. (1989). Predicting Exit, Voice, Loyalty, and Neglect. *Administrative Science Quarterly*, 521-539.
- WTTC. (2022, Şubat 14). *World Travel and Tourism Council*. World Travel and Tourism Council: <https://wttc.org/Research/Economic-Impact> adresinden alınmıştır
- Yang, L., & Xu, R. (2020). The Effects of Retaliation on Whistleblowing Intentions in China Banking Industry. *Journal of Accounting & Organizational Change*, 215-235.
- Zekos, G. I. (2004). Ethics versus Corruption in Globalization. *Journal of Management Development*, 631-647.
- Zhang, X., & Yao, Z. (2019). Impact of Relational Leadership on Employees' Unethical Pro-Organizational Behavior: A Survey Based on Tourism Companies in Four Countries. *PLoS ONE*, 1-19.

Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi/
Journal of Travel and Hospitality Business
Cilt/Vol: 20(1),Yıl/ Year:2023, ss/pp,41-56
Gönderim Tarihi/ Received: 02.11.2022
Kabul Tarihi /Accepted: 20.01.2023
DOI: 10.24010/soid.1198465

Araştırma Makalesi/ Research Article

Apiturizmin Geliştirilmesi Kapsamında Apirota Oluşturulmasına Yönelik Bir Araştırma: Marmaris Örneği*

A Research on the Designing Apiroute within the Scope of Developing Apitourism: The Case of Marmaris

Dr.Öğr. Üyesi Nermin AYAZ DÖNMEZ
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Turizm Fakültesi
E-posta: nerminayaz@mu.edu.tr

Fahri HELVACIOĞLU
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
E-posta: fahrihelvacioğlu@gmail.com

Öz

Çalışmanın amacı, dinlence, deniz ve çeşitli alternatif turizm faaliyetlerinin gerçekleştiği Marmaris'in, kırsal alanında arıcılık faaliyetleri ile ziyaretçi çekmeyi sağlayacak ve bölgede değer yaratacak apirota önerisi oluşturmaktır. Araştırma, Eylül 2022 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma alanı Marmaris'in Hisarönü Körfezi ile İçmeler Koyu arasında çizilecek hattın güneyinde kalan ve arıcılık faaliyetleri yapılan kırsaldır. Çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma alanında, apiturizmi geliştirme ve apirota oluşturmaya yönelik görüşlerin toplanması için görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Görüşmelerde yarı yapılandırılmış toplam 7 açık uçlu soru sorulmuştur. Araştırma alanı ile ilgili derinlemesine bilgi sahibi olan yerel arıcı ve turizm profesyonellerinden oluşan 10 katılımcının görüşlerine başvurulmuştur. Araştırma sonucunda araştırma alanının, apiturizm arzına sahip olduğu; kırsaldaki kültürel, tarihi ve doğal zenginliklerin bu arzı zenginleştireceği; apiturizm kapsamında yapılabilecek uygulamaların ve ürünlerin çeşitlendirilmesi gerektiği ortaya koyulmuştur. Elde edilen veriler ışığında apiturizmin gelişimine katkı sağlayacağı düşünülen bir apirota geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Apirota, Apiturizm, Arıcılık, Marmaris, Kırsal Turizm

Abstract

The study aims to design an apiroute that will attract visitors with beekeeping activities in the rural area of Marmaris, and create value in the region. The research was carried out in September 2022. The research area is the countryside between Hisarönü Gulf and İçmeler Bay of Marmaris, which is located to the south of the line to be drawn and where beekeeping activities are carried out. The opinions of 10 participants, consisting of local beekeepers and tourism professionals who have in-depth knowledge about the research area, were taken. The qualitative research method was used in the research. In the field of research, the interview technique was used to collect opinions on developing apitourism and creating apiroute. A total of 7 open-ended questions were asked during the interviews. In the research findings; the research area has an apitourism supply; cultural, historical, and natural riches in the countryside will enrich this supply; It has been found that the practices and products that can be made within the scope of apitourism should be diversified. In light of the data obtained, an apiroute, which is thought to contribute to the development of apitourism, has been developed.

Key Words: Apiroute, Apitourism, Beekeeping, Marmaris, Rural Tourism

*Bu araştırma konusu, TÜBİTAK Bilim İnsanı Destek Programları Başkanlığı tarafından yürütülen "2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı" kapsamında desteklenmiştir. Proje No: 1919B012101504.

Extended Summary

Purpose

The research aims to design an apiroute, which is a product that will attract visitors to the surrounding villages of the district with beekeeping activities in Marmaris, and that will create value in the region.

Background

Apitourism is a form of tourism related to bee products in beekeeping, ecology, food, and medicinal aspects. Apitourism includes activities such as visiting beekeeping activity areas, visiting beekeeping museums, observing honey production stages, different honey tasting, purchasing bee products such as pollen, beeswax, bee cake, and royal jelly, and watching live colonies (Wos, 2014: 66-67).

In a destination that has natural, historical, and cultural attractions, a route that includes all these attractions as well as beekeeping activities and covers a certain route can be called an apiroute. Apiroute is a thematic route based on getting to know, observing, experiencing, tasting, healing, learning, and purchasing beekeeping activities and products, enriched with visiting natural, historical, and cultural attractions. Apiroute allows apitourism participants to visit the destination in a more planned and systematic way.

Beekeeping is a production activity carried out by the people in the rural areas of Marmaris, both traditionally and modernly, with mixed methods. In Marmaris, tourism activities are concentrated on the coastline, but rural areas are the places where apitourism activities, planning, and investments can be made. Şeker (2020:368) states that apitourism is an additional opportunity for beekeepers to expand and strengthen their presence in the tourism market. In this context, it is important to support beekeepers with apitourism practices that will increase the added value of their products, provide economic development in the countryside, make a difference in competitiveness between destinations, and create new entrepreneurship and employment opportunities to strengthen and expand the presence of Marmaris countryside in the apitourism market.

Method

The qualitative research method, in which a process is followed to reveal perceptions and events realistically and holistically (Yıldırım and Şimşek, 2008:39) was used in the research. The research area is the villages in the south of the line drawn between Hisarönü Gulf and İçmeler Bay in Marmaris. The research sample is tourism professionals, local managers, and local beekeepers who may have rich experience and knowledge about the Marmaris countryside. An interview technique including semi-structured questions was used to collect data from the mentioned participants to create an apiroute.

Findings

Marmaris countryside has a high potential to perform apitourism practices. In light of the findings, the historical, geographical, and cultural attractions of the study area were determined. Although pine honey production and beekeeping activities in the destination are quite intense, practices in the field of apitourism are currently insufficient. Despite

this inadequacy, an apiroute has been created with the products and practices in the area.

Results

The countryside of Marmaris was examined in terms of its cultural, natural, and historical riches and beekeeping activities, and an apiroute proposal was formed, which is thought to contribute to the development of apitourism. With the development of an apitourism-themed route, it is foreseen that it will create a driving force in the implementation of activities such as apitherapy, apiwellness, apigastro, apisafari events, hotels, gastronomy workshops, souvenirs, hive observation, honey harvest, wax workshop, honey tasting. It is a necessity to produce products that can be used in apitourism to increase apitourism resource efficiency in the Marmaris countryside, which has a beekeeping and tourism supply.

Professional tourist guides specialized in apitourism will be needed when apiroute is put into practice. It is recommended to professional tourist guide chambers organize specialization activities in the field of apitourism guidance.

Apiroute, which was uncovered in this research for product development, is not suitable for over-tourism. There are many examples that a destination losing its texture and harmony when its carrying capacity is exceeded. For this reason, it is suggested that this product should not target the masses, but the consumer with a special interest in apitourism. The main goal should be to preserve the nature, culture, history, and social structure, without disturbing or changing it, to produce innovations with the understanding of sustainability and responsibility, and to leave the existing structure and tradition as a legacy to future generations.

1. Giriş

Turizm ve arıcılık faaliyetleri ve ürünlerini bir arada sunan apiturizm, arının biyoçeşitliliğin korunmasındaki rolünü anlamak, bilgi edinmek, yerel gastronomi ürünlerini tatmak ve yapmak gibi sebeplerle gerçekleşmektedir. Son yıllarda deniz, güneş ve kumsal turizmüne alternatif olarak gelişen “arı rotaları”, “bal turları”, “bal rotaları”, “apitur”, “apirota” seyahat rotaları, kırsal bölgede kültürel ve doğal mirasa erişimde ve sürdürülebilir kalkınmada önemli fırsatlar sağlamaktadır.

Apiturizm dünya genelinde Slovenya, Polonya, Almanya, Çek Cumhuriyeti, Litvanya, Ukrayna, İspanya gibi ülkelerde gerçekleştirilmekte olup bu ülkelerdeki apiturizm uygulamaları, arıcılık faaliyetlerini doğal ortamında gözlemlene, arıcılık müzelerini ziyaret, bal tadımı, bal mumu yapımı ve apiterapi gibi uygulamalardan oluşmaktadır. Bal üretimi, kovan sayısı, bal çeşidi gibi arıcılık faaliyetleri ile dünyada ilk sıralarda yer alan ülkemizin (Burucu, 2021:2-3), apiturizm faaliyetleri ve uygulamalarının henüz yeni güç kazanmaya başladığı düşünülmektedir.

Marmaris ve kırsalında geçmişte deniz ticareti, sünger avcılığı ve tarım; yöre halkının temel geçim kaynağı iken günümüzde ise ilçe merkezinde turizm, kırsalda ise tarım ve arıcılık en önemli geçim kaynaklarıdır. Turizm faaliyetleri kıyı şeridinde yoğunlaşan Marmaris’te, apiturizm faaliyetlerinin, planlamalarının ve yatırımlarının yapılabileceği alanlar kırsal bölgelerdir.

Şeker (2020:368) apiturizmin, arıcıların turizm pazarındaki varlığını genişletmek ve güçlendirmek için ek bir fırsat olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda Marmaris

kırsalının apiturizm pazarındaki varlığını güçlendirmek ve genişletmek için arıcıların, ürünlerinin katma değerini arttıracak, kırsalda ekonomik kalkınmayı sağlayacak, destinasyonlar arası rekabetçilikte fark yaratacak ve yeni girişimcilik ve istihdam fırsatları oluşturacak apiturizm uygulamaları ile desteklenmesi önem arz etmektedir. Bu noktada araştırmanın temel problem cümlesi şu şekilde ifade edilebilir:

- Marmaris kırsalındaki arıcılık faaliyetleri ile turizm faaliyetlerini bir arada barındıracak, bütüncül bir yaklaşımla, kırsalda değer yaratabilecek apirota oluşturulabilir mi?

Apiturizm faaliyetleri değer yaratmaya başladığında ise aşağıda yer alan sorulara yanıt alınmaya başlanabilir. Bu sorular, araştırmanın temelini oluşturan alt problemlerdir;

- Kıyı ve deniz turizminin doyum noktasına gelmesi sebebiyle Marmaris ilçe merkezinde yoğunlaşan turizm aktiviteleri apiturizm ve apirota ile kısmen kırsala çekilebilir mi?
- Kırsalın da turizm sektöründen ekonomik pay alması sağlanabilir mi?
- Apiturizm ve apirota ile arıcılık ürünlerinin katma değeri artırılabilir mi?
- Ülkemizin farklı yörelerinde gerçekleşen arıcılık faaliyetleri ile turizmi ortak paydada buluşturacak bir model yaratılabilir mi?
- Apirota ile destinasyonlar arası rekabetçilikte fark yaratılabilir mi?
- Apiturizm ile yeni girişimcilik fırsatları yaratılabilir mi?
- Rutin ve standartlaşmış tur programlarının aksine apiturizm kapsamında tasarlanacak apirota, destinasyon, ziyaretçi ve seyahat acenteleri açısından yenilikçi bir ürün olabilir mi?
- Hobi olarak geleneksel ya da modern arıcılık faaliyetlerine ilgi duyan, şifa bulmak, gözlem yapmak isteyen ziyaretçilere apirota ile yenilikçi bir deneyim yaşatılması ve seyahat acentelerinin özgün bir ürün pazarlaması sağlanabilir mi?

Araştırmanın çıktısı, Marmaris kırsalında arıcılık faaliyetleri ve ürünleri ile doğal, kültürel ve tarihi çekicilikleri bütüncül olarak ele alarak tasarlanacak apirota tur rotası olacaktır. Bu açıdan diğer araştırmalardan farklı, yenilikçi ve özgündür. Uygulanabilir ve somut bir turizm ürünü araştırma ve tasarlama açısından araştırmanın literatüre ve apiturizmin gelişmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışma apiturizm ve apirota ile ilgili literatür, yöntem, bulgular, apirota tasarımı ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır.

2. Apiturizm ve Apirota

Apiturizm, arıcılık, ekoloji, gıda ve tıbbi yönleriyle arı ürünleriyle bağlantılı bir turizm şeklidir. Apiturizm; (kelime kökeni Api, Latince bal arısı anlamındaki *Apis mellifera* dır) arıcılık faaliyet alanlarını ziyaret, arıcılık müzelerini ziyaret, bal üretim aşamalarının gözlemlenmesi, farklı bal tadımı, polen, bal mumu, arı keki, arı sütü gibi arı ürünlerinin satın alındığı, canlı koloni gözlemi gibi etkinlikleri içerir (Wos, 2014: 66-67). Bu tanıma ek olarak apigastro- arı ürünleri ile yapılan gastronomi ürünlerinin yapımı ve tadımı; apiterapi- arı ürünleri ile tedavi; apiinhalasyon- kovan havası soluma; apispa- apiwellness arı ürünleri ile rahatlama, masaj; apisafari- arıcılık odaklı safari turların da apiturizm kapsamında değerlendirildiği söylenebilir.

Konuyla ilgili literatür incelendiğinde apiturizmle ilgili çalışmalar gerçekleştirmiş araştırmacıların farklı odak noktaları olduğu görülmüş ve bu çalışmalar kategoriler altında sunulmuştur.

Tablo 1: Apiturizm Alanında Yapılan Çalışmalar ve Kategorileri

Gastronomi Odaklı	Gastronomi Müzelerinden Marmaris Bal Evi (Bekar ve diğ., 2017) Arı Ürünleri ve Gastronomi Turizmi (Akar Şahingöz ve İnci, 2018) Arıcılık Müzesi ve Gastronomi Turizmi (Şahin ve Aydın, 2021) Balın Gastronomide Kullanımı (Kardeş ve Baycar, 2021)
Apirota Odaklı	Apitur ve Apirota (Gleeson, 2014) Doğu Karadeniz Bölgesinin Apiturizm Potansiyeli ve Apirota Önerisi (Arıkan Saltık ve diğ., 2019) Kırsal Kalkınma Aracı Olarak Api-Turizm Rotalarına Teorik Yaklaşım (Gascon ve Rubio-Gil, 2022)
Destinasyon Yönetimi Odaklı	Muğla'da Arıcılık ve Turizm (Öter, 2010) Şili'de Apiturizmin Katma Değeri (Shiffler, 2014) Avrupa'da Apiturizm (Wos, 2014) Arı Turizmi ve Muğla'da Uygulanabilirliği (Bahar ve Yılmaz, 2016) Bulgaristan'da Apiturizm Kaynakları (Grigороva ve diğ., 2016) Coğrafi Bilgi Sistemlerinde Çok Kriterli Değerlendirme Kullanılarak Apiturizm İçin Uygun Bölgelerin Belirlenmesi (Pantoja ve diğ., 2017) Apiturizmin Türkiye'deki Yeri ve Önemi (Suna, 2018) Apiturizm Rehberi (Porter, 2020) Sivas İlinin Apiturizm Potansiyeli (Şeker, 2020) Muğla İli Arıcılık Potansiyeli ve Apiturizm (Çukur ve Çukur, 2021) Apiturizmin İran'daki Geleceği (Fathi ve diğ., 2022) Kalkınma Modeli Olarak Ekoköyler ve Apiturizm (Gonzalez-Arnedo ve diğ., 2022) Arı Turizminin Kırsal Kalkınma Üzerindeki Etkisi (Uzun ve diğ., 2022)
Eğitim-Ürün Odaklı	Apiturizm'de Eğitim Turları (Madras-Majewska ve Majewski, 2013) Turizmde Arıcılığın Kullanımı (Suna, 2020) Yaratıcı Turizm Kapsamında Apiturizm (Cesur, 2021) Bal Arıları ve Apiturizm (Topal ve diğ. 2021)
Kültür Odaklı	Apikültür ve Apiturizm (Sivic, 2013) Slovenya'nın Apikültürel Gelenekleri (Arih ve Korosec, 2015) Filipin'de Apiturizm ile Yayılan Sosyal Yenilikler (Rivera, 2020)
Sağlık Odaklı	Api-Turizm ve Api-Sağlık (Korosec, 2016) Sağlık Turizmi Açısından Apiturizm (Suna, 2018) Apiterapi ve Apiturizmin Orjini ve Geliştirilmesi (Suligoj, 2021)

Kaynak: Araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur

Arı ürünlerinden faydalanarak sağlık bulma, tedavi, iyi hissetme, kozmetik uygulamaları, nefes çalışmaları, gastronomi, tadım, yemek yapma, bilgi paylaşımı, hobi, fotoğraf, doğal hayat gözlemleme, doğayı tanıma, deneyimlerden faydalanma ya da deneyim aktarma ve geliştirme ürünlerine erişim apiturizme katılmanın temel motivasyon kaynaklarından olabilmektedir. Arıları, doğal ortamında gözlemlemek bir başka motivasyon kaynağıdır. Lemelin ve diğ., (2019: 733) enmototurizm (yani böcek odaklı turizm) ve buna bağlı olarak yaban hayatı turizmi doğrultusunda, arı sürülerinin doğal ortamlarında görülmesi için turlar düzenlendiğini belirtmektedir.

Avrupa coğrafyası içinde muhtemelen en gelişmiş apiturizm uygulamaları örneği Slovenya'da bulunmaktadır. Arih ve Korosec (2015: 965-971) ülkedeki apiturizm uygulamalarının arıcılığa yeni başlayanlar için yöntemleri öğrenme, deneyimli arıcılar için tecrübeleri paylaşma, arılarla ilgili tedaviyi merak edenler için apiterapi, Carnica arısı, Siyah Sicilya arısı veya diğer arı türlerini merak edenleri bilgilendirme vb. amaçlı uygulamalar olduğunu belirtmektedir. Arıcıların iş başında gözlemlenmesi, koloninin doğal bütünlüğüne saygı duyan ve arının refahını düşünen bio-dinamik arıcılık yöntemlerinin öğretilmesi, çeşitli kovan sistemlerinin gösterilmesi, arı poleni, arı sütü ve propolis üretim aşamaları ve bu ürünleri sağlık üzerindeki yararlı etkilerine ilişkin seminerler öne çıkan etkinlikler arasındadır. Arıcılık müzelerine ve tipik Sloven arı evlerine yapılan ziyaretlere ek olarak, özel arıcılık ekipmanı satın alma, balmumu ürünlerin imalatı, ballı hamur yemekleri ve köpüklü bal likörleri tatmak apiturların birer parçasıdır. Arı evinde apiterapi denemesi, canlandırıcı bio-masaj ve bal banyosu, api wellness, ülkede gerçekleştirilen apiturizm uygulamalarındandır (Apiturizem, 2022).

İspanya'da La Ruta de la Mielin Guadalajara (Guadalajara Bal Rotası), Flora y Miel Routes (çiçek ve bal rotası), Malaga Colmenar kasabasında Bal Müzesi, Pastrana kentindeki Uluslararası Arıcılık Fuarı, apiturizm ve apirota kapsamında değerlendirilen bazı örneklerdir. Nepal'in Annapurna bölgesinde yılda iki kez gerçekleşen Bal Avcıları etkinliği yine apiturizm için çekicilik unsurudur (Gascon ve Rubio-Gil, 2022:1155).

Marmaris kırsalında arıcılık temalı bir müze olan Osmaniye Köyü Balevi Müzesi, araştırmacıların gözlemleri neticesinde apiturizm kapsamında değerlendirilebilecek temel ürün olarak görülmektedir. Müze, arıcılık faaliyetlerinde ve uygulamalarında kullanılan geleneksel ve modern yöntemlerin tarihsel gelişimini ziyaretçilere sergilemektedir. Ayrıca müzede arı kovanlarını gözleme, arı havası soluma ve arı sesi odaları vb. uygulamaları örnek birimlerde deneyimlenmeye açıktır.

Tüm veriler ışığında apirotaların, arıcılık faaliyetleri ve arı ürünlerini merkeze alan doğal, tarihi ve kültürel çekicilikleri de barındıran seyahat rotaları olduğunu belirtmek mümkündür. Daha da detaylandırılacak olunursa apirota, arıcılık faaliyetleri ve ürünlerini tanıma, gözleme, deneyimleme, tatma, şifa bulma, öğrenme, satın alma temelli, doğal, tarihi, kültürel çekicilikleri ziyaret ile zenginleştirilmiş tematik bir rota olarak tanımlanabilir. Apirota, apiturizm katılımcılarının daha planlı ve sistemli bir şekilde destinasyonu ziyaret etmesine ve uygulamalardan faydalanmasına olanak sağlaması muhtemeldir.

Gascon ve Rubio-Gil (2022:1156)'e göre apiturizm rotaları gelişmekte olan bir turizm faaliyeti modelidir. Apiturizm ve apirotalar, bölgelerin sosyo ekonomik ve sürdürülebilir kalkınmasını harekete geçirir. Bu turizm türü çevreye saygılı olup, doğal-kültürel mirasın korunmasına katkı sağlar. Apiturizm, kırsal alanların gelişimi için bir fırsattır (Arih ve Korosec, 2015; Schouten ve diğ. 2019). Üstündağ ve Özer (2021:429) kültürel rota oluşturulmasında en temel amacın turizmin gelişimine katkı sağlamak olduğunu ifade etmiştir. Kırsal turizm, sağlık turizmi, agro turizm, yeşil turizm, eko turizm, sorumlu turizm, enmototurizmi gibi pek çok turizm türü ile anılabilecek apiturizmin ve apirotaların Marmaris kırsal turizmüne şu şekilde etkileri olacağı öngörülmektedir;

- Kültürel miras, tarihi, doğal varlıkların ve çevrenin korunması ve bu bilincin oluşması,
- Kıyı şeridindeki aşırı turizm baskısının azalması, bir kısmının kırsala çekilmesi,
- Kırsalın da turizm sektöründen ekonomik pay alması,
- Kırsalda altyapı, ulaşım ve haberleşme hizmetlerinin güçlendirilmesi,
- Kırsalda istihdam olanakları yaratılması,

- Kırsalda istihdam olanakları ile dışarı göçün azalması,
- Arıcılık faaliyetleri ve ürünlerinin katma değerinin yükselmesi,
- Apirota ile destinasyonlar arası rekabetçilikte fark yaratılması,
- Apiturizm ile yeni girişimcilik fırsatları yaratılması ve
- Ziyaretçiler için yenilikçi bir ürün olmasıdır.

Tüm bu olası pozitif etkilerin, bölge turizminde çeşitlilik sağlaması ve kırsal kalkınmayı desteklemesi öngörülmektedir.

3. Yöntem

Araştırmada, algıların ve olayların gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konulmasına yönelik bir sürecin takip edildiği (Yıldırım ve Şimşek, 2008:39 Akt.Karataş, 2017:71) nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma desenlerinden olan durum çalışması araştırmanın desendir. Merriam (2013) durum çalışmasını sınırlı bir sistemin derinlemesine betimlenmesi ve incelenmesi olarak tanımlamaktadır. Creswell (2007)'e göre durum çalışması, araştırmacının zaman içerisinde sınırlandırılmış bir veya birkaç durumu çoklu kaynakları içeren veri toplama araçları (göziemler, görüşmeler, görsel-işitseller, dokümanlar, raporlar) ile derinlemesine incelediği, durumların ve duruma bağlı temaların tanımlandığı nitel bir araştırma yaklaşımıdır (Akt.Subaşı ve Okumuş, 2017:420). Bu araştırmada durum çalışması deseni, çalışmanın temel amacı olan apirota geliştirilebilmesinde ihtiyaç duyulan görüş, öneri ve bilgiye ulaşmada bir yöntem olarak kullanılmıştır. Durum çalışması deseni ile şu problem cümlesi doğrultusunda araştırmayı gerçekleştirme hedeflenmiştir: "Marmaris kırsalında arıcılık faaliyetleri ve doğal, kültürel ve tarihi çekicilikleri bir arada barındıracak bütüncül bir yaklaşımla apiturizm faaliyetleri odaklı apirota önerisi oluşturulabilir mi?".

Araştırmanın evreni turizm profesyonelleri ve yerel arıcılardır. Nitel araştırmada problemi en iyi şekilde anlamlandırabilecek ve en fazla katkı sağlayabilecek nitelikteki katılımcıların araştırmaya dahil edilmesi önem taşımaktadır. Bu sebeple, araştırmada örnekleme teknikleri arasından, ölçüt örnekleme tercih edilmiştir. Marmaris kırsalı ile ilgili zengin deneyim ve bilgiye sahip olabilecek bir grup, çalışmanın örneklemini oluşturmuştur. Araştırmanın katılımcı grubu Marmaris kırsalı, turizm ve arıcılık ile ilgili çeşitli bilgi ve deneyim sahibi olan katılımcılarla sınırlandırılmıştır. Katılımcılar akademisyen, yerel arıcı, yerel yönetici, seyahat acentesi temsilcisi, veteriner ve profesyonel turist rehberlerinden oluşmaktadır (Tablo 2).

Tablo 2: Araştırma Yöntemine İlişkin Bilgiler

Araştırma Türü	Katılımcılar	Veri Toplama Tekniği	Veri Analizi ve Bulgular	Sonuç
Nitel Araştırma	Arıcılar, Turizmciler, Profesyonel Turist Rehberleri, Yerel Yönetici, Veteriner, Ziraat Mühendisi	Görüşme	Katılımcıların görüşlerinin değerlendirilmesi	Apirota önerisi oluşturulması

Araştırmada, apirota önerisi oluşturmaya ilişkin görüş ve bilgiye ulaşılması amaçlanmıştır. Bu sebeple araştırmada veri toplama amacıyla görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme, insanların bakış açılarını, öznel deneyimlerini, duygularını, değerlerini ve algılarını ortaya koymada kullanılan oldukça güçlü bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2008:39-40 Akt. Karataş, 2017:72). Araştırmada, görüşme tekniği ve bu teknikte kullanılan yarı yapılandırılmış sorular ile farklı görüşlerin belirlenmesi ve derinlemesine bilgiye ulaşma amaçlanmıştır.

Literatürde, araştırmanın amacına yönelik soru formunun eksikliğinden dolayı, görüşme soruları araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış soruları içeren görüşme formu, turizm alanında bir akademisyen ve bir profesyonel turist rehberi tarafından soruların açıklığı, uygunluğu, yeterliliği vb. açılardan; bir Türk Dili akademisyeni tarafından ise anlam kayması, anlatım bozukluğu vb. açılardan değerlendirilmiştir. Uzmanların değerlendirmeleri doğrultusunda görüşme formuna nihai şekli verilmiştir. Soru formu, katılımcıların sosyo-demografik ve iletişim bilgilerine cevap arayan sorular ile araştırma alanının apiturizm kapsamında değerlendirilebilecek kültürel, tarihi, coğrafi çekicilikleri, arıcılık faaliyetleri ve apirota geliştirilmesine yönelik düşüncelerini ortaya çıkarmayı hedefleyen 7 soruyu içermektedir. Araştırmanın görüşme formu etik kurul onayı, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Karar No:123 ile 01.09.2022 tarihinde alınmıştır.

Görüşmeler 2022 yılı Eylül ayında, yüz yüze ve çevrimiçi görüşme olarak gerçekleşmiş ve görüşmelerin 20-30 dakika arasında olması sağlanmıştır. Görüşmelerin uzun olması tecrübe edilen faaliyetler ve öneriler hakkında daha detaylı veri elde edilmesini sağlamaktadır. Katılımcıların izni ile ses kaydı alınmıştır. Görüşme sonrasında ses kayıtları çözümlenerek yazıya dökülmüş ve kodlamaya hazır hâle getirilmiştir. Kodlanma sürecinde katılımcılar K1, K2..., şeklinde kodlanmıştır.

Nitel araştırmalarda ideal bir örneklem büyüklüğü için temel kural, bilgilerin doyuma ulaşmasıyla oluşan tekrarlanma döngüsüdür. Bir noktadan sonra tüm yeni örneklem, araştırmanın geçmiş bölümlerinde yer alan örneklemin sunduğu veriyi sunacaktır (Morgan ve Morgan, 2008 Akt. Baltacı, 2018:262). Yapılan 10 görüşme sonrasında verilerin tekrara düşmesi nedeniyle, verilerin doygunluğa ulaştığı düşünülerek görüşmeler tamamlanmıştır.

Tüm araştırmalarda geçerlik ve güvenilirliğin belli bir düzeyde sağlanması beklenmektedir. Araştırmanın geçerlilik ve güvenilirlik kriterlerinin sağlanması için Merriam'ın (2013) "iç geçerlilik (inandırıcılık), dış geçerlilik (aktarabilirlik), iç güvenilirlik (tutarlılık) ve dış güvenilirlik (teyit edilebilirlik)" stratejilerine odaklanılmıştır. Güvenilirlik, okuyucuların, çalışmanın içerdiği deneyimleri katılımcıların deneyimlerini aktarımları aracılığıyla algılayabilmelerinin ölçütüdür (Thomas ve Magilvy, 2011: 152). Araştırmacının sonuçlarında sunduğu gerçekliğin, katılımcıların ortaya koyduğu gerçeklikle örtüşür durumda olmasına odaklanır (Sinkovics ve diğ. 2008: 699 Akt. Şener ve diğ.,2016:273). İç geçerlik bağlamında, uzman görüşü alınmış, katılımcı teyidi sağlanmıştır ve katılımcılar, rahat bir ortamda samimi cevap vermeleri hususunda teşvik edilmiştir. Çalışmanın dış geçerlik bağlamında veri toplama aracı ve süreci, veri analiz süreci, katılımcıların özellikleri, katılımcıların seçim şekli, kullanılan yöntemin gerekçesi gibi tüm araştırma süreci detaylı olarak açıklanmıştır. İç güvenilirliğin sağlanması için ise kayıt cihazı kullanılarak veri kaybı önlenmiştir. Çalışmanın dış güvenilirliği için veriler sonuç kısmında uygun bir biçimde tartışılmış ve tutarlılığı kontrol edilmiştir.

Bu araştırmada Marmaris kırsalı, turizm ve arıcılık ile ilgili çeşitli bilgi ve deneyim sahibi olan katılımcıların soruları samimi şekilde cevaplamaları ve veri toplanması

amaçlanmıştır. Toplanan veriler ise betimsel analiz ile işlenmiştir. Elde edilen betimleme ise apirota harita önerisi ile görsel olarak sunulmaktadır.

4. Bulgular

Araştırmada katılımcılara ilişkin sosyo-demografik özellikleri belirlemeye yönelik tanımlayıcı sorular sorulmuştur. Katılımcıların çoğunluğunu erkek ve 42 yaş üstü bireyler oluşturmaktadır. Eğitim durumlarına göre değerlendirildiğinde ise çoğunluğu lisans mezunudur.

Tablo 3: Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Eğitim	Meslek	İkamet
K1	K	43	Lisans	Profesyonel Turist Rehberi	Marmaris
K2	K	48	Lisans	Profesyonel Turist Rehberi	Marmaris
K3	E	43	Ortaokul	Arıcı	Marmaris
K4	E	42	Lisans	Balevi Proje Sorumlusu	Marmaris
K5	E	62	Lisans	Apiterapi Uzmanı	Ula
K6	E	48	Lise	Muhtar, Turizmci	Marmaris
K7	E	43	Doktora	Akademisyen	Muğla
K8	E	38	Lisans	Veteriner	Muğla
K9	E	48	Lisans	Ziraat Mühendisi, Arıcı	Ula
K10	E	21	Lisans	Turizmci	Marmaris

Apirota tur rotası önerisi oluşturulmasına yönelik bilgi parçalarına ulaşma konusunda mesleğin önemli bir gösterge olduğu düşünülmektedir. Katılımcıların mesleklerinin arıcılık ve turizm konularıyla bağlantılı olduğu görülmektedir. Yaşam yerleri açısından katılımcıların çoğunlukla Marmaris ve çevresinde ikamet ettiği görülmektedir. Bu noktada katılımcıların iş, eğitim, yaşam vb. amaçlarla Marmaris çevresinde bulduklarını belirtmek gerekmektedir (Tablo 3).

Tablo 4: Marmaris Kırsalı ile İlgili Görüşme Temaları ve Katılımcılardan Elde Edilen Bulgular

Apiturizm Potansiyeli	Var 10 Yok 0
Kırsal Kültürü Yansıtan Hikâye, Rivayetler	Bördübet Adı Rivayeti, Orhaniye Köyü Adı Rivayeti, Osmaniye Köyü Adı Rivayeti, Turgut Köyünün Adı Rivayeti
Kültürel, Coğrafi, Tarihi Değerler	Doğal: Çam Balı, Çam Ormanları, Defne Ürünleri, Deniz, Koylar, Yürüyüş Yolları, Bayır Köyü Anıt Çınar Ağacı, Bozburun Kekiği, Orhaniye Kızkumu, Turgut Şelalesi Tarihi: Turgut Piramit Mezar Kültürel: Arıcılık, Bayır Zeytinyağı Sıkım Atölyesi, Bozburun Tekne İmalatı, Değirmenyanı Değirmeni, Osmaniye Balevi, Osmaniye Köy Kahvaltısı, Söğüt Deniz Ürünleri (Kurutulmuş Ahtapot Vb.), Turgut Halı Kooperatifi, Turgut Köy Meydanı, Turgut Okul-Cami-Köyevi.
Apirota ve Kapsamı	Başlangıç: İçmeler, Marmaris, Osmaniye Kapsam: Bayır, Bencik, Bördübet, Çiftlik, Datça, Hisarönü, Orhaniye, Selimiye, Söğüt, Turgut

Tablo 4'ün devamı

Apiturizmde Eksik Görülenler	Apiterapi Tesisleri, Arı Gözlem Alanları, Arıcılıkla İlgili Farklı Ürün Geliştirilmesi, Bal Hasadı Uygulamaları, Ballı Ürün Geliştirilmesi, Çam Balının Faydalarının Anlatılması, Gastronomi Atölyeleri, Her Köyde Arıcılıkla İlgili Müze veya Atölye Arıya Temas Edecek Aktiviteler, Rotalar, Yönlendirme Tabelaları
Api-Gastronomi Ürünleri	Arı Ekmeği, Arı Sütü, Bal, Bal ile Yapılan Mısır Unu Helvası, Bal Mumu, Bal Şerbeti, Bal ve Kaymak, Bal Ve Susamla Yapılan Tatlı, Ballı Yoğurt, Çitirmek, Kıyam Tatlısı, Polen, Polen Ve Arı Sütü Karışımı Bal Propolis, Tahin/Bal
Apiturizmin Yaygınlaşması İçin Gerekenler	Yangın Önleyici Faaliyetler Yaygınlaşmalı, Arıcıların Bilinçlenmesi İçin Eğitimler Verilmeli, Bilinçli ve Modern Arıcılık Teknikleri Kullanılmalı, Arı Temalı Oteller Yapılmalı, Arılık ve Arı Çiftlikleri Çoğaltılmalı, Arı Ürünleri Satışındaki Tekelcilik Kaldırılmalı, Hammaddesi Bal Olan Farklı Ürünler Yapılmalı

Araştırmanın temel amacı doğrultusunda katılımcılara çeşitli sorular sorulmuş ve elde edilen bulgular Tablo 4'te verilmiştir.

Marmaris köylerinden Osmaniye, Bayır, Turgut, Selimiye, Bozburun, Taşlıca, Orhaniye, Söğüt, Hisarönü köylerinin arıcılık ve turizm potansiyeli hakkında düşünceleri sorulmuştur. Katılımcıların farklı ifadelerinde köylerin turizm arzının zenginliğinden bahsedilmiştir. Çam ormanları, yürüyüş yolları, denizi, koyları, kültürü, tarihi ve coğrafi zenginlikleri ile eşsiz bir konumda olan köylerle ilgili şu ifadeler belirtilmiştir.

“Slovenya, Polonya’ya turizm fuarlarına katılarak daha fazla Marmaris’te arıcılığı tanıtıyoruz. Balevi, turizmden yararlanamayan tek köy olduğu için, Osmaniye’ye kuruldu.” K4

“Yürüyüş rotalarında arılık ve arıcılık turizmi ile ilgili ürünler olmalı. Doğanın güzelliğiyle beraber tahmini 550 civarı arıcıya iş kapısı oluyor.” K5

“Marmaris doğasında yürüyüş rotaları belirlenip arıcılıkla ilgili tanıtım yapılabilir.” K7

“Osmaniye, Orhaniye apiterapi merkezleri olabilir” K8

Ancak özellikle 2021 ve 2022 yıllarında yaşanan ve ekosistemi olumsuz etkileyen, bölge flora ve faunasını büyük ölçüde yok eden orman yangınlarından dolayı katılımcılar bu durumun turizmi olumsuz etkilediğini de belirtmiştir.

“Turizm ve arıcılıkla ilgili tamamen umutsuzum.” K3

“Yangınla birlikte Orhaniye’de başta olmak üzere pek çok köyde arıcılık zorlaşmaya başladı fakat turizm potansiyelinin halen olduğunu düşünüyorum.” K10

Marmaris kırsalında arı ve arıcılık ürünlerinin yanında turizmi besleyecek olan kültürel öğelerinde bilinmesi apirota oluşumunu destekleyecek unsurlardır. Kültürel öğeler apirota önerisi oluşumunda durak noktaların çekiciliğini arttıracak unsurlar olarak görülür. Bu bağlamda Marmaris kırsal kültürü yansıtan hikâye, rivayetler konusunda katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“Turgut köyünün isminin rahmetli Cumhurbaşkanı Turgut Özal’dan geldiğini duymuştum. Bölgeyi çok sevdiği için onun ismi köye verilmiş.” K1

“Bördübet’e gelen bir Rum asker tarafından bir hastalık taşınmış bölgeye, Rumların yaşadığı zaman. Köylüler zamanla bu askerin getirdiği hastalık yüzünden “köye ördü der” demişler. Daha sonra İngiliz bir tekneci bu köyün adının güzel olmadığını Birds Bed denmesini isteyerek İngilizce kuş yatağı anlamına gelen bu ismi koyar. Köy isminin Türkçe okunuşu zamanla Bördübet olur.” K3

“Orhaniye’nin ismi önceden Kırsal’mış. Yunanlılar döneminde, kır saçlı Vasil yaşarmış ondan dolayı bu şekilde adlandırılmış.” K6

“Kurtuluş Savaşı’ndan önce Türkler ve Rumlar bir arada yaşarken Türkler Rumları sürmek için ayaklanmışlar. O arada Rumlar, Türkleri “Osmanlılar” ve “Osmaniyeli” diye adlandırmışlar ve köy bundan sonra Osmaniyeli ismini almış.” K10

Marmaris kırsalında apirota oluşumu kapsamında kültürel, coğrafi, tarihi değerler de öncelikli olarak ön plana çıkarılmalıdır. Katılımcıların apirota oluşumunda ön planda tuttuğu çekicilikler aslında oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmaktadır. Katılımcılar kırsalda turizm açısından var olan çekicilik unsurlarını şöyle açıklamıştır:

“Osmaniye köy kahvaltısı ile, Bozburun köyümüz tekne yapımıcılığı ile ünlüdür. Söğüt köyümüz deniz ürünleri, ahtapot vb. Orhaniye’de Kızkumu, Değirmenyanı’nda değirmen, Turgut köyünde piramit mezar, şelale.” K1

“Köylerin ziyaret edilecek yerleri saymakla bitmez. Mesela ben turlarımda Turgut köyüne giderim orada bir köy evi, okul, cami ziyareti yaparım grubumla, köy meydanında çayımızı içeriz, şelaleye gideriz, Turgut’taki halı kooperatifini ziyaret ederiz, Kızkumu’nda mola veririz. Bayır köyünde anıt çınar ağacı ve tarihi zeytin sıkım atölyesi var. Rehber olarak şunu söyleyebilirim köyler doğal kaldığı sürece köylü buralardan ekmek yer ama ne zaman ki kapasite üstü ziyaret çoğalır o zaman bu köylerden medet umma.” K2

“Bayır’da bulunan çınar ağacı ve Bozburun’da kekiğın öne çıkarılması. Flora fauna öne çıkarılmalı.” K5

“Orhaniye-Kız kumu, Bayır-Çınar ağacı, Turgut-Şelale, Bozburun-Tekne İmalatı, Balıkçık, Osmaniye-Arıcılık.” K6

Katılımcılardan Marmaris kırsalında apiturizm unsurları barındıracak, başlangıç-bitiş noktası ziyaret ve mola noktalarını içeren tur güzergâhı önerileri sorulmuştur. Katılımcılar görüşlerinde tur güzergâhı başlangıç ve bitiş noktalarını İçmeler, Marmaris, Osmaniye; turun kapsadığı köyleri ise genel olarak Bayır, Bencik, Bördübet, Çiftlik, Dağca, Hisarönü, Orhaniye, Selimiye, Söğüt, Turgut olarak belirtmişlerdir. Marmaris kırsalının turistik çekiciliklerinin zenginliği ile birbirinden bağımsız rotalar oluşturmanın mümkün olduğu görülmektedir.

Önerilen rotalarda arıcılık faaliyetleri ile ilişkili yeterli ziyaret noktası olmadığı bilinmektedir. Bu noktada katılımcılara Marmaris kırsalında apiturizmin geliştirilmesi kapsamında neler yapılabileceği sorulduğunda şu cevaplar alınmıştır: apiterapi tesisleri, arı gözlem alanları, arıcılıkla ilgili farklı ürün geliştirilmesi, bal hasadı uygulamaları, ballı ürün geliştirilmesi, çam balının faydalarının anlatılması, gastronomi atölyeleri, her köyde arıcılıkla ilgili müze veya atölye arıya temas edecek aktiviteler, rotalar, yönlendirme tabelaları gibi eksikliklerin giderilmesi.

Marmaris köylerinde apiturizm ile ilişkilendirilebilecek beş gastronomi ürünü ya da bal ve arı ürünleriyle yapılacak tarifler merhem ilaçlar nelerdir? Sorusuna katılımcıların yanıtı şu şekilde olmuştur: arı ekmeği, arı sütü, bal, bal ile yapılan mısır unu helvası, bal

mumu, bal şerbeti, bal ve kaymak, bal ve susamla yapılan tatlı, ballı yoğurt, çitirmek, kıyam tatlısı, polen, polen ve arı sütü karışımı bal, propolis, tahin/bal.

Arıcılık ve turizm faaliyetlerinin gerçekleştiği Marmaris köylerinde apiturizm ile ilişkilendirilebilecek ve eksik olduğu düşünülen unsurlar sorulduğunda katılımcılardan gelen cevaplar şu şekilde olmuştur: yangın önleyici faaliyetler, arıcıların bilinçlenmesi için eğitim, bilinçli arıcılık, arı temalı otel, arılık ve arı çiftlikleri, arı ürünleri satışındaki tekelciliğin kaldırılması, hammaddesi bal olan farklı ürünlerin yapılması.

5. Marmaris Kırsal Alanı Apirota Önerisi

Bulgular ışığında önerilen apirotanın, arı ve arıcılıkla ilgili faaliyetleri ve ürünleri içermesi temel kriterdir. Bununla birlikte tarihi, coğrafi, kültürel çekiciliklerin ziyareti ve gözlemlenmesi apirota ile ilgili bir diğer önemli kriter olarak kabul edilebilir. Durusoy (2014) tarafından geliştirilen kültür rotası planlama ve yönetim modelinde yeri anlama, yeri değerlendirme ve son olarak yerin geleceğine ilişkin karar verme aşamaları, kültürel rotaların planlanması ve yönetimi için ana aşamalar olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada bulgular doğrultusunda Marmaris kırsal alanı anlaşılmış, değerlendirilmiş ve apirota tasarlanmıştır.

Apirotanın odak noktası arıcılık faaliyetleri ve arı ürünleridir. Bu noktada Osmaniye Balevi Müzesi, rota amacını karşılamaktadır. Hemen her köyde arıcılık faaliyeti gerçekleşmesine rağmen bal, polen, arı sütü vb. arı ürünleri haricinde ziyaretçilerin kovan gözlemi, bal hasadı yapabileceği arılıklar, ziyaretlere henüz uygun değildir. Bu sebeple apirotanın başlangıç noktası Osmaniye Balevi Müzesi olarak planlanmıştır (Tablo 5).

Tablo 5: Marmaris Kırsal Alanı Apirota Güzergahı

Apirota Güzergahı	
Başlangıç/	
İçmeler-Köy kahvesi-Çay molası	
Osmaniye- Köy kahvaltısı	
Osmaniye-Balevi müze ziyareti	
Bayır-Anıt çınar ağacı	
Turgut Köyü- Şelale- Piramit Mezar-Halı kooperatifi	
Turgut Köyü okul- cami- (yabancı ziyaretçiler için) köy evi ziyareti ve bal tadımı	
Orhaniye-Kızkumu-Yüzme Molası	
Hisaronü Yüzme Molası	
Bitiş/ İçmeler	

Araştırma alanının arıcılık faaliyetleri ile tarihi, kültürel, coğrafi çekicilikleri göz önüne alındığında rotayı ve güzergâh seçimini etkileyecek çok sayıda değişken olduğu söylenebilir. Önerilen apirota araştırmacılar tarafından süre, zorluk, mesafe vb. açısından test edilmiştir. Uygunluğu onaylanan apirota güzergahları Tablo 5, apirota özellikleri Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: Marmaris Kırsal Alanı Apirota Özellikleri

Tema	Apiturizm
Verilebilen Hizmetler	Konaklama, ulaşım, yiyecek-içecek hizmetleri
Arazi Zorluk Derecesi	Rahat-Orta zorlukta
Ziyaretçi Tipi	Günübirlik ve/veya konaklamalı ziyaretçi
Rota Üzerinde Hareket Tipi	Araç (maximum 27 kişilik araç)
Yolculuk Türü	Organize Tur, Bireysel Tur
Rotada Geçirilecek Süre	Tüm gün ve/veya Gecelemeli
Aktiviteler	Yürüyüş, müze ziyareti, yüzme
Rota Uzunluğu	62 km
Tur Süresi	8-9 saat

6. Sonuç ve Öneriler

Marmaris kırsalında çam balı üretimi ve arıcılık faaliyetleri gerçekleşmesine rağmen arıcılık faaliyetlerinin turizm odaklı değer yaratacak ürünleri yetersizdir. Osmaniye Balevi Müzesi ve köylerde satılan arı ürünleri haricinde ziyaretçilerin deneyimleyebileceği etkinlikler azdır. Bu kısıtlar göz önünde tutularak bir apirota oluşturulmuş, uygulanabilirliği ve sürdürülebilirliği açısından önerilerde bulunulmuştur:

Kırsalda apiterapi, apiwellness, apigastro, apitur etkinlikleri ve arıcılık temalı müze, otel, gastronomi atölyeleri, hediyelik eşya, kovan gözlemlene, bal hasadı, balmumu atölyesi, bal tadımı vb. aktivitelerinin oluşturulması ve ürün geliştirilmesi ve çeşitlendirmesi yapılmalıdır.

Ziyaretçilerin sayılan aktiviteleri deneyimleyebilecekleri birimlerle farklı köylerde karşılaşması, örneğin api-gastronomi biriminin Turgut köyünde, apiwellness biriminin Orhaniye köyünde vb. dağılımı, yerel halk için mevcut fırsatların eşit şekilde değerlendirilmesi açısından anlamlı olacaktır.

Akademide, bal, propolis vb. arı ürünlerinin faydalarını ön plana çıkaran ürün geliştirme çalışmaları hız kazanmalıdır. Bununla birlikte apitedavi, apiwellness vb. uygulamaları yapacak sağlık uzmanlarının yetiştirilmesi bir apiterapi uygulamaları için ihtiyaçtır.

Turizm ile ilgili meslek odalarına, apiturizm alanında uzmanlaşmış profesyonel turist rehberleri eğitimi faaliyetleri; apiturizmde uzmanlaşmış seyahat acentesi sertifikası, apiturizm temalı konaklama birimleri tasarlanmasına teşvik edilmesi önerilmektedir.

Apiturizm ve apirota tutundurma faaliyetlerinde oluşturulan rotanın yerel paydaşlar, kamu kurum ve kuruluşları, STK, meslek odaları, kalkınma ajansları, turizmciler ve yerel halk tarafından kullanılması önerilmektedir.

Kamu kurumu ve özel sektör paydaşlarının, güzergâh ve aktiviteleri içeren apirota haritası, apirota rehber kitabı, tanıtım broşürleri, tanıtım afişleri, tanıtım videoları, gibi tanıtım faaliyetleri gerçekleştirmeleri önerilmektedir. Kent merkezine konulacak mobil arı evleri, kırsaldaki apiturizm faaliyetlerinin tanıtımı için önemli bir araç olacaktır.

Ürün geliştirme amacıyla yapılan bu araştırmada ortaya çıkarılan apirota, aşırı turizm için uygun değildir. Bir destinasyonun taşıma kapasitesinin üzerine çıkıldığında dokusunu, ahengini kaybettiğine dair birçok örnek mevcuttur. Bu nedenle bu ürünün kitleleri değil, apiturizme özel ilgisi olan tüketiciyi hedef alması önerilmektedir. Doğayı,

kültürü, tarihi, sosyal yapıyı koruyarak, bozmadan, değiştirmeden, sürdürülebilirlik ve sorumluluk anlayışıyla yenilik üretmek ve var olan yapıyı, geleneği özenle koruyarak gelecek nesillere miras bırakmak temel hedef olmalıdır.

Arıcılık faaliyetleri açısından zengin olan alanı, turizme entegre etme anlamında kısıtlar olduğu açıktır. Bir apiterapi ünitesi, kovan gözlemeleme birimi, bal hasadı birimi, apiwellness birimi vb. birimlerin şimdilik eksik olması araştırmanın da kısıtını oluşturmaktadır.

Gelecek çalışmaların, apiturizmin uygulanabilir olduğu farklı bölgelerde gerçekleştirilmesi ve benzer çalışmalarda bu sonuçlardan da faydalanılması önerilmektedir.

7. Kaynakça

- Akar Şahingöz, S. ve İnci, F. (2018). Bolu İlinde Üretilen Arı Ürünlerinin Gastronomi Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, Ek Sayı, 1, 519-533.
- Apiturizem. "Apiroutes". Erişim:18.10.2022 www.apiturizem.si/en/potovalna-agencija/
- Arıkan Saltık, I., Tekin, B. ve Mert, N. (2019). Doğu Karadeniz Bölgesi Apiturizm (Arıcılık Turizmi) Potansiyelinin İncelenmesi ve Bir Apirota Önerisi. *Euroasian Education Literature Journal, Avrasya Eğitim ve Literatür Dergisi, Özel Sayı*, Eylül, 264-273.
- Arih, I.K., ve Korosec. T.A. (2015). Api-Tourism: Transforming Slovenia's Apicultural Traditions into A Unique Travel Experience. *WIT Transactions on Ecology and the Environment*, 193, 963-974.
- Bahar, O. ve Yılmaz, E. (2016). Arı Turizmi ve Muğla'da Uygulanabilirliği, *Muğla Arıcılık ve Çam Balı Kongresi*, 1-5 Kasım, 537. Fethiye, Türkiye.
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (1), 231-274.
- Bekar, A., Arman, M. S. ve Sürücü, Ç. (2017). Turizmde Çekicilik Unsuru Olarak Gastronomi Müzeleri: Marmaris Bal Evi Örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2, 468-477.
- Burucu, V. (2021). Ürün Raporu, Arıcılık. Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü. <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/2021%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/Ar%C4%B1c%C4%B1l%C4%B1k%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporu%202021-320%20TEPGE.pdf>
- Cesur, E. (2021). A Creative Approach in Creative Tourism: Apitourism. (Edt: Krystev, V., Çelik Uğuz, S., Efe, R. Kapluhan, E.) *Tourism Studies And Social Sciences*, 75-91.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative Inquiry & Research Design: Choosing Among Five Approaches* (2. Baskı). USA: SAGE Publications.
- Çukur, F. ve Çukur, T. (2021). Muğla İli Arıcılık Potansiyelinin Apiturizm Açısından Değerlendirilmesi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 27(2), 113-122.
- Durusoy, E. (2014). From An Ancient Road To A Cultural Route. *Institut Français D'études Anatoliennes*. <https://doi.org/10.4000/books.ifeagd.211>
- Fathi, M.R., Torabi, M. ve Saraj, S.R.M. (2022). The Future of Apitourism in Iran Based on Critical Uncertainty Approach and DEMATEL/COPRAS Techniques. *Journal of Tourism Futures*, Ahead of print, 1-18.

- Gascon, M.I. ve Rubio-Gil, A. (2022) Theoretical Approach to Api-Tourism Routes as a Paradigm of Sustainable and Regenerative Rural Development. *Journal of Apicultural Research*. Ahead of print, 1-16.
- Gleeson, G. M. (2014). *Api Tours Travel Agency Api Routes, Feel Api, Feel Slovenia*, Api Routes.
- Gonzalez-Arnedo, E.A., Izquierdo –Gascon, M. ve Rubio –Gil, A. (2022). Ecovillages As A Development Model And The Case Of Api Tourism In Sustainable Settlements. *Revista de Turismo y Patrimonio Cultural*, 20 (5), 1143-1161.
- Grigorova, Z., Stefka, T. ve Shopova, I. (2016). Resources for Apitourism in Bulgaria. *Journal of Economic Development, Environment and People*, 5, 2, 79-89.
- Karataş, Z. (2017). Sosyal Bilim Araştırmalarında Paradigma Değişimi: Nitel Yaklaşımın Yükselişi . *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* , 1 (1) , 68-86 .
- Kardeş, M. ve Baycar, A. (2021). Balın Moleküler Gastronomideki Kullanımı. Gastronomide Alternatif Yaklaşımlar. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları*, 173-187.
- Korosec, T.A. (2016). Api Turizmi, Api Sağlık, Api Terapi, Muğla Arıcılık ve Çam Balı Kongresi, 5 th International Muğla Beekeeping and Pine Honey Congress, 1-5 November, s.112-113. Fethiye, Türkiye.
- Lemelin, R., Boileau, E.S., ve Russell, C. (2019). Entomotourism: The Allure of the Arthropod. *Society & Animals*, 27(7), 733–750.
- Madras-Majewska, B. ve Majewski, J. (2013). Apitourism as a Form of Educational Tourism. *Research Papers of Wrocław University of Economics*, 304, 144-153.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber* (3. Baskıdan Çeviri, Çeviri Editörü: S. Turan). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Morgan, D. L. ve Morgan, R. K. (2008). *Single-Case Research Methods For The Behavioral And Health Sciences*. SAGE Publications.
- Öter, Z. (2010). Özgün Yerel Ürünlerin Uluslararası Ziyaretçilere Pazarlanması: Muğla'da Arıcılık ve Turizm Örneği. *2nd International Muğla Beekeeping and Pine Honey Congress*, October 5-8, Muğla.
- Pantoja, G.G., Contreras, M., Grimau, C., Montenegro, L. ve Ciencia, G. (2017). Determination of Suitable Zones For Apitourism Using Multi-Criteria Evaluation in Geographic Information Systems. *Ciencia e Investigación Agraria*, 44(2):139-153.
- Porter, L. (2020). *Places to Bee: A Guide to Api-tourism*. Toplight Books.
- Rivera, J. P., Alcantara, L. ve Harikumar, A. (2020). Diffusing Social Innovations in Philippine Apitourism. *Asia-Pacific Social Science Review*, 20(3), 163-181.
- Schouten, C., Lloyd, D., Ansharyani, I., Salminah, M., Somerville, D. ve Stimpson, K. (2019). The Role Of Honeyhunting in Supporting Subsistence Livelihoods Insumbawa, Indonesia. *Geographical Research*, 58, 64–76.
- Shiffler, K. (2014). *Api-Tourism as Added-Value: The Case Of La Ruta De La Miel in Chile*, Norwegian University of Life Sciences.
- Sinkovics, R.R., Penz, E. ve Ghauri, P.N. (2008). Enhancing the Trustworthiness of Qualitative Research in International Business. *MIR: Management International Review*, 48, 6, 689-713.
- Sivic, F. (2013). Apitourism: A Fusion of Apiculture And Travel in Verdant Lands, *Bee World*, 90 (3), 66-67.
- Subaşı, M. ve Okumuş, K. (2017). Bir Araştırma Yöntemi Olarak Durum Çalışması. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21 (2) , 419-426 .
- Suligoj, M. (2021). Origins And Development of Apitherapy and Apitourism, *Journal of Apicultural Research*, 1-6.
- Suna, B. (2018). Api Turizm'in Türkiye'deki Yeri ve Önemi. *Uludağ Arıcılık Dergisi*, 18 (1), 42-51.
- Suna, B. (2020). Turizmde Arıcılığın Kullanımına Keşifsel Bir Yolculuk. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Nisan, 31(1): 19-30.

- Şahin, Ö. ve Aydın, A. (2021). Kültürel, Gastronomik ve Turistik Değer: Muğla'da Arıcılık ve Özel Muğla Arıcılık Müzesi Örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 459-473.
- Şeker, İ.T. (2020). Sivas İlinin Api-turizm Potansiyelinin İncelenmesi. *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 4(5), 364-373.
- Şener, S. , Bahçeci, V. , Doğru, H. , Sel, Z. G. , Ertaş, M. , Songür, S. & Tütüncü, Ö. (2017). Turizm Alanındaki Nitel Araştırmaların Güvenirlik ve Geçerlik Ölçütleri Kapsamında Değerlendirilmesi . *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi* , 28 (1) , 7-26 .
- Thomas, E. ve Magilvy, J. K. (2011). Qualitative Rigor or Research Validity in Qualitative Research. *Journal for Specialists in Pediatric Nursing*, 16(2), 151–155.
- Topal, E., Adamchuk, L., Negri, I., Kösoğlu, M., Papa, G., Dârjan, M. S. ve Mărgăoan, R. (2021). Traces of Honeybees, Api-Tourism and Beekeeping: From Past to Present. *Sustainability*, 13(21), 116-59.
- Uzun, A., Dalgın, T., Çeken, H. ve Özer, Ç. (2022). Arı Turizminin Kırsal Kalkınma Üzerindeki Etkisi: Marmaris Örneği. *Asya Studies-Academic Social Studies*, 6(22), 179-192.
- Üstündağ, K ve Özer, E. (2021). Kültürel Mirasa Katkı Sağlayan Kültür Rotalarında Yerelin Katılımı ve Sosyo-Ekonomik Kalkınması Üzerine Bir Yaklaşım. *Planlama*, 31(3), 428–447.
- Wos, B. (2014). Api-tourism in Europe. *Journal of Environmental and Tourism Analysis*, 2, 1, 66.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI ETİK KURULU - 2
KARARI

Protokol No : 220135

Karar No : 123

Araştırma Yürütücüsü	Lisans Öğrencisi FAHRİ HELVACIOĞLU
Kurumu / Birimi	TUBİTAK / KONAKLAMA İŞLETMECİLİĞİ
Araştırmanın Başlığı	Apiturizmin Geliştirilmesi Kapsamında "Apirota" Önerilerine Yönelik Bir Araştırma; Marmaris Örneği
Başvuru Formunun Etik Kurula Geldiği Tarih	20.08.2022
Başvuru Formunun Etik Kurulda İncelendiği Tarih	İlk İnceleme Tarihi : 22.08.2022 1. Düzeltme Tarihi : 22.08.2022 2. Düzeltme Tarihi : 29.08.2022
Karar Tarihi	01.09.2022

Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi/
Journal of Travel and Hospitality Business
Cilt/Vol: 20(1),Yıl/ Year:2023, ss/pp,57-72
Gönderim Tarihi/ Received:10.04.2022
Kabul Tarihi /Accepted: 31.01.2023
DOI: 10.24010/soid.1101247

Araştırma Makalesi/ Research Article

Yerel Halkın Sakin Şehir Hareketine ve Turizmin Etkilerine Yönelik Algısının Belirlenmesi: Eğirdir İlçesi Örneği*

Determination of Local People's Perception of the Cittaslow Movement and the Effects of Tourism: The Case of Eğirdir District

Nursabah BAŞAR
Selçuk Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, Türkiye
E-posta: nursabahis@outlook.com

Doç. Dr. Fatih VAROL
Selçuk Üniversitesi
Turizm Fakültesi, Konya, Türkiye
E-posta: fvarol@selcuk.edu.tr

Öz

Sakin şehir kavramı sakin hareket kavramından esinlenerek 1999 yılında İtalya'da Paulo Saturnini önderliğinde dört küçük kentin belediye başkanlarının bir araya gelmesi ile ortaya çıkmıştır. Sakin şehir hareketinin amacı şehirlerin kendi kimliklerini koruyarak küreselleşme sonucu meydana gelen aynılaştırmanın önüne geçmektir. Araştırmanın amacı, Eğirdir halkının sakin şehir hareketine yaklaşımı ile bölgedeki turizm etkisi algısı arasındaki ilişkiyi incelemektir. Nicel araştırma yönteminin uygulandığı çalışmada verilerin elde edilebilmesi için yerel halka yönelik yüz yüze anket çalışması yapılmıştır. Araştırmanın sonuçları, sakin şehir hareketinin bölgenin tanıtımına katkı sağladığını, yeni iş sahaları oluşturduğunu ve yerel halkın yaşam kalitesini artırdığını ortaya koymuştur. Ayrıca sakin şehir statüsünün bölgede pahalılığa neden olduğu, ithal mal kullanımını artırdığı ve çevresel birtakım sorunlara yol açtığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sakin şehir, Yerel halk, Sakin şehir algısı, Eğirdir

Abstract

The concept of the cittaslow was inspired by the concept of slow movement and emerged in Italy in 1999 with the coming together of the mayors of four small cities under the leadership of Paulo Saturnini. The aim of the cittaslow movement is to protect the identities of cities and prevent the sameness that occurs as a result of globalization. The aim of the research is to examine the relationship between the people of Eğirdir's approach to the cittaslow movement and the perception of tourism impact in the region. In the study, in which the quantitative research method was applied, a face-to-face survey was conducted for the local people in order to obtain the data. The results of the research revealed that the cittaslow movement contributed to the promotion of the region, created new business areas and increased the quality of life of the local people. In addition, it has been determined that the cittaslow status causes expensiveness in the region, increases the use of imported goods and causes some environmental problems.

Key Words: Cittaslow, Local people, Cittaslow perception, Eğirdir

*Bu makale "Sakin şehirde yaşayan halkın turizm algısının belirlenmesi: Eğirdir/Isparta örneği" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Extended Summary

Purpose

This research investigates the effects of Egirdir, which is a cittaslow, on local people and the predictions and expectations of local people about how being a quiet city will contribute to the tourism of the region. From this point of view, the main purpose of the research is to investigate the effect of the concept of cittaslow on the urban life quality of the people of Eğırdır and to determine the thoughts and opinions of the people about being a cittaslow. The research is important in terms of contributing to raising the awareness of the local people and increasing the quality of urban life, eliminating the negative effects, if any, and presenting positive suggestions.

Background

The main problem statement of this research is "Is there a significant relationship between the local people's approach to the calm city brand and their perception of the impact of tourism?". The concept of cittaslow has become an important issue for many researchers working in the field of tourism. When the relevant literature was examined, it was seen that the researchers explained the relationship between the concept of cittaslow and the dimensions it affected. These dimensions are generally tourism, socio-cultural, economic, nature and environmental effects.

Method

Quantitative research method was used to obtain the necessary data in the research, and a face-to-face survey was conducted for the local people. Statistical programs such as AMOS 22.0 and SPSS 21.0 were used to analyze the data. In the context of validity and reliability studies of the questionnaire, confirmatory factor analysis (CFA), explanatory factor analysis (EFA), Cronbach Alpha value and item total correlation were used. As a result of the normal distribution of the total scores in the expressions, an independent two-sample t-test was performed when comparing the marital status and gender variables. The ANOVA test was used to compare the variables of occupation, income level, age groups, the tourist's desire from which country and the sector.

Findings

It has been determined that the approach score to the cittaslow brand (3.35 ± 1.20) is in the range of "partially agree" and is moderately positive. The perception score of the socio-cultural effects of tourism (2.52 ± 0.94) is in the range of "disagree" and at a low level; perception scores of the economic effects of tourism (3.80 ± 1.13) are in the range of "agree" and are at a high level. Perception scores of tourism's negative effects on nature and the environment (2.75 ± 1.10) are in the range of "partially agree" and at medium level, and perception scores regarding the general effects of tourism (3.02 ± 0.84) are in the range of "partially agree" and at a moderate level. has been found to be. Since the kurtosis and skewness values of the total and sub-dimension scores of both scales were within the range of ± 1 , it was determined that they showed a normal distribution.

It has been determined that the approach scores to the cittaslow brand differ significantly according to which country the tourist wants to be from ($F=5.28$; $p<0.05$). It has been determined that the socio-cultural, nature and environmental effects sub-

dimension scores of tourism and the tourism effects scale scores do not differ significantly according to which country the tourist wishes to be from ($p>0.05$). It has been determined that the perception scores of the economic effects of tourism differ significantly according to the desire of the tourist from which country ($F=3.93$; $p<0.05$).

It was determined that the approach scores for the cittaslow brand did not differ significantly according to the concern about the tourist density in the region ($p>0.05$). It has been determined that the socio/cultural effects of tourism ($t=2.70$; $p<0.05$) and nature and environmental effects ($t=2.30$; $p<0.05$) sub-dimension scores differ significantly according to the concern about the tourist density in the region. . It was determined that the economic effects of tourism sub-dimension scores and the tourism effects scale scores did not differ significantly according to the concern about the tourist density in the region ($p>0.05$).

The approach scores for the cittaslow brand and the socio-cultural effects of tourism ($r=0.25$; $p<0.05$), economic effects ($r=0.69$; $p<0.05$) and the effects of tourism in general (A positive and significant relationship was found between $r=0.52$; $p<0.05$) scores. A negative and significant relationship was found between the scores of approaching the cittaslow brand and the perception scores of the nature and environmental effects of tourism ($r=-0.26$; $p<0.05$).

Results

The attitude of the people of Eğirdir towards the cittaslow movement is quite positive. However, local people should know more about the cittaslow. Training should be given to all age groups about what a cittaslow means, seminars should be organized and activities should be carried out. For this purpose, local governments should develop projects that raise awareness of local people about the issue. It can be said that being a cittaslow attracts more tourists and contributes positively to economic development. Opening art houses and various courses in the region will increase employment opportunities and economic benefits.

1. Giriş

Küreselleşme sürecinde sosyo-ekonomik ve kültürel gelişmelerin artması ile birbirine benzer ya da birbirleriyle aynı yapılanmaya sahip, aynı işleyişte, özgünlüklerini ve kimliklerini yitirmiş, yerellikten uzak şehirler oluşmuştur (Numanoğlu ve Güçer, 2018:11). Hızlı kentleşme ve bilinçsiz göç şehirlerde aşırı kalabalıklaşmaya sebep olmaktadır. Yaşanan nüfus artışı, bireylerin yaşam standartlarını düşürmekte ve bunun sonucunda işsizlik, yoksulluk, doğal çevrenin tahribatı, yoğun trafik, ses kirliliği, fakirlik ve suç oranının artması gibi sorunlara neden olmaktadır (Uslu ve Avcı, 2020).

Turizm sektöründeki hızlı gelişmeler olumlu sonuçların yanı sıra olumsuz sonuçları da beraberinde getirmektedir. Turizm destinasyonları birbirleri ile aynı hale gelmekte, ziyaretçiler tatillerini deniz, kum, güneş üçlüsü içinde gerçekleştirmekte ve destinasyonlar taşıma kapasitelerinin sınırlarını zorlamaktadır. Bireylerin günlük hayatlarının hız kazanması, tüketimin artması, tarihi ve kültürel değerlerin önemsenmemesi, hızlı yemek, hızlı eğlence ve hızlı gezmeye yönelmesi onların mutsuzluğuna ve yaşam standartlarının azalmasına neden olmaktadır. Hareketli ve hızlı bir yaşam şekline mecbur kalan kişiler için kendilerine ve hayatlarına zaman ayırma isteği gün geçtikçe artmıştır. Bu hızlanmaya karşı bir görüş olarak sakin hareket kavramı ortaya çıkmıştır. (Şen, 2017). Söz konusu kavram daha sonra sakin yemek, sakin şehir, sakin turizm, sakin seyahat gibi olguları da oluşturmuştur. Sakin şehir

hareketi, her şeyi sakin/yavaş yapmak anlamı taşımamaktadır (Akpınar, 2018). Sakin şehir hareketinin ortaya çıkmasıyla birlikte sakin turizm kavramı da gündeme gelmiştir. Sakin turizm; tatil bölgesinden tam verim almak isteyen turistlerin haklarını savunan, yenilikçi ve sorumlu bir turizmi tanıtmayı amaçlayan çalışmalardır (Sezgin ve Ünüvar, 2011).

Günümüzde şehirler kendine has yer duygusunu ve onları tanımlayan özelliklerini kaybetmekte ve kalabalık topluluklar şekline dönüşmektedir. Saturnini bu konuda, “şehirler ruhlarını, kimliklerini kaybetmekte ve tek düze haline gelmektedir” demiştir (aktaran Radstrom, 2011). Bireylerin söz konusu sakinlik ihtiyaçlarının artması, turizm destinasyonlarını barındıran şehirleri sakin şehir hareketine yönlendirmektedir. Çünkü Sakin Şehir Birliğine üye olan şehirler farklılık oluşturmaktadır. Sakin şehir hareketine katılan bir şehrin yaşam kalitesinin, sosyal, ekonomik ve kültürel değerlerinin ve turist sayısının artacağı, daha tanınır hale geleceği, yerel üretiminin destekleneceği düşünülmektedir (Cittaslow Türkiye, 2021).

Sakin şehirler ile ilgili birçok araştırma yapılmasına rağmen 2017 yılında bu unvanı elde eden Eğirdir ile ilgili az sayıda araştırmaya rastlanmaktadır. Araştırmanın; sakin şehir unvanına sahip Eğirdir ilçesinde bir durum analizi yapılması, yerel halkın Eğirdir ilçesine bakış açısının belirlenmesi, aynı zamanda tutum ve beklentilerinin belirlenmesi açısından literatürdeki önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Ayrıca sakin şehir unvanıyla gelen değişikliklerin Eğirdir halkına ve esnafına sosyo-kültürel, ekonomik ve çevresel açıdan olumlu-olumsuz ne gibi etkileri olduğunun belirlenmesi açısından önem arz etmektedir.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Sakin Hareket ve Sakin Yemek

Sakin yemek hareketi 17. yüzyılda yaşayan Francesco Angelita'ya dayanmaktadır. Angelita, sakinliğin bir erdem olduğu ve bütün canlıların Tanrı'dan bir mesaj taşıdığını vurgulamış ve bunun için, salyangozlar üzerine bir kitap yazmıştır. Sakin hareketin logosu bundan dolayı salyangozdur (Tekin, 2017). Sakin hareket, fiilen 20 Mart 1986 tarihinde İtalyan yazar ve tatbilir olan Carlo Petrini'nin, bir fast food zinciri olan McDonald's'ın İtalya'nın Roma şehrinde bulunan Piazza di Spagna meydanına bir restoranının açılmasına ve hızlı yemek hareketine tepki göstermesi ve bazı arkadaşlarının destek vermesiyle ortaya çıkmıştır (Sağır, 2017). Sakin hareket küreselleşmenin getirmiş olduğu tehditlerden biri olan kültürel değerlerin yok olma tehlikesine karşı çıkan yerel mutfakları, özgün ürünleri ve özgün üretimi korumayı, yaşam kalitesini yükseltmeyi amaçlayan uluslararası bir hareket olarak karşımıza çıkmaktadır (Heinonen ve diğ., 2006).

Petrini ve onu destekleyen arkadaşları İtalya'ya bir fast food zincirinin restoran açmasının İtalyan kültürüne karşı bir saldırı olduğunun ve geleneksel mutfağın yok olmaya mahkûm bırakıldığının altını çizmek istemişlerdir. Gösterilen tepkinin asıl amacı fast food zincirine karşı sakinliği, insan ve hayvan sağlığını ve yerelliği korumaktır. 3 Kasım 1987 yılında Petrini ve onu destekleyenler bir manifesto hazırlamışlardır. Onbeş ülkenin üyeliği ile 9 Kasım 1989 tarihinde kabul edilen söz konusu manifestoda yer alan maddeler şöyle sıralanabilir (Yapıcı Özışık, 2020):

- Yaşam telaşının neden olduğu koşuşturma ile bireyler 'Hızlı Yemek'e mecbur kalmaktadırlar.

- Endüstrinin gelişmesiyle beraber makineler icat edilmiş ve sanayileşme yaşam modeli olarak seçilmiştir.
- Hızlı yaşama karşı savunulan olgular ısrarlı ve sakin şekilde keyif unsurları olmalıdır.
- Sürekli çalışmanın verimli olduğunu düşünmek yerine duygusal haz ve keyifleri yaşamak bireyleri rahatlatır.
- Kültürde önemli olan onu korumak ve geliştirmektir.
- Daha fazla üretmek için geliştirilen hızlı yaşam insanlığı tehdit etmektedir.
- Hızlı yaşama karşı koyma, bireylerin sofralarındaki sakin yemek ile başlamalıdır.
- Bireylerin geleceği sakin yemek ile koruma altına alınabilir.

Sakin yemek, 8-10 Aralık 1989 yılında Paris'te düzenlenen Uluslararası Sakin Yemek hareketinin açılış toplantısı ile uluslararası hale gelmiştir (Schneider, 2008). Temel amacı biyolojik çeşitliliği yerel halk ile beraber korumak, yerel ürünleri koruma altına almak, bölge halkını ve ekonomisini desteklemek, yiyeceklerin üretim ve tüketimini, biyolojik ve kültürel özellikleriyle ön plana çıkarmaktır (Demir, 2019).

2.2. Sakin Şehir Kavramı

Küreselleşme her ne kadar toplumların ilerlemesi, gelişmesi ve yayılması için önemli katkılar sağlamışsa da yerelliği ortadan kaldırma riskini de gözler önüne sermiştir. Küreselleşme sonucu, bir topluluğu bulunmayan, kimlikleri olmayan, basit modeller ortaya çıkmıştır. "Everywhere city (her yer şehir)" olarak adlandırılan kavram; belirli bir coğrafyası bulunmayan, hepsinde aynı menüleri ve ürünleri pazarlayan işletmelerin bulunduğu ve birbirleri arasında bir farkın görülemeyeceği şehirleri ifade etmektedir (Ak, 2017). Küreselleşmenin etkisi altında olan şehirlerde kimlik ve kültür kaybı, dışarı göç, iktidar sorunları, çevreyle ilgili bozulmalar, homojenleşme, ayrımcılık gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Sakin şehir (cittaslow) hareketinin felsefesinde, küreselleşmenin neden olduğu yerel kültürün ve kimliğin yok olmasına karşı çıkmak, homojenliği en aza indirmek, yerelliği korumak vardır. Ayrıca sakin şehir olmak isteyen şehirlerin hangi özelliklerinin önemli ve ön planda olduğuna karar vermeleri, bu özelliklere sahip çıkmaları ve bunun için strateji geliştirmeleri gerekmektedir (Coşar, 2013).

İtalyanca Citta (şehir) ve İngilizce Slow (sakin) sözcüklerinin birleşiminden oluşan cittaslow, "sakin şehir" anlamında kullanılmaktadır. Sakin şehir hareketinin çıkış noktası sakin yemek hareketidir. Sakin şehir tam olarak İtalya'nın Greve in Chianti kasabasının eski belediye başkanı olan Paulo Saturnini'nin geniş görüşlülüğü ile 1999 yılında ortaya çıkmıştır (Genç ve Zengin, 2018). Mayer ve Knox (2006)'a göre sakin şehir, yerelliğe ve özgünlüğe fazla önem vermektedir. Bu yüzden yöresel gelişimi desteklemektedir. Sakin şehir, sürdürülebilirliğin üç ana ögesi ile ilgilidir. Bu ögeler; ekonomik gelişim, çevre ve eşitliklerdir. Yani sakin şehir ekonomik gelişim, çevresel koruma ve sosyal eşitlik konularında sorumlu ve duyarlı bir yapıdır (Canlı, 2016).

Latince "Festina Lente" olarak geçen ve "sakin, yavaş şehir" anlamına gelen cittaslow, yavaşça acele etmek ve yaşamın olağan şartlarına uyum sağlamayı ve geçmişten kopmamayı hedeflemektedir (Görman, 2019). Sakin şehir kriterlerine ve tüzüğüne bakıldığında, harekete katılan şehirlerin yerine getirmesi gereken şartların sürdürülebilirlik ile bağlantılı olduğu görülmektedir (Coşar, 2014). Buna göre sakin şehir, sürdürülebilirlik ve yerelleşmeyi sağlamak için küreselleşmenin olumlu yönleri ön planda tutularak oluşturulan şehir modelidir. Sakin şehir hareketi, önceliği olan sürdürülebilirlik ve yerelleşme hedeflerini gerçekleştirmek için "yerelden küresele"

olarak hareket eden ve küreselleşmenin getirmiş olduğu sorunlara yine aynı şekilde çözüm arayan şehir modeli ve sakin hareketin bir parçasıdır (Koçaş, 2019).

Sakin şehir hareketi, ondan daha önce ortaya çıkan ve aynı felsefeyi paylaştığı Sakin yemek hareketinin logosu olan “salyangoz”u kendisine logo olarak kabul etmiştir. Sakin şehir hareketi logosu, kabuğunun üstünde evler bulunan turuncu renkte bir salyangozdur. Salyangozun logo olarak seçilmesinin sebebi, onun yavaş bir hayvan olmasıdır. Salyangozun üzerinde bulunan evler sakin şehire katılan bölgeleri temsil etmekte ve sakin yemek hareketi ile sakin şehir hareketinin beraber hareket ettiklerini göstermektedir (Cengiz, 2019).

Sakin şehir hareketinin ayrılmaz parçası olan sloganı ise; İtalyanca, “Cittaslow Rete Internazionale delle città del buon vivere”, Türkçe olarak da “Cittaslow Birliği: Yaşamın Kolay Olduğu Kentlerin Uluslararası Ağı” olarak ifade edilmektedir. Logo ve sloganın kullanımı izne bağlıdır ve sakin şehir hareketine katılan şehirler ile sınırlandırılmıştır (Çerçi, 2013).

Şekil 1: Cittaslow Resmi Logosu

Kaynak: Cittaslow Türkiye, 2021.

Sakin şehir kriterleri olarak belirtilen kriterler, Sakin Şehir Birliğine katılmak isteyen bir şehrin yerine getirmesi gereken plan, program, proje ve düzenlemelerin olduğu listedir. Söz konusu kriterler; altyapı politikaları, çevre politikaları, kentsel kalite için teknolojiler ve tesisler, farkındalık, yerel üretimi korumak, konukseverlik, olağanüstü koşullar, yavaş yemek faaliyet ve projelerinin desteklenmesi gibi 7 ana başlık altında toplam 72 maddeden oluşmaktadır. Şehirler, birliğe üye olabilmek için söz konusu kriterler çerçevesinde çalışmalar yapmakta, bu çalışmalar puanlanmaktadır. Kriterlerin sağlanması halinde en az 50 puan alan ve nüfusu 50 binden az olan şehirler birliğe üye olarak kabul edilmektedir (Cittaslow Türkiye, 2021).

Sakin Şehir Birliğine adaylık sürecinin aşamalarında ilk olarak sakin şehir olmak isteyen şehrin belediye başkanı başvuru isteğini Ulusal Organizasyon Komitesi veya Koordinasyon Komitesi'ne iletir. Başvuru mektubunda şehir ile ilgili tanıtım (tarih, nüfus, kültür), Sakin Şehir Birliği'ne katılma gerekçeleri (neden birliğe katılmak istediği) belirtmelidir. Bunun yanı sıra, sakin şehir kriterleri ile hangileri arasında benzerlik gösterdiği, benzerlik göstermeyen kriterler için uyumlu olma çalışmaları ile ilgili projelerin gösterilmesi gerekir. Başvuru mektubunun kabulü ile ön değerlendirme başlamış olur. Adaylık sürecinin ikinci aşamasında, birliğe üye olmak isteyen şehrin yerel halkı bilgilendirilmelidir. Yerel halkın projeyi kabul etmesi, sakin şehir kriterleri uygulanırken kamu kurumları ile iş birliği halinde bulunmaları adaylık sürecinin başarılı olabilmesi için önemlidir (Yavuzçehre Savaş ve Donat, 2017). Adaylık dosyasının en az %50 oranında başarılı olması ile dosyalar genel merkeze İtalya'ya gönderilir.

Nüfusu 50 binden az olan ve sakin şehir kriterlerinin en az yarısını sağlayan şehirlerin başvurusu onaylanır. Üyeliği kabul edilen şehir aynı senede düzenlenen etkinlikte üyelik sertifikasını alır (Acar, 2017).

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırma sakin şehir olan Eğirdir'in yerel halk üzerindeki etkilerini ve sakin şehir olmanın bölge turizmine ne gibi katkılar sağlayacağı konusunda yerel halkın öngörülerini ve beklentilerini araştırmaktadır. Bu noktadan hareketle araştırmanın temel amacı; sakin şehir kavramının Eğirdir halkının kentsel yaşam kalitesine olan etkisini araştırmak ve halkın sakin şehir olması ile ilgili düşüncelerini ve görüşlerini tespit etmektir. Araştırma, yerel halkın bilinçlendirilmesine ve kentsel yaşam kalitesinin artırılmasına katkı sağlamak, varsa negatif etkileri gidermek ve olumlu yönde öneriler sunmak bakımından önem arz etmektedir.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Eğirdir ilçesinde yaşayan yerel halktır. TÜİK 2021 raporlarında Eğirdir ilçesinin nüfusu 31.435 kişi olarak belirtilmiştir. Araştırma evreninin geniş olması, evrenin tamamına ulaşmayı imkânsız hale getirmektedir. Bu yüzden evrenin temsil edilebileceği örneklem oluşturulması kolaylık sağlayacaktır. Bu doğrultuda Altunışık ve diğ. (2007)'nin evrene göre örneklem büyüklükleri tablosu incelendiğinde Eğirdir ilçesi için gerekli olan örneklem sayısı 381 olarak kabul edilmiştir. Yerel halk ile yapılan yüz yüze anket görüşmeleri sonucunda 433 kişiden veri elde edilmiştir.

3.3. Ölçek Formu

Araştırmada kullanılan ölçek formu bireylerin demografik özelliklerini, sakin şehir hareketine karşı olan tutumlarını ve turizmin etkilerini içeren ifadelerin bulunduğu 3 bölümden oluşmaktadır. Ölçeğin birinci kısmında, bireylerin cinsiyet, yaş, meslek, medeni durum, gelir seviyesi, çalıştıkları sektör, gelen turistlerin hangi ülkeden olduğuna ilişkin tercih ve bölgedeki turist yoğunluğunun endişe verici olup olmama durumlarının anlaşılacağı bilgi formu bulunmaktadır. Ölçek formunun ikinci kısmında, Balcı (2019) tarafından sakin şehir akımına yönelik halkın algısını belirlemek amacıyla oluşturulan "Sakin Şehir Hareketine Yaklaşım" ifadeleri yer almaktadır. Ölçeğin üçüncü bölümünde ise Balcı (2019) tarafından turizmin sosyo-kültürel, ekonomik ve doğa/çevreye etkilerine ilişkin yerel halkın algısını belirlemek amacıyla oluşturulan turizmin etkileri ifadeleri yer almaktadır. Araştırmada kullanılan ölçek formu içerik vb. açıdan Selçuk Üniversitesi Turizm Fakültesi Bilimsel Etik ve Değerlendirme Kurulu tarafından oy birliği ile uygun görülmüştür (Evrak Tarih ve Sayısı: 01.03.2021-E-90490013-044-36099).

3.4. Verilerin Analizi

Verilerin analiz edilmesi için AMOS 22.0 ve SPSS 21.0 gibi istatistik programlarından yararlanılmıştır. Ölçek formunun güvenilirlik çalışmaları bağlamında doğrulayıcı faktör analizi (DFA), açıklayıcı faktör analizi (AFA), Cronbach Alpha değeri ve madde toplam korelasyonu kullanılmıştır. İfadelerdeki toplam puanların normal dağılım göstermesi sonucunda medeni durum, cinsiyet değişkenleri ve yerel halkın turist yoğunluğu endişesine ilişkin sonuçlar karşılaştırılırken bağımsız iki örneklem t testi yapılmıştır.

Yerel halkın turistin hangi ülkeden olması isteği karşılaştırılmasında ise ANOVA testi kullanılmıştır.

3.5. Araştırmanın Hipotezleri

Hipotezler araştırmanın temel problem cümlesi için yazılmaktadır. Bu araştırmanın temel problem cümlesi “sakin şehir hareketine yaklaşım ile turizmin etkisine ilişkin algı arasında anlamlı ilişki var mıdır?” şeklindedir. Sakin şehir hareketi turizm alanında çalışan birçok araştırmacı için önemli bir konu haline gelmiştir. İlgili literatür incelendiğinde araştırmacıların çalışmalarında, sakin şehir hareketi ile etki gösterdiği boyutlar arasındaki ilişkiyi açıkladıkları görülmüştür. Bu boyutlar genellikle turizm, sosyo-kültürel, ekonomik, doğa ve çevre etkileridir. Bu çerçevede araştırmanın aşağıdaki hipotezleri geliştirilmiş ve test edilmiştir:

H1: Sakin şehir hareketine yaklaşım ile turizmin sosyo-kültürel etkisine ilişkin algı arasında anlamlı ilişki vardır.

H2: Sakin şehir hareketine yaklaşım ile turizmin ekonomik etkisine ilişkin algı arasında anlamlı ilişki vardır.

H3: Sakin şehir hareketine yaklaşım ile turizmin doğa ve çevreye etkisine ilişkin algı arasında anlamlı ilişki vardır.

H4: Sakin şehir hareketine yaklaşım ile genel olarak turizmin etkisine ilişkin algı arasında anlamlı ilişki vardır.

4. Bulgular

4.1. Sakin Şehir Hareketine Yaklaşım Ölçeği Güvenirlik Analizi Bulguları

Tablo 1'deki güvenilirlik bulgularına göre ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı 0,92 ve madde toplam korelasyonunun tüm maddelerde 0,30'un üzerinde olduğu tespit edilmiştir. “Sakin Şehir Hareketine Yaklaşım” ölçeğinin güvenilirlik analizi sonuçlarına göre ölçeğin 4 madde ve tek boyutlu yapısı ile güvenilir bir ölçek olduğu saptanmıştır.

Tablo 1: Sakin Şehir Hareketine Yaklaşım Ölçeği Güvenirlik Analizi Sonuçları

Boyut ve Madde No	Std. β	t	r	α
1. Sakin şehir, turist sayısının artışında etkili bir markadır.	0,85		0,808	0,918
2. Sakin şehir, yörenin kalkınma ve gelişmesi için iyi bir modeldir.	0,91	25,67**	0,854	
3. Sakin şehir, yerel halkın yaşam kalitesinin yükseltilmesi için iyi bir modeldir.	0,90	25,18**	0,853	
4. Yaşadığım şehrin sakin şehir olmasından memnunum.	0,77	19,32**	0,741	

r: Madde toplam korelasyonu **p<0,01 α : Cronbach Alpha

4.2. Turizm Etkileri Algısı Ölçeği Güvenirlik Analizi Bulguları

Araştırmanın bu bölümünde 3 boyut ve 19 maddeden oluşan ölçeğin tesadüff hatalardan arındırılması için güvenilirliği ölçülmüştür. Ölçeğin değerinin $0.00 \leq \alpha < 0.40$ arasında olması ölçeğin güvenilir olmadığı anlamını taşımaktadır. Tablo 2'de “Turizm Etkileri Algısı Ölçeği” doğrulayıcı faktör analizinden elde edilen faktör yükleri ile madde toplam korelasyonu, Cronbach Alpha istatistiklerine yer verilmiştir.

Tablo 2: Turizm Etkileri Algısı Ölçeği Güvenirlik Analizi Sonuçları

Boyut ve Madde No	Std. β	t	r	α (0,9)
Sosyo-Kültürel Etkileri				
2- Turizm, yöre halkının kendi öz dilinden uzaklaşmasına sebep olmaktadır.*	0,59			0,84
4- Turizm, gelenek ve göreneklerin bozulmasına sebep olmaktadır.*	0,77	11,86**		
6- Turizm, aile yapısında manevi değerlere verilen önemi azaltmaktadır*.	0,83	12,34**		
7- Turizm, alkol ve uyuşturucu kullanımını arttırmaktadır.*	0,72	11,33**		
9- Restoranlarda, yöresel yemekler yerine, turistlerin damak tadına hitap edecek yiyecek ve içecekler sunulmaktadır.	0,53	9,14**		
10- Turizm, yöredeki geleneksel yeme içme alışkanlıklarını değiştirmektedir.	0,63	10,36**		
Ekonomik Etkileri				
14- Turizm, bölgenin tanıtımına katkı sağlamaktadır.	0,82			0,95
15- Turizm, önemli bir gelir kaynağıdır.	0,91	27,26**		
16- Turizm, yeni iş sahaları ve istihdam sağlamaktadır.	0,95	25,53**		
17- Turizm, kadınlara ekonomik destek sağlamaktadır.	0,87	22,40**		
18- Turizm, halkın yaşam kalitesinin yükselmesine katkı sağlamaktadır.	0,88	22,60**		
20- Turizm yörede ikinci konut satışının artışına sebep olmaktadır.	0,70	16,29**		
21- Turizm, yerel halkın bölgeye daha fazla yatırım yapmasına sebep olmaktadır.	0,84	21,17**		
23- Turizm bölgede alt yapı standartlarının yükselmesine sebep olmaktadır.	0,75	17,98**		
Doğa ve Çevre Etkileri				
25- Turizm, parklar, sahiller ve piknik yerlerinin kirliliğine sebep olmaktadır.*	0,80			0,91
26- Turizm çevre ve doğanın kirlenmesine neden olmaktadır.*	0,80	29,69**		
27- Turizm bölgede trafik sıkışıklığına sebep olmaktadır.*	0,71	14,92**		
28- Turizm bölgede ses kirliliğine neden olmaktadır.*	0,80	17,07**		
29- Turizm, kentsel dokunun bozulmasına sebep olmaktadır.*	0,83	17,76**		

*Toplam puan alınırken ters kodlanmıştır, **p<0,01, α : Cronbach Alpha, r: Madde toplam korelasyonu

Tablo 2'deki güvenilirlik bulgularına göre ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı 0,92, alt boyutların Cronbach Alpha katsayıları sırasıyla 0,84 / 0,95 / 0,91 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin tüm maddelerinin toplam korelasyonu 0,30'un üzerindedir. "Turizm Etkileri Algısı" ifadelerinin güvenilirlik bulgularına göre, ölçekte bulunan 19 madde ve 3 boyutun güvenilir olduğu saptanmıştır.

4.3. Betimsel Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde anket çalışmasına katılan Eğirdir yerel halkından toplanan verilerin analizleri yer almaktadır.

Tablo 3: Eğirdir'in Yerel Halkının Demografik Özelliklerinin Yüzde Analizi ve Frekans Ölçümleri

Demografik Değişken	Gruplar	n	%
Yaş	18-25 yaş	99	22,9
	26-35 yaş	104	24,0
	36-45 yaş	104	24,0
	46 yaş ve üstü	126	29,1
Cinsiyet	Kadın	215	49,7
	Erkek	218	50,3
Medeni durum	Evlü	269	62,1
	Bekar	164	37,9
Meslek	Esnafl	69	15,9
	Memur	120	27,7
	Öğrenci	69	15,9
	İşçi	22	5,1
	Emekli	35	8,1
	Diğer	118	27,3
Sektör	Turizm dışı	240	55,4
	Turizm veya turizmle ilgili	68	15,7
	Çalışmıyor	125	28,9
Gelir düzeyi	Düşük	78	18,0
	Orta	325	75,1
	Yüksek	30	6,9
Turistlerin hangi ülkeden olmasını istersiniz?	Yerli	44	10,2
	Avrupa	133	30,7
	Fark etmez	224	51,7
	Diğer	32	7,4
Yöredeki turist yoğunluğu sizi endişelendiriyor mu?	Evet	66	15,2
	Hayır	367	84,8

Tablo 3'te katılımcıların betimsel istatistiklerine yer verilmiştir. Araştırmaya katılan 18 yaş ve üstü 433 katılımcının yaş gruplarına göre dengeli dağıldığı görülmektedir. Katılımcıların %50,3'ü erkek, %62,1'i evli, %27,7'si memur, %55,4'ü turizm dışı sektör çalışanı, %75,1'inin orta düzey gelire sahiptir. Katılımcıların %51,7'si turistlerin hangi ülkeden geldiğinin önemli olmadığını ve %84,8'i yöredeki turist yoğunluğunun kendilerini endişelendirmedini ifade etmiştir.

Tablo 4: Eğirdir'in Yerel Halkının Sakin Şehir Hareketine Yönelik Oluşan Alt Boyutlarının Analiz Sonuçları

Alt Boyutlar	N	Min.	Maks.	\bar{X}	SS	Çarpıklık	Basıklık
Sakin Şehir Hareketine Yaklaşım	433	1,00	5,00	3,35	1,20	-0,50	-0,83
Turizmin Sosyo-Kültürel Etkileri	433	1,00	5,00	2,52	0,94	0,61	-0,28
Turizmin Ekonomik Etkileri	433	1,00	5,00	3,80	1,13	-0,28	0,63
Turizmin Doğa ve Çevre Etkileri	433	1,00	5,00	2,75	1,10	0,20	-0,88
Turizmin Etkileri	433	1,00	5,00	3,02	0,84	-0,20	-0,21

Tablo 4'te sakin şehir hareketine yaklaşım puanının (3,35±1,20) "kısmen katılıyorum" aralığında ve orta düzeyde olumlu olduğu tespit edilmiştir. Turizmin sosyo-kültürel etkilerine ilişkin algı puanının (2,52±0,94) "katılmıyorum" aralığında ve düşük düzeyde; turizmin ekonomik etkilerine ilişkin algı puanlarının (3,80±1,13) "katılıyorum" aralığında ve yüksek düzeydedir. Turizmin doğa ve çevre olumsuz etkilerine ilişkin algı puanlarının (2,75±1,10) "kısmen katılıyorum" aralığında ve orta düzeyde ve turizmin genel etkilerine ilişkin algı puanlarının (3,02±0,84) "kısmen katılıyorum" aralığında ve orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Her iki ölçeğin toplam ve alt boyut puanlarının basıklık ve çarpıklık değerleri ±1 aralığında olduğundan normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir.

Tablo 5: Eğirdir'in Yerel Halkının Sakin Şehir Algısının Turistlerin Hangi Ülkeden Olması İsteğine Göre ANOVA Analiz Sonuçları

Alt Boyut	Turistin Ülkesi	n	\bar{X}	SS	F	p	Anlamlı Fark
Sakin Şehir Hareketine Yaklaşım	A-Yerli	44	3,09	1,10	5,28	0,001	B,C>A,D
	B-Avrupa	133	3,60	1,16			
	C-Fark etmez	224	3,34	1,20			
	D-Diğer	32	2,77	1,24			
Turizmin Sosyo-Kültürel Etkileri	A-Yerli	44	2,83	0,98	2,61	0,051	
	B-Avrupa	133	2,58	0,94			
	C-Fark etmez	224	2,42	0,91			
	D-Diğer	32	2,50	1,06			
Turizmin Ekonomik Etkileri	A-Yerli	44	3,45	1,21	3,93	0,009	B>A,C
	B-Avrupa	133	4,05	0,96			
	C-Fark etmez	224	3,74	1,17			
	D-Diğer	32	3,70	1,23			
Turizmin Doğa ve Çevre Etkileri	A-Yerli	44	2,92	1,13	0,71	0,548	
	B-Avrupa	133	2,81	1,07			
	C-Fark etmez	224	2,70	1,10			
	D-Diğer	32	2,66	1,24			
Turizmin Etkileri	A-Yerli	44	3,06	0,99	1,59	0,190	
	B-Avrupa	133	3,15	0,75			
	C-Fark etmez	224	2,95	0,85			
	D-Diğer	32	2,96	0,84			

Tablo 5'te sakin şehir hareketine yaklaşım puanlarının turistlerin hangi ülkeden olması isteğine göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir (F=5,28; p<0,05). Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla yapılan LSD post hoc testi sonuçlarına göre, turistlerin Avrupa ülkelerinden olmasını isteyen ve fark etmez diyen katılımcıların sakin şehir hareketine olumlu yaklaşım puanları, turistlerin yerli ve diğer ülkelerden olmasını isteyen katılımcıların puanlarına göre anlamlı düzeyde daha yüksektir. Turizmin sosyo-kültürel, doğa ve çevre etkileri alt boyut puanları ve turizm etkileri ölçek puanlarının turistlerin hangi ülkeden olması isteğine göre anlamlı farklılık göstermediği (p>0,05) tespit edilmiştir.

Turizmin ekonomik etkilerine ilişkin algı puanlarının turistlerin hangi ülkeden olması isteğine göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir (F=3,93; p<0,05). Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla yapılan LSD post hoc testi sonuçlarına

göre turistlerin Avrupa ülkelerinden olmasını isteyen katılımcıların turizmin ekonomik etkilerine ilişkin algı puanları, turistlerin yerli olmasını isteyen ve fark etmez diyen katılımcıların puanlarına göre anlamlı düzeyde daha yüksektir.

Tablo 6: Eğirdir'in Yerel Halkının Yöredeki Turist Yoğunluğuna İlişkin Endişeye Göre t-testi Analiz Sonuçları

Alt Boyut	Turist Yoğunluğu Endişesi	n	\bar{X}	SS	t	p
Sakin Şehir Hareketine Yaklaşım	Evet	66	3,27	1,17	-0,58	0,562
	Hayır	367	3,37	1,20		
Turizmin Sosyo-Kültürel Etkileri	Evet	66	2,80	1,02	2,70	0,007
	Hayır	367	2,47	0,92		
Turizmin Ekonomik Etkileri	Evet	66	3,67	1,13	-1,01	0,311
	Hayır	367	3,83	1,13		
Turizmin Doğa ve Çevre Etkileri	Evet	66	3,04	1,15	2,30	0,022
	Hayır	367	2,70	1,08		
Turizmin Etkileri	Evet	66	3,17	0,94	1,56	0,120
	Hayır	367	3,00	0,81		

Tablo 6'da sakin şehir hareketine yaklaşım puanlarının yöredeki turist yoğunluğuna ilişkin endişeye göre anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) tespit edilmiştir. Turizmin sosyo/kültürel etkileri ($t=2,70$; $p<0,05$) ve doğa ve çevre etkileri ($t=2,30$; $p<0,05$) alt boyut puanlarının yöredeki turist yoğunluğuna ilişkin endişeye göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Yöredeki turist yoğunluğundan endişe duyan katılımcıların turizmin sosyo-kültürel ve doğa ve çevre etkilerine ilişkin algı puanları, yöredeki turist yoğunluğundan endişe duymayan katılımcıların puanlarına göre anlamlı düzeyde daha yüksektir. Turizmin ekonomik etkileri alt boyut puanları ve turizm etkileri ölçek puanlarının yöredeki turist yoğunluğuna ilişkin endişeye göre anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) tespit edilmiştir.

Tablo 7: Sakin Şehir Hareketine Yaklaşım ile Turizmin Etkilerini Algılama Arasındaki İlişki

Ölçek ve Alt Boyut	2	3	4	5
1- Sakin Şehir Hareketine Yaklaşım	0,25**	0,69*	-0,26**	0,52**
2- Turizmin Sosyo-Kültürel Etkileri	1	0,33**	-0,67**	0,82**
3- Turizmin Ekonomik Etkileri		1	-0,33**	0,72**
4- Turizmin Doğa ve Çevre Etkileri			1	-0,84**
5- Turizmin Etkileri				1

* $p<0,05$ ** $p<0,01$

Tablo 7'de sakin şehir hareketine yaklaşım ile turizmin sosyo-kültürel etkileri ($r=0,25$; $p<0,05$), ekonomik etkileri ($r=0,69$; $p<0,05$) ve turizmin genel olarak etkilerini ($r=0,52$; $p<0,05$) algılama arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Sakin şehir hareketine yaklaşımı olumlu olan katılımcıların turizmin sosyo-kültürel, ekonomik ve genel etkisine ilişkin algıları yüksektir. Sakin şehir algısı arttıkça, turizmin genel etkileri, sosyo-kültürel ve ekonomik etkileri de artmaktadır.

Sakin şehir hareketine yaklaşım ile turizmin doğa ve çevre etkilerine ilişkin algı arasında negatif yönlü ve anlamlı ilişki tespit edilmiştir ($r=-0,26$; $p<0,05$). Sakin şehir hareketine yaklaşımı olumlu olan katılımcıların turizmin doğa ve çevreye ilişkin algıları

düşüktür. Sakin şehir algısı arttıkça turizmin doğa ve çevre etkileri azalmaktadır. Yukarıda bahsedilenlere göre hipotez sonuçları şöyledir:

H1 Kabul: Sakin şehir hareketine yaklaşım ile turizmin sosyo-kültürel etkisine ilişkin algı arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişki vardır.

H2 Kabul: Sakin şehir hareketine yaklaşım ile turizmin ekonomik etkisine ilişkin algı arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişki vardır.

H3 Kabul: Sakin şehir hareketine yaklaşım ile turizmin doğa ve çevreye etkisine ilişkin algı arasında negatif yönlü ve anlamlı ilişki vardır.

H4 Kabul: Sakin şehir hareketine yaklaşım ile genel olarak turizmin etkisine ilişkin algı arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişki vardır.

5. Sonuç ve Öneriler

Sakin şehir olan Eğirdir ilçesinde yaşayan yerel halkın sakin şehir algı düzeyinin, turizmin etkilerini algılama üzerine etkisini inceleyen bu çalışmada, sakin şehir hareketine yönelik turizmin sosyo-kültürel etkileri boyutuna göre, turizm faaliyetlerinin yöre halkını öz dilinden uzaklaştırdığı, gelenek ve göreneklerinin bozulmasına neden olduğu, aile yapısının manevi değerlerinin önemini azalttığı, restoranlarda turistlere hitap eden yemeklerin servis edildiği, turizmin yeme-içme alışkanlıklarını değiştirdiği, tarihi ve kültürel mirasları koruduğu, turizmin alkol ve uyuşturucu madde kullanımını artırdığı gibi önermelere yönelik algının ($2,52\pm 0,94$) “katılmıyorum” aralığında ve düşük seviyede olduğu görülmektedir.

Turizmin bölge tanıtımını artırdığı, önemli bir gelir kaynağı olduğu, yeni iş sahaları sağladığı, kadınlara ekonomik destek sağladığı, bölgede pahalılık yarattığı, bölgeye yapılan yatırımın arttığı, bölgedeki alt yapı standartlarını artırdığı, yerel halkın yaşam kalitesi artırdığı, bölgede kullanılan ithal malların artmasına sebep olduğu gibi önermelerin bulunduğu ekonomik etkiler boyutuna yönelik algının ($3,80\pm 1,13$) “katılmıyorum” aralığında ve yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Doğa ve çevre etkileri boyutunda bulunan; turizmin sigara kullanımını artırdığı, parklar ve piknik yerlerinde kirliliğe sebep olduğu, doğanın kirlenmesine sebep olduğu, trafik sıkışıklığına sebep olduğu, bölgede ses kirliliğine sebep olduğu, kentsel dokunun bozulmasına neden olduğu gibi önermelere yönelik algının ($2,75\pm 1,10$) “kısmen katılıyorum” aralığında ve orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Yerel halkın sakin şehir algısının sektör boyutunun analizi incelendiğinde; sakin şehir hareketine yaklaşım ile turizmin sosyo-kültürel, doğa ve çevre etkileri boyutları arasında anlamlı farklılık bulunmadığı ancak ekonomik etkileri boyutunda çalışılan sektöre göre anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Bu fark, turizm dışı ve turizm ile ilgili alanlarda çalışan katılımcıların, çalışmayan katılımcılara göre algı düzeylerinin yüksek olması sonucu ortaya çıkmıştır.

Sakin şehir algısının turistlerin hangi ülkeden olması isteğine göre analiz sonuçlarında anlamlı farklılık görülmüştür. Bu farklılığın nereden kaynaklandığını belirtmek amacıyla yapılan test sonucuna göre, turistlerin Avrupa ülkelerinden ve nereden geldiğinin önemli olmadığını ifade eden katılımcıların algı puanlarının, yerli ve diğer ülkelerden olmasını isteyen katılımcılara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Turizmin ekonomik etkileri boyutunda da anlamlı farklılık görülmüştür. Avrupa ülkelerinden turist gelmesini isteyen katılımcıların algı puanlarının, yerli turist olmasını isteyen katılımcılara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Eğirdir halkının yöredeki turist yoğunluğunu ile ilgili algı puanlarında, turizmin sosyo-kültürel etkileri ve doğa ve çevre etkileri anlamlı farklılık göstermektedir. Turist yoğunluğundan endişe eden katılımcıların sosyo-kültürel ve doğa ve çevre etkilerine ilişkin algı puanları daha yüksektir.

Araştırmada elde edilen bilgilere göre Eğirdir halkının yaşam kalitesi artırmak ve sakin şehir hareketine üye olmanın pozitif sonuçlarına ulaşabilmek için şu öneriler sunulabilir:

- Eğirdir halkının büyük bir kısmının sakin şehir hareketine karşı tutumu oldukça olumludur. Ancak yerel halkın küçük bir kısmı sakin şehir hareketinin ne anlama geldiğini tam olarak bilmemektedir. Sakin kelimesini “dingin, durgun” olarak algılamakta, söz konusu bu sakinlik yüzünden az sayıda turist geleceğini ve az para kazanacakları endişesini taşımaktadırlar. Bu sebeple sakin şehrin ne demek olduğu hakkında tüm yaş gruplarına eğitimler verilmeli, seminerler düzenlenmeli ve aktiviteler gerçekleştirilmelidir.
- Eğirdir halkının sakin şehir algısının yüksek olmasının yanı sıra birçok kişi sadece isim olarak sakin şehir olduklarını dile getirmişlerdir. Bu durum hakkında, Eğirdir Belediyesi, Eğirdir Valiliği ve Isparta İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ile işbirliği içinde ve iletişim halinde olup sakin şehir ile ilgili projeler yürütmelidir.
- Sakin şehir olmanın turistlerin ilgisini daha fazla çektiği ve ekonomik kalkınmaya olumlu katkılar sağlayacağı söylenebilir. Ancak yerel halk ile yapılan görüşmelerde yerel yönetim tarafından sakin şehir faaliyetlerinin önemsenmediği, gerçekleştirilen kriterlerin devamlılığının sağlanmadığı gibi şikâyetler dile getirilmiştir.
- Araştırma kapsamında yapılan anket çalışmasında ve görüşmelerde ilçe merkezinde trafiğin ve ses kirliliğinin arttığı belirtilmiştir. Bu kapsamda ilçede toplu taşıma özendirilmeli ve bisiklet kullanımına yönelik faaliyetler artırılmalıdır.
- İlçede gerçekleştirilen el sanatları faaliyetleri yeterince önemsenmemektedir. Açılan sanat evi ve kadınlara yönelik verilen el sanatları kursları kapatılmıştır. Bu durum kadın katılımcılar için önemlidir. Sanat evi ve kursların açılması istihdam olanaklarını ve ekonomik faydayı artıracaktır.
- Eğirdir’e gelen turist sayısının artması ile yöredeki fiyatların arttığı söylenebilir. Bunun için belediye; iş yerlerinin, hediyelik eşya dükkânlarının ve ürün satan diğer dükkânların denetlemesini kontrollü olarak gerçekleştirmelidir.

Sürdürülebilir turizme yönelik alınan önlemler ve yürütülen uygulamalar sakin şehir hareketiyle tutarlılık göstermektedir. Destinasyonlarda sürdürülebilirlik amaçlanarak yapılan pazarlama faaliyetlerinde, sakin şehirlerin ne derecede etkili olduğunun saptanması açısından yapılacak çalışma kendine özgü yapıdadır.

Gerçekleştirilen bu araştırmaya ek olarak Eğirdir ilçesinde yerli ve/veya yabancı turistlere yönelik araştırmalar yapılabilir. Benzer konu ve kapsamda ülkemizdeki farklı yavaş şehir destinasyonlarında veya yavaş şehir olabilme potansiyeli bulunan, bu yolda önemli mesafeler kat etmiş destinasyonlarda yeni araştırmalar yapılabilir. Farklı bölgelerde heterojen örneklem grupları üzerinde yapılacak olan yeni çalışmaların sonuçları karşılaştırılarak alan yazına önemli katkılar sağlanabilir. Ayrıca sürdürülebilir turizme yönelik alınan önlemler ve yürütülen uygulamalar sakin şehir hareketiyle tutarlılık göstermektedir. Bu sebeple sürdürülebilirlik amacıyla yürütülen uygulamaların sakin şehirlerdeki etki düzeyini araştıran yeni çalışmalar yapılabilir.

6. Kaynakça

- Acar, A. B. (2017), 'Balıkesir Sındırgı İlçesinde Yaşayan Yerel Halkın Sakin Şehir Hareketine Yaklaşımı' Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Ak, D. (2017), 'Yavaş Kent (Cittaslow) Hareketi ve Türkiye Örnekleri Üzerine Bir Değerlendirme' Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10 (52), ss. 884-903.
- Akpınar, O. (2018), 'Yavaş Şehirler (Cittaslow) ve Kentsel Yaşam Kalitesi Üzerindeki Etkileri: Seferihisar Halkının Algısı Üzerine Bir Araştırma' Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Canlı, D. V. (2016), 'Yavaş Şehir Akımı ve Sürdürülebilirlik: Konaklama İşletmeleri Açısından Değerlendirme Muğla-Akyaka Örneği' Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Cengiz, Ş. (2019), 'Cittaslow Kavramı, Türkiye'de Cittaslow Unvanını Almış İlçelerin Tanıtımı ve Eskişehir Han İlçesi'nin Cittaslow Kapsamında İncelenmesi' Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Cittaslow Türkiye (2021), 'Sakin Şehir Türkiye' <https://cittaslowturkiye.org/>, 15.01.2021.
- Coşar, Y. (2013), 'Yavaş Şehir (Cittaslow) Olgusunun Turist Davranışları ve Yerel Halkın Kentsel Yaşam Kalitesi Algısına Etkileri' Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Coşar, Y. (2014), 'Yavaş Şehir Olgusunun Kentsel Yaşam Kalitesi Üzerindeki Algılanan Etkisi' Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 25(2), ss. 226-240.
- Çerçi, A. (2013), 'Destinasyon Markalama ve Yavaş Şehir Seferihisar'ın Destinasyon Marka İmajı' Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Demir, H. (2019), 'Yerel Halkın Bakış Açısıyla Cittaslow (Sakin Şehir) Kavramı ve Etkinliği: Yalvaç ve Eğirdir Örnekleriyle Karşılaştırmalı Bir Araştırma' Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Genç, K. ve Zengin, B. (2018), 'Yavaş Şehirlerin (Cittaslow) Pazarlanması: Göynük Örneği' Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7 (2), ss. 585-599.
- Görman, N. (2019), 'Yerel Halkın Cittaslow Algısı: Seferihisar ve Gökçeada Karşılaştırılması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi' Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Heinonen, S., Halonen, M. ve Daldoss, L. (2006), 'Slow Housing-Competitive Edge for Innovative Living Environments' Fennia, 184 (1), ss. 91-104.
- Koçaş, B. (2019), 'Küreselleşme – Yerelleşme Bağlamında Kent, Sürdürülebilirlik ve Cittaslow (Yavaş Kent)' Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Mayer, H. ve Knox, P. L. (2006), 'Slow Cities: Sustainable Places in a Fast World' Journal of Urban Affairs, 28 (4), ss. 321-334.
- Numanoğlu, E. ve Güçer, E. (2018), 'Yerel Halk Açısından Yavaş Şehir Akımı Algısı: Perşembe Örneği' Journal of Multidisciplinary Academic Tourism, 3 (2), ss. 11-22.
- Radstrom, S. (2011), 'A Place-Sustaining Framework for Local Urban Identity: An Introduction and History of Cittaslow' IJPP (Italian Journal of Planning Practice), 1 (1), ss. 90-113.
- Sağır, G. (2017), 'Küreselleşmeden Geleneksele Dönüşte Slow Food ve Cittaslow Hareketi' The Journal of Social Science, 1 (2), ss. 50-58.
- Schneider, S. (2008), 'Good, Clean, Fair: The Rhetoric Of The Slow Food Movement' College English, 70 (4), ss. 384-402.

- Sezgin, M. ve Ünüvar, Ş. (2011), 'Yavaş Şehir: Sürdürülebilirlik ve Şehir Pazarlaması Ekseninde' (1. Baskı). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Şen, U. (2017), 'Çevre Politikaları Kapsamında Sakin Kentlerin Çalışanların Yaşam Tatmini Üzerindeki Etkileri: Uzundere Örneği' Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Tekin, C. (2017), 'Yavaş Turizm ve Yavaş Turist: Cittaslow Seferihisar'da Karşılaştırmalı Bir Araştırma' Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batman.
- Uslu, A. ve Avcı, U. (2020), 'Yerel Halkın Cittaslow Hareketine Bakış Açısına Yönelik Bir Araştırma: Köyceğiz Örneği' Turizm Akademik Dergisi, 7 (1), ss. 117-131.
- Yapıcı Özışık, O. (2020), 'Sosyal Değişimin Yaşam Kalitesi Algısı ve Yavaş Şehir Olma Tutumu Üzerindeki Etkisi' Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yavuzçehre Savaş, P. ve Donat, O. (2017), 'Türkiye'de Sakin Kent (Cittaslow) Üyeliğinin Kamusal Mekânlara Etkisine Yönelik Bir İnceleme' Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1 (27), ss. 299-320.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı Başkanlığı

Sayı : E-90490013-044-36099
Konu : Nursabah İS (Etik Kurul Raporu)

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 18.02.2021 tarihli, 28845 sayılı yazımız

İlgi tarih sayılı yazımız ekinde anket çalışmasının uygun görüldüğüne dair dilekçesi ve ekleri bulunan Anabilim Dalımız öğrencisi Nursabah İS'in anket izin dilekçesine dair Fakültemiz Etik Kurulu uygunluk değerlendirmesi ve ekleri de yazımız ekinde gönderilmiştir.

Bilgilerinizi ve gereğini arz ederim

Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi/
Journal of Travel and Hospitality Business
Cilt/Vol: 20(1), Yıl/ Year: 2023, ss/pp, 73-94
Gönderim Tarihi/ Received: 19.07.2022
Kabul Tarihi /Accepted: 20.02.2023
DOI: 10.24010/soid.1144883

Araştırma Makalesi/ Research Article

Otel İşletmelerinde Yenilikçi İş Davranışlarının Örgütsel Destek, Yönetici Desteği ve Çalışma Arkadaşı Desteği Üzerine Etkileri: İstanbul İli Örneği

The Effects of Innovative Work Behaviors on Organizational Support, Manager Support and Colleague Support in Hotel Businesses: The Case of Istanbul Province

Öğr. Gör. Pelin TUNA ARSLAN
İstanbul Kültür Üniversitesi
Meslek Yüksekokulu, İstanbul, Türkiye
E-posta: pelintuna_@hotmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Ekrem AYDIN
Artvin Çoruh Üniversitesi
Arhavi Meslek Yüksekokulu, Artvin, Türkiye
E-posta: ekremaydin@artvin.edu.tr

Öz

Bu çalışmanın amacı otel işletmelerinde örgütsel destek, yönetici desteği ve çalışma arkadaşları desteğinin yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisini araştırmaktır. Bu amaçla İstanbul'daki 4 ve 5 yıldızlı otellerde çalışan 265 kişiden kolayda anket tekniği ile veriler toplanmıştır. Toplanan veriler Doğrulayıcı Faktör analizi ve Yapısal Eşitlik Modellemesi ile test edilmiştir. Araştırma bulguları, örgütsel desteğin, yönetici desteğinin ve çalışma arkadaşları desteğinin çalışanların bireysel yenilikçilik düzeyi üzerinde olumlu etkisi olduğunu göstermektedir. Bu çalışma üç teorik yaklaşımı bir araya getirerek (örgütsel destek, yönetici desteği ve çalışma arkadaşları desteği) hem turizm literatürüne katkı sağlamakta hem de otel işletmeleri yöneticilerine bireysel yenilikçiliği geliştirmede izlenecek stratejik yaklaşımın nasıl olması gerektiği yönünde yol göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel destek algısı, Yönetici desteği, Çalışma arkadaşı desteği, Yenilikçi iş davranışı

Abstract

The aim of this study is to investigate the effect of organizational support, managerial support, and coworkers' support on innovative work behavior in hotel businesses. For this purpose, data were collected from 265 people working in 4 and 5-star hotels in Istanbul by convenience questionnaire technique. The collected data were tested with Confirmatory Factor analysis and Structural Equation Modeling. Research findings show that organizational support, managerial support, and co-worker support have a positive effect on employees' innovative work behavior. This study both contributes to the tourism literature by combining three realms of knowledge (organizational support, manager support, and co-workers support) and guides hotel managers on how the strategic approach is to be followed in developing individual innovation.

Key Words: Perception of organizational support, Manager support, Co-workers support, Innovative work behavior

Extended Abstract

Purpose

This study focuses on the effect of organizational, managerial, and co-worker support on hotel business employees' innovative work behavior skills.

Background

In the tourism sector, the demands and wishes of the guests are constantly changing. For this reason, there is a greater need for innovative employees who can meet this demand in hotel businesses (Kim & Lee, 2013; Li & Hsu, 2016). Therefore, determining the factors related to individual innovative behavior guides hotel businesses in meeting guest demands. One of the most important elements that facilitates the generation of new ideas individually is to have a supportive organizational environment (Tsai vd., 2015). The trust of the individual supported by the institution he/she works for increases. As a result, employees use their energies and experiences to generate new ideas (Joiner, 2007). In addition, employees who receive support from their managers are internally motivated (Chen et al., 2016; Darvishmotevali, 2019) and feel valued (Eisenberger et al., 2002; Rhoades et al., 2001). Thus, the employee spends more effort to come up with new ideas (Chen et al., 2016). In addition to these, another factor affecting individual innovativeness is shown as helpful colleagues (Bani-Melhem et al., 2018). As a matter of fact, when the individual sees helpful colleagues around him/her, the problems encountered can be solved together with easier and new methods (Joiner, 2007).

Method

The research data were obtained from the employees of 4 and 5 star hotels, which were determined by the convenience sampling method, which is one of the non-probability sampling methods. The questionnaire form consists of 5 parts and 33 items. In the first part, there are 7 multiple-choice statements to determine the profiles of the participants. In the second part, there are 8 statements measuring the perception of organizational support, in the third part, the manager support scale consisting of 5 items, and in the last section, the co-workers support scale containing 4 items. As a result of the data collection phase, 265 valid data were reached, and these data were analyzed in two stages with smartpls3 software. In the first stage, the measurement model was evaluated in terms of construct validity and reliability criteria. In the second stage, the structural model was analyzed and hypothesis tests were carried out.

Findings

Research findings show that innovative work behavior in hotel businesses is positively and significantly related to organizational support, managerial support and colleague support. On the other hand, it is seen that this relationship is at a low level.

Results

As a result, this study contributes to the tourism literature by being among the few studies that reveal the positive relationship of individual innovation with organizational support, manager support and support of colleagues in hotel businesses. In addition, this study draws attention to the importance of organizational, manager and colleague support in the development of new service development and delivery skills of

employees who are in direct contact with guests in hotel businesses. With this aspect, it guides hotel businesses by emphasizing the importance of organizational support in personnel management and development. In addition, the present study emphasizes the necessity of creating an organizational climate that supports cooperation and cooperation among employees in hotel businesses (Baradarani & Kilic, 2018).

1. Giriş

Günümüz dünyasında firmalar rekabet edebilmek ve varlıklarını uzun dönem sürdürebilmek için yenilikçi olmak zorundadır (Dörner, 2012). Firma yenilikçiliği ise bireysel yenilikçilik ile ilişkilidir (De Jong ve Den Hartog, 2010; Janssen, 2000). Bu nedenlerle yenilikçi davranış araştırmacıların giderek daha fazla ilgisini çekmeye başlamıştır (Janssen, 2005; Kim ve Lee, 2013; Li ve Hsu, 2016). Özellikle turizm gibi müşteri taleplerinin sürekli değiştiği hizmet sektöründe yenilikçi çalışanlara daha fazla ihtiyaç olmaktadır (Kim ve Lee, 2013; Li ve Hsu, 2016). Dolayısıyla, çalışan yenilikçi davranışını yönlendiren unsurların neler olduğunun belirlenmesi değişen müşteri taleplerine nasıl daha etkin cevap verebileceği noktasında otel işletmelerine yol göstermesi açısından önemlidir.

Bireysel olarak yeni fikirlerin üretilmesini kolaylaştıran en önemli unsurlardan biri de destekleyici bir örgüt çevresine sahip olmaktır (Tsai ve diğ., 2015). Çalıştığı kurumca desteklenen bireyin kurumuna olan güveni artmaktadır. Bunun sonucu olarak da çalışanlar enerjilerini ve deneyimlerini yeni fikirlere üretmek için kullanmaktadır (Joiner, 2007). Ayrıca yöneticilerinden destek gören çalışanlar içsel olarak motive olmakta (Chen ve diğ., 2016; Darvishmotevali, 2019) ve değer gördüğünü hissetmektedir (Eisenberger ve diğ., 2002; Rhoades ve diğ., 2001). Böylece çalışan yeni fikirler ortaya koymak için daha çok emek sarf etmektedir (Chen ve diğ., 2016). Bunların yanında bireysel yenilikçiliği etkileyen diğer bir unsur ise yardımsever iş arkadaşları olarak gösterilmektedir (Bani-Melhem ve diğ., 2018). Nitekim birey çevresinde yardımsever iş arkadaşları gördüğünde karşılaşılan problemler birlikte daha kolay ve yeni yöntemlerle çözülebilmektedir (Joiner, 2007).

Bununla birlikte günümüze değin turizm sektöründe yenilikçi iş davranışını konu edinen çeşitli çalışmalarda daha çok makro düzey parametrelere odaklanılmıştır (Hussain ve diğ., 2016; Jung ve Yoon, 2018; Kim ve Lee, 2013; Hu ve diğ., 2009; Orfila-Sintes ve Mattsson, 2009). Örgütsel (Bani-Melhem ve diğ., 2018) yönetici (Dhar, 2016; Karatepe ve diğ., 2020) ve iş arkadaşı desteği (Agustina ve diğ., 2021; Bani-Melhem ve diğ., 2018) gibi bireysel özellikler çok az çalışmanın konusu olmuştur. Diğer taraftan müşteri taleplerinin sürekli değişmesi yenilikçi davranışı etkileyen unsurları belirlemeye yönelik yeni çalışmalara olan ihtiyacı artırmaktadır (Işık ve Aydın, 2016). İlaveten, Türkiye'deki otel işletmeleri için durum belirsizliğini korumaktadır.

Bu nedenlerle bu çalışmada ilgili literatür detaylı bir şekilde incelenmiş ve Sosyal Değişim Teorisine dayanarak (1) örgütsel, (2) yönetici ve (3) çalışma arkadaşları desteğinin yenilikçi iş davranışı ile ilişkisi otel işletmeleri çalışanlarından elde edilen verilerle açıklanmaya çalışılmaktadır. Teori örgütsel destek algısını konu edinen çalışmalarda sıklıkla kullanılmaktadır. Teorinin karşılıklılık ilkesine göre her iki taraf için de değişime konu olabilecek değerli unsurlar bulunmaktadır (Rhoades ve Eisenberger, 2002). Birey çalıştığı destek ve değer gördüğünde örgütün amaçlarına ulaşması için daha fazla çaba gösterecektir. Böylelikle tüm taraflar bu ilişkide fayda sağlamaktadır (Kerse ve Karabey, 2019). Özellikle turizm gibi insan ilişkilerinin ön planda olduğu emek yoğun sektörlerde bu ilişki daha önem kazanmaktadır.

Bu çalışma birkaç açıdan var olan çalışmaları tamamlamakta ve ilgili literatüre katkı sunmaktadır. Birincisi, grup veya firma yeniliği ile karşılaştırıldığında çalışan yenilikçiliği daha az ilgi gören bir araştırma alanıdır (Li ve Hsu, 2016). İkincisi, daha önceki çalışmalarda hizmet endüstrisinden ziyade imalat endüstrisine odaklanılmıştır (Hu ve diğ., 2009). Üçüncüsü, bu çalışma iş yeri desteğini örgütsel, yönetici ve çalışma arkadaşı desteği olarak üç boyutuyla incelemiş ve yenilikçi davranış üzerindeki etkisini otel işletmeleri özelinde açıklamaya çalışmıştır.

2. Literatür

2.1. Örgütsel Destek Algısı

Örgütsel destek algısı, bireyin kurumuna yaptığı katkının değer görmesi (Giray ve Şahin, 2012: 2) ve kurumu tarafından mutluluğunun ve refahının önemsenmesine yönelik bireyin algısını ifade etmektedir. Diğer bir deyişle, algılanan örgütsel destek kuruluşun çalışanlarının katkılarına ne ölçüde değer verdiğine ve onların refahını ne kadar önemseydiğine ilişkin çalışanların inançlarıdır (Ahmed ve Nawaz, 2015; Eisenberger ve diğ., 1986).

Algılanan örgütsel destek bireyin saygı duyulma, bağlanma, duygusal destek ve onaylanma gibi ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bunun sonucunda da performansı artan birey çalıştığı kuruma daha faydalı olmaktadır (Çetin ve Alacalar, 2016: 199). İşyerinde çalışanların örgütsel destek algısını etkileyen birçok unsur bulunmaktadır. Daha önce gerçekleştirilen çalışmalar ücret, terfi, işi çekici hale getirme uygulamaları, yönetici desteği ve insan kaynakları uygulamaları gibi örgütsel unsurlar (Karacaoğlu ve Arslan, 2013: 459) ile cinsiyet, yaş, eğitim, hizmet süresi kişisel değişkenlerin (Mert ve Şen, 2019: 215) örgütsel destek üzerindeki etkilerini vurgulamaktadır. Bunların dışında çalışanlarının yaratıcı düşünce, öneri ve eleştirilerini dikkate alan, başarılı çalışanlarına iş güvencesi veren, katılımcı bir yönetim anlayışını benimseyen ve her türlü işinde liyakati esas alan (Mert ve Şen, 2019: 215), adaletli bir yönetim sergileyen (Koçak ve Yücel, 2018: 685) işletmelerde örgütsel destek algısı daha yüksek olmaktadır.

Örgütsel desteğin kuramsal temelleri Sosyal Değişim Teorisi'ne dayanmaktadır. Teori, değişim ilişkileri bir başkası tarafından sunulan önem, destek ve faydaya cevap vermeyi zorunlu kılan karşılıklılık normu ile desteklenmektedir (Rhoades ve Eisenberger, 2002). Buna göre, birey ve çalıştığı kurumu arasında karşılıklı değişime tabi olan bazı unsurlar vardır. Çalışan tarafından bakıldığında, örgütsel destek algısı bireyin mutluluğuna, ruh haline ve iş tatmini algısına olumlu yansımaktadır (Akkoç ve diğ., 2012). Çalışanın kurumundan destek görmesi, örgütün iyiliği ile ilgilenme ve amaçlarına ulaşmada yardım etmeye yönelik olarak çalışan üzerine zorunluluk hissi yaratır. Dolayısıyla bunu bir minnet borcu olarak gören çalışan, kuruma karşı duygusal bağlılık oluşturur ve kuruma yardım etmek için çabasını artırır (Rhoades ve diğ., 2001). Kurum tarafından bakıldığında ise çalışan örgütün refahı ile ilgilenmekte, örgütün amaçlarına ulaşması için çaba sarf etmekte, iş yerine karşı duygusal bağlılık geliştirmekte, performansını artırmakta ve işini bırakmayı düşünmemektedir (Öztürk ve Eryeşil, 2016: 128).

Otel işletmeleri çalışanlarının örgütsel destek algısını inceleyen çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalarda örgütsel desteğin daha çok iş performansı (Yılmaz, 2016), iş tatmini, örgütsel özdeşleşme ve örgütsel vatandaşlık davranışı (Aydoğan & Deniz, 2018), stres (Akgündüz ve Çakıcı, 2015), örgütsel güven (M. Aksoy ve Sökmen, 2018) ve örgütsel adalet kavramları ile ilişkilendirildiği görülmektedir (Bakan ve diğ., 2017).

2.2. Yönetici Desteği

Yönetimsel destek, çalışanların daha iyi performans gösterebilmeleri için ihtiyaçlarının yöneticilerince karşılanmasıdır (Giray ve Şahin, 2012: 2). Algılanan yönetici desteği ise, yöneticilerin çalışanlara ne kadar değer verdiği, onların refah ve mutluluklarını ne düzeyde önemseydiğine ilişkin çalışan algısıdır (İnce, 2016; Kerse ve diğ., 2016). Diğer bir deyişle, yönetici desteği algısı çalışanın üstü tarafından değer gördüğü, önemsendiği, yaptığı iş neticesinde takdir edildiği, mutluluğunun ve refahının önemsendiği ve sorunları ile ilgilenildiği yönündeki olumlu algısı olarak tanımlanmaktadır. Çalışan yöneticiyi örgütün bir temsilcisi olarak görür. Bu nedenle yöneticiden gördüğü desteği aynı zamanda örgütün desteği olarak da algılar (Aksoy, 2017: 10).

Yönetici desteği için ast ve üst arası karşılıklı saygı ve güven ilişkisi yanında yöneticinin astına yardım etmeye istekli olması gerekir (Bozkurt ve Ercan, 2018: 142). Yönetici ve iş arkadaşları çalışanın iş performansı üzerinde güçlü bir etkisi olan kişilerdir. Bu nedenle, çalışanın iş arkadaşları ve yöneticisi ile geliştirmiş olduğu ilişkinin kalitesinin iş tükenmişlik düzeyi üzerine önemli bir etkisi vardır. Yönetici kaynak tahsisi sağlaması yönü ile çalışanın iş dizaynı üzerinde önemli bir rolü vardır. Gerçekte yönetici desteğinin çalışan iyi hali üzerindeki etkisi lider-üye etkileşimi teorisi ile uyumludur. Buna göre üst ve astı arasındaki ikili ilişkilerin kalitesi astın üstüne karşı güven, sevgi ve destek algısı edinme eğiliminde olduğunu gösterir (Charoensukmongkol ve diğ., 2016).

Yönetici desteğinin çalışan üzerinde önemli etkileri olmaktadır. Örneğin, yönetici desteği algısı yüksek olan çalışanların örgütsel sessizlik davranışı azalmakta, iş motivasyonu, tatmini, performansı artmakta ve kurumsal bağlılığı güçlenmektedir. Buna karşın yöneticilerinden destek görmeyen çalışanlar işe ilişkin fikirlerini söylemekten çekinmekte ve işten ayrılma eğilimleri artmaktadır (İnce, 2016: 651). Çalışan iş yerinde karşılaştığı zorluk karşısında mutsuzluk, fiziksel ve duygusal tükenmişlik hissettiğinde yönetici tarafından kendisinin desteklendiğini algılasa kendisini toparlayabilmektedir (Ertürk ve diğ., 2016: 1724). Ayrıca, yöneticisinden destek gören çalışanın motivasyonu yükselmekte, işinde daha mutlu olmakta ve performansı artmaktadır (Bardakoğlu ve diğ., 2017: 105).

Yönetici desteği algısı turizm alanındaki araştırmalara da konu olmuştur. Karatepe (2014) otel çalışanları üzerine gerçekleştirdiği araştırmasında yönetici desteğinin çalışanların işe gömülmüşlük düzeylerini artırdığına ilişkin kanıtlara ulaşmıştır. Yine başka bir çalışmada algılanan yönetici desteğinin otel çalışanlarının iş stresini azalttığı ve mutluluğunu artırdığı görülmüştür (Bardakoğlu ve diğ., 2017). Diğer bir çalışmada lider desteğinin çalışanların iş tatmininin ve yaşam tatmini üzerine anlamlı ve pozitif etkisi olduğu görülmüştür (Kale, 2015).

2.3. Çalışma Arkadaşları Desteği

Çalışma arkadaşları desteği, bireyin kendisi ile aynı konum düzeyinde çalışan ve benzer işleri yapan iş arkadaşından gördüğü desteği ifade etmektedir. Çalışanlar kurum içerisinde zamanların büyük bir bölümünü birlikte geçirdikleri ve duygusal paylaşımlarda buldukları çalışma arkadaşlarından da destek görmek isterler. Bu nedenle kurum içerisinde çalışanın sadece kurumu tarafından desteklenmesi yeterli bir motivasyon kaynağı olarak görülmemektedir (Bozkurt ve Ercan, 2018: 142). Çalışma arkadaşı desteği algısı, bir kişinin iş arkadaşının ne derece yardımsever, ihtiyaç duyulduğunda güvenilir, iş yerinde karşılaşılan problemlerle mücadele etmek için yeni

fikir ve önerileri dinlemeye istekli olduğuna ilişkin düşüncesidir (Charoensukmongkol et al., 2016).

Birey iş yerinde birlikte çalıştığı, duygularını paylaştığı iş arkadaşlarından destek ve kabul görme ihtiyacı duymaktadır. Bireyin böylesi bir destek alması hem iş hayatında hem de özel hayatında kişiye çeşitli kazanımlar sağlamaktadır. Nitekim, iş arkadaşları ve kurumu tarafından desteklenen birey, sosyal yaşamında yalnızlık hissetmemekte, özel hayatında mutlu olmakta ve iş hayatında depresyon ve tükenmişlik gibi olumsuz duyguların üstesinde gelerek işinde tatmin duygusunu yaşamaktadır (Şentürk ve Tekin, 2015: 197). Ayrıca, çalışma arkadaşları desteği kişinin stres ve gerginliğinin azaltılmasında önemli bir destektir (Giray ve Şahin, 2012: 2). İş arkadaşları ve yöneticilerinden destek gören çalışanların iş yeri tükenmişlik düzeyleri azalmakta, çalışanları işlerini yaparken negatif duygular hissetmesini önlemekte ve iş başarıları ve iş memnuniyet düzeyleri artmaktadır. Dahası, çalışanların iş arkadaşları ile kaliteli ilişkiler geliştirmesi aralarında güven ve sevgi geliştirmelerini sağlamakta ve bunun sonucunda da çalışan duygusal ve psikolojik açıdan iyi bir duruma gelmektedirler. Bu durum bireyin kişisel başarısını da artırmaktadır (Charoensukmongkol ve diğ., 2016).

Turizm alanında da bu konunun önemli olduğu ve çeşitli çalışmalara konu edinildiği görülmektedir. Örneğin otel çalışanları üzerine gerçekleştirilen bir çalışmada çalışma arkadaşları desteğinin yaşam tatmini üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür (Kale, 2015). Diğer bir çalışmada ise otel işletmelerinde iş arkadaşları desteğinin iş stresini azalttığı ve destekleyici dile getirme davranışını olumlu etkilediği görülmüştür (Loi ve diğ., 2014). Yine başka bir çalışmada Türkiye'deki restoran çalışanlarının algıladığı çalışma arkadaşları desteğinin algılanan psikolojik güvenlik ile pozitif ilişkili olduğu görülmektedir (Guchait ve diğ., 2014). Ayrıca, ulusal bir havayolu kabin görevlileri üzerinden elde edilen verilere göre çalışma arkadaşları desteğinin çalışanların iş memnuniyetini ve örgütsel bağlılığını etkilediğini göstermektedir (Limpanitgul ve diğ., 2013).

2.4. Yenilikçi İş Davranışı

Bir kurum düzeyinde bütün bireysel çabaların yararlı yeniliklerin ortaya çıkarılmasına, bunların tanıtımına ve pratiğe geçirilmesine sarf edilmesi (De Jong ve Kemp, 2003), kişinin işinde, bağlı olduğu grupta veya çalıştığı kurum içerisinde bilerek ve isteyerek yeni ve işe yarar düşünce, ürün, süreç ya da yöntem ortaya koyması yenilikçi iş davranışı (Ramamoorthy ve diğ., 2005) olarak tanımlanmaktadır.

Yenilikçi davranış ilk olarak fikir üretme ile başlar. Bu aşamada orijinal ve faydalı olabilecek fikirler üretilir (De Jong ve den Hartog, 2010). Daha sonraki aşama fikir tanıtımı aşamasıdır ve bu aşamada birey çevresi ile kurduğu sosyal ilişkiler yolu ile fikrinin kabul ettirmeye ve destek almaya çalışır (Janssen, 2005). Son olarak fikir uygulama adımı ise kişi ürettiği ilk örneği pratiğe döker ve faydalı olup olmadığını değerlendirir (Işık ve Aydın, 2016).

Turizm sektörünün bir hizmet sektörü olması nedeniyle bu sektörde yenilikçi davranışın daha çok hizmet yeniliği kavramı adı altında değerlendirildiği görülmektedir (Hu ve diğ., 2009). Otelde yeni hizmet ile yeni bir pazara girme, mevcut hizmetlerde değişikliğe gitme veya ilave hizmetler ekleme hizmet yeniliğidir (Al-Ababneh, 2014: 20). Diğer bir deyişle, bu tür hizmet işletmelerinde yenilikçi davranış, yeni ürün ya da hizmetlerin, müşteri hizmetlerinin, süreç ve iş yöntemlerinin gelişimidir (Alzyoud ve diğ., 2017). Otelcilik sektöründe bu gelişimi sağlayabilmek için yaratıcı çalışanlara

gereksinim vardır (Hon, 2011: 375). Konuk ile sürekli iletişim içerisindeki personel konunun isteğini ve gereksinimlerini bildiğinden otel işletmelerinde yenilik bu personel arası işbirliğini gerektirir (Orfila-Sintes ve Mattsson, 2009: 382).

Son yıllarda turizm çalışanlarının yenilikçi davranış eğilimlerini etkileyen unsurlar üzerine literatürde oldukça fazla araştırma yer almaktadır. Yenilikçi iş davranışı ile ilişkili olarak liderlik (Dhar, 2016; Karatepe ve diğ., 2020; Slåtten ve Mehmetoglu, 2015), takım kültürü (M.-L. Monica Hu ve diğ., 2009), bilgi paylaşımı (M.-L. M. Hu, 2009; Işık ve Aydın, 2016; Kim ve Lee, 2013), örgütsel iklim (Luu, 2019), girişimcilik, işletme büyüklüğü ve profesyonellik (Sundbo ve diğ., 2007), otellerin yüksek kategoride olması (Orfila-Sintes ve diğ., 2005) ve iş özellikleri (Li ve Hsu, 2016) gibi birçok unsurun turizm literatüründe çalışıldığı görülmektedir.

2.5. Örgütsel Destek ve Yenilikçi İş Davranışı

Algılanan örgütsel destek haz verici bir iş çevresi yaratarak yeni fikirlerin üretilmesini destekler (Tsai ve diğ., 2015). Bu nedenle, yaratıcılığın ve buluşların artması örgütsel desteğin önemli sonuçları arasında gösterilmektedir (Karacaoğlu ve Arslan, 2013: 459). Algılanan örgütsel destek kavramı teorik olarak sosyal değişim teorisindeki karşılıklılığa dayanmaktadır. Çalışanlar örgütsel destek gördüklerinde, örgütün amaçlarına ulaşması için çaba göstermekte ve bu çabanın örgüt tarafından fark edilip ödüllendirileceklerine olan güvenleri artmaktadır. Böylesi bir destek ise çalışanların yaratıcılığını desteklemekte ve çalışanlar ilgilerini, bilişsel enerjilerini yeni ve kullanışlı fikirler üretmeye yönlendirebilmektedir (Joiner, 2007). Diğer bir deyişle, yüksek düzeyde örgütsel destek algılayan çalışanlar yenilikçi yönlerini ortaya çıkarabilmekte, değişim ve bilgi paylaşımı yolu ile çalışmış oldukları kurumun örgütsel amaçlarına ulaşmasına destek olabilmektedir (İnce, 2016: 650).

İlaveten örgütsel destek algısı, çalışanın örgütle günlük değişim süreci yoluyla çeşitli somut ve soyut sonuçlar deneyimlemesi ile gelişir. Bu değişimler pozitif çıktılara yol açtığı anda ise çalışanlar görevlerini yerine getirirken ekstra çaba gösterir. Çalışanlar, örgütün ilgi gösterdiğini, çalışmalarını hakkında yargılayıcı olmayan, dürüst geri bildirimler sunduğunu ve eylemlerini desteklediğini algıladığında, yaratıcı fikirleri başlatmaya, olası fırsatları keşfetmeye, mevcut ve gelecekteki sorunları çözmeye ve yaratıcı girdilerini eylemlere dönüştürmeye ve yenilikçi çıktıları desteklemeye yönelir (Afsar ve Badir, 2017).

Örgütsel destek ve yenilikçi davranış ilişkisi turizm işletmeleri özelinde de üzerinde durulan önemli konular arasında yer almaktadır. Otel işletmeleri çalışanları üzerine gerçekleştirilen çeşitli çalışmalar örgütsel destek algısının yenilikçi davranış ile pozitif ilişkisini ortaya koymaktadır (Afsar ve Badir, 2015, 2017; Eröz ve Şittak, 2019; Işık ve Hajiyeva, 2018). Yine konaklama işletmeleri üzeri üzerinde yapılan diğer çalışmalarda ise örgütsel desteğin örgütsel adalet (Hsu ve Wang, 2015) ve bireysel yaratıcılık (Tsai ve diğ., 2015) değişkenleri yoluyla dolaylı olarak yenilikçi davranışı etkilediği görülmektedir. Bu çerçevede şu hipotez öne sürülmektedir:

H1. Örgütsel destek, yenilikçi iş davranışı üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

2.6. Yönetici Desteği ve Yenilikçi İş Davranışı

Kurumlarda yenilikçiliğin kurumsal bir kültür haline getirilmesinde yönetici desteğinin önemli bir rolü bulunmaktadır (Bozkurt ve Ercan, 2018: 143). Araştırmacılar, yönetici desteğinin çalışanın içsel motivasyonunu artırarak yenilikçi davranışını teşvik ettiğini

ileri sürmektedir (Chen ve diğ., 2016; Darvishmotevali, 2019). Destekleyici yöneticiler çalışanlarının refahı ile ilgilenmekte ve yaptıkları katkılara karşılık onlara değer vermektedir (Eisenberger ve diğ., 2002; Rhoades ve diğ., 2001). Bunun sonucu olarak çalışan işsel olarak mutlu olmakta ve yeni fikirler ortaya koymak için daha fazla çaba ve performans göstermektedir (Chen ve diğ., 2016).

Eisenberger ve arkadaşları (1986) da bu görüşü destekleyerek algılanan örgütsel desteğin yenilikçilik üzerindeki etkisine vurgu yapmaktadır. Scott ve Bruce (1994) ise çalışanların üst yöneticilerinden kendilerine yeni şeyler yapmanın yolunu gösteren profesyonel bilgi alabileceklerini öne sürerek yenilikçi iş davranışının temel önceliklerinden biri olan bilgi paylaşımına vurgu yapmaktadır (Işık ve Aydın, 2016). Diğer taraftan Wah ve arkadaşları (2018) örgüt içi açık iletişim ortamının olmaması ve iş stresi gibi bireysel yenilikçilik performansına olumsuz etki eden problemlerin çözümünde yöneticilerin çalışanlarına destek olabileceğini ifade etmektedir.

Turizm endüstrisi özelinde konunun daha çok liderlik tarzı ve yenilikçi davranış ilişkisi bağlamında ele alındığı görülmektedir. Örneğin otel işletmeleri üzerine gerçekleştirilen çeşitli çalışmalar etik liderlik (Dhar, 2016), hizmetkâr liderlik (Karatepe et al., 2020) dönüşümsel liderlik (Slåtten ve Mehmetoglu, 2015) ve güçlendirici liderliğin (Slåtten ve diğ., 2011; Wihuda ve diğ., 2017) yenilikçi iş davranışını olumlu yönde desteklediğine ilişkin kanıtlar sunmaktadır. İlaveten Darvishmotevali (2019) Kuzey Kıbrıs'taki 5 yıldızlı otel işletmeleri çalışanlarından elde edilen verilere dayanarak âdemi merkezi yönetim ile yenilikçi davranış ilişkisinin yönetici desteği olduğunda daha da arttığını ifade etmektedir. Yukarıdaki bilgiler ışığında önerilen bir diğer hipotez de şudur:

H2. Yönetici desteği yenilikçi davranış üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

2.7. Çalışma Arkadaşları Desteği ve Yenilikçi İş Davranışı

Çalışma arkadaşı desteği bir çalışanın görevini başarmada iş arkadaşının kendisine yardım etmede istekli olacağına dair inancını ifade etmektedir. Çalışma arkadaşları desteği sadece görevle ilgili yardım değildir, aynı zamanda sevgi, ilgi ve empati gibi sosyo-duygusal desteği de kapsar (Bani-Melhem ve diğ., 2018). Çalışma arkadaşları desteği, iş arkadaşının diğer bir arkadaşına destek ve moral vermesinin yanı sıra ihtiyaç duyduğunda bilgi ve uzmanlığını da onunla paylaşması olarak ifade edilmektedir (Scott ve Bruce, 1994).

Çalışma arkadaşları desteği bireysel yenilikçilik kavramı ile pozitif ilişkilidir. İşyerinde çalışanların arkadaşları ile pozitif duygu ve davranış ilişkisine girmesi yenilikçi davranış performansını artırmaktadır (Agustina ve diğ., 2021). Bir çalışanın çevresinde, sahip olduğu uzmanlık bilgisini paylaşmaya ve görevlerin yerine getirilmesine yardımcı olmaya hazır ve istekli iş arkadaşları varsa, o çalışan sahip olduğu zorluklarla başa çıkma ve yenilikçi olma yeteneğine güven duymaktadır (Bani-Melhem ve diğ., 2018). Bu bağlamda yardımsever ve destekleyici çalışma arkadaşları ile çalışmak yeni fikirlerin açıkça ve özgürce tartışılabildiği bir çevreyi destekler (Joiner, 2007). Diğer bir deyişle farklı bilgi ve becerilere sahip takım arkadaşlarının birbirlerini desteklemesi ile karşılaşılan problemlere karşı farklı çözüm yöntemleri geliştirilebilir. Bunun sonucu olarak da yenilikçi fikirlerin ortaya çıkması sağlanmış olur (Özbağ, 2012). Bu durum Sosyal Değişim Teorisi ile de açıklanabilmektedir. Buna göre çalışanlar iş yerinde çalışma arkadaşı gibi çeşitli partnerler ile sosyal değişim ilişkisine girmektedir. Sosyal değişim ilişkisinin tahsis edilmesi partnerler arası uzun dönem

ilişkileri artırabilir. Bu da daha büyük bir iş birliğine yol açar ve çalışanlar arası duygusal desteği teşvik eder (Bani-Melhem ve diğ., 2018).

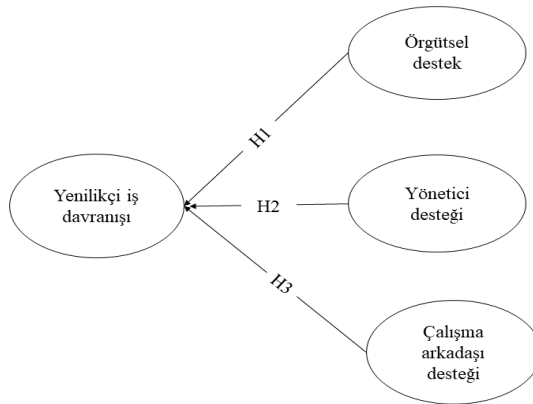
Otel işletmeleri çalışanları üzerine gerçekleştirilen az sayıda araştırma çalışma arkadaşı desteği ile yenilikçi iş davranışı arası pozitif ilişkinin varlığına dair kanıtlar sunmaktadır. Örneğin Bani-Melhem ve diğ., (2018)' ye göre otel işletmelerinde çalışma arkadaşı desteği işyeri mutluluğu ile yenilikçi davranış ilişkisinde aracıdır. Diğer bir araştırma ise otel işletmelerinde algılanan çalışma arkadaşları desteğinin yenilikçi iş davranışını işe bağlılık aracılığı ile artırdığına, doğrudan bir ilişkisi olmadığına ilişkin kanıtlar sunmaktadır (Agustina ve diğ., 2021). Buna göre şu hipotez ileri sürülmektedir:

H3. Çalışma arkadaşları desteği yenilikçi davranış üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

2.8. Kavramsal Model

Yukarıda ifade edilen literatür taraması ve teorik argümanlara dayalı olarak örgütsel destek, yönetici desteği ve çalışma arkadaşları desteğinin yenilikçi iş davranışı ile ilişkisini gösteren yapısal bir model oluşturulmuştur. Şekil 1.'de gösterilen yapısal model değişkenler arası ilişki bağlantılarını göstermektedir. Buna göre otel çalışanlarının yenilikçi iş davranışı becerileri örgütsel destek (Hsu ve Wang, 2015; Tsai ve diğ., 2015) yönetici desteği (Dhar, 2016; Karatepe ve diğ., 2020; Slåtten ve diğ., 2011; Slåtten ve Mehmetoglu, 2015; Wihuda ve diğ., 2017) ve iş arkadaşı desteğince (Kale, 2015; Loi ve diğ., 2014) yönlendirilmektedir. Bu ilişkinin nedeni Sosyal Değişim Teorisinin karşılıklılık kuralına bağlanabilir. Buna göre iki taraf birbirine fayda sağladığında sosyal değişim ilişkisi söz konusudur. Burada çalışan kurumu, yöneticisi ve iş arkadaşından destek gördüğünde haz almakta, mutlu olmakta ve işine, kurumuna daha fazla bağlanmaktadır. Bu da çalışanın performansını ve yenilik yeteneğini artırmaktadır. Diğer taraftan ise kurum ve yöneticiler artan performanstan başarı ve kazanç sağlamaktadır (Bani-Melhem ve diğ., 2018; Joiner, 2007).

Şekil 1: Kavramsal model

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmanın amacı otel işletmelerinde örgütsel destek, yönetici desteği ve çalışma arkadaşları desteğinin yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisini araştırmaktır. Bu amaçla araştırma verileri anket ile olasılık dışı örnekleme yöntemlerinden kolayda anket tekniği ile seçilen ve İstanbul'daki 4 ve 5 yıldızlı otellerde farklı departmanlarda tam zamanlı olarak çalışan 265 personelden 2 Şubat-22 Nisan 2022 tarih aralığında toplandı. Bu grubun hedef seçilmesinde, hizmet sunum sürecinde önemli bir role sahip olması, ziyaretçilerle ve iş arkadaşları ile daha yakın bir ilişki içerisinde olması etkili oldu. Ayrıca 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinin daha yoğun kurum içi inovasyon yapması (Bani-Melhem ve diğ., 2018) bu otel işletmelerinin tercih edilmesinde önemli rol oynadı.

3.2. Ölçekler

Anket formu 5 bölüm ve 33 maddeden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların profillerini belirlemeye yönelik çoktan seçmeli 7 adet ifade yer almaktadır. İkinci bölümde örgütsel destek algısını ölçen 8 ifade yer almaktadır. Örgütsel destek ölçeği Yılmaz (2016b)'ın doktora tez çalışmasından alınmıştır. Ölçekte yer alan 2, 3, 5 ve 7 numaralı ifadeler ters kodludur. Üçüncü bölümde 5 maddeden oluşan yönetici desteği ölçeği bulunmaktadır. Bu ölçek Karatepe (2014)'nin çalışmasından alınmıştır. Dördüncü bölümde ise 4 madde içeren çalışma arkadaşları desteği ölçeği yer almaktadır. Çalışma arkadaşları desteği ölçeği Haynes ve arkadaşlarının (1999) çalışmasından alınmıştır. Hem yönetici desteği hem de çalışma arkadaşları desteği ölçeklerinin orijinal hali İngilizce dilindedir. Bu nedenle bu ölçekler için Brislin, (1980) tarafından önerilen geri çeviri sürecini takip ettik. Buna göre araştırmacılar önce bu ölçekleri Türkçe 'ye çevirdi. Daha sonra her iki dili de bilen iki uzman Türkçe formu İngilizceye geri çevirdi. Anlaşmazlık ortaya çıktığında araştırmacılar ve uzmanlar bu fikir ayrılıklarını tartıştı ve daha sonra ölçek tekrar revize edildi. Bu süreç ortak fikir sağlanıncaya kadar devam ettirildi. Anketin son bölümde 9 maddeden oluşan yenilikçi iş davranışı ölçeği yer almaktadır. Bu ölçek ise Ceylan ve Özbal (2005)'in çalışmasından alınmıştır. 5'li likert ölçeği kullanılarak oluşturulan ölçekler otel çalışanlarınca 1'den (kesinlikle katılmıyorum) 5'e (kesinlikle katılıyorum) uzanan 5'li çeşitlilikte yanıtlanmıştır. Hazırlanan anket formu hedef katılımcılara Google formlar aracılığı ile dijital ortamda ulaştırıldı. Bu noktada otel departman yöneticilerinden destek alındı.

Ankete son hali verilmeden önce görünüş ve kapsam geçerliği sağlanmaya çalışıldı. Bu amaçla önce uzman (Büyüköztürk, 2010: 167) iki akademisyenin görüşüne başvurularak anketi ölçeklerin isimleri, açıklamalar, soruların düzeni, nicelik ve nitelik açısından yeterliliği açısından değerlendirmeleri istendi. Daha sonra, katılımcıların soruları cevaplayabilme durumlarını saptayabilmek, anketin ne kadar zaman aldığını saptayabilmek, çevrimiçi anketin uygunluk derecesini görebilmek ve anketin güvenilirliği hususunda bilgi edinmek amacıyla (Arıkan, 2013:105-106) 50 katılımcı ile de pilot test yapıldı. Pilot test sonucuna göre ölçeklere ilişkin güvenilirlik katsayılar (cronbach's alpha) örgütsel destek için 0.861, yönetici desteği için 0.861, çalışma arkadaşları desteği için 0.773 ve yenilikçi iş davranışı için 0.912 bulundu. Pilot test yapmadaki diğer bir amacımız ise Ortak Yöntem Yanıllığı (CMB) tehdidine karşı önlem almaktır. Katılımcıların rastgele işaretleme yapmaları, tüm ölçeklere benzer yanıtlar vermeleri gibi nedenlerle CMB sorunu ortaya çıkabilmektedir (Şencan, 2017).

Ayrıca, verilerin aynı kişilerden, aynı zamanda ve aynı metotla (Likert ölçeği) toplanması, diğer bir değişle bağımlı ve bağımsız değişkenlere ait veriler aynı kişilerden aynı ölçme ortamında elde edilmesi de CMB sorunu ortaya çıkarabilmektedir (Özyılmaz ve Eser, 2013). Dolayısıyla bu çalışmada CMB sorunu olması ihtimaline karşı hem prosedürel hem de istatistiki bazı önlemler alınmıştır; katılımcıların kim olduklarına dair bilgilere veri toplama aracı üzerinde yer verilmemiştir. Ayrıca katılımcılara cevapların başkaları tarafından bilinmeyeceği ve başkalarına verilmeyeceğine dair söz verilmiştir. İlâveten, veri toplama aracında doğru veya yanlış bir cevap şıkkının olmadığı da katılımcılara bildirilmiştir. Katılımcılardan mümkün olduğunca gerçek cevaplar vermeleri istenmiştir. Bunların yanında veri toplanırken önce bağımlı değişkene ait sonra bağımsız değişkenlere ait verilerin toplanmasına özen gösterilmiştir. İstatistik olarak ise Podsakoff ve arkadaşlarının önerilen Harman tek faktör testi yapılmıştır.

3.3. Veri Analizi

Elde edilen verilerin Smartpls3 yazılımı ile analiz edilmiştir. Bu yazılım normal dağılım şartı aramamaktadır ve küçük örneklerde ve karmaşık modellerde etkin çalışmaktadır (Hair ve diğ., 2010). İlâveten, Smartpls ile yapılan analizlerde gerekli en düşük örneklem büyüklüğünün de hesaplanması tavsiye edilmektedir (Ringle ve diğ., 2014). Bunun için G*Power yazılımı kullanılmaktadır (Faul ve diğ., 2009). G*Power ile örneklem büyüklüğü hesaplanırken en fazla değişken tarafından yordanan değişken (en fazla kendisine doğrudan ok alan) dikkate alınmalıdır. Hesaplama için iki parametre olduğu görülmektedir: testin gücü (Power=1- β erro prob. II) ve etki büyüklüğü (f^2). Hair ve diğ., (2017) güç için 0.80, f^2 için ise 0.15 değerinin dikkate alınmasını önermektedir. Buna göre bu çalışma için gerekli olan en az örneklem sayısı 77 olmalıdır. Ayrıca bu çalışmada 26 likert ifade bulunmaktadır. Bu da Hair ve arkadaşlarının (2017) önerdiği 10 katı kuralını da karşılamaktadır. Bu çalışmada geçerli 265 veri analiz edilmiştir.

Veriler analiz edilirken iki aşamalı bir süreç takip edilmiştir. Birinci aşamada ölçüm modeli gösterge güvenilirliği (outer loadings), içsel tutarlılık (composite reliability/Cronbach alpha), yakınsak (AVE) ve ıraksak geçerlilik (Fornell ve Larcker criterion and Heterotrait-monotrait (HTMT) ratio of correlation) açısından değerlendirilmiştir (Ab Hamid et al., 2017; Hair et al., 2019). İkinci aşamada ise yapısal model yol katsayıları (path coefficient) varyans genişlik faktörü (VIF), açıklanan varyans (R^2), model uyumu, modelin kestirimsel uygunluğu (Q^2) ve etki büyüklüğü (f^2) açısından incelenmiştir (Hair ve diğ., 2017).

4. Bulgular

4.1. Katılımcı Profili

Araştırma katılımcılarının %58.1'ini kadınlar geri kalanını ise erkekler oluşturmaktadır ve yaşı 35 ve altında olanlar büyük çoğunluğu (%66.5) temsil etmektedir. Ayrıca, üniversite mezunu olanlar oldukça fazladır (%80.8) ve katılımcıların %57.4'ü turizm alanında eğitim almıştır. Şu anki işletmelerinde 10 yılın üzerinde çalışan katılımcı sayısının çok az olduğu (%5.3) görülmektedir. Araştırma kapsamında görüşlerine başvuru alan 265 katılımcının %70.6'sı 5 yıldızlı bir otel işletmesinde çalışırken geri kalan kısmı 4 yıldızlı bir otel işletmesinde çalışmaktadır. İlâveten katılımcıların önemli bir kısmı (74.3) ön büro, kat hizmetleri, yiyecek-içecek, satış pazarlama ve mutfak bölümlerinde çalışmaktadır. Tablo 1'de katılımcı profili ile ilgili detaylı bilgi sunulmaktadır.

Tablo 1: Katılımcı Profilleri

Kategoriler			Kategoriler		
Cinsiyet	Frekans	Oran (%)	Departman	Frekans	Oran (%)
Erkek	111	41,9	Ön Büro	65	24,5
Kadın	154	58,1	Kat Hizmeti	32	12,1
Öğrenim alanı	Frekans	Oran (%)	Yiyecek-İçecek	43	16,2
Turizm alanı	152	57,4	Mutfak	21	7,9
Turizm alanı dışında	113	42,6	Satış Pazarlama	36	13,6
Öğrenim düzeyi	Frekans	Oran (%)	Halkla İlişkiler	6	2,3
İlkokul	5	1,9	İnsan Kaynakları	15	5,7
Ortaokul-Lise	34	12,8	Finans Muhasebe	10	3,8
Üniversite	214	80,8	Güvenlik	8	3,0
Yüksek Lisans-Doktora	12	4,5	IT	3	1,1
Aynı kurumdaki çalışma süresi	Frekans	Oran (%)	Diğer	26	9,8
0-2	135	50,9	Yaş	Frekans	Oran (%)
3-6	91	34,3	18-25	99	37,4
7-10	25	9,4	26-35	77	29,1
11-15	9	3,4	36-45	65	24,5
16-20	3	1,1	46-55	22	8,3
21 yıl ve üzeri	2	,8	55'den fazla	2	,8
İşletmedeki yıldız sayısı	Frekans	Oran (%)	TOPLAM	265	100,0
4 Yıldızlı	78	29,4			
5 Yıldızlı	187	70,6			
TOPLAM	265	100,0			

4. 3. Ölçüm Modelinin Değerlendirilmesi

Tablo 2'de ölçüm modeli ile ilgili sonuçlar görülmektedir. Gösterge geçerliği için faktör yük değerleri incelenmiştir. Bu aşamada yük değeri 0.70'in (Hair ve diğ., 2017) altındakiler modelden çıkartılmıştır. Analiz dışı bırakılan maddeler aşağıdaki tabloda üstü çizili olarak gösterilmektedir. İçsel tutarlık için gerekli olan Cronbach alpha (α) ve kompozit güvenilirlik (CR) değerlerinin 0.70'in üzerinde olması şartı sağlanmıştır (Hair ve diğ., 2010; Nunnally, 1978). Ayrıca yakınsak geçerlilik için aranan ortalama açıklanan varyans (AVE) değerinin en az 0.50 olması şartı da sağlanmıştır (Fornell ve Larcker, 1981).

Tablo 2: Ölçüm Modeli Sonuçları

Yapı	Maddeler	Faktör yükleri	t	α	CR	AVE
Örgütsel Destek	Çalıştığım kurum, refahı için yaptığım katkıya değer verir.	0.735	12.239*			
	^a Çalıştığım kurum, gösterdiğim fazla çabayı takdir etmez.	0.616	8.945*			
	^a Çalıştığım kurum, şikâyetlerimi görmezlikten gelir.	-	-			
	Çalıştığım kurum, gerçekten iyiliğimi düşünür.	0.704	15.645*	0.769	0.843	0.521
	^a İşimi mümkün olan en iyi şekilde yapsam bile çalıştığım kurum bunu fark etmez.	-	-			
	Çalıştığım kurum genel olarak işteki memnuniyetimi önemser.	0.812	23.262*			
	^a Çalıştığım kurum, bana çok az yakınlık gösterir.	-	-			
	Çalıştığım kurum, işteki başarılarımla gurur duyar.	0.727	15.054*			

Tablo 2'nin devamı

Arkadaş	İş yerindeki problemler hakkında konuşma ihtiyacımı giderebileceğim güvenilir arkadaşlarım var.	0.962	94.079*			
	İş yerinde bana arka çıkan güvенеbileceğim arkadaşlarım var.	0.969	143.651*	0.974	0.981	0.929
Desteği	İş yerinde zorlu görevlerde bana yardım edecek güvenilir arkadaşlarım var.	0.966	141.106*			
	Zahmete girmek zorunda olsa bile iş yerinde bir kriz durumunda gerçekten güvenilir bana yardım edecek arkadaşlarım var.	0.958	116.364*			
Yönetici	Yöneticim cinsiyet ayrımı yapmadan işleri yapmanın yeni yollarını geliştirmek için çalışanlarını teşvik eder.	0.900	36.849*			
	Yöneticim performansımı nasıl geliştireceğimi bana gösterir.	0.736	16.181*			
Desteği	Yöneticim cinsiyet ayrımı yapmaksızın tüm çalışanlarını takım olarak çalışmaya teşvik eder.	0.898	32.503*	0.892	0.921	0.703
	Yöneticim yeni fikirleri önerir.	0.750	18.616*			
	Yöneticim cinsiyet ayrımı yapmaksızın tüm çalışanlarına fikirlerini ve düşüncelerini değiştirmeleri için teşvik eder.	0.890	34.033*			
	Zor konularda yeni düşünceler ortaya atarım	0.719	13.689*			
Yenilikçi İş Davranışı	Yeni çalışma yöntemleri, teknikleri ve enstrümanlarını araştırırım.	0.773	24.243*			
	Sorunlara orijinal çözümler geliştiririm	0.795	20.243*			
	Yenilikçi düşüncelere her türlü desteği veririm	0.749	17.216*			
	Yenilikçi düşünceleri onaylarım	0.765	14.093*	0.925	0.938	0.626
	Örgütün önemli üyelerini yenilikçi düşüncelere karşı heveslendiririm.	0.818	28.301*			
	Yenilikçi düşünceleri faydalı uygulamalara çeviririm	0.847	27.201*			
	Yenilikçi düşünceleri sistematik bir yolla is gelişimi içinde ortaya çıkarırım.	0.826	23.426*			
	Yenilikçi düşüncelerin faydalarını değerlendiririm.	0.820	24.198*			

Not: AVE = Ortalama Açıklanan Varyans; CR= Kompozit güvenilirlik; α = Cronbach's Alpha; **p<0.001; ^a ters kodlu ifadeler

Tablo 3 Fornell-Larcker ve Heterotrait Monotrait Ratio (HTMT) değerlerini göstermektedir. Buna göre, AVE değerleri eşik değeri (0.50) karşılamaktadır ve bu değerlerin karekökü içsel yapı korelasyon değerlerinden büyüktür (Henseler ve diğ., 2016). Ayrıca bir diğer koşul olarak HTMT değerleri 0.85 eşik değerinin altındadır (Ab Hamid ve diğ., 2017). Dolayısıyla iraksak geçerlik sağlanmıştır.

Tablo 3: Iraksak Geçerlilik

	Ort.	Ss.	Fornell-Larcker				HTMT		
			1	2	3	4	1	2	3
1. Arkadaş desteği	3.58	1.32	0.964						
2. Yenilikçi iş davranışı	3.63	0.56	0.284	0.791			0.293		
3. Yönetici desteği	3.40	1.12	0.399	0.322	0.838		0.426	0.345	
4. Örgütsel destek	3.65	0.71	0.286	0.393	0.435	0.722	0.335	0.454	0.519

Note: Ortalama açıklanan varyans değerlerinin (AVE) karekökü köşegen üzerinde kalın olarak gösterilmektedir.

Bunlara ilaveten, Hu ve Bentler, (1998) model uyumu için SRMR değerinin 0.10 ya da 0.08'in altında olması gerektiğini ifade etmektedir. Bu çalışmada SRMR değeri 0.074 bulunmuştur. Ayrıca Ortak Yöntem Yanlılığı (CMB) sorununa karşı şu önlemler alınmıştır: Hiçbir katılımcının kimlikleri sorulmadı ve verilen cevapların kesinlikle başkaları ile paylaşılmayacağına dair söz verildi. Veri toplama aracında doğru ve yanlış bir şıkin olmadığı katılımcılara söylendi ve kendilerinden ifadelere mümkün olduğunca doğru cevaplar vermeleri istendi. Katılımcılara önce bağımlı değişkene ait ifadeler sonra bağımsız değişkene ait ifadeler yönlendirildi (Özyılmaz ve Eser, 2013). CMB

sorunu istatistiki bazı çözümlerle de sorgulandı. Bu amaçla Podsakoff ve arkadaşlarınınca (2003) önerilen Harman tek faktör testi ve Kock (2015) tarafından önerilen tam doğrusallık testi (VIF) yapıldı. Araştırmacılara göre tek faktör açıklanan varyansın büyük bölümünü (<0.50) açıklamamalıdır ve Varyans Genişlik Faktörü (VIF) tüm faktörler için 3.3 değerini geçmemelidir. Bu çalışmada tek faktör varyansın %29'unu açıklamaktadır. Ayrıca Tablo 4'e göre VIF değerleri gerekli eşik değeri karşılamaktadır (Kock, 2015; Malhotra ve diğ., 2006).

Tablo 4: Tam Doğrusallık Testi Sonuçları

	1	2	3	4
1. Arkadaş desteği		1.212	1.142	1.210
2. Yenilikçi iş davranışı	1.215		1.225	1.153
3. Yönetici desteği	1.250	1.373		1.244
4. Örgütsel destek	1.327	1.257	1.237	

4.4. Yapısal Modelin Değerlendirilmesi

Yapısal model (R^2), beta (β), (Q^2), etki büyüklüğü (f^2) ve t değerleri ile incelenmiştir (Hair ve diğ., 2017). Tablo 4'e göre yenilikçi iş davranışı için R^2 değeri 0.200 bulunmuştur. Bu değere göre örgütsel destek, yönetici desteği ve arkadaş desteği değişkenlerinin üçü birden yenilikçi iş davranışını düşük düzeyde açıklamaktadır. Ayrıca Stone-Geisser'in (Q^2) değeri yenilikçi iş davranışı için 0.111 bulunmuştur. Bu değer sıfırdan büyük olması ($Q^2 > 0$) modelin kestirimsel uygunluğunun sağlandığını göstermektedir (Hair ve diğ., 2017).

Tablo 5: Hipotez Testi Sonuçları

Hypothesis	Relationship	Std. Beta	Std. Error	t-value	Decision	2.50%	97.50%
H1	Örgütsel destek → Yenilikçi iş davranışı	0.292	0.061	4.776**	Supported	0.163	0.401
H2	Yönetici desteği → Yenilikçi iş davranışı	0.137	0.062	2.192**	Supported	0.014	0.258
H3	Arkadaş desteği → Yenilikçi iş davranışı	0.146	0.071	2.055**	Supported	0.008	0.279

Hipotez testleri için bootstrapping yöntemi kullanılmıştır. İlgili sonuçlar Tablo 5'te gösterilmektedir. Buna göre; yenilikçi iş davranışı örgütsel destek ($\beta = 0.292$, $p < 0.05$, $f^2 = 0.085$) yönetici desteği ($\beta = 0.137$, $p < 0.05$, $f^2 = 0.017$) ve arkadaş desteği ($\beta = 0.146$, $p < 0.05$, $f^2 = 0.022$) ile anlamlı ve pozitif yönde ilişkilidir. Etki büyüklüğü değerlerine bakıldığında arkadaş desteği ve örgütsel destek yenilikçi iş davranışı üzerine küçük bir etkiye sahip iken yönetici desteğinin etkisinin yok denecek kadar az olduğu söylenebilir. Diğer taraftan p değerleri anlamlı bulunmuştur. Dolayısıyla tüm hipotezler kabul edilmiştir.

5. Tartışma ve Sonuç

Otel işletmelerinde örgütsel destek, yönetici ve çalışma arkadaşları desteği gibi bireysel özelliklerin çalışanların yenilikçi iş davranışı ile ilişkisini araştıran araştırma sayısı çok azdır (Bani-Melhem ve diğ., 2018; Dhar, 2016; Karatepe ve diğ., 2020). Bu çalışmada, otel çalışanlarının yenilikçi iş davranışı becerileri ile ilişkili olan unsurları anlamak için örgütsel destek, yönetici desteği ve çalışma arkadaşı desteğinin yenilikçi iş davranışı ile ilişkisini gösteren bir model geliştirilmiş ve test edilmiştir. Araştırma bulguları tüm hipotezlerin desteklendiğini göstermektedir.

5.1. Teorik Katkı

Çalışmamız hem yenilikçilik hem de örgüt teorisine şu açılardan önemli katkılar yapmaktadır. Birincisi, örgütsel destek (Aydoğan ve Deniz, 2018; Yılmaz, 2016) ve yenilikçi davranışın (Hu, 2009; Işık ve Aydın, 2016; Karatepe ve diğ., 2020; Kim ve Lee, 2013) otelcilik endüstri için önemini ortaya koyan çok fazla çalışma olmakla birlikte, bu ikisinin birbirleri ile ilişkisini araştıran çok az çalışma bulunmaktadır (Afsar ve Badir, 2015). Bu çalışmada bu boşluğun doldurulmasına katkı sağlamak için otel çalışanlarının yenilikçi iş davranışı yeteneklerinin gelişiminde örgütsel desteğin rolünü araştırmıştır. Buna göre örgüt tarafından destek gördüğünü algılayan otel işletmesi çalışanı hizmet sunumunda ve üretiminde daha özverili ve yenilikçi davranabilmektedir. Bunun nedeni örgütsel destek algısının çalışanın işini sevmesini ve işinden haz almasını sağlaması (Tsai ve diğ., 2015) ya da SDT'nin karşılıklılık ilkesi gereği her iki tarafın da bu ilişkiden kazançlı çıkması olabilir (Joiner, 2007). Bu sonuç daha önceki araştırmaların (Afsar ve Badir, 2015, 2017) sonuçlarını da desteklemektedir.

İkincisi, otel işletmelerinde yönetici desteğinin çalışanlar üzerinde işe gömülme (Karatepe 2014), iş stresini azaltma (Bardakoğlu ve diğ., 2017) ve iş tatmini oluşturma (Kale, 2015) gibi etkilere sahip olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Bununla birlikte yönetici desteğinin doğrudan yenilikçi davranış ile ilişkisini gösteren bir çalışma araştırmacılarca bulunamamıştır. Bu çalışma yöneticisi desteğinin bireysel yenilikçilik ile ilişkisini test ederek turizm ve otelcilik literatürüne katkı sunmaktadır. SDT iki taraf arasındaki değişim ilişkisinin tarafların elde edecekleri faydaya bağlı olduğunu öne sürmektedir (Blau, 2017). Burada yöneticisi tarafından değer gördüğünü, önemsendiğini fark eden çalışan mutluluk ve haz faydası elde etmektedir (Chen ve diğ., 2016). Yönetici ise mutlu olan ve işini seven bireyin örgüte olan bağlılığının ve iş performansının artacağını bilmektedir (Darvishmotevali, 2019).

Son olarak, turizm çalışanlarının yenilikçi iş davranışı becerilerini konu edinen birçok çalışma olmasına rağmen (M.-L. M. Hu, 2009; Işık ve Aydın, 2016; Kim ve Lee, 2013; Luu, 2019) otel işletmelerinde iş arkadaşı desteğinin bireysel yenilikçilik düzeyi üzerindeki etkisini ortaya koymaya çalışan çok az çalışma bulunmaktadır (Agustina ve diğ., 2021; Bani-Melhem ve diğ., 2018). Bu çalışma iş arkadaşı desteğinin bireysel yenilikçilik üzerindeki olumlu etkisini ortaya koyarak bu boşluğun doldurulmasına ve dolayısıyla turizm literatürüne katkı yapmaktadır. Ayrıca bu iki kavram arası ilişkiyi SDT'ye dayandırarak açıklamaktadır; iş yerinde yardımlaşma çalışanlar arası dostane ilişkilerin oluşumuna zemin hazırlar (Agustina ve diğ., 2021). SDT'nin karşılıklılık ilkesinden hareketle bu ilişki karşılıklı güven duygusunun gelişmesini sağlar (Bani-Melhem ve diğ., 2018). Çalışanlar karşılıklı bilgi ve deneyimlerini birbirleri ile paylaşarak problemlere karşı yeni çözümler üretilebilir (Özbağ, 2012).

5.2. Uygulamaya Katkı

Bu araştırma sonuçları otel işletmeleri ve yöneticilerine önemli faydalar sunmaktadır. İlk olarak otel işletmeleri konuklarının memnuniyeti algıladıkları yeni ve farklı deneyimler ile ilişkilidir. Bu deneyimi algılayan konuklar o işletmeden memnun ayrılmakta ve tekrar o işletmeyi tercih etmektedir. Ayrıca daha sonra işletmeyi tavsiye etme eğilimi göstermektedir. Otel işletmelerinde personel ve konuk arası yakın ilişki konuk memnuniyetinde bireysel yenilikçiliğin önemini göstermektedir. Bu çerçevede mevcut çalışma otellerde müşteri ile yakın iletişimi olan personelin yeni hizmet geliştirme ve sunma becerilerinin gelişiminde örgütsel, yönetici ve iş arkadaşı desteğinin önemine dikkat çekmektedir. Bu yönü ile de otel işletmelerine personel

yönetimi ve geliştirilmesi noktasında örgütsel desteğin önemine vurgu yaparak yol göstermektedir.

İkinci olarak bu araştırma çalışma arkadaşları arası işbirliğinin, yardımlaşmanın yeni hizmet geliştirme ve sunma becerileri üzerindeki olumlu etkisini göstermektedir (Bani-Melhem ve diğ., 2018). Bu sonuç, otel işletmelerine çalışanlar arası işbirliğini ve yardımlaşmayı destekleyici bir örgüt iklimi oluşturmanın gerekliliğini vurgulamaktadır (Baradarani ve Kilic, 2018). Otel yöneticileri takım kültürünün destekleyerek çalışma arkadaşları arası destek ve işbirliğini artırabilir (Bani-Melhem ve diğ., 2018). Bu sonuçlar Türkiye’de turizm ve otelcilik endüstrisinin ekonominin temel itici gücü olduğu düşünüldüğünde otel işletmeleri ve yöneticileri açısından önemli ve faydalıdır (Dalahmetoglu ve Oktay, 2021).

5.3. Sınırlılıklar ve Öneriler

Bu çalışma bazı sınırlılıklar altında hazırlanmıştır. İlk olarak, bu çalışma kesitseldir. Bu nedenle gelecekte yapılacak benzer çalışmaların boylamsal olarak da tasarlanması gerekmektedir. İkincisi, Harman’ın tek faktör testi her ne kadar ortak yöntem yanlılığının ciddi bir sorun olmadığı gösterse de elde edilen veriler katılımcıların kendi görüşlerine dayandığından ortak yöntem yanlılığı bir sorun oluşturabilir. Ayrıca bu çalışmada yenilikçi iş davranışı ile ilişkili olarak örgütsel, yönetici ve çalışma arkadaşları desteği konu edinilmiştir. Bununla birlikte otel işletmelerinde yenilikçi iş davranışını etkileyen diğer faktörlerinde olabileceği hususu dikkate alınmalı ve gelecek çalışmalar bu uyarıyı dikkate alarak yapılmalıdır. Son olarak bu çalışma İstanbul’daki 4 ve 5 yıldızlı otel işletmeleri çalışanlarını kapsamaktadır ancak turizm sektörü yiyecek-içecek, ulaştırma, seyahat ve diğer alanları da içermektedir. Bu nedenle gelecek çalışmaların turizm sektörünün bu diğer dallarını da dikkate alması gerekmektedir.

6. Kaynakça

- Ab Hamid, M. R., Sami, W., ve Mohmad Sidek, M. H. (2017). Discriminant Validity Assessment: Use of Fornell & Larcker criterion versus HTMT Criterion. *Journal of Physics: Conference Series*, 890(1). <https://doi.org/10.1088/1742-6596/890/1/012163>
- Afsar, B., ve Badir, Y. (2015). The impacts of person-organisation fit and perceived organisational support on innovative work behaviour: the mediating effects of knowledge sharing behaviour. *Int. J. Information Systems and Change Management*, 7(4), 263–285.
- Afsar, B., ve Badir, Y. (2017). Workplace spirituality , perceived organizational support and innovative work behavior. *Journal of Workplace Learning*, 29(2), 95–109. <https://doi.org/10.1108/JWL-11-2015-0086>
- Agustina, T. S., Novianti, F. K., ve Airlangga, U. (2021). Study on innovative behavior of “X” hotel employees in Surabaya. *Journal Research of Social Science, Economics, and Management*, 01(1), 46–63.
- Ahmed, I., ve Nawaz, M. M. (2015). Antecedents and outcomes of perceived organizational support: A literature survey approach. *Journal of Management Development*, 34(7), 867–880. <https://doi.org/10.1108/JMD-09-2013-0115>
- Akkoç, İ., Çalışkan, A., ve Turunç, Ö. (2012). Örgütlerde gelişim kültürü ve algılanan örgütsel desteğin iş tatmini ve iş performansına etkisi: Güvenin aracılık rolü. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 105–135. <https://doi.org/10.18657/yecbu.78785>

- Aksoy, C. (2017). Çalışanlarda adalet ve yönetici desteği algısının güven oluşumundaki rolü: Havacılık sektöründe bir uygulama. *Journal of Aviation*, 1(1), 8–17.
- Al-Ababneh, M. M. (2014). Employees' service innovation behaviour and new service development in four-and five-star hotels. *International Journal of Tourism & Hospitality Reviews.*, 1(1), 19–32.
- Alzyoud, S., Partington, S. N., Mitchell, C., ve Tom-Dieck, D. (2017). *Employee Innovation in the Hospitality Industry: the Mediating Role of Psychological Safety*.
- Arıkan, R. (2013). *Anketler ve Anket Soruları* (1st ed.). Nobel akademik yayıncılık.
- Aydoğan, E., ve Deniz, G. (2018). İşgörenlerin dışsal prestij ve örgütsel destek algısının pozitif örgütsel çıktılar üzerindeki etkisi: Butik otel işletmelerinde bir araştırma. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36(1), 17–37. <https://doi.org/10.17065/huniibf.411124>
- Bani-Melhem, S., Zeffane, R., ve Albaity, M. (2018). Determinants of employees' innovative behavior. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 30(3), 1601–1620. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-02-2017-0079>
- Baradarani, S., ve Kilic, H. (2018). Service innovation in the hotel industry: culture, behavior, performance. *The Service Industries Journal*, 38(13–14), 897–924. <https://doi.org/10.1080/02642069.2017.1420172>
- Bardakoğlu, Ö., Akgündüz, Y., Kızılcıoğlu, G., ve Yeşilyurt, H. (2017). Otel işletmelerinde algılanan yönetici desteğinin çalışanların iş stresi ve mutluluk düzeylerine etkisi. In Ş. Sakarya, M. Biniş, S. Kara, & İ. M. Bicil (Eds.), 8. *Uluslararası Girişimcilik Kongresi* (pp. 103–115).
- Blau, P. M. (2017). Exchange and power in social life. *Exchange and Power in Social Life*, 1–352. <https://doi.org/10.4324/9780203792643>
- Bozkurt, Ö., ve Ercan, A. (2018). Çalışanların yenilikçi davranışları üzerinde iş arkadaşları ve yöneticinin etkisinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi. In K. Çapraz, I. R. Badea, & M. Yılmaz (Eds.), *Uluslararası Ticaret Kongresi* (Issue November, pp. 137–157). Yalın Yayıncılık.
- Brislin, R. . (1980). Translation and content analysis of oral and written material. In Triandis, H.C. and Berry, J. W. (Ed.), *Handbook of cross-cultural psychology: Methodology* (pp. 389–444). Allyn and Bacon.
- Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı* (11th ed.). Pegem Akademi.
- Çetin, A., ve Alacalar, A. (2016). İş yaşamında yalnızlığı yordamada kişilik özellikleri ile algılanan sosyal ve örgütsel desteğin rolü. *International Journal of Management Economics and Business*, 12(27), 193–216. <https://doi.org/10.17130/10.17130/ijmeb.2016.12.27.968>
- Ceylan, A., ve Özbal, S. (2005). Yenilikçi iş davranışı ve çalışanların adalet algıları arasındaki ilişkiler üzerine bankacılık sektöründe yapılan bir çalışma. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 32, 167–184.
- Charoensukmongkol, P., Moqbel, M., ve Gutierrez-Wirching, S. (2016). The role of coworker and supervisor support on job burnout and job satisfaction. *Journal of Advances in Management Research*, 13(1), 4–22.
- Chen, T., Li, F., ve Leung, K. (2016). When does supervisor support encourage innovative behavior? Opposite moderating effects of general self-efficacy and internal locus of control. *Personnel Psychology*, 69(1), 123–158. <https://doi.org/10.1111/peps.12104>
- Dalahmetoglu, K. B., ve Oktay, K. (2021). Approaches of Important Researchers Contributing to Tourism Theory. *Journal of Applied Tourism Research*, 2(1), 71–86.

- Darvishmotevali, M. (2019). Decentralization and Innovative Behavior : The Moderating Role of Supervisor Support. *International Journal of Organizational Leadership* 8(2019), 8, 31–45.
- De Jong, J., ve den Hartog, D. (2010). Measuring Innovative Work Behaviour. *Creativity and Innovation Management*, 19(1), 23–36. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8691.2010.00547.x>
- De Jong, J. P. J., ve Kemp, R. (2003). Determinants of Co-Workers' Innovative Behaviour: An Investigation into Knowledge Intensive Services. *International Journal of Innovation Management*, 07(02), 189–212. <https://doi.org/10.1142/S1363919603000787>
- Dhar, R. L. (2016). Ethical leadership and its impact on service innovative behavior: The role of LMX and job autonomy. *Tourism Management*, 57, 139–148. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2016.05.011>
- Dörner, N. (2012). *Innovative Work Behavior : The Roles of Employee Expectations and Effects on Job Performance*. 4007, 1–120.
- Eisenberger, R., Huntington, R., Hutchison, S., ve Sowa, D. (1986). Perceived organizational support. *Journal of Applied Psychology*, 71(3), 500–507.
- Eisenberger, R., Stinglhamber, F., Vandenberghe, C., Sucharski, I. L., ve Rhoades, L. (2002). Perceived supervisor support: Contributions to perceived organizational support and employee retention. *Journal of Applied Psychology*, 87(3), 565–573. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.87.3.565>
- Eröz, S. S., ve Şittak, S. (2019). Konaklama işletmelerinde algılanan örgütsel destek ve yenilikçi iş davranışı arasındaki ilişki. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1574–1599. <https://doi.org/10.26466/opus.578547>
- Ertürk, A., Keskinçilic Kara, S. B., ve Zafer Güneş, D. (2016). Duygusal emek ve psikolojik iyi oluş: Bir yordayıcı olarak yönetsel destek algısı. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(4), 0–0. <https://doi.org/10.17240/aibuefd...-5000209676>
- Faul, F., Erdfelder, E., Buchner, A., ve Lang, A.-G. (2009). Statistical power analyses using G*Power 3.1: Tests for correlation and regression analyses. *Behavior Research Methods*, 41(4), 1149–1160. <https://doi.org/10.3758/BRM.41.4.1149>
- Fornell, C. G., ve Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39–50.
- Giray, M. D., ve Şahin, D. N. (2012). Algılanan örgütsel, yönetici ve çalışma arkadaşları desteği ölçekleri: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 15(30), 1–9.
- Guchait, P., Paşamehmetoğlu, A., ve Dawson, M. (2014). Perceived supervisor and co-worker support for error management: Impact on perceived psychological safety and service recovery performance. *International Journal of Hospitality Management*, 41, 28–37. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2014.04.009>
- Hair, J. F., Anderson, R. E., Tatham, R. L., ve Black, W. C. (2010). *Multivariate Data Analysis: A Global Perspective* (7th ed.). Upper Saddle River.
- Hair, Joseph F, Hult, G. T. M., Ringle, C. M., ve Sarstedt, M. (2017). *A primer on partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM)* (2nd ed.). SAGE Publications Ltd.
- Hair, Joseph F, Risher, J. J., Sarstedt, M., ve Ringle, C. M. (2019). When to use and how to report the results of PLS-SEM. *European Business Review*, 31(1), 2–24. <https://doi.org/10.1108/EBR-11-2018-0203>
- Haynes, C. E., Wall, T. D., Bolden, R. I., Stride, C., ve Rick, J. E. (1999). Measures of perceived work characteristics for health services research: Test of a measurement model and normative data. *British Journal of Health Psychology*, 4, 257–275.

- Henseler, J., Hubona, G., ve Ray, P. A. (2016). Using PLS path modeling in new technology research: updated guidelines. *Industrial Management & Data Systems*, 116(1), 2–20. <https://doi.org/10.1108/IMDS-09-2015-0382>
- Hon, A. H. Y. (2011). Enhancing employee creativity in the Chinese context: The mediating role of employee self-concordance. *International Journal of Hospitality Management*, 30(2), 375–384. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2010.06.002>
- Hsu, J., ve Wang, J. (2015). Exploring the effects of organizational justice on employees' innovative behavior in Hospitality Industry from the aspect of organizational support. *Revista de Cercetare Si Interventie Sociala*, 49, 113–126.
- Hu, L., ve Bentler, P. M. (1998). Fit indices in covariance structure modeling: Sensitivity to underparameterized model misspecification. *Psychology Methods*, 3(4), 424–453.
- Hu, M.-L. M. (2009). Knowledge sharing and innovative service behavior relationship: guanxi as mediator. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 37(7), 977–992. <https://doi.org/10.2224/sbp.2009.37.7.977>
- Hussain, K., Konar, R., ve Ali, F. (2016). Measuring Service Innovation Performance through Team Culture and Knowledge Sharing Behaviour in Hotel Services: A PLS Approach. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 224(August 2015), 35–43. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.05.397>
- İnce, A. R. (2016). Algılanan örgütsel desteğin işe adanmışlık üzerindeki etkisinde yönetici desteğinin aracılık rolü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(57), 649–660. <https://doi.org/10.17755/esosder.71219>
- İşık, C., ve Aydın, E. (2016). Bilgi paylaşımının yenilikçi iş davranışına etkisi: Ayder Yaylası konaklama işletmeleri üzerine bir uygulama. *Girişimcilik ve İnovasyon Yönetimi Dergisi*, 5(2), 75–103.
- İşık, C., ve Hajiyeva, T. (2018). Bireysel yenilikçilik ve algılanan örgütsel destek düzeyi ilişkisi: İstanbul otelleri örneği. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 206–227. <https://doi.org/10.32572/guntad.443396>
- Janssen, O. (2000). Job demands, perceptions of effort—reward fairness and innovative work behaviour. *Journal of Occupational and Organisational Psychology*, 73, 287–302. <https://doi.org/10.1348/096317900167038>
- Janssen, O. (2005). The joint impact of perceived influence and supervisor supportiveness on employee innovative behaviour. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 78(4), 573–579. <https://doi.org/10.1348/096317905X25823>
- Joiner, T. A. (2007). Total quality management and performance: The role of organization support and co-worker support. *International Journal of Quality and Reliability Management*, 24(6), 617–627. <https://doi.org/10.1108/02656710710757808>
- Jung, H. S., ve Yoon, H. H. (2018). Improving frontline service employees' innovative behavior using conflict management in the hospitality industry: The mediating role of engagement. *Tourism Management*, 69(September 2017), 498–507. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2018.06.035>
- Kale, E. (2015). Lider desteği ve iş arkadaşları desteğinin iş performansına üzerine etkileri: iş tatmini ve yaşam tatmininin aracı rolü. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 7(14), 103–120.
- Karacaoğlu, K., ve Arslan, F. (2013). Çalışanların algıladıkları örgütsel desteğin tükenmişlik düzeyleri üzerine etkisi: Kayseri imalat sanayi uygulaması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(3), 457–476. <https://doi.org/10.16953/deusbed.02469>

- Karatepe, O. M. (2014). The Importance of Supervisor Support for Effective Hotel Employees: An Empirical Investigation in Cameroon. *Cornell Hospitality Quarterly*, 55(4), 388–397. <https://doi.org/10.1177/1938965513511147>
- Karatepe, O. M., Aboramadan, M., ve Dahleez, K. A. (2020). Does climate for creativity mediate the impact of servant leadership on management innovation and innovative behavior in the hotel industry? *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 32(8), 2497–2517. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-03-2020-0219>
- Kerse, G., ve Karabey, C. N. (2019). Örgütsel Sinizm ve Özdeşleşme Bağlamında Algılanan Örgütsel Desteğin İşe Bağlanma ve Politik Davranış Algısına Etkisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14(1), 83–108.
- Kerse, G., Soyalin, M., ve Karabey, C. N. (2016). Kişi-örgüt uyumu, nötrleştirme ve algılanan yönetici desteğinin sanal kaytarmaya etkisi: Ampirik bir çalışma. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(4), 100–113.
- Kim, T. T., ve Lee, G. (2013). Hospitality employee knowledge-sharing behaviors in the relationship between goal orientations and service innovative behavior. *International Journal of Hospitality Management*, 34(1), 324–337. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2013.04.009>
- Koçak, D., ve Yücel, İ. (2018). Algılanan örgütsel destek ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide duygusal bağlılığın aracı etkisinin incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(3), 683–704.
- Kock, N. (2015). Common method bias in PLS-SEM: A full collinearity assessment approach. *International Journal of E-Collaboration*, 11(4), 1–10. <https://doi.org/10.4018/ijec.2015100101>
- Li, M., ve Hsu, C. H. C. (2016). A review of employee innovative behavior in services. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 28(12), 2820–2841. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-04-2015-0214>
- Limpanitgul, T., Robson, M. J., Gould-Williams, J., ve Lerthaitrakul, W. (2013). Effects of co-worker support and customer cooperation on service employee attitudes and behaviour: Empirical evidence from the airline industry. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 20, 23–33. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2013.05.004>
- Loi, R., Ao, O. K. Y., ve Xu, A. J. (2014). Perceived organizational support and coworker support as antecedents of foreign workers' voice and psychological stress. *International Journal of Hospitality Management*, 36, 23–30. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2013.08.001>
- Luu, T. T. (2019). Can diversity climate shape service innovative behavior in Vietnamese and Brazilian tour companies? The role of work passion. *Tourism Management*, 72, 326–339. <https://doi.org/10.1016/J.TOURMAN.2018.12.011>
- Malhotra, N. K., Kim, S. S., ve Patil, A. (2006). Common method variance in IS research: A comparison of alternative approaches and a reanalysis of past research. *Management Science*, 52(12), 1865–1883. <https://doi.org/10.1287/mnsc.1060.0597>
- Mert, İ. S., ve Şen, C. (2019). Örgütsel destek, örgütsel adalet ve öz kendilik değerlendirmesinin psikolojik sermaye üzerindeki etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 36, 231–231.
- Monica Hu, M.-L., Horng, J.-S., ve Christine Sun, Y.-H. (2009). Hospitality teams: Knowledge sharing and service innovation performance. *Tourism Management*, 30(1), 41–50. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2008.04.009>
- Monica Hu, M. L., Horng, J. S., ve Christine Sun, Y. H. (2009). Hospitality teams: Knowledge sharing and service innovation performance. *Tourism Management*, 30(1), 41–50. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2008.04.009>
- Nunnally, J. (1978). *Psychometric theory*. McGraw-Hill.

- Orfila-Sintes, F., Crespí-Cladera, R., ve Martínez-Ros, E. (2005). Innovation activity in the hotel industry: Evidence from Balearic Islands. *Tourism Management*, 26(6), 851–865. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2004.05.005>
- Orfila-Sintes, F., ve Mattsson, J. (2009). Innovation behavior in the hotel industry. *Omega*, 37(2), 380–394. <https://doi.org/10.1016/j.omega.2007.04.002>
- Özbağ, G. K. (2012). Örgüt ikliminin yeniliğe destek algısı üzerindeki etkilerini belirlemeye yönelik bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(2), 145–161.
- Öztürk, M., ve Eryeşil, K. (2016). Lider-üye etkileşimi ve örgütsel destek algılarının çalışanların işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 19(2), 123–141.
- Özyılmaz, A., ve Eser, S. (2013). Ortak metod varyansı nedir? Nasıl kontrol edilebilir? In K. Demirci, G. Eren Gümüştekin, D. Ergun Özler, & C. Giderler Atalay (Eds.), 21. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı* (1st ed.). Nobel akademik yayıncılık.
- Podsakoff, P. M., Mackenzie, S. B., Lee, J., ve Podsakoff, N. P. (2003). Common Method Biases in Behavioral Research: A Critical Review of the Literature and Recommended Remedies. *Journal of Applied Psychology*, 88(5), 879–903. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.88.5.879>
- Ramamoorthy, N., Flood, P. C., Slattery, T., ve Sardesai, R. (2005). Determinants of innovative work behaviour: Development and test of an integrated model. *Creativity and Innovation Management*, 14(2), 142–150. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8691.2005.00334.x>
- Ramayah, T., Jasmine, Y. A. L., Ahmad, N. H., Halim, H. A., ve Rahman, S. A. (2017). Testing a Confirmatory model of Facebook Usage in SmartPLS using Consistent PLS. *International Journal of Business and Innovation*, 3(2), 1–14.
- Rhoades, L., ve Eisenberger, R. (2002). Perceived organizational support: A review of the literature. *Journal of Applied Psychology*, 87(4), 698–714. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.87.4.698>
- Rhoades, L., Eisenberger, R., ve Armeli, S. (2001). Affective commitment to the organization: The contribution of perceived organizational support. *Journal of Applied Psychology*, 86(5), 825–836.
- Ringle, C. M., Da Silva, D., ve Bido, D. D. S. (2014). Structural Equation Modeling with the Smartpls. *Revista Brasileira de Marketing*, 13(02), 56–73. <https://doi.org/10.5585/remark.v13i2.2717>
- Scott, S. G., ve Bruce, R. A. (1994). Determinants of Innovative Behavior: a Path Model of Individual Innovation in the Workplace. *Academy of Management Journal*, 37(3), 580–607. <https://doi.org/10.2307/256701>
- Şencan, H. (2017). *Sosyal Bilimlerde Niceliksel Tez Hazırlama*. https://ders.es/yontembilim__09_06_2017-son.doc
- Şentürk, F. K., ve Tekin, Y. (2015). Örgütsel bağlılık, örgütsel destek ve iş arkadaşı desteğinin işgören performansı üzerine etkileri: AVM çalışanları örneği. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 7(2), 195–206.
- Slåtten, T., ve Mehmetoglu, M. (2015). The Effects of Transformational Leadership and Perceived Creativity on Innovation Behavior in the Hospitality Industry. *Journal of Human Resources in Hospitality and Tourism*, 14(2), 195–219. <https://doi.org/10.1080/15332845.2014.955557>
- Slåtten, T., Svensson, G., ve Svaeri, S. (2011). Empowering leadership and the influence of a humorous work climate on service employees' creativity and innovative behaviour in frontline service jobs. *International Journal of Quality and Service Sciences*, 3(3), 267–284. <https://doi.org/10.1108/17566691111182834>

- Sullivan, G. M., ve Feinn, R. (2012). Using Effect Size—or Why the P Value Is Not Enough . *Journal of Graduate Medical Education*, 4(3), 279–282. <https://doi.org/10.4300/JGME-D-12-00156.1>
- Sundbo, J., Orfila-Sintes, F., ve Sørensen, F. (2007). The innovative behaviour of tourism firms-Comparative studies of Denmark and Spain. *Research Policy*, 36(1), 88–106. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2006.08.004>
- Tsai, C.-Y., Horng, J.-S., Liu, C.-H., ve Hu, D.-C. (2015). Work environment and atmosphere : The role of organizational support in the creativity performance of tourism and hospitality organizations. *International Journal of Hospitality Management*, 46, 26–35. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2015.01.009>
- Tsai, C. Y., Horng, J. S., Liu, C. H., ve Hu, D. C. (2015). Work environment and atmosphere: The role of organizational support in the creativity performance of tourism and hospitality organizations. *International Journal of Hospitality Management*, 46, 26–35. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2015.01.009>
- Wah, N. C., Zawawi, D., Yusof, R. N. R., Sambasivan, M., ve Karim, J. (2018). The mediating effect of tacit knowledge sharing in predicting innovative behaviour from trust. *International Journal of Business and Society*, 19(3), 937–954.
- Wihuda, F., Kurniawan, A. A., Kusumah, A. I., ve Adawiyah, W. R. (2017). Linking empowering leadership to employee service innovative behavior: A study from the hotel industry. *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, 65(3), 294–313.
- Yılmaz, A. (2016). *Algılanan örgütsel destek ortamında iş stresi ve iş yaşam kalitesinin iş performansı üzerine etkisinin araştırılması: İstanbul'da bulunan beş yıldızlı otellerde çalışan aşçılar üzerine bir araştırma.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

T.C.
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Etik Kurulu

Sayı :E-18457941-050.99-38090
Konu :Etik Kurul Kararı (Ekrem AYDIN ve
Pelin TUNA ARSLAN)

02.02.2022

ARHAVİ MESLEK YÜKSEKOKULU MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 30.12.2021 tarihli ve E.34310 sayılı yazımız.

Meslek Yüksekokulunuz Turizm ve Otel İşletmeciliği Programı öğretim üyelerinden Dr. Öğr. Üyesi Ekrem AYDIN ile araştırma ekibinde yer alan Öğr. Gör. Pelin TUNA ARSLAN'ın "Yönetici, Çalışma Arkadaşları ve Örgütsel Destek İle Yenilikçi İş Davranışı Arası İlişki: İstanbul'daki 4 ve 5 Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Uygulama" başlıklı çalışmaları Üniversitemiz Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 31 Ocak 2022 tarihinde yapmış olduğu toplantısında incelenmiş olup, oybirliği ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi/
Journal of Travel and Hospitality Business
Cilt/Vol:20(1),Yıl/ Year:.,2023 ss/pp, 95-118
Gönderim Tarihi/ Received: 08.03.2023
Kabul Tarihi /Accepted: 18.04.2023
DOI:10.24010/soid.1288793

Olgu Sunumu/ Case Report

Klasik İnsan-Kuantum İnsan-3: Gerçeklik Tüneli

Prof. Dr. Atila YÜKSEL
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Turizm Fakültesi
atilayuksel@gmail.com

1. Giriş

İnsanın karmaşık ve bölünmez bütünlüğünü açıklayabilmenin basit bir yolu yoktur. Onu bir bütünlük olarak, parçaları içinde ve dış dünyayla ilişkisi içinde aynı anda kavrayacak bir yöntem ya da yaklaşım da yoktur (Carrel 1959). İnsanı analiz edebilmemiz için çeşitli tekniklerin yanı sıra çeşitli bilimleri de birlikte kullanmamız gerekir. Doğal olarak, bu bilimlerin her biri farklı yaklaşımları temelinde ortak nesnelere olan insana ilişkin farklı bir anlayış sunarlar. Her bir bilim dalı kendine has özel yöntemleriyle insanın parçalarını soyutlar; ancak, bu soyutlanan parçalar tekrar birleştirildiklerinde, insanın kendi gerçeğinin zenginliğinden daha fakir oldukları için arkalarında göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir sorun bırakırlar. Oysaki son derece karmaşık bir varlık olmasının yanı sıra insanlığın eğilimlerini, kavramlarını ve özelemlerini de temsil eden insan kavramımız metafizikle de yüklüdür. Özetle, insan kavramımız ait olduğumuz bilim dalına, duygularımıza ve inançlarımıza göre farklılık gösterir (Carrel 1959). Örneğin, pazarlama ve ekonomi disiplinlerinde insan, köleleştirildiği makineleri çalışır halde tutmak için durmadan üreten ve tüketen *homo economicus*'tur. İnsanı anlama konusundaki kafa karışıklığımız, öncelikle pozitif olguların içinde mevcut olan bilimsel, felsefi, inançsal yanıltıcı kalıntıların bir sonucudur. Zihnimiz bir inanca, bakış açısına ve sisteme bağlıysa insan ve somut olguların yönü ve anlamı değişir. Örneğin, materyalist ontolojide insan bir töze (cevher) sahip bir madde olarak görülürken, vitalist ontoloji insanın bir süreç olduğunu öne sürer. Demek istediğim, her disiplin insanı doktrinler, inançlar ve yanılsamalarla renklendirilmiş mercekler aracılığıyla görmektedir. Bu yanlış veya kesin olmayan fikirlerin ayıklanması için tartışılması gerekir (Carrel 1959). İnsanı bir nesne olarak inceleyen tüm bilimlerin henüz tatmin edici bir başarı düzeyine ulaşmadığına ve insan hakkındaki bilgimizin hala çok sınırlı olduğuna şüphe yoktur (Carrel 1959). Bu yetersizliğin temel nedenlerinden olan entelektüel köleliğin zincirlerinden kurtulmanın gerekliliğinden sıklıkla bahsedilmektedir.

Araştırmada reklamcılığın, taklitçiliğin, kör inançların esaretinden kurtulmalıyız. Üzerinde fikrimiz dahi olmayan ama sıklıkla arkasına sığındığımız “başlangıç koşulları aynı olduğunda (determinizm)” ya da “diğer tüm durumlar/değişkenler sabitken (ceterus paribus)” ön kabullerimizi sorgulamalıyız. Başlangıç koşullarına kim nasıl karar veriyor, ilgilendiğimiz olgunun başlangıç koşulları nasıl oluşuyor da biz ona kesin başlangıç koşulları diyebiliyoruz ya da nasıl olur da bir şey hareketliken diğer her şey sabit durur? Araştırmacılar için istatistik, örneklem sayısı, araştırma yöntemleri, analiz teknikleri vb. hakkında konuşmak neredeyse her zaman kavramsal ve yaşamsal bir

sorun olan gerçeklikten bahsetmekten daha kolaydır! Gerçekliği kavrayamamak tıpkı basamakları olmayan bir merdivene tırmanmaya çalışmak gibidir - ilerleyemezsiniz. Hiçbir ilerleme kaydetmeden sadece olduğunuz yerde kendinizi döndürmeye devam edersiniz. Foucault'ın da belirttiği üzere kavramlar oluşturmak bir yaşam tarzıdır, görece bir hareketlilik içinde yaşama biçimidir. “Gerçeğin araştırılması, yaşam gereksinimlerinin karşılanması, değişen yaşam koşulları içinde insanın kendini ve çevresini düzenlemesi, toplumun ve bağlı olarak bireylerin kendilerini geliştirebilmesi için zorunlu bir uğraştır. Bu uğraşın dışında kalan birey ve toplumlar, yaşamlarını iyileştiremedikleri gibi, gelişmekte olan toplumlar karşısında giderek varlıklarını bile sürdüremez olurlar. Bu nedenle gerçeğin araştırılması bir sahip olma sorunundan öte, bir var olma sorunu biçiminde karşımıza çıkmaktadır” (Gürkan, 2017). Bilimsel araştırma bağlamında gerçeği rakam ve bulguya indirgemeyi sorgulamalıyız (örneğin bir insanın kendini kel olarak görmesi başındaki saç sayısına indirgenirse, en az kaç tel kelliği temsil eder (1-10-100-1000?). Bilim denilen şey sadece rakamların ve bulguların biriktirilmesi olmadığından bilimde ilerleme sadece kanıt eksikliği nedeniyle değil, aynı zamanda yaşamda gerçekliğin bulgu ve rakamlardan daha fazlası olduğu için de engellenebilir. Gerçekliğin anlaşılması serüveninde araştırmacılar sürekli bir teori döngüsüne takılıp kalır, yapılan sadece doğrulama ya da yanlışlama eylemine dönerse, yeni ve yenilikçi fikirlerle gerçekliğin perdesini bir miktar daha aralamak pek mümkün olmayacaktır. Araştırmacı bir hipotez için kanıt toplamaya kendini kaptırırsa, ilk etapta hipotezin ne olduğunu, nasıl oluşturulduğunu ve test edilmeye değerli değmeyeceğini düşünme gerçekliği için zaman ayırmayabilir.

Tarih boyunca yeni kavramlar ortaya konarak veya mevcut kavramlar iyileştirilerek önemli bilimsel ilerlemeler kaydedilmiştir. Kavramsallaştırma ve olgusal keşif (ampirik araştırma) birbirini dışlamasa da, kavramsallaştırmanın dünyayı daha iyi anlamamızda daha etkili olduğunu düşünüyorum. Çünkü akıl kavramla kavrar. Özetle, bugün sıklıkla yaptığımız gibi, bilim yalnızca iyi bilinen gözlemlenebilir özellikler arasındaki korelasyonları belirlemeye dayalı olarak ilerleyemez (Blachowicz, 2009). Bilim aynı zamanda yeni kavramlar yaratmak ve olguları yeni şekillerde sınıflandırmakla da ilgilidir. Kavramsallaştırmaya en az deneysel (ampirik) çalışmalar kadar önem vermemiz gerekir. Çünkü kavram yoksunluğunda kaybedilecek çok şey vardır. Mevcut değişkenler arasındaki korelasyonları belirlerken, hâlihazırda sahip olduğumuz kavramsal bilgilerle sınırlıyız. Ancak, yeni kavramlar ve sınıflandırma sistemleri inşa ederek başka sonuçlara ulaşabilir ve olgulara ilişkin gerçekliğe bir adım daha yaklaşabiliriz. Bilimsel araştırma bağlamında gerçeklik belki de bir olgunun ne olduğu ile değil, ne olabileceği ile ilgilenmemizi gerektiriyor.

Klasik İnsan-Kuantum İnsan serisinin ilk bölümünde sosyal bilimler bağlamında klasik fizik ve kuantum mekaniğinin bilimsel araştırmalar üzerindeki olası etkileri tartışılmıştır. Serinin ikinci bölümünde insanın klasik fizikte nasıl kavramsallaştırıldığı, kuantum mekaniğinde ise ne olduğu ve bunun sosyal bilim araştırmaları üzerindeki olası etkileri incelenmiştir. Serinin iki parçalı bu son bölümünde ise gerçekliğin klasik ve kuantum mekaniğindeki görünüşleri arasındaki farklar ele alınmıştır. Neden gerçeklik? Çünkü mevcut bilimsel araştırma geleneğinde gerçeklikle ilgili temel varsayımlar hakkında henüz sonlanmamış tartışmalar olduğunu düşünüyorum. Gerçekliğin kendiliğinden mi (yani araştırmacının zihninden bağımsız olarak mı) var olduğu yoksa onu inceleyen araştırmacı tarafından mı inşa edildiği tartışması zihinleri kurcalamaya devam etmektedir (örneğin, ay araştırmacı tarafından gözlemlenmediği sürece var değildir ve ay araştırmacı tarafından gözlemlenmese bile her zaman mevcuttur). Serinin üçüncü makalesinde gerçeklik tüneli kavramına giriş yapılarak gerekçelilik (determinizm) ve *ceterus parsibus* yaklaşımlarının gölgesinde gerçekliğin nasıl çarpık ele alındığını, gerçekliğe dair ontolojik tartışmalar ve gerçeklik anlayışımızın dayandığı

görünür-görünmez, canlı-cansız, fiziksel-metafiziksel, materyalist-idealist, zorunluluk-beklenmedik durum gibi ikiliklerin çerçevesinde tartışılacaktır. Serinin son makalesinde ise davranışçılık, fizikalizm, indirgemecilik, süreç felsefesi, karmaşıklık teorisi ve yeni materyalizm ışığında insan ve davranışları eleştirel gerçekçilik ve faili gerçekçilik çerçevesinde ele alınacaktır.

Baştan belirteyim, özellikle ampirik çalışmalarda gerçeklik adı altında ileri sürülen görünümün araştırmacı tarafından inşa edildiğini, bu inşada araştırmacının ayrıcalıklı anın fotoğrafını çeken kişi araştırılanın ise her andan farklı olan ayrıcalıklı anda (ölçüm anı) o anda ansal poz veren (duran) olduğunu düşünmekteyim. Ad üstünde “ayrıcalıklı anın” her andan farklı olması söz konusudur. O zaman ayrıcalıklı anın her anı temsil etmeyeceği aşikardır (ayrıcalıklı an her ana genellenemez). Benzer bir şekilde anlamı durmak olan poz vermenin de gerçeği akış ve halden hale geçiş olan, durmayan, sürekli oluş-bozuluşlar içeren yaşam deneyiminin kendinden farklı olduğu çok açıktır. Poz verenin fotoğrafçı tarafından fotoğrafının çekilmesi fotoğrafçının kullanacağı makineden bağımsız değildir. O zaman ortaya çıkan fotoğraf ayrıcalıklı ana, poza ve fotoğraf makinesine görelidir. Ayrıca gerçekliğin bilgisini nesnenin her anında değil, ayrıcalıklı poz anında, varlığın formunda ya da dışında arayan geleneğin öze dair bilgiye ulaşması mümkün görünmemektedir. Bu ve benzeri konulardaki sorunlar fark edilmeden ve giderilmeden ampirik araştırmalardaki kesin gerçeklik ve genellenebilirlik iddialarının geçerliği tartışmalı ve çelişkili olacaktır.

Bunun birinci nedeni ampirik araştırmaların, aynen deneylerin yapıldığı laboratuvarlar gibi yalıtılmış bir mekan ve süreç olmasıdır. Ampirik araştırmanın bir amaca yönelik inşa edilmiş yalıtık bir süreç ve araç olduğunu akılda tutmak gerekir. Yalıtılmış ortam (ceterus paribus –diğer her şey sabit) doğası gereği diğer etkenlerin dikkate alınmasını engellemektedir. Oysaki insan kapalı değil açık bir sistemdir. Dolayısıyla kapalı bir sistemden elde edilen bilginin açık sisteme genellenmesi mümkün değildir. İnsan ve davranışının incelenmesi kendi açık ontolojisine uygun yapılmalıdır. İnsanlar dış uyaranlara anlam yükledikleri ve bu nedenle dış uyaranlara otomatik olarak tepki vermedikleri için (Moustakas, 1994), Husserl psikolojide bilimsel, ampirik yaklaşımların insan deneklere uygulanmaması gerektiğini savunmaktadır. Husserl'e göre, bu şekilde yürütülen araştırmalarda temel farklılıklar ve yapılar göz ardı edileceği için çarpık bulgular üretecektir (Eddles-Hirsch, 2015). İnsan davranışı genetik, psikoloji, kültürel veya sosyal durum ve koşullardan oluşan karmaşık bir sistem tarafından etkilenmektedir. Ayrıca bu yalıtılmış ortamı inşa eden araştırmacının zihni ve kendi seçimleridir. Araştırmacının zihnini ve seçimlerini etkileyen değerler, ön kabuller, varsayımlar ve eğer varsa dayandığı teorilerdir. Örneğin ampirik araştırmacılar insanın anlaşılabilir olduğunu, insanın düzenli ve tekdüze olduğunu, ölçümlerin ölçülen insan hakkında bilgi verdiğini, ve insanı yöneten yasaların zamandan etkilenmediğini varsayar. Araştırmacının teoriden ya da önceki çalışmalardan kaynaklı herhangi bir önyargılı algısı çalışılan olguyu etkileyebilir. Dolayısıyla bu yalıtılmış ortamın yansızlığından bahis tartışmalıdır. Araştırmacı zihninin yapılandırıcı faaliyetleri ve bu faaliyetlerin kendilerini ortaya koyduğu ampirik gerçeklik arasında süreksizlik ve tutarsızlıklar olacağı da unutmamak gerekir.

Çelişkili gördüğüm diğer bir konu ampirik araştırmalardaki genellenebilirlik, kesinlik ve doğruluk iddiasıdır. Ancak, karşılamaya çalıştıkları bu üç temel ölçütün hepsinin aynı anda karşılayabildiklerine şahit olmak genelde mümkün değildir. Ampirik araştırmalar genelleme, kesinlik ve doğruluk ölçütlerinin hepsini aynı anda karşılayabildiklerini iddia etseler de herhangi iki kriterin karşılanması için sıklıkla üçüncü kriterin feda edildiğinin farkında değildir. Örneğin bir bölgede doğum kayıtlarını inceleyen bir ampirik araştırma erkek çocuk doğum oranının kız çocuk doğum oranına

kıyasla daha fazla olduğunu kayıtlardan kesin ve doğru şekilde saptayabilir. Bu durumun sebepleri (sperm, yumurta, embriyo vb) ve sonuçları hakkında örneğin erkek yoğun bir nüfus olduğu ya da olacağı konusunda hızlıca genellemeye gidebilir. Ancak sadece doğum kayıt bilgilerini baz alan biri daha zayıf bir cinsiyet olan erkek çocukların ergen yaşa ulaşmaması gerçeğini kaçıracak, erkek lehine daha fazla çocuk doğum rasyosunu açıklayabilmekten uzaklaşacaktır. Bir cinsiyetin üreme çağına gelmeden ölme olasılığı daha yüksekse, doğada başlangıçta o cinsiyetten daha fazla üretilmesi gerekeceği açıktır (Blachowicz, 2009). Genelleme-kesinlik-doğruluk ölçütlerinde vurgulamadan geçemeyeceğim diğer bir konu hipotezlerin doğrulanması/yanlışlanması geleneğidir. Bilimsel yöntem hipotezler için destek geliştirmeye yardımcı olabilir; ancak, bu destek hiçbir zaman kesinlik seviyesine yükselmez. Hipotezlerin kanıtlanmasında olduğu gibi yanlışlanması da sorunlar içermektedir. Yanlışlama her zaman koşulludur ve çürütme de kanıtlama kadar zordur (Blachowicz, 2009). Duhem-Quine tezinden hareketle, bilimsel ilerlemede hiçbir önerme tek başına doğrulanamaz veya yanlışlanamaz. Araştırmacı bir hipotezi test ettiğinde ve tahminlerinin mevcut gözlemlerle tam olarak uyuşmadığını gördüğünde, hipotezi verilere uymaya zorlama seçeneği her zaman vardır. İstatistiksel uyumun ampirik araştırmada her şey olması sakıncalıdır; çünkü bir terzi size eldiven gibi uyacak bir takım elbise yapabilir ama bu takım elbisenin sağlam olduğunu garantilemez.

Ampirik araştırma hakkında çelişki yaratan diğer bir konu araştırmalarda kullanılan tümdengelim ve tümevarımsal akıl yürütme biçimlerinin sorgusuz kabulüdür. Bu yaklaşımlar genelden özele ya da özelden genel ulaşılabileceğini savunmaktadır. Ancak bu yaklaşımlar kendi içinde yasa değil bir varsayım olup genelden genele, özelden özele ulaşmanın mümkün olmayacağını ima etmektedirler. Tümevarımdaki sorun, doğruluğunun ya da çıkarımının kesin olmamasıdır. Tümevarım yoluyla ulaşılan bilimsel sonuç ya da gerçek kesin değil her zaman olasılıksaldır. Alternatif bir yöntem olsa da tümdengelim, tümevarımla aynı kaderi paylaşır. Buradaki sorun, çoğu tümdengelimsel çıkarımın da tümevarımın ruhuna uygun olarak ilk adımı atmasıdır. Vardığımız sonucu dayandırabileceğiniz gerçekçi bir başlangıç noktası yok gibi görünmektedir.

Gerçek hiçbir varlığa borçlu olmaksızın bağımsız bir varlığa sahip olan olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle ampirik araştırmaların sorunlu olmasının diğer önemli bir nedeni araştırma sonucunda bulunduğu iddia edilen şeyin (görünümün) gerçek gerçeklikle karıştırılması, araştırmacı ve ölçüm aracının şekillendirdiği çıkarımsal ve görünümsel bir gerçeklik oluşu ve zamana ve mekana göre şekillendiğinin göz ardı edilmesidir. Kesinlik ve doğruluk iddiasındaki ampirik araştırmalar ürettikleri bilginin mutlak doğru olduğunu, kesin ve doğrunun sabit olduğunu, değişmeyeceğini ve dolayısıyla genellenebileceğini savunmaktadır. Ölçümle üretilen derece kesinlik değil olasılıktır, üstelik bu olasılık yoruma dayalıdır. Ampirik araştırmada gerek kavramlar gerekse de veriler her zaman yoruma tabidir, yani yorumlama ile şekillenir. Veriden elde edilen görünümün kendisi yalnızca yorumlayıcı yapılar tarafından "kavranır", yalnızca yorumların yeteneği içinde "kavranabilir"; "kavrama" biçimleri de her zaman yorum biçimlidir ya da yüküldür. Ampirik araştırmada her türlü gerçeklik iddiası epistemolojik ve metodolojik olarak yorumla oluşturulur, yorumla şekillendirilir, yorumsallıkla ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır, hatta bir anlamda yorum tarafından üretilir ya da ortaya çıkarılır (Lenk, 2003). Ayrıca, ampirik araştırmada elde edilen bulgu sorduğunuz sorulara, sorduğumuz ana ve mekana bağlıdır. Bu soruların seçimi ve bunlara cevap ararken hangi diğerlerinin bir kenara bırakılacağına, neyin değerli ve önemli olduğuna karar verilmesi araştırmacının kendi yargılarına tabidir. Özetle aynı koşullar altında daima aynı olayların olacağı varsayıma dayanan ampirik verinin kesin,

doğru ve gerçeği yansıttığı iddiaları tartışmalıdır. Çünkü araştırmacının bulgusu (görünüm) ve gerçeklik birbirinden farklı olabilir.

2. Gerçeklik Tüneli

Bazı düşünce okullarına göre fiziksel dünya insan zihninden bağımsız olarak var olurken, diğerleri gerçeklik algısının tamamen onunla olan etkileşimlerimiz tarafından belirlendiğini savunmaktadır. Gerçekliğin ölçümü, bazıları tarafından ölçüm yapan kişiden bağımsız olarak değerlendirilmektedir. Bu görüşe göre araştırmacının ve kullandığı ölçüm aracının her ikisinin de nesnel varlıklar olduğunu ve herhangi bir olasılığın yalnızca bu iki varlık arasındaki etkileşim yoluyla ortaya çıktığını savunurlar. Diğerleri ise nesnelliğe kuşkuyla bakmaktadır.

Bu farklı görüşlerin bilimsel araştırma üzerinde etkileri vardır. Geleneksel olarak nesnel gerçeklik, bilimsel uygulamada önceden var olan, belirgin, mevcut ve her zaman mevcut olarak kabul edilmiştir. Örneğin, baskın ampirik-pozitivist araştırma yaklaşımına göre, tatil memnuniyeti, ölçülmeden önce bile var olan nesnel, somut bir gerçeklik olarak kabul edilir. Bu varsayım, gerçekliği fiziksel, önceden var olan, belirlenebilir ve izlenebilir (yani ölçülebilir özelliklere sahip) olarak kavramsallaştıran klasik gerçeklik varsayımına dayanmaktadır. Klasik yaklaşımda, gerçekliğin gözlemlerimizden bağımsız olarak var olduğu varsayılır ve bu da onu nesnel olarak gözlemlememizi ve doğru bir şekilde ölçmemizi mümkün kılar. Böylelikle bu tür bir nesnel gerçeklik istikrarlı ise güvenilir bir şekilde tahmin edilebilir. Bu nedenle klasik anlayış bilimsel pratiğimizin temelini oluşturur.

Bu arada, gerçekliğe ilişkin bu tür varsayımlarda bulunmayan başka yaklaşımlar da vardır. Örneğin kuantum mekaniği gerçekliğin ne fiziksel ne de belirlenebilir ya da izlenebilir olduğunu ileri sürer. Sonuç olarak, bir sonuçtan sorumlu olduğu varsayılan olaylar zinciri eksik veya yanlışsa, o etkiyi güvenilir bir şekilde yeniden üretmek imkansız olabilir. Belirsizlik beklenmedik sonuçlara yol açabilir. Aslında, kuantum mekaniğinin belirsizlik ilkesi, gerçekliğin belirsizliğe tabi olduğunu ve belirli bir olayın sonucunun gözlemcinin bakış açısından etkilendiğini ima eder. Bu durumda, neden ve sonuç arasında nedensel bir ilişki kurmak zor olabilir. Ayrıca, gerçekliğe ilişkin gözlemlerinin gerçeklik üzerinde bir etkisi olabileceğinden, kişi geleceği doğru bir şekilde tahmin edemeyebilir. Sonuç olarak, bir olayın sonuçları önceden belirlenmiş durumlara bağlı değildir, daha ziyade kişinin şu anda o sistem üzerinde yaptığı gözlemler tarafından belirlenir. Baskı nereye yapılırsa enerji (dikkat) oraya gelir. Gözlemci etkisi olarak bilinen bu olgunun bir sonucu olarak, insan eylemleri ile bunların beklenen sonuçları arasında bir neden-sonuç ilişkisi kurmak zordur.

Gözlemciye bağlı ve öznel bir gerçeklik, bir parçacık ne kadar hassas ölçülürse, parçacığın momentumunun o kadar az hassas ölçülebileceğini ve bunun tersinin de geçerli olduğunu belirten Heisenberg Belirsizlik İlkesine dayanır. Bu nedenle, gerçekte gözlemlenenlere dayanarak herhangi bir şey hakkında tamamen doğru tahminler yapmak imkansızdır. Basit bir ifadeyle, araştırmacıların gözlemleri bir sistemin davranışı üzerinde etkili olabilir ve dolayısıyla gözlem sonuçlarını değiştirebilir. Örnek olarak, ışık hızını ölçmek için yapılan bir deney gözlemcinin varlığından etkilenebilir. Bu, gerçekliği gözlemlememiz onu etkileyebileceğinden, geleceği tamamen doğru bir şekilde tahmin edemeyebileceğimiz anlamına gelir. Bu tıpkı çalkantılı sulara yelken açmaya benzer: kişi hedefine ulaşmak için planlar yapabilir, ancak beklenmedik dalgalar rotasını saptırabilir ve kişinin planlarını değiştirmesini gerektirebilir. Başka bir örnek olarak, gözlem etkisi bir konuyu belirli bir teorik perspektiften incelemeye de benzetilebilir. Belli bir teorik bakıştan incelenen bir vaka

söz konusu olduğunda, teorideki bakış açısı (yani gözlemci) vakanın gerçekliği şekillendirecektir. Bu, teori tarafından benimsenen bakış açısının, incelenen vaka hakkında çıkarılan sonuçları bilgilendireceği ve şekillendireceği anlamına gelir. Yani, analizin sonuçları kullanılan teoriye bağlı olacaktır. Bu nedenle, farklı teoriler, teorinin altında yatan varsayımlara ve dünya görüşlerine dayalı olarak çok farklı yorumlar, sonuçlar üretebilir. Bu tıpkı bir olguya çıplak gözle bakan birinin gördüğüyle, aynı olguya x-ışını mercekleri ya da termal merceklerle bakan birinin gördüğünün farklı olması gibidir.

Kuantum mekaniğine dayanarak, ölçümlerimiz sonucunda bulduğumuz şeyin gerçek gerçeklik değil, kullanılan ölçüm enstrümanı ve ölçümün yapıldığı zaman ve mekana göre şekillenen görünüm (görelî gerçeklik) olduğunu belirtmek gerekir.¹ Zaman, mekan ve ölçüm enstrümanına bağlı bir görünümün genellenebilir, değişmez hakikat olmadığı açıktır. Ölçtüğümüzde elde ettiğimiz görünüm gerçekliğin kendisi değil, sorduğumuz soruya o ayrıcalıklı anda aldığımız yanıt (örneğin veri) olduğundan, ölçmediğimiz takdirde görünümün önceden var olduğu sonucuna varamayız. Hussler'in de işaret ettiği gibi, örneğin, araştırmacılar dikkatlerini kasıtlı olarak nesneye yöneltmek suretiyle nesnenin bir şeklini, tanımını oluşturabilirler. Yani, sorular ve ölçümler görünümün nasıl şekillendiğini ya da onu nasıl algıladığımızı etkileyebilir. Gerçekliği ölçmeden onun nasıl bir şey olduğunu belirlemeyeceğimizi düşünürsek, gözlemediğimiz zamanda var olduğunu iddia etmek imkansızdır. Eğer gerçeklik durağan bir olgu değilse ve sürekli değişiyorsa, ölçüm yoluyla beliren görünümün değişmeyeceğini söylemek mümkün değildir.

Şu anda erişebildiğimiz ve yoruma tabi olan bilgilerle sınırlıyız. Bunun nedeni, ampirik olarak ölçtüğümüz gerçekliğin, var olan gerçek gerçekliğin yalnızca bir algısı/görünümü olması ve sonuç olarak gerçekliğin kendisinin tam bir tasviri olmamasıdır. Bu nedenle, gerçekliğin kendisi ölçülebilen görünümünden daha fazla bilgi içerebilir ve bu da ölçümleri tam bir açıklama veya temsil sağlamak için yetersiz hale getirir. Wilson'ın (1983) belirttiği gibi, "gerçeklik algımız genellikle gördüklerimizin yorumlanmasına dayanır, ancak bunu yorumladığımız farkında değilizdir". Dolayısıyla, yorumu/çıkarımı gerçek olarak kabul ederiz. Bu felsefede *naif realizm* olarak bilinir. Filozoflar yüzyıllardır naif gerçekçiliği (yani benim algıladığım/gördüğüm gerçekliktir) çürütmüş olsalar da, çoğu araştırmacı buna uygun davranmaya devam etmektedir. Yani araştırmacılar kendi yorumlarını/veri algılarını gerçeklik olarak kabul etmektedirler (Ör., benim bulgum/yorumum gerçekliktir). Araştırmacılar kullandıkları araç ve sorularla görünümü ya algılamakta ya da araçlarıyla şekillendirmekte, böylece neyin gerçekten gerçek olduğunu belirlediklerini düşünmektedir. Ancak, "görelilik ve kuantum mekaniği, ölçüm aletleriyle elde edilen sonuçların yalnızca kullanılan alete ve aletin uzay-zamandaki konumuna göre göreceli olduğunu göstermiştir" (Wilson, 1983). Yani, araştırmacıların incelenmekte olan olguya kendi gerçeklik tünellerinden (örneğin belli bir teori ya da metodolojik duruş) bakıyor ve algılıyor olmaları muhtemeldir. Ancak, Husserl'in de uzun zaman önce kabul ettiği gibi, tüm algılar aslında aldattıcıdır, bir kumardır.

*Gerçeklik tüneli*², karmaşıklığı ve seçenekleri azaltarak gerçeklik algısını sınırlayan ve çarpıtan kişinin kendisi, çevresi, kültürünce önceden oluşturulmuş

¹ Gerçekliğin dışarıda olduğu görüşü çok cazip olmakla birlikte Csikszentmihalyi'nin (1991) de belirttiği gibi "bir insan, "dışarıdaki" gerçeklikte her ne olursa olsun, yalnızca bilincinin içindekileri değiştirerek kendini mutlu ya da mutsuz edebilir". Araştırma ortaya konan ve yanıtlayıcıya atfedilen bulgu soruların sonucu değil belki de hiç akılda olmayan bir şeyin yan etkisidir.

² GELECEK ÖNCE HAYALDE, SONRA İRADEDE, DAHA SONRA GERÇEKLIKTE VAR OLUR. Her bireyin bir gerçeklik tüneli bulunmakta ve olay ve olguları bu gerçeklik tüneline göre görmektedir. O nedenle aynı olayın, manzaranın iki kişi tarafından farklı bir gerçeklik olarak değerlendirilmesi olasıdır. Gerçeklik tüneli bir

unsurlardan oluşan bir tüneldir. Bireylerin gerçeklik tünelleri birbirlerinden farklıdır ve dünyayı nasıl algıladıklarını belirler. Bu tünel sayesinde insanlar inançlarıyla uyumsuz algıları düzenlerken, gerçeklik tünelleriyle uyumlu ayrıntıları seçer ve vurgular. Örneğin kapitalistlerin, kapitalizmin dünyadaki en iyi ekonomik sistem olduğu iddialarını destekleyebilecek her olguyu ve bilgi parçasını toplarken, bu görüşle çelişebilecek her türlü bilgiyi kolayca unutmaları ve bir kenara atmaları yaygındır (Hartogsohn, 2015). Evhamlı kişiler etraftaki tehlike işaretlerine yoğunlaşacaktır. Wilson'a göre (1983, s. 192) "Her birimiz beynimizin ürettiği gerçeklik tüneline (varsayım-tüketim) hapsolmuş durumdayız. Onu beynimizin yarattığı bir model olarak "görmüyor" ya da "hissetmiyoruz". Onu otomatik olarak, bilinçsizce, mekanik bir şekilde bizden ayrı bir yerde "görür" ve "hissederiz" ve bunu "nesnel" olarak kabul ederiz. Ayrıca, tünel-gerçekliği açıkça bizimkinden çok farklı olan biriyle karşılaştığımızda, biraz korkarız ve her zaman yönümüzü şaşırırız". Huxley'in de indirgeme valfi adında benzer bir kavramı bulunmaktadır. İndirgeme valfi, gerçekliği, evrimsel hayatta kalma açısından bizi hemen daha verimli kılan, ancak büyük ölçüde daha az açık, yaratıcı ve farkında olmamızı sağlayan önyargılı formlara sığdırarak daha az karmaşıklık üretir. Bu nedenle bir cevap asla cevap değildir. Örneğin, psikolojide, yanıltıcıdan hızlı ve dürtüsel cevap alma araştırmalarda yaygın olarak kullanılan bir tekniktir. Bunu ankete ayrılan süre ortalama 10 dakikanın altında ifadeleriyle kendilerini güvence altına almaya çalışan turizm araştırmacılarının kullanageldikleri zaman açısından sınırlı ancak baştan sorunlu anketlere benzetebilirsiniz. Kısıtlı zaman içinde sorulara yanıt alma tekniği işe yarasa da, bu yöntem yalnızca insanların size yalan söylemesine ve duymak istediğinizi düşündükleri şeyleri söylemesine neden olur. Bireyler, gerçeği manipüle etmek anlamına gelip gelmediğine bakmaksızın, zaman baskısının bir sonucu olarak daha "erdemli" görünme arzularını kullanıyor olabilirler (Protzko vd., 2019). Dolayısıyla, sosyal bilimlerde benzer hızlı yanıt tekniği kullanılarak elde edilen birçok araştırma bulgusunun yorumlanmasını yeniden gözden geçirmek gerekebilir (Protzko vd., 2019).

3. Görünüm

Tekrar hatırlatmam gerekirse kuantum mekaniğinden çok önce Husserl "tüm algılar bir kumardır" demiştir. Husserl bu ifadeyle algının her zaman kesin olmadığını, her zaman bir miktar risk ve belirsizlik içereceğini savunmuştur. Kuantum mekaniği de bu fikri yineleyerek belirli parçacık özelliklerinin yalnızca belirli bir kesinlik derecesinde ölçülebileceğini ileri sürmüştür ki bu da belirsizlik ilkesine yansımıştır. Algıdaki bu belirsizlik kavramı, etrafımızdaki dünyayı tamamen anlayamayacağımızı, bunun yerine deneyimlerimizi sembolik olarak temsil edilebilecek birkaç temel unsura indirgememiz gerektiğini savunan "fenomenolojik indirgeme" kavramıyla benzerlik taşımaktadır. Benzer şekilde, bir fotoğrafçının bir sahnenin karmaşıklığını azaltmak ve yakalamak istediği fotoğrafın en önemli unsurlarını vurgulamak için objektifini sadece bir yere odakladığını düşünün. Bu eylem diğer unsurların dikkatten kaçmasına sebebiyet verecektir.

Bu bağlamda, enstrümantasyon (örneğin kullanılan ölçüm aletinin türü, hassasiyeti) tarafından şekillendirilen "geçici, referanssal veya göreceli görünüm" kavramının, fenomeni ölçüm aletinden bağımsız olarak görünür kılan "gerçek gerçeklik" kavramı ile karıştırıldığı açıktır. Ölçüm, belirli bir zaman ve mekanda belirli bir gözlemin sonucu olduğundan, ölçümle elde edilen görünüm ne sabit ne de doğrudur, doğası gereği geçicidir. Sonuç olarak, ölçümler elde edildikleri gerçek

dünyanın gerçekliğini yansıtmayabilirler. Benzer bir şekilde, toplanan veri ile temsil ettiği gerçeklik arasındaki ayırım, bir harita ile arazisi arasındaki farka benzetilebilir. Bir harita görünümü bir şekilde yansıtabilir, ancak yine de sadece bölgenin bir temsilidir gerçeğin kendisi değildir. Dahası, ampirik veriler, ölçme ve gözleme kabiliyetimizle sınırlıdır ve gerçekliğin farkında olmadığımız veya gözlemleyemediğimiz yönleri olabilir. Bu da ölçtüğümüz her ne ise, onu o an ve o yerde ölçmemiş olsaydık aynı olmayacağı anlamına gelmektedir. Bunun nedeni, bir şeyi ölçme eyleminin genellikle ölçülen şeyi değiştirebilmesidir. Bu bağlamda, ölçüm enstrümanına göreli görünüm, sahadaki gerçek duruma karşılık gelmeyebilir. Dolayısıyla, yorumlanan görünümü kesin gerçeklik olarak ele almak olgunun açıklanmasında ve bilimin ilerlemesinde bir aksaklık teşkil eder. Veriler olasılıktır, yoruma bağlıdır, kullanılan ölçüm aracına, zamana ve mekana görelidir. Örneğin bir kabiledeki üyelerin davranışlarını inceleyen bilim insanların varlığının üyelerin davranışlarını değiştirmesi söz konusudur ve bu da doğru veri elde etmeyi zorlaştırabilir. Ya da uydu verilerini kullanarak küçük bir köyün görünümünü en ince ayrıntısına kadar tespit edebiliriz; ancak bu görünümden köy içindeki ilişkiler gibi yaşamın inceliklerini fark edemeyebiliriz.

Kuantum mekaniğinin Kopenhag Yorumu, fiziksel sistemlerin ölçümler yapıldığı kadar kesin özelliklere sahip olmadığını belirtir. Bu, yazılmış ama henüz okunmamış bir kitaba benzer - birisi sayfaları okumaya başlayana kadar, içindeki hikaye ve karakterler tanımsız kalır. Kuantum mekaniği, yalnızca ölçümlerle ortaya çıkan olasılıkların belirlenebileceğini gösterir. Sonuç olarak, bir sistemin özellikleri ancak ölçülerek belirlenebilir. Ölçümler yapıldığı kadar sistemin birden fazla sonuca sahip olması mümkün olup, kesin sonuç ancak ölçümün kendisi tarafından belirlenebilir. Ölçümler yapıldıktan sonra bazı olasılıklar çöker ve sistem ölçümden etkilenir. Başka bir deyişle, ölçümün kendisi elde edilen, ortaya çıkarılan görünümü şekillendirir. Bu, durgun bir gölete bir taş atarak suda dalgalanmalar yaratmaya eşdeğerdir. Taşın yarattığı dalgalanmalar ancak atıldıktan sonra gözlemlenebilir. Ancak taş atma eylemi göleti derin ve ölçülebilir bir şekilde değiştirir. En azından ölçüm, olasılık ve olabilirlik oranını değiştirir. Ölçümün atom altı parçacıkların tanımında bir değişikliğe yol açması kaçınılmazdır. Bunun nedeni, araştırmacıların parçacıkları ölçerken onlarla bir şekilde etkileşime girmeleridir. Bir gözlemcinin parçacıkla etkileşimi dalga fonksiyonunun çökmesine neden olur ve sonuç olarak parçacık belirli bir fiziksel durumu benimser. Bu nedenle, bir parçacığı ölçme eyleminin onun sonucu üzerinde bir etkiye sahip olabileceğini kabul etmek önemlidir. Daha önceki bölümde tartıştığımız üzere, maddeler, biz onları ölçmeye çalışana kadar dalga olarak görünürler ve ölçüm yaptığımızda parçacık haline gelirler.

4.Ontolojik Mevzular: Fizikselcilik, İndirgemecilik, Davranışçılık ve Süreç Felsefesi

Batı medeniyetinde felsefi ve bilimsel düşünceye büyük ölçüde fizikalizm, indirgemecilik ve davranışçılık hakim olmuştur. Fizikalizme göre evrendeki tek şey maddedir ve zihinsel durumlar ve bilinç de dahil olmak üzere diğer her şey madde ile açıklanabilir. Davranışçılık, davranışın çevresel uyaranların bir sonucu olduğu ve nesnel olarak incelenip gözlemlenebileceği inancıdır. İndirgemeciliğe göre karmaşık olgular, onları oluşturan parçalara ayrılarak ve ayrı ayrı incelenerek açıklanabilir. İndirgemeciler tüm olguların fiziksel yasalarla açıklanabileceğine inandıkları için fizikalizme yakın bir ilişkisi vardır. Başka bir deyişle, indirgemeciler karmaşık olguların parçalarının toplamından daha fazlası olmadığına ve temel fiziksel yasaların bu parçaların nasıl davrandığını açıklamaya yardımcı olabileceğine inanmaktadır. Bu anlayış modern bilimin temel taşlarından biri olmuştur.

Ancak, davranışçılık, öncelikle gözlemlenebilir davranışlara odaklanırken zihinsel durumları ihmal ettiği için fazla indirgemeci olmakla eleştirilmiştir. Ayrıca, insan davranışında özgür iradenin rolünü göz ardı ettiği için ve bireylerin içsel yaşamlarını dikkate almadığı için eleştirmiştir. Davranışçılık düşüncelerin, duyguların ve motivasyonların nasıl oluştuğunu ve bunların çevresel uyaranlarla nasıl etkileşime girerek davranışları oluşturduğunu açıklayamamaktadır. Ayrıca, davranışçılık insan davranışının karmaşıklığını hesaba katmamakta, insanı dış güçlerin pasif alıcıları olarak resmetmektedir. Davranışçılığın, kişilik özelliklerinin nasıl geliştiği ve kişinin yetiştirilme tarzının davranışlarını nasıl etkilediği de dahil olmak üzere insan davranışını yeterince açıklamadığı ileri sürülmüştür. Ayrıca, insanların nasıl seçim yaptığını ve farklı çevresel uyarıcıların farklı bireylerde nasıl farklı sonuçlara yol açabileceğini açıklayamamaktadır. Ek olarak, davranışçılık bilinçli karar vermenin rolünü ve davranışı değiştirme olasılığını göz ardı eder.

Her ne kadar davranışçılık fazla determinist olduğu ve insan davranışının karmaşıklığını hesaba katmadığı için sorgulansa da, eleştirilere rağmen insan davranışını anlamak ve tahmin etmek için hala yaygın kullanılan bir yaklaşımdır. Benzer şekilde, birçok karmaşık olguyu açıklamadaki başarısına rağmen, indirgemeciliğin de sınırlamaları vardır. İndirgemeciliğe yöneltilen eleştiri, karmaşık olguları ve sistemleri aşırı basitleştirmesi ve bunların ortaya çıkan özelliklerini dikkate almamasıdır. Karmaşık olgular parçalarına indirgenmesinde anlaşılması zor olabilir. Buna ek olarak, indirgemecilik her zaman öngörücü değildir, çünkü karmaşık sistemler genellikle parçalarının toplamına uymayan davranışlar sergileyebilir. Sonuç olarak, karmaşık olguların parçalarına indirgenmesi bir bütün olarak olgu hakkında önemli bilgilerin kaybına neden olabilir. Dahası, indirgemecilik doğada şans ve rastlantısallığın rolünü hesaba katmaz. Örneğin indirgemecilik, daha sonra çevre tarafından seçilen rastgele mutasyonların sonucu olan evrim gibi olguları açıklayamaz. Ayrıca indirgemecilik, fiziksel yasalarla açıklanamayan bilincin evrendeki rolünü de hesaba katmaz.

Ancak bu yaklaşım hala kullanılarak, insan gibi karmaşık sistemleri en basit bileşenlerine indirgenerek açıklanmaya ve anlaşılmaya çalışılmaktadır. Buna karşılık, karmaşık sistemlerin davranışını anlamak için karmaşık sistemlerin bileşenleri arasındaki etkileşimi vurgulayan zuhur (emergence: ortaya çıkış) gibi alternatif yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu kavram, farklı bileşenlerin kendi başlarına öngörülemez davranışlara neden olmak için nasıl etkileşime girebileceğini inceler. Ayrıca, bu bileşenler arasındaki etkileşimlerin nasıl karmaşık yapılar üretebileceğini ve bunun sistemin davranışını nasıl değiştirebileceğini inceler. Bu etkileşimler, sonuçları öngörülemediğinde her zaman yeni olgulara yol açabilir. Zuhurun bir örneği, insanların bireysel seçimlerinin etkileşime girerek tahmin edilmesi imkansız bir kentsel altyapı oluşturabildiği şehirlerin gelişimidir. Kristallerde olduğu gibi, moleküllerin birleşerek bir kristal oluşturmasına benzer şekilde, görünüşte rastgele etkileşimlerden organize bir yapı ortaya çıkabilir. Yaşamın ve sistemlerinin karmaşıklığının basit bileşenlerin etkileşimlerinin bir sonucu olabilmesi gibi, kristal yapı da büyüdükçe tek tek bileşenlerinden tahmin edilemeyecek bir karmaşıklığa bürünür. Kristal bileşenleri termodinamik güçler tarafından yönlendirildiği gibi, proteinler ve nükleik asitler de -örneğin - kimya ve fizik tarafından yönlendirilir. Bu bileşenler yeni yapılar, davranışlar ve özellikler üretmek üzere etkileşime girerek bugün ekosistemimizde var olan yaşam çeşitliliğini ortaya çıkarır. Ekosistemlerin zaman içinde ortaya çıkma ve evrilme biçimi, bu karmaşıklığı ve öngörülemezliği göstermektedir. Ekosistemler, karmaşık şekillerde etkileşime giren birçok farklı türden oluşur. Her türün davranışı, çevre ve diğer türlerle etkileşiminin bir sonucu olarak sürekli değişmektedir. Tür etkileşimlerinin öngörülemez doğasının bir sonucu olarak, çevresel değişikliklerin veya yeni türlerin girişinin uzun vadeli etkileri olup olmayacağını tahmin etmek zordur.

Süreç teorisine göre, gerçeklik bir dizi süreçten başka bir şey değildir ve dünya bu süreçlerin bir sonucu olarak anlaşılabilir. Bu teoriye göre gerçeklik sürekli değişmektedir ve değişmeyen tek şey değişimin kendisidir. Bu fikrin, araştırma yaklaşımımız üzerinde etkileri vardır. Amacımız statik modellere veya çözümlere güvenmek değil, gerçekliği şekillendiren temel süreçleri anlamak olmalıdır. Süreç teorisi, süreç felsefesi olarak da bilinir ve Henri Bergson, Alfred North Whitehead ve William James'in felsefelerine dayanır. Dünyayı süreçler ve varlıklar arasındaki etkileşimler olarak açıklamaya çalışır. Süreç teorisi, yalnızca tek tek unsurlara odaklanmak yerine, bir durumun bağlamını ve varlıklar arasındaki ilişkileri anlamının önemini vurgular. Bizi, bir unsurun diğerlerini nasıl etkilediğini ve farklı unsurların bir sonuç yaratmak için nasıl etkileşime girdiğini inceleyerek bütünsel bir yaklaşım benimsemeye teşvik eder. Bir tabloya bakmaya benzer. Farklı fırça darbelerinin, renklerin ve dokuların genel resme nasıl katkıda bulunduğunu anlamak her bir fırça darbesine tek tek bakarak gerçekleştirilemez. Çünkü izlenim sadece unsurların kendileriyle değil, nasıl bir araya gelerek daha büyük bir bütün oluşturduklarıyla ilgilidir. Süreç Felsefesine göre, her şey sürekli bir akış halindedir ve birbiriyile bağlantılıdır. Nesnelere birbirine bağlı olduğu ve değişimin gerçekliğin ayrılmaz bir parçası olduğu süreç felsefesinin ilkesidir. Bir sistemin parçalarının nasıl birbirine bağlı olduğunu ve bir parçadaki küçük değişikliklerin bile bir bütün olarak tüm sistem üzerinde nasıl önemli etkileri olabileceğini vurgular. Sistem düşüncesini destekleyen bütünü parçalarının toplamından daha büyük olduğu kavramını vurgular. Sistem düşüncesine göre, tüm sistem bileşenleri birbirine bağlıdır. Bir bileşendeki herhangi bir değişiklik tüm sistemde dalgalanma etkisi yaratabilir. Bu fikir, değişimin hayatın her alanının bir parçası olduğunu ve benimsenmesi gerektiğini öne süren süreç felsefesi tarafından daha da ileri götürülür. Sistem düşüncesi ise dünyanın karmaşık bir ilişkiler ağı aracılığıyla görüldüğüdür. Hem süreç felsefesi hem de sistem düşüncesi, bütünü anlamak için çeşitli unsurlar arasındaki bağlantıları anlamının önemini vurgular.

5. Materyalist-idealist ikiliği

Batı felsefesinin ilk günlerinden itibaren keskin kutuplaşmalar ve ikilikler felsefenin temelini bir parçası olmuştur. Örneğin, beden ve ruh, doğa ve kültür, özgürlük ve determinizm, akıl ve duygu, birey ve toplum arasında ikilik vardır. Benzer şekilde çağdaş bilimsel düşüncede de açık bir ikilik mevcuttur. Bunlar arasında materyalizm-idealizm, pozitivism-hermeneutik, toplum-bireycilik, yapı-aktör, amaç-sebep, zihin-beden, olgu-değer, vb. yer almaktadır (Moon ve Blackman, 2014). Bu ikilikler (dikotomiler), günümüz bilimsel düşüncesinin karmaşıklığını göstermesi açısından önemlidir. Buna ek olarak, her bir ikilik gerçekliğin farklı bir yönünü ortaya koyar ve dünyaya dair farklı bakış açıları sunar; bu da göreceli değerleri hakkında ilginç tartışmalara yol açabilir.

İtiraf etmeliyim ki gerçekliği tanımlamaya çalışmak, kare bir çiviye yuvarlak bir deliğe sığdırmaya çalışmaya benzer, burada çiviye zorlayabilirsiniz, ancak asla mükemmel bir uyum olmayacaktır. Ya da yoğun bir sisin içinden etrafa bakmaya benzer. Böyle bir durumda etrafı asla mükemmel bir netlikte göremeyiz. Ancak, yine de kendimizi yönlendirmemize ve karar vermemize yardımcı olabilecek kalıpları ve şekilleri görebiliriz. Materyalist bir ontoloji yapısı gereği varlığı fiziksel ve mekanik olarak tanımlar, işleyişinin belirlenmiş yasalara bağlı olduğunu öngörür ve varlığın maddi ve somut bir kavram olduğunu vurgular. Materyalizme göre var olan hemen her şey ya tek bir gerçeklik (monizm), ya ikici bir yapı (düalizm) ya da çoğulcu bir yapıdır (plüralizm) (Moon ve Blackman, 2014). Her şeyin fizikselliğe ve maddi etkileşime bağlı olduğunu savunan materyalizme göre gerçeklik, insan bilincinden ve düşüncesinden

bağımsızdır. Monizm, düalizm ve çoğulculuğun felsefi görüşleri, gerçekliğin nasıl inşa edildiği bakımından farklılık gösterir. Öte yandan materyalizm, gerçekliğin madde ve enerjiden oluştuğunu ve fiziğin tüm olguları açıklayabileceğini savunan ampirik bir teoridir. Materyalist felsefe bir motorun işleyişini açıklayan bir tamirciye benzerken, diğer felsefeler daha çok arabanın amacını ve çevreyle olan ilişkisini açıklayan filozoflar gibidir.

Materyalizme alternatif olarak idealistler, holografik bir evren ve varoluşun doğası olduğunu varsayarak "gerçekliği oluşturan nedir?" sorusuna farklı bir yanıt sunarlar. İdealizmin bir sonucu olarak varoluş soyuttur ve düşünceden bağımsız değildir (Moon ve Blackman, 2014). İdealist bir gerçeklik görüşü, gerçekliğin fiziksel maddeden ziyade fikirlerden oluştuğunu savunurken, materyalist bir görüş gerçekliğin atom ve moleküllerden oluştuğunu savunur. İdealizmin pek çok biçimi vardır ve bunların hepsi gerçekliğin tamamen düşünce ve fikirlerden oluştuğunu savunmaz. Örneğin, fiziksel maddenin var olduğunu, ancak varoluşun en önemli ya da en önemli bileşeni olmadığını iddia eden idealizm biçimleri vardır. Örneğin George Berkeley, fiziksel maddenin var olduğunu, ancak varlığının zihne bağlı olduğunu ileri sürer.

6. Gerçekçi-Göreceli İkiliği

Görüldüğü üzere, gerçekliğin ve varoluşun ne olduğuna ve konumlarına ilişkin çok çeşitli görüşler mevcuttur. Farklı görüşler, farklı bakış açılarına dayanarak gerçekliğin insan zihninde, pratiklerinde, söylemlerinde veya sosyal, yasal, kültürel ve idari yapılarda meydana geldiğini belirtmektedir. Materyalistler ve idealistler yaklaşımlarında varlığın niceliğine ve niteliğine vurgu yapmaktadır. Materyalizme dayanan realist ontolojiye göre, insan deneyiminden bağımsız olarak incelenebilen, anlaşılabilen ve "doğru" olarak deneyimlenebilen tek bir gerçeklik ve gerçek bir dünya vardır (Moon ve Blackman, 2014). Realist ontoloji, insanların bireysel deneyimlerinden bağımsız olarak, doğru olarak anlaşılabilen ve deneyimlenebilen nesnel bir gerçekliğe erişebildiklerini ileri sürer. Bu, bu gerçekliği gözlemleyebileceğimiz, ölçebileceğimiz ve anlayabileceğimiz ve bireysel yorumlardan veya algılardan bağımsız olarak "orada" gerçekten var olduğu anlamına gelir. Örneğin, fizik yasaları, sahip olabilecekleri kişisel deneyimler ve inançlardan bağımsız olarak herkes için geçerlidir.

Ancak idealizme dayanan görecelilere göre gerçeklik sabit, evrensel bir biçimde var olmak yerine insan zihninde inşa edilir; daha ziyade gerçeklik bireyin belirli bir andaki ve konumdaki deneyimine görelidir (Moon ve Blackman, 2014). Buna göre, fizik yasaları, kişisel inançları veya deneyimleri ne olursa olsun tüm insanlar için eşit şekilde uygulanırken, görecelilik gerçekliğin her bir kişi için kendi benzersiz koşullarına göre değiştiğini öne sürer. Görecelik, kişiden kişiye değişmeyen nesnel bir gerçeklik olamayacağını; herkes için geçerli mutlak bir gerçeklik olamayacağını savunur (Doğu, 2018, akt. Yüksel 2022). Ve bu gerçeklik kişiye, zamana, yere ve olasılığa göre değişebilir. Bu, dünyaya bir kaleydoskopdan bakmaya benzer - hangi perspektiften bakarsanız bakın desen aynıdır; ancak renkler ve şekiller bakış açınıza bağlı olarak değişebilir. Bu görüşün savunucularından biri, "her şeyin tam olarak bize görüldüğü gibi olduğunu" iddia eden Protagoras'tır. Rölativizme göre, bir kişi rüzgarı sıcak olarak deneyimlerken bir diğeri soğuk olarak hissetse bile duyular görüşlerin ötesine geçemez. Rölativist görüşe göre duyular görüşlerin ötesine geçemez, bu yüzden de özne-nesne ilişkisi içerisinde gerçekliğin doğru bir resmini sunamazlar. Onların gösterebildikleri yalnızca görüşlerdir ve gerçeklik algı ile sınırlıdır. Görüşler gerçeklikten farklıdır. Örneğin, doğada renk yoktur, sadece nesnelere yansıyan ışık dalgaları vardır ve hastalık belirtileri hastalığın kendisi değildir. Rölativist bakış açısına göre gerçeklik zihin tarafından belirlenir, tek bir gerçeklik yoktur ve gerçeklik zamana,

mekâna ve kişiye göre değişir. Dolayısıyla göreceli görüş, evrensel gerçekliklerin olmadığını ve her bireyin kendi yarattığı gerçekliği farklı şekilde tanımladığını, ölçtüğünü ve deneyimlediğini savunur. Sonuç olarak, göreceli görüş gerçekliğin evrensel olarak tanımlanamayacağını, ölçülemeyeceğini ve deneyimlenemeyeceğini savunur.

Realist ve rölativist ontolojiyi daha iyi anlamak için bir örneği yakından inceleyelim: Yalnızlık, yabancılaşma, satın alma davranışı, akademik başarı vb. evrensel olarak tanımlanabilir, ölçülebilir ve deneyimlenebilir gerçeklikler midir, yoksa tanım, ölçüm ve deneyim açısından bireyden bireye göre değişir mi? Yalnızlığı evrensel bir gerçeklik olarak gören realist bakış açısının bir parçası olarak yalnızlığın tek, kalıcı ve değişmez bir gerçeklik olduğu öne sürülebilir. Bunun yanı sıra, yalnızlığın tek ve kalıcı bir gerçeklik olduğunu savunan ancak yapısının kalıcı olmadığını düşünenler de vardır (Moon ve Blackman, 2014). Buna ek olarak, yalnızlığın paylaşıldığı bir toplum olduğu, ancak yalnızlığın gerçekliğinin farklı toplumlar içinde farklılık gösterebileceği yönünde realist görüşler de olabilir. Alternatif olarak, göreceli görüşte, her birey kendi bireysel koşullarına dayalı olarak benzersiz bir yalnızlık gerçekliği inşa eder. Bu bakış açısına göre yalnızlık kalıcı değil, değişkendir. Çeşitli tarihsel ve kültürel koşullar yalnızlık anlayışını ve gerçekliğini etkileyebilir ve farklı zaman ve yerlerde bir kişiden diğerine ve bir toplumdaki diğerine farklı yorumlanabilir (Yüksel, 2022).

7. Fiziksel-Metafiziksel İkiliği

Gerçeklik sorusu (gerçeklik var mıdır ve gerçek olan nedir?), özellikle kuantum mekaniği perspektifinden bakıldığında, sanıldığı gibi basitçe ampirik verilerle karar verilecek bir mesele değildir.³ Bohm (1980), evrendeki tüm biçimlerin çeşitli düzenler arasındaki sayısız gizlenme ve açığa çıkmanın sonucu olduğunu düşündüğünden, gerçekliğin iki kavramlı bir yapısını önermiştir. Bohm'a göre, gerçekliğin daha derin bir seviyesinde açığa çıkmayan (unfolded) ve "açığa çıkmış" (enfolded) olarak adlandırılan içkin düzenler olabilir. Bohm'un (1980) fiziksel evren açıklaması, bizim varlık düzeyimizi, gözlemediğimiz açık düzene dönüşen açık bir düzeni ya da katlanmamış düzeni tanımlamaktadır. Bu teoride gerçeklik, daha derin bir seviyede var olan içkin düzenlerle birlikte sürekli olarak ortaya çıkar. Bohm'un görüşüne göre, bu içkin düzen tüm madde ve enerjinin kaynağıdır ve sürekli olarak değişmekte ve başkalaşmakta, bu da bugün gözlemediğimiz açık düzenle sonuçlanmaktadır.

Schäfer (2006, 2008) ve Fischbeck'in (2005, aktr. Trnka & Lorencová, 2019) işaret ettiği gibi, gerçeklik şeylerin görünen düzeni içinde yer almaz. Gerçekte, gerçeklik iki alana bölünmüştür: *ampirik* (fiziksel) varlıklar gerçeklik alanındadır ve *potansiyellik*, potansiyellik alanında olan maddi olmayan formlar alanındadır. Gerçekliği bütünüyle anlamak, hem ampirik hem de potansiyel alanları anlamayı gerektirir. Her iki alan da (görünen ve görünmeyen) birbiriyle bağlantılıdır ve bölünmez tek bir bütün oluşturur. Ampirik dünyada tezahür edebilecek mevcut ampirik olasılıklar ya da sanal durumlar ampirik olmayan alanda bulunur. Bu konuya örnek olarak, aynadaki bir eksen tarafından yansıtılan, görünmez olan ancak yansımının gerçekleşmesi için gerekli olan ışık verilebilir.

Wilson (2004) da Bohm'a (1980) benzer şekilde gerçekliği oluşturan ikili bir yapıdan söz eder. İnsanların algılayabildiği, kodunu çözebildiği ve iletişim kurabildiği bir "yüzeysel" gerçeklik alanı ve bir de "derin gerçeklik" alanı vardır. Derin gerçeklik alanı, yüzey gerçeklik alanından tamamen farklı bir alanda yer alır. Derin gerçeklik,

³ Gerçeklik, yalnızca hayali olanın aksine, bir sistem içinde gerçek veya var olan her şeyin birleşimi veya toplamıdır. Bu terim aynı zamanda şeylerin varlığını gösteren ontolojik durumunu ifade etmek için de kullanılır. Fiziksel anlamda gerçeklik, bilinen ve bilinmeyen bir sistemin bütünlüğüdür.

gözlemlediğimiz açık gerçekliğin bir parçası olan kuantum mekaniği gibi gizli değişkenlerden oluşur. Gizli değişkenler, Wilson'a göre felsefenin ve/veya spekülasyonun alanı olan "potansiyellik alanına" benzer."

Benzer bir gerçeklik anlayışı, yüzeysel ve derin gerçeklik arasındaki farkları vurgulayan Bhaskar (1998, 2015, 2017) tarafından da sağlanmaktadır. İnsanların duyularıyla deneyimleyebildiği yüzeysel gerçekliğin aksine, derin gerçeklik yalnızca hakkında spekülasyon yapabileceğimiz bir yeridir. Bhaskar'a (2015) göre derin gerçeklikte nesnel gerçeklikler yoktur, sadece yorumlar/olasılıklar vardır, çünkü nesnel gerçeklikten farklı bir gerçekliktir. Potansiyel alanı, zaman ve mekân içinde "gerçekleştirilebilecek" olana işaret eder. Gerçekleştirilebilecek olana yol açan şey olasılık alanıdır. Bir tür "ön gerçeklik" veya "sanal gerçeklik" olarak, ampirik dünyada asla tezahür etmeyebilir, ancak kavramsallaştırılabilir ve keşfedilebilir. Bu ampirik olmayan alan, ampirik dünyanın ötesinde var olan ancak onu etkileyen metafizik bir alandır. Mevcut bilinç durumumuzda dış duyu organlarımızın erişemediği fenomen düzeyidir. Gerçek bir varlık, halihazırda gerçekleşmiş olan algılanabilir bir varlıktır. Sonuç olarak derin gerçeklik, bir parçacığın konumunu ve hızını aynı anda ölçemeyeceğimizi ifade eden Heisenberg'in Belirsizlik İlkesi ile benzerlik gösterir. Dahası, Einstein'ın bir çubuğun uzunluğunu belirleyemeyeceğimizi savunan Görelilik İlkesi ile de uyumludur.

Derin gerçeklik kavramı, Ames'in algı psikolojisinde gerçekliği fiziksel olarak görmediğimizi savunan gözlemleriyle de paralellik göstermektedir. Ames'e göre, bir çubuğun uzunluğunu fiziksel olarak (gözle) göremeyiz. Bu nedenle, bir çubuğun gerçek uzunluğu ancak eylemsiz bir sistemde ölçülerek veya aynı sistemi iki gözlemciyle paylaşarak belirlenebilir. Ames'in kanaatimce en önemli katkısı algımızın sinyallerin pasif bir şekilde alınan değil, çevremizden aldığımız sinyallerin aktif bir şekilde yorumlanması olduğu hakkındaki bulgusudur. Bu sinyalleri o kadar hızlı bir şekilde tahminler halinde düzenler ki, tahmin yaptığımızı bile fark edemeyiz. Örnek olarak, bir cetvele baktığımızda sadece uzunluğunu değil, aynı zamanda gözümüze göre açısını ve üzerine ne kadar ışık vurduğunu da yorumlarız. Ames'in araştırmasına göre, bir çubuğun uzunluğunu belirlemek söz konusu olduğunda gözlemci ölçümden daha önemlidir. Çubuğun uzunluğunu belirlemek için gözlemcinin aldığı sinyalleri yorumlaması gerekir. Gözlerimizle değil, sinerjik göz-beyin sistemimizle gördüğümüzün farkına varmak şaşırtıcıdır ve algılarımızın büyük bir kısmının önyargılarımızın bir sonucu olduğunun farkına varmak daha da şaşırtıcı olacaktır (Wilson, 2004, s. 114). Dolayısıyla algı pasif tepkilerin sonucu değil, aktif, yaratıcı süreçlerin sonucudur (Wilson, 2004). *Hatta gözlemcinin algıladığı şeyi (gerçekliği) yarattığını söylemek bile mümkündür.*⁴ Algıladığımız şeyleri önyargılı bir şekilde algılarız çünkü beynimiz sürekli olarak çevremizden bilgi alır ve bu bilgileri önceki deneyimlerimize ve bilgilerimize dayanarak yorumlar. Boş ya da dolu bir tuvale bakan sanatçılar bu konu için iyi bir benzetmedir. Boşluk, renkler, dokular ve şekiller farklı sanatçılar tarafından önceki deneyimlerine dayanarak farklı şekilde yorumlanabilir.

⁴ Libet deneyi olarak bilinen meşhur deneyde, denekler ekranda dönen ve saat kadranına benzeyen bir kadranın ibresini belli bir noktada durdurmaya karar verip, ibreyi durduracak olan düğmeye basıyorlar. Dönen kadranı sürekli gözleriyle izlediklerinden, zihinlerinde o kararı verdikleri sırada kadranın hangi sayıyı gösterdiğini de görebiliyorlar. Bir başka deyişle, "Karar verdim" dedikleri anın nereye denk geldiğini söyleyebiliyorlar. Bu arada EEG yöntemiyle beyinlerinden kaydedilen elektriksel faaliyetler de inceleniyor. Deneklerin "karar verdikleri an" olarak ifade ettikleri andan yaklaşık yedi saniye kadar önce beyinlerinde "hazırlık potansiyeli" denen özel bir elektriksel faaliyet de izleniyor. Araştırmacılar bu faaliyete bakarak kararın ne zaman verildiğini yedi saniye öncesinden görebiliyorlar. Fakat denekler, bundan habersizler. Onlar sadece "Karar verdik" dedikleri andan, yani beyinlerinde dalgalı olarak o karar verildikten yaklaşık yedi saniye sonra kararlarının bilinçli olarak farkında oluyorlar (Çift ve Canan, 2016, s. 177).

Kuantum mekaniğine göre gözlemcinin gözlemlediği gerçekliği yarattığı ya da kısmen etkilediği düşünülürse, Schrödinger'in kedisi ve Einstein'ın faresinin önerdiği gibi, bir fare evrene sadece bakarak onu yeniden üretebilir. Gerçekliğin bu ikili görünümünün bir sonucu olarak, gerçekliğin önerilen farklı düzeyleri arasında her zaman bir uyumsuzluk olabileceğini unutmamak gerekir. Dolayısıyla, gerçekliğin açıklanabilirliği ve öngörülebilirliğini eşleştirmek neredeyse imkansızdır çünkü hiçbir seviye ardışık değildir. Duyu organlarımızın bu ikili gerçekliği algılamadaki yetersizliği nedeniyle, bunların var olmasını sağlayan görünmez mekanizmalar yokmuş gibi kabul edilecektir. Örneğin mıknatısları birbirine yaklaştırdığımızda manyetik alanlarını duyumlarımızla algılayamayız. Ancak mıknatısın uçlarını birbirine yaklaştırdığımızda ya da bir demir parçasını mıknatısa yaklaştırdığımızda manyetik alanın hareket ettiğini ya da bir demir parçasına yapıştığını gözlemlemek mümkündür. Böylece manyetik alan gözlem alanında yokken gözlemlenmiş olur. Bu durumda, mümkün olan en kısa sürede veri toplamaya hevesli araştırmacılar tarafından genellikle fark edilmeyen varoluş konusu gündeme gelir. Olmak (varlık/madde) yerine oluşmak (süreç) fikri benimseyerek varoluşu sadece "görünüm" yerine "bir etkiye sahip olmak" olarak yeniden tanımlarsak, varoluşa bakış açımız ve araştırmalarımızın sonuçları değişebilir. Bu, varlığın görülebilen şeylerle sınırlı olmadığı, aynı zamanda etkileriyle tespit edilebilen olgularla da açıklanabileceği anlamına gelir.

8. Görünür-Görünmez İkiliği

Materyalist nosyona sahip araştırmacılar genellikle "var olanı, görüneni, aşikar olanı, somut olanı" incelemeyi savunurlar. Ancak materyalistler, argümanlarının altında yatan baskın varsayımın temeli düşünce olarak bilinen görünmez bir yapıya dayandığı gerçeğini göz ardı ederler. Sadece bu bile görünür (fiziksel, örneğin beden) görünmez varoluş (metafiziksel, örneğin zihin)⁵ ayrımını desteklemek yerine, görünür ve görünmez olanın birlikte ele alınması gerektiği gerçeğini ortaya koymaktadır.

Var olan bir şeyi tanımlamanın ne anlama geldiğini tartışmak yerine, "olmayanın, görünmeyenin" gerekliliğini, olumluyu kavramak için olumsuz kullanmanın gerekliliğini, yani görünen ve görünmeyenin birlikte hareket ettiği (intra-act)⁶ (örneğin, görünmez olmasına rağmen düşüncelerimiz, duygularımız ve davranışlarımız birlikte hareket eder) bütünsel bir varlık oluşturma olasılığını tartışmak daha doğru olabilir. Bana göre görünmez mekanizmalar ne mistik ne de metafiziktir. Daha etkili yöntemler geliştikçe, görünür olanın görünürlüğüne katkıda bulunan görünmez mekanizmaları keşfedebileceğiz. Görünmez olan, görünen varlığın bir parçasıdır, onun arka planıdır. Bir atom çıplak gözle ne kadar görünmez görünürse görünsün, yine de mevcuttur. Benzer şekilde, vücudumuzdaki hücreler de görünmezdir; yine de bu görünmez küçük yapıların ayrı ayrı ve işbirliği içinde çalışmaları bütün bir insan varlığını oluşturur. Onları göremememize rağmen, "bir yıl içinde vücudumuzu oluşturan atomların yaklaşık yüzde 98'ini havadan, yiyeceklerden ve içeceklerden aldığımız diğer atomlarla değiştirdiğimizi" biliyoruz (Abersold, akt. Wilson, 2004). Bilimsel araştırmalara göre mide hücreleri ve trombositler belirli bir süre içinde, örneğin 2-9 gün içinde kendilerini yenilerler. Bir insan, vücudunda meydana

⁵ Zihin, sürekli tekrar eden düşüncelerle akan bir nehir olarak düşünülebilir. Bu arada, insanların günde yaklaşık 60.000 düşünceye sahip olduğuna ve bunların %90'ının doğası gereği tekrarlayıcı olduğuna inanılmaktadır. Bu akışın nasıl işlediğini daha iyi anladıkça, düşüncelerimizi yargılamadan gözlemleyebilir ve görünen ile görünmeyenin aynı sürecin yönleri olduğu gerçeğinin farkına varabiliriz.

⁶ Eyleşme önemli bir kavramdır. Satranç tahtası, iki rakip, 32 parça piyon, fil, at, kale, şah ve vezirden oluşan takım, kurallar, eski hamleler, yeni hamleler, akıldan geçenler, öngörüler, olası hamleler birlikte eyleşmesiyle (birlikte yapma) satranç oluşmaktadır.

gelen tüm bu kimyasal ve fiziksel değişikliklere rağmen dışarıdan bakıldığında nispeten aynı kişi olarak kalır. Kişinin vücudundaki hücreler genellikle her yedi ila on yılda bir yenilenir, ancak bazıları (göz merceğindeki gibi) kişinin tüm hayatı boyunca dayanabilir. Dışarıdaki değişimin görece azlığı ile içerideki hızlı değişimler arasındaki zıtlık sadece görünmez mekanizmalara işaret etmekle kalmaz, aynı zamanda moleküller ve atomlar arasındaki tutarlı iletişime de işaret eder ve bu zıt durum sonucunda daha büyük bir bütün ortaya çıkar. Çıplak gözle görülemeyen kaos, aslında parçalar arasındaki bağlantılarda bir düzen içerir.

Somut maddeye olan aşırı inancımızın (materyalizm) bir sonucu olarak, gerçekliğin diğer yarısı olan görünmez mekanizmaların varlığını kavrayamıyoruz. Görünmez mekanizma gerçektir (örneğin yerçekimi doğa için bir örnektir ve insanlar arasındaki görünmez bağ ise sosyal bilimler için). Örneğin bir çift katil balinanın saldırısına uğramadan önce baracuda balık sürüsünün tek bir balıkmış gibi yüzmesi, saldırı esnasında aniden birbirinden ayrılması ve sonrasında tekrar bir araya gelmesine neden olan mekanizmayı görmek mümkün değildir. Bir başka örnek olarak, binlerce sığırcık kuşunun ya da cüce karganın gökyüzünde birlikte uçarken tek bir kuşçasına aniden yön değiştirmesine, dönmesine ve doğrusal olmayan manevralar yapmasına (sürü morfolojisi) neden olan mekanizma fiziksel olarak görünür değildir. Sürüdeki kuşlar, görünmez bir mekanizma sayesinde farklı yönlerde uçarak çarpışmalardan kaçınırken (Fromm, 2005), birbirlerine yakın durarak ve diğer kuşların hızına ayak uydurarak sürünün algılanan merkezine ulaşmaya çalışırlar.

Birkaç yıl önce, bu doğrusal olmayan dinamik manevraların kaotik ve düzensiz olduğu düşünülüyordu. Ancak, artık sürünün üyeleri arasında bilgi aktarımının görünmez bir şekilde gerçekleştiğini ve bu manevraların süper akışkanlık denklemleri kullanılarak doğru bir şekilde tanımlanabileceğini biliyoruz (Attanasi vd., 2014; Kılıç, 2019). Çıplak gözle görülemeyen ancak balık, kuş vb. hayvan sürülerinin ya da bir maraton koşusuna katılan on binlerce atletin veya kaldırımındaki kalabalığın (Bain ve Bartolo, 2019) tek bir vücut gibi toplu halde hareket etmesini sağlayan şey bilgi aktarımıdır. *Kolektif davranış*, bir grup içindeki bireyler arasında ses, ışık, kimyasal sinyaller ve hatta titreşimlerle yönlendirilen bilgi alışverişini ifade eder. Hareketlerini koordine etmek için bireyler birbirleri arasında bilgi aktarımı yapabilir ve grubun tek bir varlıkmış gibi işlev görmesini sağlayabilir. Görünürde olmasa bile görünmez mekanizmayla "birbirine bağlılığı" vardır (Attanasi vd., 2014; Cavagna vd., 2017; Ling vd., 2019). Görünmeyeni ortaya çıkarmak için yeni yöntemler keşfettikçe, bilinmeyen, henüz ortaya çıkarılmamış olan görünmezlerin görünür hale gelmesinin sadece bir zaman meselesi olacağına inanıyorum. "Bilinemez" terimini "henüz bilmiyoruz" ile karıştırmamak önemlidir.

Kuantum literatüründeki gelişmeler ışığında i) gerçekliğin görünmeyeni de içerdiğini, ii) bilincin her varlıkta var olduğunu, dışarıdan aldığı bilgiyi kendine dönüştürdüğünü, böylece canlı olmasa bile onu canlı kıldığını ve iii) katmanlı gerçeklik kavramının geçerli bir önerme olduğunu (yani, güneş ışığının çeşitli renklerini yansıtan prizmanın gösterdiği gibi, birlik içinde çokluk ve çokluk içinde birlik vardır ve her rengin özü güneşin ışığıdır) düşünüyorum. Görünmez mekanizmalar derken bedende sinir sistemi, dolaşım sistemi, boşaltım sistemi, üreme sistemi, kas sistemi, solunum sistemi ve sindirim sistemi dahil olmak üzere çok sayıda görünmez mekanizma vardır. Bu mekanizmalar çeşitli işlevleri yerine getirmek için bağımsız olarak veya birlikte çalışabilir. Ancak görünmez mekanizma kavramı genellikle mistik enerjiyle ilişkilendirilse de, mistik enerji veya metafizikle eş anlamlı değildir. Aynalar sadece kendi varlıkları ve onlara bakan bireyin varlığıyla görüntüleri yansıtmazlar. Çıplak gözle görülememesine rağmen, ışık dalgalarını kıran mekanizma farklı/görünür görüntülerin

oluşması için esastır. Dahası, ışık dalgalarının kırılması, renklerin bulunmadığı doğada renklerin var olmasından sorumludur. Kişi sadece görünen nesnelere ya da motifler nedeniyle değil, şizofreni gibi görünmeyen bir mekanizma nedeniyle de kendisine ya da başkalarına zarar verebilir. Şizofreni ya da ışık dalgaları görünür olmasa da, bu onların var olmadığını ya da gerçek fenomenler olmadığını göstermez.

9. Canlı-Cansız İkiliği

Kuantum insanın ve gerçekliğin gerçekte nasıl bir "şey" olduğunu daha iyi anlayabilmek için canlı (organik)/cansız (inorganik) kavramını insanın içinde yer aldığı sistem açısından açıklığa kavuşturmak faydalı olacaktır. Bir görüşe göre, katıldığı etkileşimden aldığı bilgi/enerji sonucunda kendini yeniden üreten ve organize eden her yapı canlı ve bilinçlidir. Bu, ister ekonomik, ister sosyal, ister kültürel olsun, her türlü üretim biçiminin anlaşılabilir ve etkileşime girilebilecek belirli bir "yaşam" üretme kapasitesine sahip olduğu anlamına gelir. Canlı ve cansız nesnelere belirli bir sistem içinde nasıl karşılıklı ilişkiye girdiğini ve insanlarla insan olmayan aktörlerin nasıl etkileşime girdiğini anlayarak, bir sistemin olumsuzluk ve karmaşıklık kuralı altında nasıl çalıştığına dair daha derin bir anlayış kazanabiliriz.

Sistem görünümü

Sibernetik alanı, istenen bir sonuca ulaşmak için sistemlerin organizasyonunu, etkileşimini ve yönünü inceler. Hem canlı hem de cansız sistemlerin bilgiyi işleyebileceğini savunur. Bu nedenle, hem canlı hem de cansız nesnelere içeren entegre bir sisteme sahip olmak mümkündür ve bu nesnelere belirli bir hedefe ulaşmak için etkileşime girilebilir. Karmaşık sistemlerde, kendi kendini yeniden organize etme, bileşenler arasındaki etkileşimin bir sonucu olarak parçalarının toplamından daha fazla olan bir bütünle sonuçlanır. Açık bir sistemin parçaları arasındaki etkileşimin bir sonucu olarak, bütün, özellikleri parçalarınınkinden farklı olacak şekilde değişebilir. Zuhur teorisinin (emergence) temel olan bu hipotez, yaşamın açık bir sistem olarak görülebileceğini öne sürmektedir. Sonuç olarak, canlı organizmalar ve bir sistemin diğer parçaları, sistemin çevresine göre uyum sağlamasına ve gelişmesine izin verecek şekilde çevreleriyle etkileşime girer. Bunu yaparak, daha önce sistem parçalarında bulunmayan yeni ve karmaşık davranışlar, özellikler ortaya çıkar.

Esasen insan doğası bir yapboz gibidir. Her bir parça kendi başına durur ve basittir, ancak bir araya geldiklerinde daha karmaşık ve ilginç bir şey ortaya çıkar. Ben doğanın ve insanın sürekli geliştiğine, açıldığına ve yaratıldığına inanıyorum. Bu, tamamen yaşayan, dinamik bir organizma olan evrenin doğasına benzer (yani Gaia hipotezi)⁷. Sayılara indirgenemez. Sonuç olarak, sistemin bileşenleri arasındaki karmaşık etkileşimler, parçalar bir araya geldiğinde parçalarının toplamından daha büyük bir bütün ortaya çıkarır. Böylece bu etkileşim sonucunda yeni ve karmaşık davranışlar ortaya çıkar. Doğanın karmaşıklığı ve birbirine bağlılığı, doğayı sayılara ve mekanizmalara indirgemeyi imkansız kılmaktadır. Örnek olarak, bir karınca kolonisindeki tek tek karıncalar basit davranışlar sergileyebilir. Ancak bir araya geldiklerinde davranışları koloninin hayatta kalması için gerekli olan karmaşık örüntüler oluşturur (örneğin, sel esnasında su üzerinde köprü oluşturmak). Sonuç olarak,

⁷ Bu hipoteze göre tüm dünya akışkanlar aracılığıyla birbirine bağlı canlı bir organizmadır. Denizler, nehirler kan dolaşımı sistemi; atmosfer solunum sistemi vs. olarak görülmektedir. Klasik anlayış bir şeye bir şeyin karışması durumunda muhteviyatın değişmesi gerektiğini söyler. Ancak, dünyanın okyanuslarına her yıl milyonlarca ton tuz nehirler, yağmurlar aracılığıyla karışmaktayken okyanusların tuz seviyesi aynı kalmaktadır. Benzer şekilde atmosfere salınan onca kimyasala karşın atmosferdeki oksijen, karbondioksit ve amonyak miktarlarının çok farklı olmaması, havanın sıcaklığı değişse bile bedenimizin sıcaklığının aynı kalması örneğinde olduğu gibi düzenleyici bir yapının varlığına işaret etmektedir (Lovelock, akt. Marshall ve Zohar, 2020, s. 169).

bireysel karıncaların davranışları bir bütün olarak koloninin davranışlarından etkilenir. Birbirleriyle ve çevreleriyle etkileşimlerinin bir sonucu olarak, karıncalar, herhangi bir karıncanın tek başına oluşturabileceğinden daha karmaşık desenler üretebilirler. Bu örüntüler koloninin uyum sağlamasını mümkün kıldığından, değişen koşullara ve kaynaklara uyum sağlamak koloninin hayatta kalması için elzemdir. Dolayısıyla evren ve insan matematiksel olarak temsil edilemeyecek bir özelliğe sahip olduğu için parçalar yerine süreçlere odaklanmak gerekir (Ateş, 2021).

Otopoetik ve Allopoetik Sistemler

"Yaşam nedir" sorusu bu bağlamda önemlidir, çünkü Schrödinger inorganik evrenin termodinamiğin ikinci yasasını⁸ (daha yüksek düzeni yaratan altta yatan düzensizliktir) ihlal ederek organik evreni nasıl yaratabildiğini merak etmiş ve biyolojik sistemlerin altında yatan fiziğin araştırılması gerektiğini savunmuştur (Wendt, 2015). Ona göre yaşamın cevabı, termodinamik yasalara tabi olmayan ve termodinamik yasalarından bağımsız olan düzensizlikten düzen yaratma yeteneğine sahip bir enerji biçiminde yatmaktadır. Schrödinger'e göre bu enerji, "yaşam maddesi" olarak adlandırılan bilinmeyen bir maddeden türetilebilir. Bu soru biyolojiyi fiziksel bir perspektiften incelediği için, evrenin görünüşte rastgele olan enerjiden nasıl karmaşık, organize yapılar üretebildiğini açıklayabilir.

Schrödinger'in sorusuna bir ön yanıt, deterministik teorinin evrim, hava durumu ve güneş radyasyonu gibi geri döndürülemez sistemlere uygulanamayacağını iddia eden ve karmaşık sistemlerde termodinamik ile öz-düzenlemeyi uzlaştıran otopoez ve allopoez kavramlarına odaklanan Prigogine (1985) tarafından verilmiştir. Karmaşık biyolojik sistemlerde otopoez ve allopoez, dış etkenlerden bağımsız olarak kendini sürekli yenileme ve kendi kendini düzenleme yeteneğini ifade eder. Kendilerini yeniden üreten, çoğaltan ve yenileyen sistemler otopoez olarak adlandırılırken, farklı bir şey yaratan sistemler allopoez olarak adlandırılır. Örnek olarak, bir bitki otopoetik süreçlerle tohum ve bitkisel yapılar üretirken, bir kuş allopoetik süreçlerle yuva ve yumurta üretir. Bu nedenle, gerçekliğin gelişimi, dönüşümü, ilişkisi ve katılımcı doğasının hem otopoez hem de allopoezden etkilendiği düşünülmektedir (Ateş, 2021). Sonuç olarak, termodinamik yasalarına dayanmazlar, bunun yerine kendi kendilerini organize edebilir ve çevredeki değişikliklere uyum sağlayabilirler. Dolayısıyla, Prigogine'in de belirttiği gibi, bu süreçler "geri döndürülemez" olarak kabul edilebilir ve dış etkilerden bağımsızdır.

Maturana ve Varela tarafından ortaya atılan otopoez kavramı, canlıları cansızlardan ayırır. Bir sürecin çıktısının, sürecin işlemeye devam etmesi için bir girdi haline geldiği kendi kendini sürdüren bir döngüye benzer. Alternatif olarak allopoiesis, çıktının dış hedeflere yönlendirildiği bir taşıma bandına benzer. Bu kavramlar, dünyanın ve insanın işleyiş biçimini anlamak için gereklidir (Otopoez kavramı Kant'ın öz-örgütlenme kavramından esinlenmiş olabilir). Değişim, geri bildirim ve birbirine bağlılığına ek olarak, organizma değişim, geri bildirim ve birbirine bağlılığının bir sonucu olarak sürekli olarak kendini üretir. Tanım olarak, kendi kendini yaratma/otopoez, "olay yoluyla meydana gelen" bir organizmaya işaret eder. Bu nedenle, bütünün yalnızca gelişim sırasında gerçekleşen doğal bir öz olduğu söylenir (Hegel, akt. Ateş, 2021). Prigogine'in teorisine göre, dengesi dengeden uzak olan ve doğrusal dalgalanmayan sistemler, istatistiksel çatalanmalar nedeniyle aniden kendiliğinden karmaşık hale gelebilir.

⁸ Bu ikinci yasa kapalı sistemlere uygulanabilir; ancak, insan gibi canlı organizmaların yer aldığı açık sistemlerde yeni örüntüler oluşabilir (Marshall ve Zohar, 2020). Özellikle kendiliğinden düzene kavuşan disipatif sistemlerde enerji çevreden sisteme aktığından sistemin içsel entropisi azalır ve kaostan yeni düzen meydana çıkar.

Prigogine'in gözlemediği gibi, bazı kimyasallar birbirleriyle karıştırıldıklarında daha düzenli yapılara dönüşürler. Kendiliğinden ortaya çıkan bu düzenli sistemlere dağıtıcı yapılar adını vermiştir. Bir tüketim yapısı (Prigogine), açık bir sistemin, denge noktasından uzakta gerçekleşen ve doğrusal olmayan bir şekilde dalgalanan, yani son derece kararsız ve öngörülemez olan istatistiksel bir çatallanma yoluyla kaostan düzene sıçrayarak daha yüksek karmaşıklık seviyelerinde nasıl kendi kendini organize edebileceğini matematiksel olarak açıklar. Sistem, seçeneklerini rastgele keşfederek sonunda daha istikrarlı ve uyarlanabilir bir durum bulur. Bu süreç, sistemin daha az kararlı bir durumdan daha kararlı bir duruma geçerken enerjiyi dağıttığı ve bunun sonucunda düzen ve karmaşıklığın arttığı dağılıma güdümlü adaptasyon süreci olarak bilinir. Örnek olarak, bir protein molekülü, diğerlerinden daha kararlı olan bir tanesini bulana kadar çeşitli konformasyonları keşfedebilir. Molekül bu daha kararlı konformasyonu benimser ve sürdürür. Benzer şekilde, Anaksimandros'a göre, doğanın çokluğu ve çeşitliliği "apeiron" adı verilen ve "sınırsız", "tanımsız" veya "belirsiz" anlamına gelen bir "ilkeden" türetilmiştir. Bu yapıda zorunluluk, şeylerin birbirlerine dönüşümünü düzenlemesi bakımından Prigogine'in dağıtıcı yapılarına benzer.

10. Zorunluluk-Beklenmedik Durum İkiliği

Felsefede olumsuzluk kavramı, zorunluluk (örneğin, zorunluluk eksikliği) dışında başka şeylerin de var olduğunu kabul eder. Olumsuzluk, dünyada şans ve rastlantısallık olasılığının yanı sıra olayların her zaman bir planı takip etmediği gerçeğini de kabul eder. Başka bir deyişle, dönüşümün sonuçları genellikle öngörülemez ve öngörülemezlik ve kontrol edilemezlikten etkilenebilir. Olumsuzluk, var olan ancak ne gerekli ne de imkansız (yani ne gerekli ne de ulaşılamaz) olan bir şey anlamına gelir. Doğal yapılar bu karmaşık yeni yapıyı oluşturabilirken, bu yapı insan bedeninde ve bir bütün olarak toplumda nasıl aniden ortaya çıkabilir? Başka bir deyişle, görünmez dağıtıcı yapılar nereden kaynaklanmaktadır? Prigogine ve meslektaşlarına (1985) göre bu yapılar, evrende mevcut ölçüm yeteneklerimizle henüz tespit edemediğimiz daha yüksek bir düzen düzeyine işaret etmekte, gerçekliğin yönlerinin daha açık hale geldiğinin kanıtı olmaktadır (akt. Talbot, 1996).

Olumsuzluk kavramının bilimsel araştırmalar üzerinde bir dizi nedenden ötürü etkileri olabilir. Olumsuzlukta, önermeler her olası değerlendirme altında ne doğru ne de yanlıştır (örneğin totolojiler), ancak tüm olası değerlemeler altında ya doğru ya da yanlıştır (örneğin çelişkiler). Bir felsefe olarak olumsuzluk teorisi, önermeler ile doğru ve yanlış oldukları koşullar arasındaki ilişkinin yanı sıra önermelerin doğasını ve doğruluk değerlerini araştırır. Olumsuzluk teorisi, önermelerin önceden belirlenmiş doğruluk değerlerine sahip olmadığını, bunun yerine değerlendirildikleri koşullar tarafından belirlendiğini savunarak "zorunluluk eksikliği" kavramını vurgular. "Zorunluluk eksikliği" kavramına göre, bir ifadenin doğruluğu mutlak değildir, daha ziyade değerlendirilen durumun özel koşullarına bağlıdır. Önermenin değerlendirildiği bağlama bağlı olarak, bir önerme bazı durumlarda doğru, bazı durumlarda ise yanlış olabilir. Olumsuzluk bir tünelde seyahat etmeye benzer: yolun bazı kısımları aydınlatılmışken, diğer kısımları aydınlatılmamış olabilir. Dolayısıyla bir önermenin doğruluğu tünelin hangi bölümünde yapıldığına bağlıdır. Bu durum bir tablodaki gri tonlarına benzer; bu tonlar ne beyaz ne de siyah olmalarına rağmen derinlik ve nüans hissi yaratabilir. Olumsal önermeler doğruluğu ya da yanlışlığı daha sonra belirlenebilecek olan önermelerdir. Bu nedenle Maimonides'in hakikat hakkındaki şu ifadelerine dikkat etmek gerekir: "Hakikat ne tüm dünya onunla hemfikir olduğu için daha büyük ya da daha az doğrudur ne de tüm dünya onunla hemfikir olmadığı için daha az doğrudur." Benzer bir şekilde Amerikalı

yazar Susan Sontag'a göre: "Hakikat her zaman söylenen bir şeydir, bilinen bir şey değil. Konuşma ya da yazma olmasaydı hakikat var olmazdı. Sadece ne ise o olurdu."

11. İleri - Geri Nedensellik İkiliği

Kuantum mekaniğinin gösterdiği gibi, parçacıklar her zaman sistematik bir şekilde davranmazlar ve bazen buldukları ortama bağlı olarak farklı davranabilirler. Sonuç olarak, parçacıkların nasıl davranacakları her zaman tahmin edilemediğinden, kuantum mekaniği neden-sonuç kavramına meydan okumaktadır. Kuantum mekaniği, parçacıkların süperpozisyon olarak bilinen aynı anda birden fazla durumda bulunabileceğini belirtir. Sonuç olarak, parçacıklar aynı anda iki farklı yerde bulunabilir veya aynı anda iki farklı spine sahip olabilirler. Bu nedenle, parçacıklar arasındaki neden-sonuç ilişkisine dayanarak bir parçacığın davranışını her zaman doğru bir şekilde tahmin etmek imkansız olabilir. Kuantum fiziğinde bu öngörülemezlik kuantum belirsizliği olarak bilinir. *Heisenberg Belirsizlik İlkesi* gibi olguları açıklamak için kullanılmıştır. Bu ilkeye göre, bir parçacığın hem konumunu hem de momentumunu aynı anda belirlemek imkansızdır. Bir kelebeği yakalamaya çalışıyormuşuz gibi, onun çırpınısını izleyebiliriz, ancak herhangi bir anda nerede olacağını tahmin edemeyiz. Nereye gideceğini tahmin etmek mümkün olsa da, asla emin olmak mümkün değildir. Kuantum belirsizliği bu öngörülemezlik ile karakterize edilir.

Geriyeye Dönük Nedensellik

Önceki bölümde de açıklandığı gibi, kuantum fiziği ve sinirbilimde bir etkinin (sonucun) nedeninden önce gelebileceğini savunan ve geriye doğru nedensellik olarak bilinen bir kavram vardır. Bu olgu, kuantum fiziği ve sinirbilimde analiz edilmiştir. Geriye doğru nedenselliğe göre, gelecekteki bir olay geçmişteki bir olayı etkileyebilir. Son araştırmalar, dolanıklık gibi kuantum fiziği fenomenlerini açıkladığı varsayılan bu fenomenin beyin aktivitesinde de rol oynayabileceğini göstermektedir. Kuantum fiziğinin bir konusu olarak dolanıklık, iki parçacık önemli bir mesafe ile ayrılmış olsalar bile birbirlerine bağlandıklarında ortaya çıkar. Bu bağlantı sayesinde, parçacıklar tek bir kuantum durumuna sahiptir ve bir parçacık üzerindeki herhangi bir eylem, diğer parçacık üzerinde anlık bir şekilde doğrudan bir etkiye sahip olacaktır. Bir parçacık üzerindeki eylemin geçmişteki muadili üzerinde bir etkiye sahip olmasının bir sonucu olarak, bu fenomen geriye dönük nedenselliğin kanıtı olarak teorize edilmiştir. Benzer şekilde, sinirbilim araştırmalarında, nöronların geriye doğru sinyal gönderebildiği görüldüğünden, geriye doğru nedenselliğin beyin aktivitesine dahil olabileceğini öne sürülmektedir. Örneğin, Los Angeles Kaliforniya Üniversitesi'ndeki araştırmacılar tarafından yapılan bir çalışmada, deneklerden bir sonraki iki tondan hangisini duyacaklarını tahmin etmeleri istenmiş ve beyin aktiviteleri ton çalınmadan önce zamanda geriye doğru değişmiştir. Sonuç olarak, henüz gerçekleşmemiş olaylar, gerçekleşmiş olan olayları etkileyebilir. Örneğin, bir kişi bir olayın sonucunu olay gerçekleşmeden önce biliyorsa, olay henüz gerçekleşmemiş olsa bile bu bilgiye dayanarak karar verebilir. İnsanların şu andaki kararları bu bilgiden etkilenebilir ve bu da geleceği etkileyebilir. Geriye doğru nedensellik mantığa aykırı gibi görünse de, belirli senaryoları analiz ederken göz önünde bulundurmanız gereken bir olasılıktır. Ancak, geleceğin bugünü ve geçmişi etkilemesi bir paradoks yaratır. Bu, hangisinin önce geldiğini belirlemenin imkansız olduğu tavuk ve yumurta paradoksuna benzer. Geriye doğru nedensellik, bir nehrin geriye doğru akması gibidir; varış noktası yolculuğu etkiler, tersi geçerli değildir.

Döngüsel Nedensellik

Geriyeye doğru nedenselliğe ek olarak döngüsel nedensellikten de söz edilebilir. Her ikisi de neden ve sonuç arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığı nedensellik

biçimleridir. Geriye doğru nedensellikte etki nedenden önce gelirken, döngüsel nedensellikte neden ve sonuç bir döngü içinde iç içe geçmiştir. Döngüsel nedensellikte iki değişken birbiriyle etkileşime girer ve birbirini etkileyerek bir etki-tepki döngüsüne yol açar. Bir sebep-sonuç döngüsünün olumlu veya olumsuz etkileri, bir değişkenin etkilerinin diğerinin etkilerini güçlendirdiği ve diğer değişkende bir değişiklikle sonuçlandığı bir geri bildirim döngüsüyle sonuçlanabilir. Bu döngüler, koşullara bağlı olarak faydalı veya zararlı sonuçlara yol açabilir. Örneğin, sağlıklı bir ekonomi ve tüketici harcamaları olumlu bir neden-sonuç döngüsü sergileyebilir. Olumlu bir sebep-sonuç döngüsünde, tüketici güveni arttıkça işletmelerin gelirlerini artırması muhtemeldir, bu da işletmelerin gelirlerini artırır. Öte yandan, işsizlik ve yoksulluk devam ederse, bu iki faktör arasında olumsuz bir neden-sonuç döngüsü olabilir. Artan işsizlik daha az insanın para harcamasına yol açarak işletmelerin gelirlerini düşürür, bu da daha fazla insanın işsiz kalmasına yol açar ve bu böyle devam eder. Alternatif olarak, mekanik nedensellik, belirli bir nedenin belirli bir sonuca yol açtığı süreci ifade eder. Örneğin bir düğmeye basmak bir makineyi harekete geçirir ve belirli bir sonuç üretir. Karmaşık sistemler genellikle birden fazla değişkenin birbiriyle etkileşime girdiği ve sürekli bir döngü içinde birbirini etkilediği döngüsel nedensellik ile karakterize edilir. Mekanistik nedensellik, neden ve sonuç arasındaki ilişkileri açık ve basit bir şekilde tanımlar. Karmaşık ekonomik, biyolojik ve sosyal sistemlerin davranışları bu nedensellik türü kullanılarak açıklanamaz. Öte yandan döngüsel nedensellik arasındaki ilişki daha karmaşıktır, çünkü çeşitli değişkenler bir geri bildirim döngüsü içinde etkileşime girer. Karmaşık sistemlerde değişkenler arasındaki etkileşim öngörülemeyen ve doğrusal olmayan sonuçlara yol açabilir, bu nedenle bu nedensellik türü karmaşık sistemlerin davranışını açıklamak için sıklıkla kullanılır.

12. Son Düşünceler

Bu makalenin ilk iki bölümünde verilen örneklerden ve şimdiye kadarki tartışmalardan nedensellik, nesnellik ve determinizm gibi klasik fiziksel varsayımlara olan inancınızın gücüne bağlı olarak farklı sonuçlar çıkarabilirsiniz. Evreni ve yasalarını ve bu yasaların yaşamlarımız üzerindeki etkilerini anlamak bu varsayımlara bağlıdır. Gelecek hakkında tahminlerde bulunmak ve bunun sonucunda kararlar almak için bu varsayımlara güveniriz. Bilgimiz, doğa ile dünyamızın nasıl ilişkili olduğunu açıklamaya yarayan bu varsayımlara dayanmaktadır. Bu bilgi, gelecek hakkında eğitilmiş tahminler yapmamızı ve böylece bilinçli seçimler yapmamızı sağlar. Ancak, bu varsayımların düşünüldüğü kadar geçerli olmayabileceği ve ölçümün basit bir süreç olmadığı çoğu araştırmacı tarafından göz ardı edilen bir sorundur. Daha da önemlisi, ölçülen şey önceden var olan sabit bir gerçeklik değil, olasılık olabilir. Evreni ve onun içindeki yerimizi anlamak için gözlemcinin rolü ve ölçüm sürecini anlamak son derece önemlidir. İnsan hakkında daha fazla bilgi ve anlayış kazandıkça gelecekte insanın nasıl davranacağını tahmin edebiliyoruz. Sonuç olarak, sezgi veya tahminden ziyade veri ve kanıtlara dayalı bilinçli kararlar alabiliyoruz. Bununla birlikte, verilerin her zaman doğru olmayabileceğini ve ölçümlerin önyargı veya hatalara maruz kalabileceğini unutmamak önemlidir. Bu nedenle bilinçli kararlar almak için bu potansiyel sınırlamaların farkında olmak gerekir.

Zihin, beden ve beynin klasik fizik yasalarına uyup uymadığına ilişkin araştırma sonuçlarına bakıldığında, neredeyse her gün inançlarımızı yeniden yazmak zorunda kaldığımız açıktır. Bununla birlikte, atom altı davranışın insan deneyimi üzerindeki etkilerini ve yerleşik normlara meydan okuma potansiyelini daha derinlemesine keşfetmeye hala ihtiyaç vardır. Kısacası, insan klasik fiziğin yasalarına mı yoksa atom altı dünyanın ilkelerine mi uyuyor, yoksa klasik fiziğin bazı yasalarına ve atom altı dünyanın bazı ilkelerine mi uyuyor? Araştırmacının ve ölçüm aletinin gerçekliğin ölçümünden bağımsız olmaması durumunda (eğer ölçüm yoluyla herhangi bir olasılık

ortaya çıkar ve gerçekleşirse), bu durum klasik dünya görüşünün bir diğer temel varsayımı olan özne-nesne ayırımına ve ilke olarak gerçek araştırma nesneliliği olasılığına meydan okur.

Çoğumuz gerçekliğin sadece fiziksel/görünür kısımlarının var olduğunu düşünürüz. Kökleri klasik Newton fiziğine dayanan ana akım bilimsel inanç sistemi, dünyanın bu şekilde anlaşılmasıyla ilgilidir. Maddi ve ampirik gerçeklik dışındaki her şeyi reddediyoruz (Schäfer, 2008). Herhangi bir bilimsel görüşün de bilimsel bir inanç sisteminden etkilendiği unutulmamalıdır. Bilimsel inanç sistemi, bir nesnenin ya da olayın ne kadar güvenilir olduğunu belirleyebileceğimiz optik bir filtreden başka bir şey değildir. Gerçeklik tüneline anlattığım üzere bu gözlük takmaya benzer. Çerçevelediği lensleri değiştirdiğiniz sürece, dünyayı hala aynı şekilde görmeye devam edemezsiniz. Gerçekliği kuantum mekaniği veya holografik bir perspektiften gözlemlediğimizde de mevcut olguları, olayları ve durumları farklı şekilde anlamak mümkündür. Merceği değiştirdiğimizde, şimdiye kadar açıklanamayan fenomenler (paranormal fenomenler, görünüşte anlamlı tesadüfler olarak tanımlanan olaylar vb. dahil) bilimsel olarak açıklanabilir (Wendt, 2015; Wilson, 2004).

Bilim, dünyayı anlamaya yönelik bir dizi tarihsel girişimin yalnızca bir adımıdır, dolayısıyla bunu hatırlamak önemlidir. Çağımızdaki bilimsel inançtan önce dünyayı dini ve mitolojik inançlar yönetiyordu. Şimdi ise bilim yönetiyor. Mitolojik ve dini inançlar durağan kalırken, bilim teorilerini ve inançlarını sürekli olarak test eder, gözden geçirir ve günceller. Son iki yüzyılda bilim bu sayede dünyayı anlamada inanılmaz bir ilerleme kaydetmiştir. Mevcut bilimsel inanç dönemi sona erdikten sonra, bunu ne tür bir inanç sisteminin izleyeceğini tahmin etmek mümkün değildir. Ancak, gelecekte bilimsel inancın yerini başka bir inancın alması kaçınılmazdır. Yarın neyin hüküm süreceği henüz bilinmemektedir.

Pribram'a (1969) göre mevcut bilimsel inancın temel sorunu, görünüşler dünyasının sahte olması ya da orada gerçek nesnelere bulunmaması değildir. Asıl mesele bilimsel görüşlerin değişmezliğidir. Bu değişmezlik ışığında, bilimsel inanç koşullardaki değişikliklere uyum sağlayamayabilir ve gelecekteki anlayışları içerebilir. Bunun ışığında, mevcut bilimsel inanç çağından sonra gelecek olanın değişime daha açık ve farklı bakış açıları daha fazla kabul eden bir çağ olması muhtemeldir. Çünkü farklı bakış açıları farklı gerçeklikler ve farklı dünyalar yaratabilir. Örneğin Müslümanlar ve Hıristiyanlar aynı fiziksel dünyada yaşıyor olabilirler, ancak gerçeklikleri tamamen farklıdır.

Devlet, kültür, moda, trend, inanç vb. gibi görünmez mekanizmalar, doğada sabit olmayan insanoğlunun yaşamından sorumludur (Bhaskar, 2004). Benzeştiren, ayırıştırıcı ve dengeleyen mekanizmalar sadece insan için değil turizm endüstrisi için de geçerlidir. Bir çekimyeri metabolik bir ekosistem olarak düşünüldüğünde, Kuantum Antropolojisi'ndeki tartışmalara göre sistem, homojen mekanizmaların (difüzyon/simülasyon) yanı sıra heterojen (değişen, dönüşen ve farklılaşan) ve nötr görünmez mekanizmalardan (Trnka ve Lorencova, 2016) etkilenecektir. Bu mekanizmalarda yer alan birçok farklı sürecin etkili bir şekilde işleyebilmesi için ayrı ayrı, işbirliği içinde ve karşıt olarak çalışması gerekir. Örneğin tutarlılık, homeostaz, tekrarlılık, basitleştirme, dejenerasyon ve yavaşlama, homojenlik dinamiklerinde yer alan süreçlerdir (Trnka ve Lorencova, 2016). Sistemin istikrarını (homeostaz) korumak tutarlılık gerektirir. Homeostazın korunması, sistemin öngörülemez bir yöne sürüklenmemesini sağlamak için gereklidir. Tekrarlılık, sistemin bir bozulmadan sonra orijinal durumuna dönme yeteneğinden sorumluyken, basitleştirme sistemin yeni

durumlara zamanında yanıt vermesini sağlar. Sistemin değişim hızı dejenerasyon ve yavaşlama ile düzenlenerek çok hızlı ya da çok yavaş hareket etmemesi sağlanır.

Örnek olarak, yerel halkı birbirine bağlayan kültür, hiçbir destinasyonun uyumdan bağımsız olamayacağını göstermek için kullanılacak bir uyum mekanizmasıdır. Belirli bir destinasyonu diğerlerinden ayıran geleneklerin, göreneklerin, kuralların, sembollerin, ritüellerin sürekliliği, yerel kültürlerin korunması, sürdürülmesi ve sürdürülebilirliği bir uyum mekanizmasının varlığına bağlıdır. Uyum mekanizmasının yokluğunda, bir kültür sisteminin gelişmesi ve devam etmesi mümkün değildir. Homeostaz, uyum gibi, sistemin içsel olarak dengede olmasını sağlar. Destinasyon metabolizmasının kendi içinde dengede olabilmesi için ulaşım, yiyecek-içecek tedariki, atık yönetimi, kaynak yönetimi gibi süreçlerin olması gerekir. Bu kaynakların dengeli bir şekilde yönetilmesi ve paylaşılması. Pek çok yerde ziyaretçilere yönelik öfke ya da düşmanlık, kaynak paylaşımında yerel halk aleyhine ziyaretçiler lehine ayrımcılık yapılmasından kaynaklanmaktadır. Aslında bu durum, destinasyonların sosyal, fiziksel ya da psikolojik kapasitelerini aşarak baş edemeyecekleri kalabalıklarla karşı karşıya kaldıklarında taşıma dengesinin bozulmasından kaynaklanmaktadır.

Tekrar, destinasyon sisteminin kendi içinde önemli bir bileşenidir. Bir destinasyondaki tekrar sembolleri arasında ritüeller, karnavallar, panayırılar, festivaller, fuarlar, düşük mevsimler, yüksek dönemler, sakin dönemler ve tekrar eden sorunlar yer alır.

Bir destinasyonun metabolizmasını basitleştirmenin amacı, metabolizmasının karmaşık sistemlerini verimli hale getirecek şekilde düzene sokmak ve basitleştirmektir. Örneğin, planlama, yönetim ve pazarlama bir destinasyonda genellikle karmaşık faaliyetlerdir. Destinasyon ve ülkeyle ilişkili çok sayıda hükümet ve özel kuruluşun bu hedeflere ulaşmak için çabalarını koordine etmesi gerekir. Ancak bu karmaşık ve hantal sistem çoğu zaman planlama, yönetim ve pazarlama faaliyetlerini olumsuz etkiler. Yönetim sürecinin basitleştirilmesiyle bu faaliyetler koordine edilebilir ve daha verimli bir şekilde gerçekleştirilebilir.

Destinasyon metabolizmasında yer alan homojen mekanizmalarda her zaman bir dejenerasyon süreci vardır. Sistemlerin ve altyapının yaşlanması yanı sıra binaların yaşlanması, somut ve somut olmayan kültürel değerlerin yozlaşması ve toplum kesimlerinin geleneksel ekonomik faaliyetlerden veya turizmden kopması. Dejenerasyonun aksine, yavaşlama çöküşü gerektirmez, ancak hızın bir boyutudur. Destinasyonlar turizmde yavaş büyüme, ziyaretçi sayısında niceliksel artış veya başlangıçta hızlı ekonomik ilerleme yaşayabilir. Sistemin belirli bir süre için durgunlaşması mümkündür, ancak tekrar hızlanması da mümkündür.

Homojen mekanizmaların işleyişine ek olarak, görünmez heterojen mekanizmaların (yani değişen/dönüşen) da söz konusu olduğunu belirtmek önemlidir. Turizm sektörünün dinamik yapısı nedeniyle, destinasyonlar, turistler ve yerel topluluklar da dahil olmak üzere, her biri farklı çıkar ve ihtiyaçlara sahip çeşitli paydaşlar ve aktörler söz konusudur. Dolayısıyla, bu mekanizmaların işleyişi nedeniyle yavaşlamaya mutlaka çöküş eşlik etmeyebilir. Bu iki mekanizma arasında, kendilerini değişen koşullara göre ayarlama kabiliyetleri nedeniyle geçici çatışmalar ve çelişkiler ortaya çıkabilir.

Hızlanma (genişleme) açısından, heterojen mekanizmaların sonucu olarak hedefin niceliksel artışını ifade eder. Sistem, yeni unsurlar ekleyerek iç dengesini koruyabilir ve değişen koşullara yanıt vermek için kendi kendini düzenleyebilir. Bu

sayede sistemin çökmesi engellenir ve sistem büyümeye ve gelişmeye devam edebilir. Heterojen mekanizmalar farklı unsurları ayarlayıp barındırabilir ve sonuç olarak sistemin genişlemesine ve ilerlemesine izin verir. Niceliksel artış sayesinde yetkililer süreç içerisinde destinasyonu soyut ve somut düzeyde farklılaştırabilecek ve değiştirebilecektir.

Artış ve genişlemeye ek olarak asimilasyonun da bir başka heterojen mekanizma olduğunu belirtmek önemlidir. Asimilasyon, bir kültürün başka bir kültür tarafından etkilenmesi, değiştirilmesi ve dönüştürülmesi sürecidir ve fikirlerin aktarılmasının bir sonucu olarak ortaya çıkar. Asimilasyon sürecinin direnç, düzensizlik ve istikrarsızlıklarla sonuçlanması da muhtemeldir. Asimilasyon süreci medya, kitaplar ve diğer iletişim biçimlerinin kullanımı yoluyla doğrudan veya dolaylı olarak gerçekleşebilir. Asimilasyon genellikle dil, din ve diğer kültürel unsurların yanı sıra güç dinamiklerini de içerir. Asimilasyona karşı direnç hem baskın hem de bağımlı gruplardan kaynaklanabilir ve açık ya da gizli eylemler şeklinde ortaya çıkabilir. Asimilasyon, öngörülemeyen şekillerde etkileşime giren çeşitli unsurları içerdiğinden, heterojen bir süreçtir. Örneğin, marjinal gruplar için sosyal eşitsizliklerin yanı sıra destinasyon stereotiplerinin ortaya çıkması bu sürecin yaygın sonuçlarıdır.

Bir destinasyonun büyümesi ve gelişmesi heterojen dinamikler yaratır. Fiziksel, sosyal ve kurumsal düzeylerde birleşmek/ayrışmak mümkündür. Turizmin ne olduğu ve nasıl yönetilmesi gerektiği konusundaki farklı görüşlerin bir sonucu olarak, farklı gruplar birbirinden farklı ve hatta birbiriyle çelişen faaliyetlerde bulunacaktır. Bir sosyal grup turizmin devam etmesine karşı çıkarken, bir diğeri turizmin devam etmesini destekleyebilir.

Ayrıca, durumların homojen (benzerlik) ve heterojen (farklılaşma) mekanizmaların belirli özelliklerini nötralize etmesi (stabilize etmesi) de mümkündür. Kaos, çok olağandışı bir durum ya da başlangıçta her şeyin çok benzer olduğu ve hiçbir farklılığın olmadığı bir durumda olduğunda, ne benzerliğin ne de farklılaşmanın ortaya çıkabileceği anlardır. Nötrleştirici dinamikler heterojen ve homojen dinamiklerin karşıt yönlerini dengeler. Bu durumlarda homojen ve heterojen dinamiklerin özellikleri belirli bir şekilde dengelenerek bir denge durumu ortaya çıkar. Birbirine karşı koyan karşıt güçler nedeniyle, sistem belirli bir süre boyunca istikrarlı kalır, daha fazla değişimi sınırlar ve böylece orijinal istikrarını korur. İki partili bir siyasi sistemi örnek alırsak, bir parti homojen dinamiklerin hakimiyetine girme eğilimi gösterdiğinde, diğer partinin heterojen dinamikleri bu eğilime karşı koyarak dengeli bir sistem yaratır.

13. Kaynakça

- Ateş, T. N. (2021). İlişkiselci Perspektif – Bağlantısal Bütünsellik ve Posthümanizm. <https://thepentacle.org/2021/09/15/iliskiselci-perspektif-baglantisal-butunsellik-ve-posthumanizm/>
- Attanasi, A., Cavagna, A. Del Castello, L., Giardina, I., Grigera, T. S.; Jelic, A., Melillo, S., Parisi, L. Pohl, Oliver., ve Shen, E. (2014). Information transfer and behavioural inertia in starling flocks. *Nature Physics*. 10: 691- 696.
- Blachowicz, J. (2009). How Science Textbooks Treat Scientific Method: A Philosopher's Perspective. *Brit. J. Phil. Sci.* 60 303–344
- Csikszentmihalyi, M. (1991). Akış: Üst düzey yaşantının psikolojisi. (Cev.) Semra kunt Akbaş. HYB Yayıncılık.
- Çift, P. ve Canan, S. (2016). Beynin sırları. Destek yayınları.

- Eddles-Hirsch, K. (2015). Phenomenology and educational research. *International Journal of Advanced Research*, 3 (8), 251-260.
- Fromm, J. (2005). Types and forms of emergence. *Journal of Adaptation and Self-Organizing Systems*.
- Gürkan, Ç. (2017). Gerçek kavramı üzerine. *Düşünüyorum*.
<http://www.dusunuyorumdergisi.com/gercek-kavrami-uzerine/>
- Hartogsohn, Ido. (2015). Psychedelic Society Revisited: On Reducing Valves, Reality Tunnels ve The Question of Psychedelic Culture. Edited by Robert Dickins and Andy Roberts. *Psychdelic Press* 2015, no. IV (August 2015): 83–99.
- Kılıç, T. (2019). A Brain Inspired View of Life: The Scientific, Social and Cultural Implications of Interconnectivity and Complexity. *IEEE 18th International Conference on Cognitive Informatics & Cognitive Computing (ICCI*CC)*, 2019, pp. 97-102, doi: 10.1109/ICCICC46617.2019.9146063.
- Lenk, H. (2003). *Grasping Reality: An Interpretation-Realistic Epistemology*. World Scientific Publishing.
- Marshall, I ve Zohar, D. (2020). *Kim korkar Schrödingenin kedisinden: A dan Z ye yeni bilim rehberi*. Ayrıntı Yayınları.
- Pribram, K. (1969). The Neurophysiology of Remembering" *Scientific American* 220: 75.
- Protzko, J. Zedelius, c. Schooler, W. J. (2019). Rushing to Appear Virtuous: Time Pressure Increases Socially Desirable Responding. *Psychological Science*.1–8
- Schäfer, L. (2006). Quantum reality and the consciousness of the Universe: Quantum reality, the emergence of complex order from virtual states and the importance of consciousness in the Universe. *Zygon*, 41, 3: 505–532.
- Schäfer, L. (2008). Nonempirical Reality: Transcending the physical and spiritual in the order of the one. *Zygon*, 43, 2: 329–352.
- Talbot, M. (1996). *The Holographic Universe*. Harper Collins Publishers.
- Trnka, R. ve Lorencová, R. (2016). *Quantum Anthropology: Man, Cultures, and Groups in a Quantum Perspective*. Charles University Karolinum Press.
- Wendt, A. (2015). *Quantum mind and social science: Unifying physical and social ontology*. Cambridge: Cambridge University Press.^[1]
- Wilson, A., R. (1983). *Prometheus Rising*. Hilaritas Press.
- Wilson, R. (2004). *Quantum psychology*. 8th edition. New Falcon Publications.
- Yüksel, A. (2022). *Bilimsel Araştırma: Temel Yaklaşımlar ve Metodoloji*. İçinde Boz, H., Yıldız, E., Altunışık, R. Sığırı, Ü., Gegez, E., Koç, E., ve Yüksel, A. (Ed.) *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Yeni Perspektifler*. Seçkin Yayıncılık.

Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi/
Journal of Travel and Hospitality Business
Cilt/Vol:20(1),Yıl/ Year:.,2023 ss/pp, 119-141
Gönderim Tarihi/ Received: 08.03.2023
Kabul Tarihi /Accepted: 18.04.2023
DOI:10.24010/soid.1289468

Olgu Sunumu/ Case Report

Klasik İnsan-Kuantum İnsan-4: Yeni Materyalizm ve Gerçeklik

Prof. Dr. Atıla YÜKSEL
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Turizm Fakültesi
atilayuksel@gmail.com

1. Giriş

Geleneksel gerçeklik tanımlarımızın kuantum mekaniğinin bakış açısıyla tanımlanan gerçekliği kapsamaktan uzak olduğunu düşünüyorum. Kuantum mekaniği ışığında, mevcut gerçeklik tanımımızın yeniden yazılması gerektiği açıktır. Çünkü kuantum mekaniğine göre gerçeklik fiziki değildir, enerjidir ve kesin değildir olasılıksaldır.

Klasik İnsan-Kuantum İnsan serisinin üçüncü makalesinde bahsedilen gerçekliğe ilişkin iki temel karşıt görüşe (materyalist-idealist) ek olarak, kuantum mekaniği ile paralel görünen ve çıplak gözle gözlenemeyen dünya ile gerçek dünya arasında kesin bir ayrım yapan üçüncü bir görüş daha vardır. Gerçekliğe, özellikle de devam eden vitalizm-mekanizm tartışmasına ışık tutma çabasında yeni materyalizm kavramına, Bennet'in (2010) "vitalist materyalizm"¹, Barad'ın (2007) faili gerçekçilik ve Bhaskar'ın (2015) katmanlı gerçeklik kavramlarına dikkat etmemiz gerektiğini düşünüyorum. Bu kavramlar, nesnelerin eylemliliğine (failliliğine) odaklanarak ve gerçekliğin çoklu katmanlarını tanıyarak, sosyal dünyayı anlamamızda maddeselliğin önemini vurgulamaktadır. Yeni materyalizm, onu benimseyenlere göre, insanlar, teknoloji ve çevre arasındaki karmaşık ilişkileri ve her üçünün birbirine bağlılığını göz önünde bulunduran daha bütüncül bir maddesellik imkanı sunmaktadır. Bu görüşü destekleyenlere göre geleneksel materyalizm, insanların, doğanın ve teknolojinin birbirine bağlılığını ya da etrafımızdaki dünyayı şekillendirirken bu üç unsur arasındaki etkileşimi dikkate almamaktadır. Yeni materyalizm, sosyal bilimlerde sosyal gerçekliğin fiziksel doğasını vurgulayan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım kullanılarak, maddi gerçekliğin sosyal hayatı nasıl etkilediği ve bunun tam tersi anlaşılabilir. Yeni materyalizm, sosyal gerçekliğin ve maddi gerçekliğin birbirini eşit derecede etkileme

1 Yaşamın öngörülemezliğiyle ilgilenen vitalizm ve yaşamı bir makine gibi gören mekanizm bir başka makalede ayrıntılı olarak tartışılacaktır. Maddenin bizzat kendisinin hareketli ve failsel olduğunu, canlıların yaşadıkları dünyanın yaratıcısı olduğunu savunan vitalizmin savunucularından Canguilhem'e göre "Bir örümcek ağlarını nasıl örüyorsa, her özne de ilişkilerini şeylerin belirli özelliklerine göre eğirir ve kendi varoluşunu taşıyan sağlam bir tuvalde bu ilişkileri devam ettirir". Vitalizme göre materyalizme dayalı bilimsel analiz yalnızca maddi evren için uygundur, bunun yanında insan doğasındaki öznel iç dünyayı (düşünce, duygu) harap ettiğini savunur.

biçimidir. Bu kavram, küçük şeylerin kendi gerçekliğini yaratabileceği fikrine dayanmaktadır. Yeni materyalizme göre tüketici davranışı, insanlar ve nesnel arasındaki maddi ilişkiler ve tüketicilerin tüketici nesnelarını nasıl deneyimledikleri ve onlarla nasıl etkileşime girdikleri tarafından şekillendirilmektedir. Yeni materyalizm maddeselliğe ve bunun insanlar ve çevre üzerindeki etkisine dair incelikli bir anlayış sunmaktadır. Ancak yeni materyalizm daha incelikli bir maddesellik anlayışı sunsa da bazı eksiklikleri de vardır (soyut kalması, güç ilişkilerine odaklanamama vb.).

Bir felsefe olarak yeni materyalizm maddenin edilgenliğini reddeder. Tüm maddelerin diğer maddeleri etkileme ve onlardan etkilenme kapasitesine sahip olduğunu ve tüm maddelerin faillığe sahip olduğunu savunur. İnsanlar ve nesnel arasındaki ilişkileri incelemenin önemini vurgulamanın yanı sıra, sosyal yaşamın maddi koşullarına da dikkat etmenin önemini vurgular. Bu yaklaşım, maddi nesneların hareketsiz ve pasif olmadığını, hareket etme ve üzerinde hareket edilme kapasitesine sahip olduğunu öne sürer. Odağımızı insan merkezli ve bireyci dünya görüşünden kaydırmanın yanı sıra, insan ve insan dışı nesnelar arasındaki ve çeşitli maddi formlar arasındaki karmaşık ilişkileri daha derinlemesine düşünmeye teşvik eder. Bu yaklaşım, gerçeğin ya da anlamın inşasında ve sosyal kimliklerin ve uygulamaların üretiminde maddi nesneların rolünü dikkate almamızı sağlar. Ayrıca, maddi nesneların dünyayı deneyimleme biçimimizi nasıl şekillendirdiğine ve bu deneyimlerin sosyal ve kültürel bağlamımız tarafından nasıl şekillendirildiğine dair içgörü sağlar. Örnek olarak, alelade bir mutfak masası fail olabilir mi? Yeni materyalizme göre evet. Mutfak masası aile üyelerinin bir araya gelmesini, yemeklerini paylaşmasını ve anlamlı sohbetler yapılmasını sağlayan faildir.

2. Eleştirel Gerçekçilik

İkili zıtlıkların hakim olduğu kartezyen düşünceden şekillenen ozitivist (materyalist) ve rölativist (idealist) kavramsallaştırmaların aksine eleştirel gerçekçilik, doğal ve sosyal alanlarda inançlar ve gerçeklik arasındaki basit "bire bir" bağlantıları reddeder ve bilimsel bilginin nesnelarını akıldan bağımsız olarak görür (Platenkamp ve Botterill, 2013). Eleştirel gerçekçiliğe göre, gerçekliği nasıl yorumladığımız ile nesnel olarak neyin doğru olduğu arasında bir ayrım vardır. Ayrıca, altta yatan yapıları, mekanizmaları ve nedenleri ortaya çıkarabildiğimizde dünyanın daha iyi açıklanabileceği ve tahmin edilebileceğinin kabul edilmesi nedeniyle daha fazla bilgi ve anlayış imkanı sağlar. Bu tür bir dünya yanlıştır ve bilgi yüküldür (Ozan, 2001). Eleştirel gerçekçiliğe göre yalnızca kusurlu ve olasılıksal olarak bilinebilecek tartışmasız bir gerçek vardır (Denzin ve Lincoln, 2005b; Pritchard vd., 2011 akt. Yüksel, 2022).

Eleştirel gerçekçiliğin felsefi pozisyonuna göre, onu tanımlamak için kullandığımız zihinsel temsillerden bağımsız olarak var olan nesnel bir gerçeklik vardır. Buna karşın materyalistler, tüm olguların madde ve enerjinin etkileşimi yoluyla açıklanabileceğine inanır ve gerçeğin fiziksel madde ve enerjiden oluştuğunu savunur. Buna göre, eleştirel gerçekçilik gerçeğin bireysel deneyimlerimizin ötesinde var olma olasılığını kabul ederken, materyalizm gerçeğin maddi olanla sınırlı olduğunu savunur. Eleştirel gerçekçilik, fiziksel evreni ve işleyişini inceleyen materyalizmin aksine, evrenin yapısına ve nasıl organize edildiğine odaklanır. Bu nedenle, eleştirel gerçekçilik sosyal, kültürel ve politik faktörleri analizine dahil ederken, materyalizm bunu yapmaz. Örnek olarak, materyalizm gerçeğin bilimsel yönlerini ve fizik ve kimya kanunlarının fiziksel çevremizi nasıl yönettiğini vurgular. Buna karşın eleştirel gerçekçilik, insanların fiziksel dünya ile nasıl etkileşime girdiklerini ve sosyal, politik ve kültürel faktörlerden nasıl etkilendiklerini dikkate alır. Sonuç olarak,

materyalizm fiziksel evreni statik ve değişmez olarak görürken, eleştirel gerçekçilik gerçekliğin akışkan ve sürekli değişen olduğunu savunur. Örneğin materyalizm arz ve talebin fiyatlar üzerindeki etkilerini incelerken, eleştirel gerçekçilik ekonomik faaliyetleri etkileyebilecek temel sosyal, siyasi ve kültürel faktörleri inceler. Eleştirel gerçekçilikte, hiçbir şekilde maddi deneyime indirgenemeyen dışsal, nesnel bir gerçeklik vardır. Materyalizme göre, tüm gerçeklik doğal yasalarla açıklanabilen madde ve enerjinin bir bileşimidir. Felsefi bir yaklaşım olarak eleştirel gerçekçilik, gerçekliği tüm karmaşıklığı ve çeşitliliği içinde olduğu gibi kavramanın önemini vurgular. Materyalizmden farkı, gerçekliğin maddi bileşenlerine odaklanmak yerine onu şekillendiren yapı ve süreçleri anlamayı vurgulamasıdır. Yani bir şeyin nasıl oluştuğu onun ne olduğunu tanımlar.

Eleştirel gerçekçiliğe göre gerçeklik ne gözlemlenir ne de insan algısından, teorilerinden ve kurgularından bağımsız olarak vardır. Örneğin, eleştirel gerçekçiler tarafından sosyal dünyanın hem maddi hem de maddi olmayan güçler tarafından etkilenen çoklu gerçekliklerden oluştuğu varsayılır. Bakış açılarımız ve deneyimlerimizin bir sonucu olarak, algıladığımız ve kavradığımız dünyayı gözlemlenebilir olan üzerinden inşa ederiz. Dolayısıyla eleştirel gerçekçiler, kuantum mekaniğinde olduğu gibi, gözlemlenemeyen yapıların gözlemlenebilir olgular yarattığını savunurlar. Başka bir deyişle, sosyal olayları anlamak, tıpkı atom altı dünyanın atom üstü dünyayı yaratması gibi, onları üreten mekanizmaları ve görünmez yapıları da anlamayı gerektirir. Ancak bazı filozoflar sosyal olguları anlamının tek yolunun bu olmadığını savunmaktadır. Örneğin, sosyal olguların yalnızca insanlar ve onların etkileşimleri açısından anlaşılabilmesi ileri sürülmüştür.

Eleştirel Gerçekçiliğin en etkili savunucularından biri olan Bhaskar (2015), kuantum mekaniğindeki gözlemlenemeyen yapıların nedenselliğini ve bilimsel bilgisini desteklemektedir. Bhaskar'a göre pozitivist bilim anlayışı yapay ve sorunludur. Pozitivizmin bilimin karmaşıklığını ve etkilerini bütünüyle yakalayamadığını savunur. Ampirik olgulara odaklanmak yerine, bilimin bunları açıklayan altta yatan nedensel mekanizmaları incelemesi gerektiğini öne sürer. Bhaskar'a göre kuantum mekaniği, bu altta yatan mekanizmaları keşfederek bilimi daha kapsamlı bir şekilde anlamının bir yolunu sunmaktadır. "Kapalı" deneysel/gözlemsel ortamlar kullanan pozitivist bilim, gerçekliği izole ederek, kurgulayarak, kısıtlayarak ve yalıtarak (yani, ceteris paribusla) inşa eder. Tipik olarak pozitivist bilim, aynı deneyin benzer bir ortamda düzenli olarak tekrarlandığında aynı sonuçların elde edilebileceği tekrarlanabilirlik (gereklik-determinizm) varsayımını öne sürer. Pozitivizme göre, "kapalı" yapılardan elde edilen bulgular ve bu bulgulardan çıkan yasalar (bu arada, yerel yasaların evrensel yasalardan daha etkili olduğunu düşünüyorum) "koşullu" istisnalardan ziyade evrenselidir. Ancak *ceteris paribus*, yani diğer değişkenlerin sabit olduğu önermesi tartışmalı bir ön kabuldür: Bir sonuç üzerinde etkisi olabilecek tüm değişkenleri belirlemek ve bunları hesaba katmak zor olduğundan, pozitivism her koşulda uygun olmayabilir. *Ceteris paribus* varsayımının, belirli bir durumun sonucunu değiştirebilecek kamu politikasındaki değişiklikler gibi dış faktörlerin potansiyel etkisini dikkate almadığını belirtmek önemlidir. *Ceteris paribus* varsayımı, bir adada ev inşa etmeye benzer; ev sağlam ve güvenli görünebilir, ancak önceden kontrol edilmesi veya tahmin edilmesi imkansız olan rüzgar, yağmur ve gelgit gibi dış etkilere karşı savunmasızdır. Zaman ve mekan izole edilemeyeceğinden, mutlak izolasyonist mantık sürdürülemez: Evren, başkalarıyla etkileşime girmesini engelleyecek şekilde kilitlenemez; hatta yakınlaştırma bile sağlanamaz (Hofstadter, 2015). *Ceteris paribus* varsayımı altında bir olguyu dünyanın geri kalanından izole etmek mümkündür, ancak rüzgar, yağmur ve gelgit gibi dış faktörler, biz farkında olmasak da sonucu etkilemeye devam etmektedir. Şimdiki zamandaki değişikliklerin geleceği sürekli olarak etkilediğini ve bunun tam olarak kontrol edebileceğimiz veya tahmin edebileceğimiz bir şey

olmadığını hatırlamak da önemlidir. Bu nedenle, önemli olan bileşenlerin kendisinden ziyade parçaların örgütlenme biçimidir (Ateş, 2021). Örneğin, bir kişinin davranışının nasıl şekillendiği sadece genetik ve çevre gibi tek tek bileşenleri tarafından değil, aynı zamanda bunlar arasındaki etkileşimler ve birbirleriyle oluşturdukları örgütlenme örüntüleri tarafından da belirlenir.

Bhaskar (2015), *ceterus paribus* mantığına karşı çıkararak, insanlar tarafından algılanan tüm doğal ve sosyal olguların sabit olay bileşenlerinden değil, Carter'ın (2014) deyimiyle deneyim ötesi "açık" sistemlerden oluştuğunu savunmaktadır. Dolayısıyla pozitivistin sorunu, ampirik olarak kapalı sistemlerde -olguların sabit bir şekilde birbirine bağlı olduğunun varsayıldığı sistemlerde- yasaların ileri sürülmesinde yatmaktadır. İlk bölümde de belirttiğim üzere gerçekte bulgular (ve bu bulgulardan türetilen genellemeler) bilim insanının kendisi tarafından üretilir, inşa edilir. Pozitivist bir bilim insanı, topladığı verilere dayanarak dünyanın işleyiş biçimi ve bulguların birbiriyle nasıl ilişkili olduğu hakkında varsayımlarda bulunur. Böylece sonuçlar çarpıtılabilir ve yanlış sonuçlara varılabilir. Kısacası, klasik pozitivist ampirist gelenekler insan gibi açık sistemler hakkında bilgi üretmek için kullanılamaz (Bhaskar, 2010). Özetle, pozitivistler gerçekliğin birbirinden ayrı, atomistik ve gözlemlenebilir olaylardan oluştuğuna inanırlar.

Eleştirel gerçekçilik ise gerçekliği ilişkileri, gözlemlenemeyen mekanizmaları ve nedensel mekanizmaları içerecek şekilde tanımlar (Ozan, 2001). Eleştirel gerçekçiliğin gerçeklik tanımı, onu algılardan, bilgiden, söylemsel pratiklerden ve yorumlardan bağımsız bir gerçekliğin varlığını reddeden görececi, yorumsamacı perspektiflerden de ayırır. Eleştirel gerçekçiliğin temel bir ilkesi olarak, algı ve yorumdan bağımsız maddi bir gerçekliğin varlığı kabul edilir (Ozan, 2001, s. 4). Bilgiyi kuramdan bağımsız olarak gören pozitivistin ve bilginin kuram tarafından oluşturulduğunu savunan idealizmin aksine, eleştirel gerçekçilik bilginin kuram yüklü olduğunu ve kuramın sağladığı kavramsal kaynakların dünyayı anlamak için kullanılabileceğini savunur (Ozan, 2001). Eleştirel gerçekçi pozisyon, pozitivist ve idealizm arasında bir orta yol sunmakta ve teorinin bilginin belirlenmesinde hayati bir rol oynadığını savunmaktadır, ama gerçekliğin tamamı değildir.

3. Katmanlı Gerçeklik

Sadece deneyimlenebilen (duyumlanan) ve gözlemlenebilenin bilinebilir olduğunu reddeden ve gözlemlenemeyenlerin de bilinemez olmadığını onaylayan Bhaskar (1978) tarafından üçlü bir bilgi yapısı önerilmiştir: (i) yüzeysel bilgi veya deneyimsel bilgi; (ii) farkında olup olmadığımızı bakılmaksızın meydana gelen olayların bilgisi; ve (iii) dünyamızdaki olayları üreten mekanizmalar olarak adlandırılacak daha derin bir katman (Platenkamp ve Botterill, 2013, s. 119). Benzer şekilde, Sayer'e (1992, s.5) göre, dünya farklılaşmış ve katmanlaşmıştır; yalnızca olaylardan değil, aynı zamanda bu olayları üretebilen nesnelere ve yapılardan da oluşur. Aslında, bu yapılar düzenli zincirleme reaksiyonlara neden olmasalar bile var olabilirler. Bunun bir sonucu olarak Bhaskar (2015) üç katmanlı bir gerçekçilik ontolojisi önermektedir. Her katmanın ayrı bir gerçeklik düzeyi olarak görülmesi gerektiğini, ancak aynı zamanda diğer iki gerçeklik katmanıyla da bağlantılı olduğunu savunur. Katmanlardan oluşan ontolojik bir çerçeve kurarak, somutluk, soyutlama ve aşkınlık arasındaki ilişkiyi daha derinlemesine anlayabiliriz.

Bu katmanlı ontoloji gerçekliği birbiriyle örtüşen üç alan olarak tanımlar: ampirik, aktüel ve reel (gerçek) alan (Ozan, 2001; Ülman vd., 2011). "Ampirik alan, deneye ve gözlemlenebilir nesnelere denk düşer; aktüel alan deney(im)lerin yanı sıra

olayları da kapsar; reel alan deneyim ve olayları da içerecek biçimde, yapılara ve üretici mekanizmalara [*generative mechanisms*] karşılık gelir" (Bhaskar, 1975: 13, aktr. Türk, 2012). Ampirik alan veri toplamak ve hipotezler üretmek için bilimsel yöntemleri kullanırken, aktüel (fili) alan gerçekliğe gerçek dünyada olup bitenler açısından bakar ve bunu mevcut bilgi açısından açıklamaya çalışır. Tüm tezahürlerin rastgele meydana gelmediğini savunan reel alandır (yani, üretici mekanizmalar ve yapıların alanıdır). Reel alan hem belirli durumlarda meydana gelen gerçek olayları hem de bunların meydana gelmesine katkıda bulunan altta yatan yapıları ve mekanizmaları kapsar. Doğrudan gözlemlenemeseler ya da deneyimlenemeseler de gerçek dünyada var olmaya devam ederler (Bhaskar (2008, 2015, 2017, 2010, s. 167). Yerçekimi örneğinde olduğu gibi, doğrudan gözlemlenemese de etkileri deneyimlenebilir.²

Ampirik alan mevcut durumla ilgilenirken, aktüel alan gerçekliğin yorumlanması ve sonuçlarıyla ilgilenir. Örneğin, ampirik bir alan, belirli bir ilacın bir hasta üzerindeki etkisini incelemek için kontrollü bir deney kullanabilirken, aktüel (fili) bir alan ilacın bir bütün olarak nüfusu nasıl etkilediğini inceleyebilir. Ampirik alan, bir şehirdeki mevcut evsiz insan sayısını incelemeyi içerebilirken, aktüel alan halkın evsizliği nasıl algıladığını içerir. Bu, bir uçağı uçurmanın teorisini bilmek ile gerçekten uçurabilmek arasındaki ayrıma benzer. Teori ampirik alanı, simülasyondaki pratik aktüel (fili) alanı, uçuş deneyimi ise reel alanı temsil eder. Ampirik alan kanıtlara dayanırken, teorik alan fikirlere ve varsayımlara dayanır. Fiili/aktüel alan bir şeyin ne olduğunu temsil ederken, potansiyel alan ne olabileceğini, reel alan ise nasıl olduğunu gösterir. Burada reel alanı dikkate almak önemlidir, çünkü bilimsel nesnelerin hem yapılandırılmış hem de geçişsiz olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu, nedenselliğin nesnenin kendisine ait bir özellik değil, nesnenin kendisini çevreleyen ilişkiler ağından aldığı bir özellik olduğu anlamına gelir. Bu, her bir taşın kendi özelliklerine ve işlevlerine sahip olduğu, ancak yalnızca oyunun genel yapısı ve hedefi ile ilişkili olarak anlam kazandığı bir satranç oyununa benzer. Bir taş ancak oyunla olan ilişkisine göre anlam kazanır. Benzer bir şekilde bir nesne de ancak içinde bulunduğu ilişkiler ağına göre anlam kazanır.

Eleştirel gerçekçilik, kuantum mekaniğinde olduğu gibi mekanistik nedenselliğe karşı çıkar ve nedenselliğin evrensel olarak sabit olduğuna inanmaz. "Nedenler ve mekanizmalar sabit değil, olumsaldır" (Sayer, 1992, s. 107). Başka bir deyişle, nedensel kuvvetin nesnede bulunması bir gereklilik iken, harekete geçirilmesi olumsaldır; nedensel kuvvetin kendisi ise bir gereklilik değildir. Sayer'e (1992, s. 105) göre nedensellik, ayrı şeyler arasındaki düzenliliği değil, bir nesnenin neye benzediğini, ne yapabileceğini veya herhangi bir durumda ne yapacağını gerektirir. Nedensel mekanizmalar, bir kuvvet ortaya çıktığında, yine diğer nesnelerin nedensel kuvvetlerine ve diğer nesnelerle olan ilişkilerine bağlı olarak bu kuvvet üzerinde bir etkiye sahiptir. Nedensel kuvvetler ve mekanizmalar ile bunların etkileri arasındaki bağlantı sürekli ve değişmez olarak tanımlanamaz: Bunun nedeni, bir nedensel kuvvetin diğer nesnelerin nedensel kuvvetleri tarafından belirlenen koşullardan etkilenebilmesidir. Buna göre, yerçekimi gibi bir kuvvet, bir nesneyi kütesine, yerçekimi kaynağından uzaklığına ve

² Deprem biz onu bizzat deneyimlemediğimizde aktüel bir gerçekliktir, ne zaman deneyimledik bizim için tecrübe edilen bir gerçekliğe dönüşür (tecrübi/ampirik alan), ancak deprem gerçekliğini tecrübe etsek de onu oluşturan görünmez mekanizmaları anlamadığımız sürece (reel alan) deprem gerçekliğini neden yaşamakta olduğumuz açıklığa kavuşamaz.

² Holografi bir şeyin her şeyle bağlılığını, uzak şeyler arasında bile sebep-sonuç münasebetleri olmaksızın, bir bağlantı bulunduğunu ışık ve elektron düzeyinde gösteren örnekler. **Hologramlar, fiziksel nesnelere ve bir nesnenin üç boyutlu görüntüsünü barındırırlar. Oluşan kayıt görüntüsünün her bir parçası, bütünü tüm özelliklerini içerir** (Tarlacı, 2008, s. 3). Örneğin Bohm (1990), bir kavanoz, içerisine silindirik yerleştirdi ve arasına gliserin doldurdu. Gliserinin içine damlatılan bir damla mürekkep, silindirik döndüğünde dağılıp kayboluyor, fakat geri döndürüldüğünde tekrar damla haline geliyordu. Düzensiz olması gereken mürekkep dağılımı dahi bir düzene sahipti.

yakınındaki diğer nesnelerin kuvvetine bağlı olarak çeşitli şekillerde etkiler. Örnek olarak, bir nesne yüksek bir hızda hareket ederken, başka bir nesnenin kuvvetinin büyütülmesi mümkündür, bu da aksi takdirde beklenenden daha büyük bir etkiye neden olur.

4. Geçici (Değişen)-Değişmeyen (Geçici Olmayan) Gerçeklik

Bhaskar'a (1998, 2015, 2017) göre gerçekliğin biri koşullu ve değişken, diğeri ise koşulsuz ve değişmez olmak üzere iki biçimi vardır. Dolayısıyla gerçekliğin iki kategoriden oluştuğunu öne sürer. Örnek olarak, Bhaskar fizik yasalarının koşulsuz gerçekliği temsil ettiğini, gündelik olayların ise koşullu gerçekliği yansıttığını öne sürer. Bhaskar, gerçek dünyada bizden bağımsız olarak, hatta biz olmadan var olan gerçek nesneleri ve aralarındaki ilişkileri ifade etmek için "geçişsiz nesne (intransitive)" kavramını kullanır ve gerçek dünyanın geçişsiz nesnelerin varlığını kabul ettiğini belirtir. Dahası, geçişsiz nesnelerin, gerçeklik hakkında anlamlı bir kavrayış elde etmek istiyorsak, koşullu gerçeklik anlayışımızı üzerine inşa edebileceğimiz sağlam bir temel sağladığını açıklar. Alternatif olarak, "geçişli nesneler (transitive)" çağdaş bilim tarafından bilgi çerçevesinde yaratılan yapay nesnelere. Belirli bir bilimsel ekol veya birey için *a priori* olarak mevcut olan çeşitli geçişli gerçeklik türleri, yerleşik gerçekler ve teoriler, paradigmlar, modeller ve araştırma teknikleri için yöntemler vardır (Alayoğlu, 1997, akt. Yalçınkaya, 2014, s. 14).

Gerçekliğin geçişsiz doğası göz önünde bulundurulduğunda, bilimsel nesnelerin insanlardan bağımsız olarak var olduğu söylenebilir. Gerçekliğin "yapılandırılmış" doğası nedeniyle bilimsel yasaların olguları belirlemediğini söyleyebiliriz. Gezegenlerin dönüşleri gibi geçişsiz nesnelerin altında yatan çeşitli mekanizmalar olay ve olguları belirler (Baert, 2010). Gözlemlenebilir yüzeyler mekanizmaları ve yapıları gizler. (Yapı ve mekanizmanın ayırt edilebilir olduğunu belirtmeliyim. Yapılar mekanizmalar sayesinde belli bir davranışta bulabilirler). Gerçekliğin geçişsiz nesnelerini, bunların mekanizmalarını ve olayları nasıl belirlediklerini dikkate almak, gerçekliği anlamak için daha bütüncül bir yaklaşım olacaktır. Bu mekanizmaların insan bilgisinden bağımsız olarak var olduğunu tekrar belirtmeliyim. Bunlar doğal dünyanın içsel bir parçasıdır ve bilinçli bir çaba olmaksızın işlerler. Bu da onları anlamanın bilinçli müdahaleden ziyade dikkatli gözlem ve analiz gerektirdiği anlamına gelmektedir. Yerçekimi, gelgitler ve mevsimlerin değişmesi gibi doğal olayların herhangi bir insan girdisi veya farkındalığı olmadan gerçekleşmesi bunun kanıtıdır. Bu durum, bu mekanizmaların aslında doğal dünyanın bir parçası olduğunu ve bunları anlamanın dikkatli bir gözlem ve analiz gerektirdiğini göstermektedir. Bu mekanizmalar çevre üzerindeki etkilerinin kanıtlarından çıkarılmaktadır. Bu da onları anlamanın doğal dünyayı anlamayı ve kanıtlar ile altta yatan mekanizmalar arasında bağlantı kurma becerisini gerektirdiği anlamına gelmektedir. Bunlar, yüzey seviyelerini etkilediği iddia edilen gerçek olgulardır. Örneğin, yerçekimini doğrudan gözlemleyemesek de, yerçekiminin bir sonucu olarak bir şeyin yere düşmesi gibi etkilerini gözlemleyebiliriz.

5. Karmaşıklık Teorisi ve İnsan Davranışı

İnsan geleneksel doğrusal metodolojiler kullanılarak gözlemlenemeyecek düzeyde karmaşık sistemler bütünüdür. Klasik indirgemeci yaklaşım doğrusal model varsayımlarına dayalıdır. Bu varsayımlar arasında kapalı modellerin açık sistemlerde meydana gelen süreçleri modellemek için yeterli olduğu, modellerin evrensel olarak uygulanabileceği ve nerede ve ne zaman kullanılmaları gerektiğinin belirtilmesine gerek olmadığı, bir sistemin parçalarının toplamına eşit olduğu, zamanın tersine

çevrilebilir olduğu, nedenselliğin doğrusal olduğu, gelecekteki sonuçların -geleceğin kendisi gibi- tahmin edilebileceği ve ortamların nispeten statik olduğu ve dengeye doğru eğilim gösterdiği varsayımları yer almaktadır. Karmaşıklık teorisi, birbiriyle ilişkili birçok bileşenden oluşan doğrusal olmayan sistemlerin davranışını inceler. *"Karmaşıklık bilimi, tüm sistemlerin bir alt kümesini; bol miktarda bulunan ve tüm yeniliklerin temeli olan bir alt kümeyi; biyoloji, kimya, fizik, sosyal, teknik ve ekonomik alanlarda kanıtlanan bir alt kümeyi; çevresiyle birlikte gelişen bir alt kümeyi; yapının ortaya çıktığı bir alt kümeyi hedeflemektedir. Yani, kendi kendini organize etme heterojen bileşenlerin dinamikleri, etkileşimleri ve geri bildirimleri yoluyla gerçekleşir... Tüm sistemlerin bu alt kümesi karmaşık sistemler olarak bilinir."* Çok sayıda değişkenin dahil olmasının bir sonucu olarak, karmaşık sistemlerin anlaşılması ve tahmin edilmesi genellikle zordur. Bu teoriye göre, karmaşık bir sistemin davranışı, bileşenler arasındaki etkileşimlerden ortaya çıkar. Bu nedenle bir sistemin davranışını anlamak, bileşenleri arasındaki etkileşimlerin kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını gerektirir. Örnek olarak, hücrenel bir ağda, ağın davranışını tek tek hücrelere bakarak tahmin etmek zordur, bunun yerine etkileşimlerini anlamak gerekir. Bu nedenle karmaşık sistemler, etkileşimlerinin bir sonucu olarak genellikle öngörülemeyen davranışlar sergilerler. Karmaşıklık teorisine göre, karmaşık sistemler tahmin edilemez veya kontrol edilemez, ancak değişen koşullara uyarlabilirler. Bu teoriye göre, karmaşık sistemler öngörülemeyen şekillerde etkileşime giren birçok parçadan oluşur ve bu da davranışlarını tahmin etmeyi imkansız hale getirir. Her ne kadar tek bir enstrümanın güzelliği takdir edilebilse de, müziğin gerçek güzelliği ve karmaşıklığı ancak tüm orkestra topluluğu birlikte dinlendiğinde takdir edilebilir örneğinde olduğu gibi.

Bhaskar'a (1998, 2015, 2017) göre, birbiriyle bağlantılı dört düzlem insan davranışındaki karmaşıklığın anlaşılmasına katkıda bulunabilir: fiziksel düzlem, zihinsel düzlem, ruhsal düzlem ve aşkın düzlem. Bhaskar'ın dört düzlemlî modeli, insanların çevreleriyle nasıl etkileşime girdiğini felsefi bir çerçevede açıklamaktadır. Neticede insan davranışı karmaşıktır ve dört düzlemlî model bunu anlamak ve psikolojik sorunlara bütünsel çözümler sunmak için bir araç sağlar. Her bir düzlemin kendine has özelliklerinin yanı sıra, düzlemler birbirleriyle etkileşim halinde ve birbirlerini etkilemektedirler. Her düzlemin birbirine bir beslenme kaynağı olarak hizmet ettiğine ve her düzlemin birbirine bağlı karmaşık bir bütün oluşturdu görüşü benimsenmektedir. Fiziksel çevremiz ve bunun yaşamlarımızı nasıl etkilediği fiziksel düzlem olarak adlandırılır. Zihinsel düzlem düşüncelerimizi ve duygularımızı ve bunların davranışlarımız üzerindeki etkisini ifade eder. Örnek olarak, eğer bir kişi depresyon duyguları yaşıyorsa, dört düzlemin birbiriyle nasıl etkileşime girdiğini ve bireye yardımcı olmak için birlikte nasıl ele alınabileceklerini düşünmek önemlidir.

İnsan davranışlarındaki karmaşıklığı anlamak için dört düzlemlî modeli temel alırsak, kişinin dört tür ilişkisi ortaya çıkar:

- Fiziksel dünya ile ilişkileri (ekopsikoloji);
- Diğer bireylerle ilişkileri;
- Toplumsal ilişkileri;
- Kendiyle ilişkileri.

Sosyal bilimler, her şeyin çözümü olarak insan ilişkilerini, iletişimi ve empatiyi vurgulayan indirgemeci yaklaşımı nedeniyle, insan davranışını ve düşüncesini etkileyen diğer üç düzlemi dikkate almamaktadır. Örneğin, insanın doğayla etkileşiminin (ekopsikoloji) insan düşünce ve davranışları üzerindeki etkilerine aynı derecede önem verilmemektedir (Pilgrim, 2020). Genellikle sosyal bilimlerde insan psikolojisine odaklanılır. Sonuç olarak, insan davranışı, düşüncesi ve duyguları

arasındaki ilişkinin doğadan nasıl etkilendiğine dair çok az araştırma yapılmıştır. Doğal çevre genellikle insanları ondan ayıran bir dış faktör olarak görülmektedir. Ancak ekopsikoloji insan davranışını anlamada önemli bir rol oynar, çünkü doğayla olan ilişkimiz başkalarıyla etkileşimimizi ve düşünme biçimimizi etkiler.³ Örneğin, araştırmalara göre, doğal ortamlara maruz kalmak diğer şeylerin yanı sıra ruh sağlığını iyileştiriyor, stres seviyelerini azaltıyor, yaratıcılığı artırıyor ve bilişsel yetenekleri geliştiriyor.⁴ Ayrıca araştırmalar, açık havada vakit geçirmenin fiziksel sağlığı artırabildiğini, belirli hastalıkların riskini azaltabildiğini ve genel refahı artırabildiğini de göstermektedir. Doğada zaman geçirecek ve çevreye karşı daha büyük bir takdir geliştirerek doğal dünya ile bir bağlantı duygusu geliştirmek de mümkündür. Japonya'da 2005 yılında başlayan çalışmalar, orman banyosu gezilerinin insan bağımsızlığı üzerindeki etkilerini incelemiştir. Denekler ormanlık alanlara 3 gün/2 gecelik bir geziye katılmış ve gezinin ikinci ve üçüncü günlerinin yanı sıra geziden sonraki yedi ve otuzuncu günlerde kan ve idrar örnekleri alınmıştır. Çalışma bulgularına göre kortizol seviyeleri düşmüş ve beyaz kan hücreleri sayıları artmıştır. Bu bulgular orman banyosunun stresi azaltabileceğini ve bağımsızlığı artırabileceğini göstermektedir.

İnsanın sosyal bir varlık olması nedeniyle kendisiyle, başkalarıyla ve sosyal yapılarla olan ilişkilerinin sosyal yapısını destekleyebileceğini belirtmek önemlidir. Örneğin, primat eğilimlerimizin evrimsel bir sonucu olarak başkalarıyla kurduğumuz ilişki, içinde yaşadığımız sosyal eylemlilik ve uygunluk koşullarına bağlı olarak protesto etme veya kabul etme eğilimimizi etkileyebilir. Başka bir deyişle, eğer etrafımız inançları uğruna mücadele etmeye istekli insanlarla çevriliyse, bizim de aynı şeyi yapma olasılığımız artabilir. Öte yandan, çoğu insanın statükoyu kabul ettiği bir ortamda statükoyu takip etmeye daha meyilli olabiliriz. Nihayetinde, ilişkilerimiz ve içinde bulunduğumuz sosyal bağlam davranışlarımız üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir. Yerleşik sosyal yapılarla olan ilişkilerimiz de kararlarımız üzerinde önemli bir etkiye sahip olacaktır. Sonuç olarak, uyum sağlamayı ya da isyan etmeyi seçebiliriz. İktidardakilerle olan ilişkilerimiz, statükoya meydan okumak için kendimizi güçlü hissedip hissetmediğimizi veya statükoya meydan okumanın çok riskli olduğunu düşünüp düşünmediğimizi belirleyebilir. Bizi çevreleyen sosyal koşulları değiştirmek ya da korumak için muhafazakar ya da dönüştürücü siyasi ideolojileri tercih edebiliriz (Pilgrim, 2013).

6. Enformasyonun Felsefesi

Başta dönüş olmakla birlikte, felsefesi çok az tartışıldığı için enformasyonun ne olduğunu açıklığa kavuşturmanın faydalı olacağını düşünüyorum. Bohm'a (1990) göre, enformasyon enerjidir ve parçacık hareketini etkileyebilecek aktif enformasyon (etki)

³ Sistemler birbirine bağlı: en uzun uykusuz kalma rekoru, 1965'te 264 saatle - 11 gün- 17 yaşındaki Randy Gardner tarafından kırılmış. Bir önceki rekor 260 saatle Honolulu'da Tom Rounds'a ait... Gardner, rekor denemesi sürecinde ilk gün belirgin bir sorun yaşamazken ikinci günden itibaren odaklanamama, nesnelere dokunarak tanıyamama gibi sorunlarla karşılaşmış. Üçüncü gün Gardner, öfkeli ve dengesiz bir hale gelmiş. On birinci günde ise işler artık çok daha farklı boyutlara ulaşmış. Araştırmacılar, deneyin sonunda odaklanma sorunu yaşayan Gardner'ın, aynı zamanda kısa dönem hafıza sorunları da yaşayarak, halüsinasyonlar eşliğinde paranoyak bir ruh haline büründüğünü bildiriyorlar (Çift ve Canan, 2016, s. 154).

⁴ Dikkat restorasyon kuramı doğanın etkilerini açıklamak için kullanılan bir kuramdır. Bu kuram doğanın sağlayabileceği bilişsel faydalara dayanıyor ve bireyin dikkati dağıldığında yeniden odaklanmasında doğanın katkısı olduğunu savunuyor. "Biyofili kuramı" doğa ile ilişkimizde insanların diğer biyolojik sistemlere karşı içgüdüsel bir duygu ve bağ beslediğini, doğaya ve diğer yaşam biçimlerine odaklanma ve ona bağlı olma eğiliminin kısmen genetik bir temele sahip olduğunu savunuyor. Stres azaltma kuramı ise doğa deneyiminin duygulanım üzerindeki etkisi için bir açıklama sağlıyor. Bu kurama göre, doğa otonom sinir sistemimizi harekete geçiriyor ve buna bağlı olarak stresi ve otonomik uyarılmayı azaltıyor (Ak, 2021).

kuantum potansiyelinin ortaya çıkmasını ve gelişmesini şekillendirebilecek bir süper kuantum potansiyeline sahiptir. Bir enerji olarak enformasyon, evrendeki tüm fiziksel, zihinsel ve ruhsal olgular için temeldir. Araştırmaların sonuçları, enformasyonun sadece bir enerji biçimi değil, aynı zamanda yaşamın temel bir bileşeni olduğunu göstermektedir. Enformasyon enerjisi canlılar arasında sinyallerin iletilmesinden ve genetiğin aktarılmasından sorumludur. Enformasyon enerjisi aynı zamanda moleküllerin hareketi ve kimyasal bağların oluşumu gibi canlı sistemler içinde meydana gelen fiziksel etkileşimlerden de sorumludur. Yaşamın düzgün bir şekilde işleyebilmesi için enformasyon enerjisi gereklidir ve onsuz yaşam var olamaz. Bohm gibi Flori de (2009) enformasyonun, parçacık hareketini etkileyen bir kuantum potansiyeli yaratmak için kullanılabilen bir enerji formu olduğunu ileri sürmektedir. Kuantum mantığında, belirli bir eylemi ortaya çıkarmak için parçacıklara çevre hakkında aktif bilgi sağlanır. Floridi (2009) çevresel ve anlamsal enformasyon arasında bir ayrım yapmaktadır. Floridi anlamsal bilginin içsel bir anlamı olduğunu, oysa çevresel bilginin böyle olmadığını ileri sürmektedir. Flori'ye (2009) göre, anlamsal bilgi anlam için temel bir yapı taşıyken, çevresel bilgi daha çok davranış, bağlam ve diğer temel olmayan faktörlerle ilgilidir. Floridi'ye göre çevresel bilgi nesnelerin fiziksel özelliklerinden oluşurken, anlamsal bilgi nesnelerin anlamlarından oluşmaktadır. Çevresel bilgi, parçacık hareketini etkileyen fiziksel girdileri ifade ederken, anlamsal bilgi bu girdilerin yorumlanmasını veya anlamını ifade eder.

Felsefede bilginin ne olduğuna dair farklı fikirler mevcuttur, ancak ortak görüş, enformasyon işleme yeteneğine sahip biyolojik sistemlerin aktif bilgiyi faydalı bir şekilde kullanabileceği (enerjiyi başka forma dönüştürebileceği) yönündedir (Pylkkänen, 2017). Buna ek olarak, dirimli (canlı) enformasyon, ham veri ile bilgi arasındaki köprü olarak görülebilir ve çevremizi daha derinlemesine anlamamızı sağlar. Enformasyon hem fiziksel (görünür; kağıt üzerinde yazılı) hem de metafiziksel (görünmez; anlam) bir gerçekliktir. Örneğin, "sen benim sağ kolumsun" ifadesi hem fiziksel hem de metafiziksel boyut içermektedir. Bir kişi "sen benim sağ kolumsun" cümlesini fiziksel olarak duyar ya da yazar. Fakat aynı zamanda bu cümlenin kullanılmasıyla bir güven, sakinlik, vb. duygusunun yanı sıra biyokimyasal, elektriksel, hormonal ve fiziksel (kalp atışında değişiklik, kan basıncında değişiklik, ellerde terleme, karıncalanma, yüzün renginin değişmesi, vb) görünmez bir tepki gösterebilir. Enformasyonun hem fiziksel hem metafiziksel oluşu gerçekliğin ikili yapısına uygundur. Dolayısıyla, sen benim sağ kolumsun sözünü duyan kişinin duyma eylemi sesin fizikselliğine işaret ederken, bu sözün kişiyi aktive edici ya da pasifize edici bir etkiye sahip olması da sesle gelen bilginin görünmez metafiziksel yönüne işaret eder.

Bohm'a (1990) göre aktif, yaşayan, canlı enformasyon kavramı, bir bütün olarak görünen ve görünmeyen gerçeklik arasında bir köprü görevi görebilir. Enformasyonun canlı, dirimli bir enerji olduğu kavramı, fiziksel ve fiziksel olmayan dünyalar arasında bir arabulucu olarak hizmet edebilir ve gerçekliğin başka türlü erişemeyeceğimiz yönlerine erişmemizi mümkün kılabilir. Bu tür kavramsallaştırma, evrenin birbiriyle nasıl bağlantılı olduğunu daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir. Bohm'un (1990) görüşüne göre evren dinamik ve birbiriyle bağlantılı bir sistemdir ve enformasyon da bu bağlantılılığı ortaya koyan bir araçtır.

7. Başlatıcı, Başkalaştırıcı, Dengeleyici, Sonlayıcı Enformasyon

Özellikle enformasyonun enerji olduğunu öne süren araştırmalar ışığında (bkz. Floridi, 2006; Peterson vd., 2016), Bhaskar tarafından önerilen dört seviyenin genişletilebileceğine veya yenilerinin eklenebileceğini düşünüyorum. Aslında bu ekleme varlığın olanaklı ve aktüel olarak ikili bir yapısı olduğunu öne süren oluş,

bozuluş, başkalaşma, değişme, büyüme, etki, edilgi gibi konuları ele alan Aristo'dan kaynaklıdır. Aristo ve Bhaskar'a (2015) dayanarak, eğer kuantum mekaniğinde iddia edildiği gibi enerji (bilgi) paketlerinden oluşan bir evrende yaşıyorsak, insan duygu, düşünce ve davranışlarını etkileyen dört görünmez enerji (bilgi) mekanizmasından bahsetmek olasıdır. Başlatan, başkalaştıran, dengeleyen ve sonlayan enformasyondur.

Başlatıcı enformasyon, etkileşim/eylem yoluyla bir şeyin başlangıcını düzenleyen bir mekanizmadır. Başlatıcı enformasyon süreç içinde tüm oluşumların, değişimlerin, dönüşümlerin, düzenin ve düzensizliğin, dengenin ve sonun oluşması için gerekli ilk koşulları başlatır. Günlük yaşamda bireyler çevreleriyle, kendileriyle ve diğerleriyle sürekli enformasyon alıp vermektedir (etkileşim, sesli, sessiz). Başlatıcı enformasyon etkileşimi başlatmakta, etkileşim biyolojik, psikolojik, duygusal, sezgisel ve bilişsel düzeyde süreçleri tetiklemektedir. Etkileşim fiziksel olabilir de olmayabilir de. Kuantum mekaniği, birbirimize bağlı olduğumuzu ve hoşlandığımız ve hoşlanmadığımız şeyleri her düşündüğümüzde, onlarla sürekli etkileşim halinde olduğumuzu öne sürer. Başlatıcı enformasyon (enerji) sonucunda etkilenebiliriz ya da başkaları etkilenebilir. Örneğin malzemelerle etkileşime girerek yemek hazırladığımızda olduğu gibi. *Başlama gibi başkalaşma* (yani oluş-bozuluş) çevremizde sürekli gerçekleşen bir döngüdür. Fikirler, tutumlar davranışlar, inançlar, çevre aynı kalmaz zamanla oluş-bozuluş-başkalaşım geçirirler.⁵ Mevcutla başkalaştırıcı enformasyonun etkileşiminin ürünü uyum, çelişki ya da çatışki olacaktır. Çelişki ve çatışma başkalaşma döngüsünün ayrılmaz unsurlarıdır. Bir meyve çiçeğinin başkalaşarak meyveye dönüşmesi gibi, dönüşümü ve değişimi düzenleyen bu mekanizma sonucunda benzer bir konuya bakış açımız değişebilir, başkalaşabiliriz. Kuantum mekaniğinin belirttiği gibi değişmeyecek hiçbir şey yoktur, geçmişteki bir olaya bakış açımızı değiştirdiğimizde, olayın üzerindeki etkisi de değişecektir. Etkileşim, yaratım, yıkım, değişim ve dönüşüm bir denge ve istikrar mekanizmasının varlığı nedeniyle sürekli bir şekilde gerçekleşir. Dengeden uzaklaşmak ve yeniden dengeye gelmenin döngüsü dengeleyici enformasyonun sorumluluğundadır. İnsan ekonomik, psikolojik, fizyolojik, psikolojik, duygusal, ruhsal vb. pek çok açıdan (homeostasis gibi) zaman zaman uç noktalara giderek bir sarkaç gibi ileri geri sallansa da yaşamı boyunca denge ve istikrarı yakalamak için çabalar.

Diyalektik teorisiyle bu önermeye destek sağlayabilir. Diyalektiğin üç yasasına göre 1) nicelik niteliğe dönüşür (başkalaşma), 2) karşıtlar birbiriyle bağlantılıdır (dengeleme) ve 3) olumsuzlamanın olumsuzlaması (sonlama) gerçekleşir. Birinci yasaya göre, bir şey değiştiğinde, bu değişimin niteliği de eninde sonunda büyük ölçüde değişecektir. Niceliğin niteliğe nasıl dönüştüğüne dair bir örnek, küçük bir tohum olarak başlayıp büyük ve karmaşık bir bitkiye dönüşen bir ağacın büyümesidir. Büyüme sürecinde bir tohumun boyutu artar, ancak karmaşıklığı da artar. Büyüdükçe yapraklar, dallar ve bir kök sistemi geliştirir ve sonunda tamamen yetişkin bir ağaç haline gelir. İkinci yasaya göre, görünüşte karşıt olan iki kuvvet bir arada var olabilir ve görünüşte zıt olmalarına rağmen birbirlerini etkileyebilir. İkinci yasada ayrıca, bir ilkenin uygulanması durumunda iki zıtlığın tek bir ilke tarafından birleştirilebileceği de belirtilmektedir. Üçüncü yasa gelişimle ilgilidir. "Bu yasa, süreçlerin sürekli olarak kendilerini tekrarladıkları kapalı bir çember yerine, art arda gelen çelişkilerden oluşan hareketin, gerçekte basitten karmaşığa, alçaktan yükseğe doğru bir gelişmeye yol açtığına dikkat çeker. Görüntü tersine olmasına rağmen, süreçler kendilerini tıpatıp tekrarlamazlar (Woods ve Grant, 2008). Tüm süreçlerin döngüsel olduğunun ve her döngüde varyasyon ve değişikliklerin meydana geldiğinin kabul edilmektedir.

⁵ Örneğin, "Kepler ve Kopernik ile gök cisimlerinin hareketlerindeki düzeni; Newton ile tüm evreni yöneten büyük ölçekli yasaları; Einstein ile görünmez boyutların etkilerini; kuantum fiziği ile atom altı yapıyı ve sicim teorisi ile titreşime dayalı doğamızı anlamaya başladık." (Çift ve Canan, 2016, s. 274).

8. Faili gerçekçilik

Daha önce de açıklandığı üzere, yeni materyalizm, i) insanı her şeyin üstünde tutan Descartes ve ii) etkileşimi dış etkilere indirgeyen Newton'un temelde yerleşik iki kavramına karşı çıkmaktadır. Newton, insanı maddenin dışında, maddeyi kontrol edebilen rasyonel bir fail olarak tanımlayan Descartes'ın aksine, nesnelere arasındaki etkileşimi dış etkenlere indirgemıştır. Materyalist yaklaşımın sonucu olarak madde cansız, pasif ve durağan olarak kabul edilir. Yeni materyalizm, düşüncelerin beyindeki biyokimyasal süreçler ve çevresel koşullar gibi vücut ve çevre içindeki fiziksel ve kimyasal koşulların bir sonucu olduğunu öne sürer. Bu görüş, zihni bedenden ayrı tutan ve onu kontrol ve manipüle edebilen Descartes'ın düalizmi ile keskin bir tezat oluşturmakta ve bunun yerine zihnin beden ve çevrenin maddi koşulları tarafından belirlendiğini iddia etmektedir. Sonuç olarak, klasik anlayışa göre zihin kendi kendini kontrol edebilen bağımsız bir varlık olarak değil, bedenin ve çevrenin bir ürünü olarak görülmektedir. Yeni materyalist felsefeye göre ise nesnelere birbirine bağlıdır ve birbiriyle ilişkilidir. Bu felsefe, beden ve çevrenin birbirini şekillendirdiği ve dolayısıyla beden ve çevrenin zihin üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olduğu fikrine dayanır. Dolayısıyla zihin kendi kendini kontrol edebilen bağımsız bir fail değildir, bedenin yanı sıra çevreden de etkilenir. Sonuç olarak, madde (evren) aktif, kendi kendini oluşturan, üretken, öngörülemez ve kendi kendini belirleyen olarak kabul edilir.

Materyalizm görüşünü maddenin mekanik olduğu görüşünden dinamik olduğu görüşüne çevirmek, odağı özne-nesne etkileşiminden failliğe kaydırmak, yeni materyalizmin görüşünü oluşturmaktadır. Bu anlayış, zıtlıkların karşıtlığına odaklanan varlık tartışmalarının aksine, madde ve anlamın birbirinden ayrı olmadığını, aksine ikili karşıtlığın aksine ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlı olduğunu ima eder. Dahası, canlı ve cansızın eylemliliği aracılığıyla ortaya çıkan gerçeklik yalnızca insana özgü değildir. Son yıllarda, faili gerçekçilik yeni materyalizmin bir biçimi olarak önerilmiştir. Bununla birlikte, eleştirmenleri de yok değildir. Bazıları eylemsel gerçekçiliğin materyalizmde yeterince ileri gitmediğini iddia ederken, diğerleri materyalizmde çok ileri gittiğini ve insan unsurunu tamamen ortadan kaldırma riski taşıdığını savunmaktadır. Sonuç olarak, eylemsel gerçekçilik anlaşılması gereken zorlu bir kavramdır ve çeşitli alanlardaki etkileri keşfedilmeyi beklemektedir. Eylemsel gerçekçiliğin dünyaya dair benzersiz bir bakış açısı sunmasına rağmen, mevcut materyalist çerçeveye bütünüyle entegre edilip edilemeyeceği henüz belli değildir. Eylemsiz maddenin aksine, dünyayı anlamada eylemlilik ve sürecin önemini vurgular. Buna göre, dünya aktif, kendi kendini organize eden mekanizmalardan oluşur. Bu yaklaşımın yaşam, madde ve çevre anlayışımız üzerinde etkileri vardır. Eylemselcilik felsefesinde, dünyayı oluşturan şeyin hareketsiz madde yerine aktif, kendi kendini organize eden varlık olduğu varsayılır. Bu aktif mekanizmalar karmaşık olgular oluşturmak üzere etkileşime girer ve bu eylemlilik sadece insanları değil, bir bütün olarak dünyanın tüm yönlerini ve varlıklarını kapsar. Dinamik, kendi kendini organize eden ve eylemsel bir dünya, etkileşimin ve birbirini etkilemenin sürekli olarak gerçekleştiği bir dünya olarak tanımlanır. Dolayısıyla dünya durağan bir yer değil, aksine sürekli olarak karmaşık sonuçlara yol açan eylem ve etkileşimlerin yaşandığı bir yerdir. Dünyayı bu şekilde anlayarak, dünyadaki tüm varlıkların ve unsurların bireysel failliğe sahip olduğunu, bu nedenle dünyanın dinamik ve sürekli değişen bir yer olduğunu savunur. Bu perspektifte, başlangıç koşullarındaki küçük değişiklikler tüm sistem üzerinde basamaklı etkilere yol açarak karmaşık ve öngörülemez sonuçlara neden olabilir. İnsan davranışı da bu eylemlilik kavramına tabidir, çünkü karar verme sürecindeki küçük değişiklikler, geniş kapsamlı bir etkiye sahip olabilecek beklenmedik sonuçlara yol açabilir.

Barad (2007), eylemsel gerçekçilik modelini kullanarak, tüm varlıkların ve maddenin, Fenomen adını verdiği ortak bir alan içinde eylem içi eylemsel etkileşime girdiğini belirtmektedir. Dolayısıyla her nesne, çevresinden etkilenmenin yanı sıra çevresi üzerinde de güç uygular. Örneğin bir kişi bir odada durduğunda, oda ve içindeki nesnelere etkileneceği gibi, oda ve içindeki nesnelere üzerinde de bir etkiye sahip olacaktır. Yaratılıştaki her şeyin Fenomenler içinde yer aldığını varsayarsak, hiçbir şeyin bir diğerinden önce veya sonra hareket ettiği veya bir etki-tepki yarattığı söylenemez. Birbirine bağlı bir dizi dişli gibidir; bir dişli döndürülürse, tüm dişli seti de dönecektir. Bir dişli bloke edilirse, dalgalanma etkisi diğerlerini de etkileyecektir. Her şey birbirine bağlıdır ve hiçbir şeyin bağımsız olarak hareket ettiği veya bir değişikliğe neden olduğu söylenemez. Olgunun içinde, onun "içi" ve "dışı" arasında bir ayrım yoktur. İnsanlar nesnelere dışarıdan nesnel olarak gözlemleyemezler çünkü tüm nesnelere gibi onlar da fenomenin içinde var olurlar ve bu da onların nesnelere nesnel olarak gözlemlenmelerini imkansız kılar. Dolayısıyla insan, evreni ve dünyayı dışarıdan gözlemleyebilecek bir varlık değildir. Bu nedenle insanın evreni içeriden gözlemlemesi ve fenomeni bir bütün olarak anlayabilmek için her şeyin birbiriyle bağlantılı olduğunu hesaba katması gerekir. İnsanlar gözlemliyor gördükleri dünya ile iç içedir (Ne varsa alemde var Adem de).⁶

Maddeyi pasif ve hareketsiz olarak görmek artık mümkün değildir, bunun yerine dinamik ve aktif olarak görmek mümkündür. Ancak pek çok araştırmacı maddeyi hala pasif ve hareketsiz olarak görmektedir çünkü maddeyi etrafımızdaki dünyada gördüğümüzden başka bir şey olarak görmek zordur. Göründüğünün aksine, maddenin nasıl olup da görüldüğünden başka bir şey olabileceğini anlamak kolay değil. İşte bu nedenle Karen Barad, maddenin statik ve durağan bir şey olarak değil, dinamik ve sürekli değişen bir olgu olarak görülmesi gerektiğini öne sürmektedir. Eylemsel gerçekçilik teorisi, maddenin her zaman var olmaktan ziyade oluş halinde olduğunu ifade eder. Bu, maddenin çevreyle etkileşimleri sonucunda sürekli olarak dönüştüğü ve bu etkileşimlerin maddenin davranışını şekillendirdiği gerçeğini kabul etmemizi sağlar. Barad, dünya ile etkileşimlerimizin madde, enerji ve zaman arasındaki karmaşık ilişkilere dair anlayışımızdan etkilendiğini savunmaktadır. Barad'a göre, dünyayla nasıl etkileşim kurduğumuzu tanımlamak için kullandığımız dil, onunla olan etkileşimlerimizi şekillendirmektedir. Barad'a göre dünyaya bakış açımız, onun içinde nasıl hareket ettiğimiz üzerinde derin bir etkiye sahiptir; zira Barad, dilin sadece bir iletişim aracı olmadığını, aynı zamanda gerçekliği yaratmanın bir yolu olduğunu savunmaktadır. Barad'a göre dil, dünyaya ilişkin algılarımızı şekillendirir ve bu nedenle, onu tanımlamak için kullandığımız dili değiştirerek davranışlarımızı değiştirebiliriz. Örneğin Barad, çevre hakkında dışarıdaki bir şey olarak konuşmak yerine, onun bir parçası olduğumuz ve etrafımızdaki dünyayla birlikte yarattığımız bir şey olarak konuşmamızı öneriyor. Kendimizi çevremizden ayrı düşünmek yerine, kullandığımız dil aracılığıyla onun süreçlerine nasıl dahil olduğumuzu, eylemlerimizin ve etkileşimlerimizin onu nasıl etkilediğini fark edebiliriz. Bir ağaçtan bahsederken, genellikle onun maddeselliğini vurgulayan "ayakta duran kereste" veya bir canlı ifadesini kullanabiliriz. Bu iki kelimenin anlamı, ağaçla ve çevresiyle nasıl etkileşimde bulunduğumuz açısından önemli ölçüde farklılık gösterir.

Barad'a göre, eğer her şey birbirine bağlıysa, ontoloji ve epistemoloji artık gerekli ayrımlar değildir. Her şey birbirine bağlıysa, bilgi ve gerçeklik anlayışı da ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlıdır. Dolayısıyla, bilgi edinme ve dünyayı anlama biçimimiz bütüncül olmalı ve gerçekliği ayrı kategorilere ayırmak yerine tüm yönlerini

⁶ Sonuç olarak, dünyada var olan her şey insanın içinde de bulunur. İnsan bilinci, ayrılmaz bir parçası olduğu akıl yoluyla doğanın gizemlerini çözerek doğaya egemen olmaya çalışır.

dikkate alınmalıdır. Gerçeklikler insan eyleminin bir sonucu değil, insan ve nesne işbirliğinin bir sonucudur. Dolayısıyla, nitelikler ne nesnenin ne de insanın özelliğidir; ikisi arasındaki ilişkiden ortaya çıkan özelliklerdir. Başka bir deyişle, insanlar ve nesnelere, nesnelere etkileşime girerek, tek başına insanda ya da nesnede bulunmayan benzersiz bir nitelikler dizisi geliştirirler. Örneğin bir sanatçı ile bir tuval arasındaki ilişki, karşılıklı işbirliğinin bir sonucu olarak güzel bir sanat eseriyle sonuçlanabilir. Başka bir deyişle, gerçekte fail ne insan ne de nesne özelliklerine sahiptir. Fail bu ikisinin birleşimidir. Bu ilişkisellik, bireyin sınırlarının ötesine uzanarak tamamen yeni ve benzersiz bir şeyin yaratılmasına olanak tanır - işbirliğine dayalı bir çabadan doğan özel bir nitelik. İnsanlar ve nesnelere birbirlerinin parçasıdır (örneğin coğrafya kaderinizi belirler). Sonuç olarak, eylemlilik insanlarla sınırlı değildir. Bir eylemi gerçekleştiren herhangi bir sistem (bilgiyi işleyen herhangi bir sistem) için kullanılabilir.

İki ya da daha fazla nesne ya da varlık ayrı ayrı hareket etmek yerine birbirleri üzerinde eş zamanlı olarak hareket ettiklerinde bir iç-etkileşim meydana gelir. Sonuç olarak, etkileşim eylemi sadece bir nesnenin diğerine etki etmesinden ziyade iki nesnenin birlikte hareket etmesiyle yaratılır. Karen Barad tarafından geliştirilen bu kavramda, varlıklar sadece dış güçler tarafından harekete geçirilmez, bunun yerine diğer varlıkların eylemleri aracılığıyla birlikte oluşturulur. Temel olarak, her şey sürekli akış halindedir, sürekli olarak diğer varlıkları etkiler ve karşılığında diğer varlıkları da etkiler. Örneğin bir bireyin kimliği sabit bir varlık olmayıp, sosyal etkileşim ve diğer faktörlerin bir sonucu olarak sürekli evrim geçirmektedir. İç-eylem, tüm eylemlerin karşılıklı olarak birbirini oluşturduğunu savunan ve tüm varlıkların gerçekliğini oluşumunda rol oynadığını ima eden bir kavramdır. Sonuç olarak, gerçeklik statik, önceden var olan bir varlık olarak mevcut değildir, ancak varlıklar arasındaki ilişkiler yoluyla sürekli olarak yaratılır ve yeniden üretilir. Tüm varlıklar ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlıdır ve sonuç olarak etkileşimleri ve eylemleri gerçekliği şekillendirir ve yeniden şekillendirir. Eylemlerimiz sürekli olarak birbirini etkilemektedir ve her zaman bir ilişki içindeyizdir. Bu yaklaşım pasif gözlemci kavramını reddeder, bunun yerine tüm canlıların gerçekliği yaratmadaki failliğini vurgular. Eylem-içi, bir eylemin öznesi ve nesnesinin ayrı varlıklar olmadığını, bunun yerine birbirine bağlı bir bütünün parçası olduğunu kabul eder. Dolayısıyla, eylem-içi hepimizin birbiriyle bağlantılı olduğunu ve gerçekleştirdiğimiz her eylemin çevremiz üzerinde bir etkisi olduğunu kabul eder. Tüm eylemlerin birbirini sürekli olarak etkilediğini ve bilgilendirdiğini kabul eder. Ayrıca, eylemlerimizin izole bir şekilde değil, devam eden bir etkileşim, yaratım ve dönüşüm sürecinin bir parçası olarak gerçekleştiğini kabul eder. Bu cümleyi yazmayı bir iç-eylem olarak görüyorum çünkü hem benim düşünce ve deneyimlerimin ürünü hem de başkalarının düşünce ve deneyimlerini etkileme potansiyeline sahip.

"Eğer madde canlıysa, öznel ve nesnel arasındaki farkı azaltır ve tüm şeyler arasında ortak maddesellik statüsünü yükseltir." (Bennett, 2010). Anlayıştaki değişim çok önemlidir, zira ancak bu şekilde kişi ağın bir parçasına zarar vermenin kendisine zarar vermesine neden olduğunun farkına varacaktır (Bennett, 2010). Bu durumda, ağın bir parçasına (örneğin çevreye) verilen herhangi bir zarar, tüm parçalar birbirine bağlıysa, eninde sonunda tüm ağı etkileyecektir. Dalgalanma etkisi olarak, bir eylem tüm sistemi etkileyebilir ve bu nedenle kişi çevreye zarar verdiğinde aslında kendisine zarar vermiş olur. Örneğin ormansızlaşma nedeniyle ağaçların ve bitkilerin yok olması, soluduğumuz havanın kalitesini etkileyerek solunum problemleri riskinin artmasına neden olur. Örneğin anlayıştaki bir değişiklik, sürdürülebilirlik konusunda çok sayıda bilimsel yayın yapanların, yayınlanan ve yayınlanmayan her akademik çalışma başına 5,4 kilogram karbondioksit salındığını fark etmelerine yol açabilir ki bu da kağıt üzerindeki sürdürülebilirlik savaşıyla çelişir. Sonuç olarak gerçeklik, öznenin olduğu

kadar nesnenin de gözlemlenmesiyle ortaya çıkan bir şeydir (Yalvaç ve Erçandırılı, 2020). Bu nedenle, gerçekliğin deneyimlerimizden ayırabileceğimiz bir şey olmadığı, aksine onunla ayrılmaz bir şekilde bağlı olduğu sonucuna varabiliriz. Bir tablonun gözlemlenmesi durumunda, tablo ancak gözlemci tarafından deneyimlendiğinde ve yorumlandığında gerçek olarak kabul edilir.

Eyleyici gerçekçilik kavramına göre birey, araştırmada önemli bir rol oynar ve araştırmanın sonuçlarını şekillendirme ve etkileme kapasitesine sahiptir. Buna ek olarak, bireyin daha geniş bir sosyal ve kültürel bağlam içinde faaliyet gösterdiğini ve eylemlerinin sonuç olarak hem anlık hem de uzun vadeli yansımaları olduğunu vurgular. Eylemsel gerçekçilik yaklaşımı, bireyin kendi kaderini tayin etme ve seçim yapma gücünü tanımanın önemini vurgulayarak geleneksel araştırma yöntemlerine meydan okur. Bireyler kendi kararlarını verme yetisine sahiptir ve bu kararların verildikleri anın ötesinde uzun vadeli sonuçları vardır. Ayrıca, bireyin daha geniş toplumsal bağlamın ayrılmaz bir parçası olduğunu ve seçimlerinin bir bütün olarak toplum üzerinde etkisi olacağını kabul eder. Bu nedenle, bireyi vurgulayan geleneksel araştırma yöntemleri, bireyin kendi kaderini tayin hakkını ve bireysel seçimlerin gücünü kabul eden yöntemlerle desteklenmelidir. Bu kabulün bir sonucu olarak, araştırmanın bireyi yalnızca tek başına değil, aynı zamanda bir bütün olarak toplum bağlamında da dikkate alması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Araştırmacılar aynı zamanda bu felsefe tarafından, araştırmanın potansiyel sonuçlarını değerlendirmeye teşvik edilmektedir.

Niels Bohr'un kuantum mekaniği gözlemi ışığında, Barad (2007) kuantum fenomenlerinin yalnızca onları ölçmek için kullandığımız ekipmanla iletişim kurduklarında var olduklarını öne sürer. Sonuç olarak, gerçeklik yalnızca bir gözlemciyle karşılaşarak yaratılır, bu da gerçekliğin izole bir şekilde var olmadığını, aksine gözlemcisi tarafından sürekli olarak geliştiğini ve şekillendirildiğini ima eder. Bir gözlemcinin beklentileri, inançları ve önyargıları, etraflarındaki dünyayı nasıl algıladıklarını derinden etkileyebilir. Dolayısıyla gerçeklik mutlak değil, onunla etkileşimlerimiz yoluyla inşa ettiğimiz bir şeydir. Bu anlayış, varlığa ilişkin bilginin kaynağını tanımlayan epistemoloji ile varlığın ne olduğunu tanımlayan ontoloji arasındaki ayrımı anlamsız kılmaktadır.

Hem gözlemcilerin hem de gözlemlenenlerin gerçekliğin faileri olduğunu belirtmek önemlidir, bu nedenle Barad'ın ontoepistemolojik kavramı olan eylemsel gerçekçilik, doğa ve kültürün birbirinden ayıramayacağını ve inşa etmenin maddeselliği inkar etmemek anlamına geldiğini belirtir (Barad, 2007). Bir tarafı mutlak, bir tarafı muğlak, bir tarafı statik, bir tarafı dinamik, bir tarafı organik, bir tarafı inorganik olan bu ikiliği ortadan kaldırdığı için eyleyen gerçekliğin bilim üzerinde kaçınılmaz bir etkisi vardır. Sonuç olarak, fail gerçeklik, doğa ve kültür arasındaki etkileşimi kabul eden yeni bir bilim anlayışını gerekli kılar.

Neo-materyalizmin bir uzantısı olan Barad'ın onto-epistemolojisi, bilimsel ölçüm ve araştırmalar için önemlidir. Bohr'un çift yarık deneyinde olduğu gibi, Barad'ın onto-epistemolojisinde de gözlemlenen ve ölçülen her ikisi de faildir (gözlemci ve gözlemlenen her ikisi de faildir). Barad'ın onto-epistemolojisini inceleyerek, ölçülen ve ölçen arasındaki ilişkiyi ve bunun bilimsel araştırma ve ölçüm üzerindeki etkisini daha iyi anlayabiliriz. Dolayısıyla Barad'ın onto-epistemolojisi, araştırmacıların ölçen ve ölçülen arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamalarına ve bu ilişkiyi dolaşık failer olarak ele alarak sonuçlarının doğruluğunu nasıl etkilediğini görmelerine olanak tanır. Bunu yaparak araştırmacılar çevrelerini daha iyi anlayabilir ve ölçebilirler. Ölçek ve ölçümdeki herhangi bir değişiklik, ölçen ve ölçülenin düzenini değiştirecek ve sonuç olarak yeni nitelikler kazanacaklardır. Esasen, bir öğrenci için klasik bir sınavın

sonucundan (gerçekliğinden) kim sorumludur? Hiç şüphe yok ki öğrencinin eylemleri önemlidir. Klasik yazılı sınava giren aynı öğrenci, bunun yerine bir test veya sözlü sınava girmiş olsaydı aynı derecede başarı elde edebilir miydi? Buna ek olarak, öğrencinin başarısı sınıf, ailesi, öğretmenleri, zaman ve mekandan da etkilenir. Aşağıdaki örnekte de açıklandığı üzere, pasif failer ile öznel ve nesnel (failler ve yapılar) arasındaki ayırım gerçeği yansıtmamaktadır. Bir şeyi, ona aşına olmayan birine açıkladığınızı düşünün. Bir konuyu açıkladığınızda, bunu netleştirmek sadece size bağlı değildir. Çünkü açıklamayı kolaylaştırmakla görevli tek kişi siz değilsinizdir. Açıklama, her ikinizin birlikte hareket etmesi sonucunda gerçekleşir. Bir kişinin kişilik özellikleri ve aralarındaki bağın yapısı, açıklamanın mümkün olup olmadığını belirleyecektir. Son olarak, fiziksel olarak görünür olmayan ekip ruhu kavramını ele almalıyız. Oyuncular, rakipleri ve seyirciler arasındaki iç etkileşim ve görünmez takım ruhunun bir sonucu olarak, bir maçın gidişatını ve sonucunu oyuncular ve top arasındaki etkileşim değil, birbirleriyle olan etkileşimleri belirler.

9. Son Düşünceler

Klasik İnsan-Kuntum İnsan serisinin genel amacı bilimsel araştırma pratiğine hakim olan mevcut yaklaşımlara alternatif başka yaklaşımlara dikkat çekebilme. Tüm bu açıklamaların ışığı altında görünle birlikte henüz görmeyi başaramadığımız görünmez mekanizmaları kapsayan (atom-üstü dünyadan çok farklı bir şekilde işleyen atom-altı bir dünyanın varlığına dayanan), ontoloji ve epistemoloji arasındaki ayrımı ortadan kaldıran yeni bir onto-epistemolojik varlık, hakikat ve gerçeklik anlayışına ihtiyacımız var. Bu seride tartışıldığı üzere, kuantum mekaniği varlık/varoluş/gerçeklik konusunda sosyal bilimlere yeni bir yöntemden daha önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Varlığı ve varoluşu algılama biçimimizde dönüşümler yapabilmek için çok sayıda kökten değişikliğin gerekli olduğu kanaatindeyim. Neticede araştırma ne araştırmacının tek başına faili olduğu bir eylemdir ne de araştırılanın. Araştıran, araştırılan, araştırmada kullanılan enstrüman, okuyan vb., araştırma eyleminin ortak failleridir. Bu keşifte ilerleyebilmek için mevcut varsayımlarımıza meydan okumaya ve zihinlerimizi alışılmadık gerçeklere açmaya istekli olmalıyız. Bu yeni anlayışı kazanmak için, gözlemlenebilir fiziksel dünyanın ötesindeki mekanizma ve yapıları da incelemeliyiz. Uçsuz bucaksız yeni bir kıtanın ufkunun ötesinde yatan her şeyi keşfetmek ve anlamak için, kendi kıyı şeridimizin tanıdık topografyasının ötesine bakmak gerekir. Mevcut varsayımlarımızı sorgulamaya ve bilmediğimiz gerçekleri, bilinemez bilinemezleri kabul etmeye açık olursak serüvenimiz daha başarılı olacaktır. Bilinmeyenleri keşfetme süreci ürkütücüdür; ancak, nihayetinde ödüllendirici ve aydınlatıcıdır. Bu okumamakta direndiğiniz bir kitabı sonunda dayanamayıp açık tamamen yeni bir dünyayı keşfetmeye benzer.

Varlık nedir sorusu yerine varlığın nasıl oluştuğu varlığın ne olduğunu belirler:

Kuantum mekaniği bağlamında, varlık, varoluş ve gerçekliğin sadece dış duyularla algılananları değil, görünmeyenleri de içermesi gerektiğini ve "etkilemenin" de bu tanımlara dahil edilmesi gerektiğini hatırlamak önemlidir. Kuantum mekaniğinin insana ve topluma uygulanabilir olup olmadığı sosyal bilimlerde tartışılmıştır ve tartışılmaya devam edecektir. Atom altı dünyaya ait olduğu iddia edilen kuantum mekaniğinin sosyal dünyaya uygulanamayacağını savunanlar olduğu gibi, biyolojik varlıkların nasıl evrimleştiğini açıkladığı için evrim teorisinin biyolojik varlıklar dışındaki varlıklara, örneğin örgütlere uygulanamayacağını iddia edenler de vardır. Ancak insanoğlu içinde yaşadığı doğadan ne şekilde ayrılabilir? Gerçeklik, er ya da geç fizik tarafından ifade edilen her yasaya gerçek biçiminde sert bir çürütmeyle karşı çıkacak ve fiziğin sonsuza dek onunla mücadele etmesine neden olacaktır (Lenin 2001, s. 361). Fizik, çürütülen yasayı geliştirmeye, değiştirmeye ve karmaşıklaştırmaya devam edecektir.

Enformasyon alıp veren her varlık canlıdır: Varlık, varoluş algımızı yönlendiren canlı-cansız ayrımı açısından mevcut bilinç anlayışımızın "aldığı bilgilerle kendini organize edebilen her şey bilinçlidir ve canlıdır" şeklinde değiştirilmesi gerekmektedir. Bu yaklaşım, her nesnenin çevresine yanıt verme ve çevresiyle etkileşime girme yeteneğine sahip olduğu gerçeğini kabul eder. Örneğin bitkiler dokunmaya tepki verebilir ve hayatta kalabilmek için diğer organizmaların ve çevrelerinin varlığını tespit edecek şekilde evrimleşmiştir.

Faillik sadece özneye ait bir eylem değildir: Öznenin diğer her şeyin önüne geçtiği özne (fail) ve nesne (yapı) ayrımlarına odaklanmak yerine, özne-nesne iç-eylemini temel almalı ve failin tek başına özne değil, özne ve nesnenin birlikte oluşturduğu madde olduğunu kabul etmeliyiz (yani hem gözlemleyen hem de gözlemlenen faildir). Bu yaklaşım, özne ve nesne arasındaki eyleşmenin ve her ikisinin birlikte çalışarak yarattığı failliğin önemini vurgular. Özneyi failliğin birincil kaynağı olarak görmek yerine, özne ve nesnenin her ikisinin de anlam ve eylem oluşturmada eşit rol oynadığını kabul etmemizi sağlar. Benzer bir şekilde, bir dans partneri senkronize hareketleri hem yönetebilir hem de birlikte takip ederek güzel, senkronize bir sekans ortaya çıkarabilir. Her ikisi de işbirliğinde eşit derecede değerlidir ve yine de bireysel hareketleri genel deneyime önemli bir katkı sağlar.

Klasik bilimsel geleneğin varsayımları sorgusuz kabul edilemez: Varsayımları tartışmasız kabul gören mevcut bilimsel geleneğin temelleri sanıldığından daha az sağlamdır. Ters nedensellik, nedensizlik, süreksizlik, kesinsizlik, konektom, enerji olarak enformasyon, görünmez mekanizmaların yapıları nasıl harekete geçirdiği, belirsizlikler, zıtların birliği, dolanıklık, patafizik, panfizik, vitalist ontoloji, onto-epistemoloji, katmanlı gerçeklik, faillik, ölçüm sorunu, zorunluluğun karşıtı olarak olumsuzluk, ya o ya bu mantığı yerine hem o hem bu (ne o ne bu) mantığı vb., turizm de dahil olmak üzere sosyal bilimlerin çatallanma kavşağında olduğunu müjdelemektedir.

Yankı odasının yıkılması kaçınılmazdır: Aynı varsayımların kullanılmasıyla aynı sonuçların tekrarlaması bilimi ilerletmez. Bu kanıtsız fikirlerden oluşan bir yankı odasına neden olur. Yeni kavramları keşfederek ve mevcut varsayımlara meydan okuyarak turizm ve sosyal bilimler anlayışımızın çok yönlü olmasını ve kanıtlara dayanmasını sağlayabiliriz. Evren düzenden düzensizliğe doğru ilerlemektedir, dolayısıyla etrafımızda gördüğümüz bu düzenlilik aslında geçici bir durumdur (Şenel, 2012, s. 128). Bu, sosyal dünyayı anlamak için kullandığımız gerçeklerin ve teorilerin sadece geçici olduğu anlamına gelir. Zamanla, daha fazla veri toplandıkça ve analiz edildikçe, bu gerçekler ve teoriler değişebilir, hatta çürütülebilir. Poincare bilimi "cevap bulmaktan ziyade soru üretmek, her keşifle birlikte yeni sorular üretmek, halihazırda üretilmiş olanlardan yanlış olanları ayıklamak" olarak tanımlar. Bilim mutlak doğruların peşinde olmadığından, dünyaya ilişkin anlayışımızı sürekli olarak sorgulamalı ve geliştirmeliyiz. Bu nedenle, "bana öğretilen bilim budur, benden öncekiler böyle yaptı, ben de böyle yapacağım" şeklinde özetlenebilecek kör inanç ve yanlış bilincin bilimsel ilkeler olmadığını hatırlatmak isterim. Bilim, Herbert Spencer'in dediği gibi, ilerledikçe kişinin düşüncesini değiştirmesiyle ilgilidir. Daha fazla engeli aştıkça ilerlediğimize dair inancımız artacaktır (Boris Vian), ancak yanlış yolda mücadele edersek bu ilerleme anlamına gelmez. Poincare'in dediği gibi "ev tuğlalardan oluşur bilim ise bulgulardan Ancak, nasıl her tuğla yığını ev değilse bulgular yığını da bilim değildir".

Yaratıcı göçebe bilim ve bürokratik kraliyet bilimi arasında tercih zaruridir: Sosyal bilimlerde yükselen yeni anlayışların bir sonucu olarak göçebe bilim, dünya hakkında kesin yargılar içeren, onu uzaktan gözlemleyen ve belgeleyen kraliyet bilimine alternatif bir akım olarak güçlenmektedir. Bu yeni anlayış Deleuze ve

Guattari'ye dayanmaktadır (1987, s. 370). Göçebe bilim, deneyim, keşif ve deney yoluyla elde edilen bir bilgi biçimidir. Doğanın gözlemlenmesi yoluyla elde edilen gündelik yaşam bilgisidir. Öte yandan, kraliyet bilimi, genellikle üniversiteler gibi kurumlar aracılığıyla nesilden nesile aktarılan bilgiyi temsil eder. Bir konu üzerinde uzun süre çalışmış uzmanların bilgisidir. Göçebe bilimi topluluğun bilgi ve deneyimine dayanırken, kraliyet bilimi bir yöneticinin ya da kurumun otoritesine dayanır. Bilime yönelik bu iki yaklaşım, farklı değerleri ve hedefleri nedeniyle sıklıkla çatışır. Kraliyet biliminin daha büyük gücü ve kaynakları nedeniyle, göçebe bilimi bu çatışmanın bir sonucu olarak sıklıkla bastırılabilir. Göçebe bilimin bir parçası olarak, günümüzde ortaya çıkan sorunları çözmek için yerel bilgi kullanılmaktadır. Bu yaklaşım, dünyanın değişen doğası ve karşılaştığı zorluklarla başa çıkmak için daha uygun ve daha uyarlanabilir bir yaklaşım olarak görülmektedir. Buna karşılık, kraliyet bilimi önceden var olan bilgiye dayanır ve mevcut koşulların anlaşılmasında nedeniyle sınırlı kalma olasılığı daha yüksektir. Bilime göçebe bir yaklaşım daha dinamiktir, bu da çevredeki değişikliklere daha hızlı adapte olmasını ve mevcut zorluklara daha etkili bir şekilde yanıt vermesini sağlar. Buna rağmen, göçebe bilim göz ardı edilmemesi gereken önemli bir bilgi ve deneyim kaynağı olmaya devam etmektedir. Kraliyet bilimi bilgi ve anlayış kazanma arzusuyla hareket ederken, göçebe bilimi günlük yaşamdaki pratik sorunları çözmeye ihtiyacıyla hareket eder. Sonuç olarak, kraliyet bilimi göçebe bilimin pratik arayışlara fazla odaklandığını düşünebileceğinden ve göçebe bilim de kraliyet bilimini teorik arayışlara fazla odaklanmış olarak görebileceğinden, iki yaklaşım arasında gerilim olabilir. Yönetmelikler ve bürokrasi tarafından yönetilen kraliyet biliminin aksine, göçebe bilimi yapılandırılmamış ve bağımsızdır. Siyasi ve ekonomik çıkarlar tarafından yönetilen kraliyet biliminin aksine, göçebe bilimi merak ve keşif tarafından yönlendirilir. Bu nedenle, göçebe bilim yaratıcılığı ve açık fikirliliği teşvik ederken, kraliyet bilimi başarıya ulaşmasını engelleyebilecek kısıtlamalarla sınırlandırılmıştır. Galileo Galilei örneğinde, araştırmaları Katolik Kilisesi için bir tehdit olarak görülmüş ve teorilerini geri almak zorunda kalmıştır, oysa göçebe yaklaşımı fikirlerini özgürce keşfetmesini sağlamış olabilir.

Mevcut bilimsel bakış açısında katılığı, gerekliliği, kesinliği ve yanılmazlığı da dahil olmak üzere çeşitli sorunlar bulunmaktadır. Sonuç, karmaşık olguların dar bir şekilde anlaşılması ve gerçekliğin öznel, ilişkisel ve ortaya çıkan yönlerinin takdir edilememesi olabilir. Bu olguları ve değişkenliklerini, onlara baktığımız merceği değiştirerek daha etkili bir şekilde açıklayabiliriz. Başka bir deyişle, hakikatin belirlenmesini tamamen ölçüm araçlarına teslim etmiş durumdayız. Sorun şu ki, ölçüm tek başına gerçekliğin karmaşıklığını yakalayamıyor. Ölçümün yanılmaz olduğunu düşünüyor ve ona çok fazla güveniyoruz. Sonuç olarak, ölçüm araçlarını geliştiren ve bu araçları kullanarak toplanan verileri yorumlayan insanoğludur. Bir cetvel yalnızca uzunluğu ölçülebilir ve bir cetvel tarafından sağlanan verileri yorumlamak ve sonuçlara dayalı kararlar almak kullanıcıya bağlıdır. Ölçüm araçlarının yeterliliğini tartışmak yerine, yetersizliklerinden bahsedebiliriz. Bir ölçüm aracının görünüş dışında bir gerçekliğe ulaşacak kadar hassas olmaması, görünüş dışında başka bir gerçeklik olmadığı anlamına gelmez. Elimizdeki araçlarla tüm "yüzeysel ve görelî hakikatleri" açıklayan görünmez ama derin bir hakikati bulamıyor olsak da bu, derin bir hakikatin hiç olmadığı anlamına gelmez.

Görünümün ötesine geçmeliyiz: Metafizik bir önerme olarak, görünen dünyadan daha derin bir gerçeklik olmadığı iddiası (yani derin bir hakikatin olmadığı iddiası) bilimsel olarak test etmemiz veya varoluşsal olarak deneyimlememiz mümkün olmayan bir şeydir. Derin gerçeklik görünmez olsa da yine de mümkündür (Wilson, 2004). Mevcut ölçüm araçlarının bunu bulamaması, bilimsel yöntemler ve insan davranışları hakkında başka bir gerçeğe işaret etmektedir. Gelişmiş ölçüm

araçlarımızın ve beyinlerimizin bize söylediklerine anlam verebiliriz, çünkü bunlar göreceli "gerçekler" ya da "gerçeklerin" bölümleridir. Ancak bu "gerçekler" resmin tamamı olmayabilir, çünkü ölçme kapasitemizin ötesinde gizlenmiş, gizemli bilinmeyene bir bakış sağlayan derin bir gerçeklik olabilir. Diğer araştırmacılar çalışmalarımızı tekrarlayana kadar, araçlarımızın ve beynimizin mantıklı olup olmadığını söyleyemeyeceğiz (Wilson, 2004). Belirli bir örüntü ya da gözlem doğru gibi görünse de, bunun kesin olarak doğru olup olmadığını belirlemede sorun yaşanabilir. Diğer araştırmacıların araştırmayı tekrarlamaları sonuçların geçerliliğini doğrulayabilir, ancak henüz ortaya çıkarılmamış altta yatan faktörler olabilir.

Modern bilimin materyalist, determinist, mekanistik ve bireyci varsayımlarını kökten sarsan kuantum görüşünün fizik bilimi alanında (örneğin tıpta kuantumoloji) yavaş yavaş yayılması söz konusu olmuştur. Bununla birlikte, yerleşik inançları sarsma olasılığı karşısında duyulan kaygıyla beslenen direncin sürmesi kaçınılmazdır. Tüm hayvanlarda yeni bilgiye karşı direncin güçlü bir nörolojik temeli vardır. İnsanlar da dahil olmak üzere çok sayıda hayvan, belirli türdeki bilgileri, özellikle de koşullandırılmış gerçeklik tünellerinin dışında olanları "görmezden gelebilir". Bu durum genellikle tutuculuk ya da aptallık olarak adlandırılır" (Wilson, 2004). İnsanlar, aksi yöndeki ezici kanıtlara rağmen aşına oldukları ve güvenli buldukları şeylere bağlı kalma eğilimindedirler ve bu da pek çok kişinin neden derinden sahip oldukları inançları sorgulamak istemediklerini açıklamaktadır. Uzmanların ilerici fikirlere karşı önyargısı ve muhafazakarların ilerici fikirleri tutkuyla reddetmesi, dünyaca ünlü bilim insanları arasında bile insanlık tarihinin bir özelliği olmuştur. Bir fikrin tutunmadan önce kendinden önceki fikirle çatışması ya da çelişmesi doğaldır; bu süreç kendi kendini oluşturmanın doğal olarak gerçekleştiği bir süreçtir. Her yeni fikir doğru mudur yoksa her eski yol/yöntem/bilgi yanlış mıdır? Bu sorunun anlık bir cevabı yoktur. Bilgi eskiyebilir ve olağandışı olayları açıklamak ya da anlamak için yeterli olmayabilir. Yeni fikirler hemen bastırılmak veya dışlanmak yerine dikkatle gözden geçirilmeli, kibre veya uzmanlık lanetine yenik düşmeden anlaşılmalıdır. Onları tamamen görmezden gelmekten eleştirmek, hatta yanlışlamak için deneylere tabi tutmak ve tartışarak çürütmeye çalışmak daha medeni bir yaklaşım olacaktır. Bilimde buna bilimsel ilerleme denir. Yeni fikirler, koşullar veya sorunlar mevcut teorilere uygulanır. Oluşturulan teori gözden geçirilir, revize edilir, iyileştirilir, geliştirilir ve gerekirse sonuçlar ışığında değiştirilir. Bilgi açısından neredeyse hiçbir şey aynı kalmaz. Ne yazık ki ne bilim ne de bilim insanları sanıldığı kadar objektif değildir. Bilim nesnellik için çabalar, ancak yine de önyargılar vardır. Örneğin, sonuçla ilgili önyargılar devreye girerse bir deneyin sonuçları o kadar doğru olmayabilir. Bu nedenle, hipotezler geliştirirken ve test ederken, bu potansiyel önyargıları akılda tutmak önemlidir. Yeni ve ilerici bir görüşün dikkat çekmesi, popülerlik kazanması ve kabul görmesi için ortaya çıktığı dönemdeki iklim ve zeminin elverişli olması çok önemlidir. Ortaya çıkışları uygun bir ortam (iklim, zemin ve fikrin değerini anlayacak entelektüel kapasite) tarafından desteklenmediği için kıyıya terk edilmiş, yeniden keşfedilmeyi bekleyen, hatta boşa harcanmış pek çok fikir vardır. Örneğin Kopernik, dünyanın evrenin merkezi olduğu inancını ortadan kaldırdığında, kendisinden 2000 yıl önce Arşimet'in iddiasını tekrarlıyordu. Newton'dan iki bin yıl önce Democritus maddenin atomlardan oluştuğunu söylemişti. Newton'dan binlerce yıl önce Anaksimandros "Dünya neden düşmüyor?" sorusunu sormuş ve yanıtlamıştı. Bilim, 18. yüzyılın sonunda güneşin yanan bir kaya olduğuna inanıyordu, ancak şimdi onu nükleer bir fırın olarak düşünüyoruz (Wilson, 2004). İlerlemeci fikre yönelik önyargı aynı kalmaktadır. Siegel'e göre, sağlık bilimlerindeki ilerici fikirler başlangıçta dirençle karşılaşır çünkü kökleri insanların inançlarına derinden bağlıdır. Benzer şekilde Talbot, "Bilim insanlarına hayranlık duyarız, bu nedenle bize bir şey söylediklerinde bunun doğru olması gerektiği sonucuna varırız" demektedir. Çoğu zaman onların da insan olduğunu unutuyoruz. Bizim gibi onların da dini, felsefi ve

kültürel önyargılardan etkilenebileceğini unutuyoruz." Wendt, muhafazakâr inkârcıların öfkelerini çekmenin yanı sıra, fizikte önemli bir ilerleme olan kuantum mekaniğinin sosyal bilimlere de uygulanabileceği hipotezini ortaya atmıştır. İnançlarımıza olan aşırı bağlılığımız, ilerici ancak yerleşik görüşe aykırı bir fikir bizi güçlü afyonlar gibi dogmalarımızdan ayırmaya çalıştığında bağımlılar gibi davranmamıza neden olur. Belirli ön kabullerin bir sonucu olarak Bohm, zamanının ruhuna ve anlayışına aykırı ve meydan okuyan ilerici fikirlerine rağmen, bilimin yeni fikirleri değerlendirmede muhafazakar olduğunu savunmaktadır. Bu yanlılığı, teorilerin başlangıçta kesin ve eksiksiz olduğu inancıyla örneklendirilmektedir. Tam bir teori ya da önceden kesin bir bilgi diye bir şey yoktur. Doğa sonsuz bir olasılık olduğundan, madde her zaman taze ve değişkendir. Teoriler ve bilgi sonsuz olasılıkları tam olarak açıklayamaz. Bohm'a göre, teorinin her şeyi açıkladığı ve mevcut bilginin kesin ve yanılmaz olduğu ön kabulü terk edilirse önyargısız araştırma mümkün olabilir. Nedensellik iddiasında bulunmak da en az teoriye inanmak kadar sınırlayıcıdır. Tek bir neden birden fazla sonuca yol açabilir ya da birden fazla neden tek bir sonuca yol açabilir. Bir etkinin hiç bitmeyen sayıda nedeni olabilir. Bir neden ile bir sonuç arasında ayırım yapmak önemlidir. Bohm'a göre, bilim insanları neden-sonuç ilişkilerinin bir bütün olarak evrenden ayrılamayacağını ve bütün bir sistemin durumunun yalnızca parçaları arasındaki ilişkilerin sonucu olarak görülemeyeceğini akılda tutmalıdır. Bohm'un holizm kavramına göre, bir sistemin davranışı sadece parçaları tarafından belirlenemez veya açıklanamaz. Bohm, sistemin parçalarının davranışının aslında bütünüün davranışından etkilendiğini savunur. Bu, bileşen parçalar arasındaki karmaşık ilişkilerin yanı sıra sistemin içinde bulunduğu ortamın da dikkate alınmasını gerektirir. Eğer atom altı parçacıklar sanıldığı gibi bağımsız "şeyler" değil de bölünmez bir sistemin parçaları ise, o zaman "bütünsellik" anlaşılması gereken en önemli gerçekliktir. Nihayetinde bu büyük bir sorundur çünkü bütünü parçalıyor ve bu inancın bir parçası olan parçanın parçasına odaklanıyoruz. Sadece parçanın görüntüsünü oluşturan tek tek renk piksellerini görebildiğimiz ölçüde, bütünü kendisini de o ölçüde parçalara ayırmış oluruz. Duyularımız en küçük unsurları ayırt edebilir, ancak büyük resmi kaybetmiş durumdayız (Schafer, 2008).

Bilinebilirlik varsayımı tartışılmalıdır: Eğer nesnelere "karşılıklı olarak eşit ve karmaşık bir kapasitede kendilerini şekillendirebiliyorsa, bunun dünyanın bilinebilirliği bir kenara bırakmamızı gerektirir (Yalvaç ve Erçandırılı, 2020, s. 2265). Bu, dünyayı anlama biçimimizin sabit ve mutlak olmadığı, aksine yeni bilgi ve deneyimlere yanıt olarak her zaman değiştiği ve geliştiği anlamına gelir. Bilgiyi nesnel ve değişmez bir şey olarak düşünmek artık mümkün değildir, bunun yerine her zaman akış halinde olan bir şey olarak düşünmek daha doğrudur. Bu noktayı vurgulamak gerekirse, bilginin durağan bir kavram olmadığı, aksine değişen ve uyum sağlayan, zamanla birlikte büyüyen ve değişen bir şey olduğu açıktır. Dolayısıyla, gerçeklik öngörülebilir bir özelliğe sahip olmadığından, materyal oluştuğunda nedensellik önemini yitirir. İnsan faaliyetlerinin öngörülemediği bir dünyada, eylemleri kontrol etmek imkansızdır. Sonuç olarak bu anlayış, maddileşme sürecinin ortaya çıkışının sadece bilinemez ve öngörülemez değil, aynı zamanda yorumlanamaz olduğunu iddia eder (Coole & Frost, 2010, akt. Yalvaç & Erçandırılı, 2020). Özetle, sadece insan değil, madde de hissedebilir, konuşur, acı çeker, arzular, özler ve hatırlar Karen Barad (2019, s. 64). Bu anlayış, bağlam, çevre ve hatta bilinçaltı gibi kontrolümüz dışında olan sayısız faktörün maddileşme sürecini etkilediğini vurgulamaktadır. Sonuç olarak, herhangi bir bireysel eylemin sonucunu tahmin etmek imkansızdır, çünkü sonuç bu faktörler arasındaki karmaşık etkileşimler tarafından belirlenir. Bu, hava durumunu tahmin etmeye çalışmak gibidir - hazırlanmak için belirli önlemler alabiliriz, ancak nihayetinde sonuç çeşitli öngörülemeyen faktörler tarafından belirlenir.

Bir olay sadece nedenleri açıklanarak mı izah edilir? Bir olayın nedeni genellikle, açıklamak istediğimiz olayın nedeni olarak daha önceki bir olaya atıfta bulunarak tanımlanır. Ancak Elster (1989, s. 3-4) "nedenin belirtilmesinin yeterli olmadığına, nedensel mekanizmanın da sağlanması ya da en azından önerilmesi gerektiğine" dikkat çekmektedir. Rüzgarlı bir günde bir kum tepesi (kumul) düşünün ve bir bilim insanı bu kum tepesinin tam olarak ne olduğunu deneysel olarak ölçmeye karar versin. Her şey çok güzel, ancak ilk ölçme girişiminde bile kum tepesi değişmiş olacaktır. Kumul tepesi sizin oradaki varlığınızdaki o andaki esen sert rüzgardan vb şekil değiştirmiş ve çoktan başka bir şeye dönüşmüştür. Herhangi bir anda o kumulun ne olduğuna dair doğru bir fotoğraf çekmek imkansızdır. Bergson'un katıldığım görüşüne göre bilimsel uygulamada ölçülen olguyu bozmadan ölçmek mümkündür şeklinde özetlenebilecek hatalı bir düşünce hakim. Kumul ölçülebilen ve nicelleştirilebilen bir şey midir? Kumul gerçekten de ölçümün yapıldığı o anla tamamen tanımlanabilir mi? Rüzgardan yeniden yeniden oluşan kumula baktığınızda, ölçülebilen ve nicelleştirilebilen, daha sonra yapı taşları gibi yan yana birleştirilebilen ve sonunda kumul dediğimiz şeyi yeniden yaratan bir grup farklı parça gibi görünmemeye başlayacaktır. Tek tek parçalardan daha ziyade kumul daha çok sürekli akışkan bir süreç gibi görünmeye başlar: iç içe geçen parçalardan oluşan bir süreç, birbirine ihtiyaç duyan parçalar; parçalanamayan veya ayrılamayan parçalar, aksi takdirde kumulun bütününe bakmamış oluruz. Kumul asla bir araştırmacı tarafından kordon altına alınabilecek, ölçülebilecek ve kaydedilebilecek tek bir anda var olamaz. Buradaki fikir hayata dair iki gerçekliğin birlikte var olmasıdır. Bir şeyin ne olduğunun gerçeği ve bir şeyin nasıl olduğunun gerçeği. Klasik insan-kuantum insan serisinde bahsedildiği üzere hem fiziğin hem de kimyanın maddi dünyanın nasıl işlediğini anlamaya yönelik bilimsel yaklaşımlar sosyal bilimlerde hakimdir. Ancak, yaşam tamamen maddi değildir ve madde anlayışımızı yaşam anlayışımız hakkında kapsamlı iddialarda bulunmak için kullanmaya çalışmak çok ileri gitmek olacaktır. Fizik ve kimya gibi bilim insanının yarattığı analiz yöntemleri incelemeye çalıştıkları şeyi çarpıtmadan bu tür süreçleri incelemesi mümkün değildir. Bu tür mekanik, uzamsal yaklaşımların yaşam sürecine uygulanması hatalıdır. Herhangi bir anda bir olguyu ölçmeye çalışmak bile en başta ölçmeye ve anlamaya çalıştığınız şeyin ne olduğu noktasını kaçırmak olacaktır. Temelde sürekli bir süreç olan herhangi bir şeyi mekansal olarak ölçmeye çalıştığımızda, yalnızca incelemeye çalıştığımız olguyu çarpıtmış oluruz. Örneğin gülmeyi mekanik olarak ölçerlerseniz bile gülmenin nedenini anlamış olamazsınız. Ya da gülmedeki farklı kahkaha seviyeleri ne kadar gram ağırlığında olabilir?

Araştırmada gerçeği bulmayı kendimize problem etmeli miyiz? Yıllardır yapageldiğimiz şey "motivasyonu tutum, duygu, inanmak, hatırlamak, düşünmek, hissetmek, arzulamak, istemek, beklemek, tercih etmek, hayal etmek vb.", gibi ilk başta nasıl olduklarını bilmediğimiz kavramları kendileri değil ama göstergeleri hakkında hipotezler üreterek aralarında varsaydığımız ilişkilere destek bulmaya çalışmak. Çok sık yapıldığı için hipotezle ilgili kafamı kurcalayan gözden kaçan önemli bir sorun var. Örneğin müşteri tatmini ve müşterinin tekrar gelme davranışı arasındaki ilişkiye dönük bir hipotezi test ettiğimizi varsayalım. Biz burada gerçekte neyi test ediyoruz? i) Kişinin tekrar gelip gelmediği ve bunun gerçekten tatminin etkisiyle mi gerçekleştiği yoksa ii) hipotezin ifadesinde yer bulan "tatmin ile tekrar gelme davranışı arasında ilişki olduğu varsayımı doğrudur" ifadesini mi? Yıllardır uygunluk (correspondence) teorisinin etkisi altında hipotez testi adına yapılan şey şöyle ifade edilebilir. Biz olgunun yapılan tanıma uygun olup olmadığına bakıyoruz (Uygunluk teorisi gereği). Yani hipotez tümcesinde geçen ifade ampirik bulguyla örtüşüyorsa bu doğru bir ifadedir/hipotezdir. Eğer bunu yapıyorsak - ki yapılan bundan başkası değildir- bu büyük bir sorun oluşturmaktadır. Neden mi? İki araştırmacının şu iki konuyu araştırdığını düşünün: i) bu yemek sağlıklıdır; ii) bu yemeğin sağlıklı olduğu ifadesi doğrudur. Birincisinde yani yemeğin

sağlıklı olup olmadığı konusu yemeği sağlık yönünden incelemeyi gerektirirken, yemeğin sağlıklı olduğu ifadesinin doğru olup olmadığı için yemeğin sağlıklı olup olmaması değil sadece bu ifadenin doğruluğunu araştırmak gerekir. İkisi aynı şey değildir. Dolayısıyla doğru bir şeyin doğru olması mıdır yoksa olgulara uygunluk mu doğrudur? Nietzsche'nin "gerçekler yoktur sadece yorumlar vardır" sözü üzerinde daha fazla düşünmeye zaman ayırmalıyız. Burada ampirik araştırma esnasında katılımcının da yorumda bulunduğu, araştırmacının katılımcının yorumunu diğer araştırmacıların, teorilerin, görüşlerin yorumuyla kendi yorumunu da dahil ederek tekrar yorumladığını hatırlatmak yerinde olacaktır. Yani bulgu "yorumun yorumunun yorumudur (bir bulgu katılımcının yorumu, literatür yorumu ve araştırmacı yorumdan oluşmaktadır)". Ayrıca bulgu okuma anında yeniden okuyucu tarafından yorumlanması gereken bir şeydir. Bu arada araştırmacıların üzerine düşen en önemli görev katılımcıdan alınan verinin doğru olduğunun kanıtlanmasıdır. Bu konuda, özellikle ampirik araştırmalarda yeterli düzeyde endişe taşıdığını düşünüyorum. İşte tam da bu nedenden dolayı sosyal bilimlerde bir araştırmanın araştırdığı insanın ontolojik yapısını dikkate almamasının sakıncalı olacağını belirtmek isterim. İnsanın doğal yapısında bulunan sahteciliğin, her an yapageldiği gerçek kimliğini ve düşüncelerini saklamanın araştırma anında mistik bir şekilde yok olduğunu varsaymak oldukça tartışmalıdır (Blackburn, 2005). Nietzsche'ye göre "*insanda sahte tavır sanatı doruk noktasına ulaşır: burada kandırma, pohpohlama, yalan söyleme ve aldatma, arkadan konuşma, poz verme, ödünç alınmış ihtişam içinde yaşama, maskelenme, geleneklerin kılığına girme, başkalarının ve kendi önünde bir rol oynama - kısacası kibrin tek alevi etrafında sürekli çırpınma o kadar kural ve yasadır ki, neredeyse hiçbir şey insanlar arasında dürüst ve saf bir hakikat dürtüsünün nasıl ortaya çıkmış olabileceğinden daha anlaşılabilir değildir. İllüzyonlara ve rüya imgelerine derinlemesine dalmışlardır; gözleri yalnızca şeylerin yüzeyinde gezinir ve 'biçimleri' görür; duyguları hiçbir yerde hakikate yönelmez, ancak uyarıcıları almakla yetinir, adeta şeylerin sırtında bir körebe oyunu oynarlar.*" Eğer sahteyse, mutlak doğru yoksa, Platon'un belirttiği doktrinle (gerekçelendirilmiş doğru inanış) sadece kişinin inanması bir şeyi gerçek ve doğru yapıyorsa o zaman kısıtlı zaman ve mekanda yapılan kısıtlı ampirik araştırmalardaki her "mutlak gerçeklik" iddiası tartışmaya açıktır. Wilson'un gerçeklik tüneli kavramında belirttiği gibi bir perspektifin ya da bir "görüş tünelinin" içine hapsediğimiz fikri, olaylar ve olgular hakkındaki bilgimizin yalnızca kısmi olduğu gibi melankolik bir düşünceye yol açabilir. Ancak, insan düşüncesinden ve yorumundan 'bağımsız' gerçeklik, bulunması çok zor bir şeydir. Neticede insan kullandığı kavramlar, prosedürler ve inançlar üzerinde düşünen bir varlıktır (Blackburn, 1999). Araştırmacılar olarak düşüncelerimizin iskelesine dayanıyor ve oradaki malzemeyle, özellikle inançlarımızla kavramsal ve yorumsal mühendislik yapıyor, yapılar ve gerçekler inşa ediyoruz. Düşünmede inancın yeri önemlidir çünkü inançla-davranış (uygulama) genelde süreklilik arz eder. Yaptığımız araştırma hakkında ne ve nasıl düşündüğümüz, onu nasıl yaptığımızı ya da yapıp yapmadığınızı etkileyecektir.

Kişisel izlenimim, araştırmacıların önemli bir kısmının gerçekliği ya da hakikati bulmakla değil, sorularına yanıt ya da salt veri toplamakla ilgilendikleri yönünde. Belki de tek gerçeklik özneliktir. Araştırmacılar sadece bilmekle, bulmakla ilgileniyor (bu konuda Menon paradoksuna bakılmasını tavsiye ederim) ama bu bilgiyi, bulguyu bilince dönüştürmekle aynı düzeyde ilgilenmiyor. Bilince dönüştürülmeyen bilgi faydasızdır. Örneğin, Johann Hari'nin "Çalınmış Odak" adlı kitabında bahsettiği gibi, irade üzerine bir kitap yazmış olan bir bilim insanı (kitabının adı İrade'dir) bugün yaşayan herkesten daha uzun süre bu konu üzerinde çalışmıştır. Ancak bu bilim insanı iradesini ve odaklanma yeteneğini kaybetmiş, konsantre olamaz hale gelmiştir (kendi iradesini yönetmekte zorlanmaktadır). İrade ve konsantrasyon hakkında a'dan z'ye her şeyi bilmesine rağmen bu bilim insanı kendi hayatına odaklanamıyor oluşu a dan z'ye

bilgisini bilince dönüştürememesinin bir örneğidir. Bilgi ve bulgu araştırmacının kendinde bile bilince dönüşmüyorsa o zaman araştırma pasif bir faaliyet midir yoksa terzi kendi söküğünü dikemez sözü geçerli midir? Son olarak ölçme, araştırmacının akli ve zekasının kontrolü altında olan bir faaliyettir. Burada unutulmaması gereken ölçüm yapılması kadar yanlış ölçüm yapıp yapılmadığıdır (Blackburn, 2005). O nedenle araştırılan konuda yayın yapmaya acele etmeden önce yanlış ölçüm yapıp yapılmadığı düşünülmeli, kontrol edilmeli ve gerekli görülmesi durumunda soruna yeni araçlar veya yeni yaklaşımlarla yaklaşılmalıdır.

Sosyal bilimleri mevcut durumundan kurtarmak için araştırmacıları teknik becerilerin ve ilkel yöntemlerin ötesine taşıyacak yeni bir disipline ihtiyaç olduğunu düşünmekteyim. Araştırmacının anlam arayışının yanı sıra anlam yaratma biçimlerini; bu arayış ve yaratma sırasında çevre ve zamanla nasıl etkileşime girdiğini; çevreyle karşılıklı anlam arayarak ve yaratarak nasıl anlam kazandığını ve böylece kişisel ve kişilerarası değişim ve dönüşümleri nasıl kolaylaştırdığını inceleyen yeni bir disiplinin geliştirilmesi gerekmektedir. Akademik bilinci araştırmacıların oluşunun ontolojik bir gücü olarak kabul eden bu yeni disiplinde araştırma eylemi ne gereksiz ne faydasız ne de artımsaldır. Hiçbir derece ya da akademik unvan, bir yaşam tarzı olarak kabul edilen, başkalarıyla gerçek bir mevcudiyet (yani, karşılıklı bir şekilde açık, alıcı, hazır ve müsait olma niteliği) içeren araştırmanın tadına varmayı belirlemek için kullanılamaz. Bu arada, Parse'ı takip ederek, araştırmacı olmayı pratik yaptığımız bir şey olarak değil (sorun çözücü değiliz), daha ziyade kendi varoluş biçimimizin bir parçası olarak yaşadığımız bir şey olarak görmek gerekir diye düşünüyorum (araştırma eylemindeki gerçek mevcudiyetimiz yoluyla, veri toplayıcılığından kurtulup kendimizin ve başkalarının daha kaliteli bir yaşam için en uygun bilgi olasılıklarına ulaşmasını sağlayabiliriz).

10. Kaynakça

- Ak, Ö. (2021). Doğanın iyileştirici gücü: Yeşil Reçete. *Tübitak Bilim ve Teknik Dergisi*. Mayıs.
- Ateş. T. N. (2021). İlişkiselci Perspektif – Bağlantısal Bütünsellik ve Posthümanizm. <https://thepentacle.org/2021/09/15/iliskiselci-perspektif-baglantisal-butunsellik-ve-posthumanizm/>
- Baert, P. (2010). *Sosyal Bilimler Felsefesi: Pragmatizme Doğru*, Çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul:
- Barad, K. (2007). *Meeting the universe halfway*. Duke University Press.
- Bennett, J. (2010). *Vibrant Matter: A political ecology of things*. Duke University Press.
- Bhaskar, R. (1998). *The Possibility of Naturalism. A Philosophical Critique of the Contemporary Human Sciences. 3rd edition*. Routledge.
- Bhaskar, R. (2015). *Gerçekliği Geri Kazanmak*, Çev. B. S. Aydaş, Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Bhaskar, R. (2017). *İnsan Bilimlerinin Felsefi Eleştirisi: Natüralizmin Olanaklılığı* Çev. V. S. Öğütler, Ankara: Nika Yayınları
- Blackburn, S. (1999). *Think: A compelling introduction to philosophy*. Oxford University Press.
- Blackburn, S. (2005). *Turth: A guide for the perplexed*. Penguin Grup.
- Bohm, D. (1990). A new theory of the relationship of mind and matter. *Philosophical Psychology*, 3, 2-3: 271-286
- Bohm, D. (1980). *Wholeness and implicate order*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Carter, P. J. (2014). Consciousness in higher-dimensional quantum space-time. *NeuroQuantology*, 12, 1: 46–75.

- Elster, J. (1989). Sosyal Bilimler İçin Somun ve Civata. Cambridge: Cambridge University Press.
- Floridi, L. (2015). Semantic conceptions of information. In E. N. Zalta (Ed.), The Stanford encyclopedia of philosophy (Spring 2015 ed.), forthcoming URL, <http://plato.stanford.edu/archives/spr2015/entries/information-semantic/>
- Hofstadter, D. (2015). Ben bir garip döngüyüm. Alfa yayınları
- Hofstadter, D. ve Dennett, D. (2021). *Akılın Gözü – Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi* (ÇVR: Füsün Doruker)
- Ozan, E. (2001). Sosyal bilimlerde gerçekçi-ilişkisel bir yaklaşımın ana hatları. Praxis. 3: 1025.
- Peterson JPS, Sarthour RS, Souza AM, Oliveira IS, Goold J, Modi K, Soares-Pinto DO, Céleri LC. (2016). Experimental demonstration of information to energy conversion in a quantum system at the Landauer limit. Proc. R. Soc. A 472: 20150813.
- Pilgrim, D. (2013) The Failure of Diagnostic Psychiatry and some prospects of Scientific Progress Offered by Critical Realism, Journal of Critical Realism, 12:3, 336-358
- Pilgrim, D. (2020). Critical Realism For Psychologists. Routledge.
- Platenkamp, VCJM., ve Botterill, D. (2013). Critical realism, rationality and tourism knowledge. *Annals of Tourism Research*. 41, 2: 110-129.
- Prigogine, I. ve Nicolis, G. (1985). "Self-organisation in nonequilibrium systems: towards a dynamics of complexity," In: M. Hazewinkel, R. Jurkovich, J.H.P. Paelinck (eds), "Bifurcation Analysis," Springer. [1] [2] [3] [4] [5] [6] [7] [8] [9] [10] [11] [12] [13] [14] [15] [16] [17] [18] [19] [20] [21] [22] [23] [24] [25] [26] [27] [28] [29] [30] [31] [32] [33] [34] [35] [36] [37] [38] [39] [40] [41] [42] [43] [44] [45] [46] [47] [48] [49] [50] [51] [52] [53] [54] [55] [56] [57] [58] [59] [60] [61] [62] [63] [64] [65] [66] [67] [68] [69] [70] [71] [72] [73] [74] [75] [76] [77] [78] [79] [80] [81] [82] [83] [84] [85] [86] [87] [88] [89] [90] [91] [92] [93] [94] [95] [96] [97] [98] [99] [100] [101] [102] [103] [104] [105] [106] [107] [108] [109] [110] [111] [112] [113] [114] [115] [116] [117] [118] [119] [120] [121] [122] [123] [124] [125] [126] [127] [128] [129] [130] [131] [132] [133] [134] [135] [136] [137] [138] [139] [140] [141] [142] [143] [144] [145] [146] [147] [148] [149] [150] [151] [152] [153] [154] [155] [156] [157] [158] [159] [160] [161] [162] [163] [164] [165] [166] [167] [168] [169] [170] [171] [172] [173] [174] [175] [176] [177] [178] [179] [180] [181] [182] [183] [184] [185] [186] [187] [188] [189] [190] [191] [192] [193] [194] [195] [196] [197] [198] [199] [200] [201] [202] [203] [204] [205] [206] [207] [208] [209] [210] [211] [212] [213] [214] [215] [216] [217] [218] [219] [220] [221] [222] [223] [224] [225] [226] [227] [228] [229] [230] [231] [232] [233] [234] [235] [236] [237] [238] [239] [240] [241] [242] [243] [244] [245] [246] [247] [248] [249] [250] [251] [252] [253] [254] [255] [256] [257] [258] [259] [260] [261] [262] [263] [264] [265] [266] [267] [268] [269] [270] [271] [272] [273] [274] [275] [276] [277] [278] [279] [280] [281] [282] [283] [284] [285] [286] [287] [288] [289] [290] [291] [292] [293] [294] [295] [296] [297] [298] [299] [300] [301] [302] [303] [304] [305] [306] [307] [308] [309] [310] [311] [312] [313] [314] [315] [316] [317] [318] [319] [320] [321] [322] [323] [324] [325] [326] [327] [328] [329] [330] [331] [332] [333] [334] [335] [336] [337] [338] [339] [340] [341] [342] [343] [344] [345] [346] [347] [348] [349] [350] [351] [352] [353] [354] [355] [356] [357] [358] [359] [360] [361] [362] [363] [364] [365] [366] [367] [368] [369] [370] [371] [372] [373] [374] [375] [376] [377] [378] [379] [380] [381] [382] [383] [384] [385] [386] [387] [388] [389] [390] [391] [392] [393] [394] [395] [396] [397] [398] [399] [400] [401] [402] [403] [404] [405] [406] [407] [408] [409] [410] [411] [412] [413] [414] [415] [416] [417] [418] [419] [420] [421] [422] [423] [424] [425] [426] [427] [428] [429] [430] [431] [432] [433] [434] [435] [436] [437] [438] [439] [440] [441] [442] [443] [444] [445] [446] [447] [448] [449] [450] [451] [452] [453] [454] [455] [456] [457] [458] [459] [460] [461] [462] [463] [464] [465] [466] [467] [468] [469] [470] [471] [472] [473] [474] [475] [476] [477] [478] [479] [480] [481] [482] [483] [484] [485] [486] [487] [488] [489] [490] [491] [492] [493] [494] [495] [496] [497] [498] [499] [500] [501] [502] [503] [504] [505] [506] [507] [508] [509] [510] [511] [512] [513] [514] [515] [516] [517] [518] [519] [520] [521] [522] [523] [524] [525] [526] [527] [528] [529] [530] [531] [532] [533] [534] [535] [536] [537] [538] [539] [540] [541] [542] [543] [544] [545] [546] [547] [548] [549] [550] [551] [552] [553] [554] [555] [556] [557] [558] [559] [560] [561] [562] [563] [564] [565] [566] [567] [568] [569] [570] [571] [572] [573] [574] [575] [576] [577] [578] [579] [580] [581] [582] [583] [584] [585] [586] [587] [588] [589] [590] [591] [592] [593] [594] [595] [596] [597] [598] [599] [600] [601] [602] [603] [604] [605] [606] [607] [608] [609] [610] [611] [612] [613] [614] [615] [616] [617] [618] [619] [620] [621] [622] [623] [624] [625] [626] [627] [628] [629] [630] [631] [632] [633] [634] [635] [636] [637] [638] [639] [640] [641] [642] [643] [644] [645] [646] [647] [648] [649] [650] [651] [652] [653] [654] [655] [656] [657] [658] [659] [660] [661] [662] [663] [664] [665] [666] [667] [668] [669] [670] [671] [672] [673] [674] [675] [676] [677] [678] [679] [680] [681] [682] [683] [684] [685] [686] [687] [688] [689] [690] [691] [692] [693] [694] [695] [696] [697] [698] [699] [700] [701] [702] [703] [704] [705] [706] [707] [708] [709] [710] [711] [712] [713] [714] [715] [716] [717] [718] [719] [720] [721] [722] [723] [724] [725] [726] [727] [728] [729] [730] [731] [732] [733] [734] [735] [736] [737] [738] [739] [740] [741] [742] [743] [744] [745] [746] [747] [748] [749] [750] [751] [752] [753] [754] [755] [756] [757] [758] [759] [760] [761] [762] [763] [764] [765] [766] [767] [768] [769] [770] [771] [772] [773] [774] [775] [776] [777] [778] [779] [780] [781] [782] [783] [784] [785] [786] [787] [788] [789] [790] [791] [792] [793] [794] [795] [796] [797] [798] [799] [800] [801] [802] [803] [804] [805] [806] [807] [808] [809] [810] [811] [812] [813] [814] [815] [816] [817] [818] [819] [820] [821] [822] [823] [824] [825] [826] [827] [828] [829] [830] [831] [832] [833] [834] [835] [836] [837] [838] [839] [840] [841] [842] [843] [844] [845] [846] [847] [848] [849] [850] [851] [852] [853] [854] [855] [856] [857] [858] [859] [860] [861] [862] [863] [864] [865] [866] [867] [868] [869] [870] [871] [872] [873] [874] [875] [876] [877] [878] [879] [880] [881] [882] [883] [884] [885] [886] [887] [888] [889] [890] [891] [892] [893] [894] [895] [896] [897] [898] [899] [900] [901] [902] [903] [904] [905] [906] [907] [908] [909] [910] [911] [912] [913] [914] [915] [916] [917] [918] [919] [920] [921] [922] [923] [924] [925] [926] [927] [928] [929] [930] [931] [932] [933] [934] [935] [936] [937] [938] [939] [940] [941] [942] [943] [944] [945] [946] [947] [948] [949] [950] [951] [952] [953] [954] [955] [956] [957] [958] [959] [960] [961] [962] [963] [964] [965] [966] [967] [968] [969] [970] [971] [972] [973] [974] [975] [976] [977] [978] [979] [980] [981] [982] [983] [984] [985] [986] [987] [988] [989] [990] [991] [992] [993] [994] [995] [996] [997] [998] [999] [1000]

YAZARLARA ÖNERİLER

Dergimize kuramsal, ampirik (uygulamalı/ deneysel) ve turizm işletmelerinden örnek olaylar olmak üzere **üç** farklı türde çalışma gönderilebilir.

Kuramsal çalışmalar; bir konu hakkında yazılmış literatürü sentezleyerek turizm işletmelerine öneriler sunan çalışmalardır. Bu çalışmalarda sonuç ve öneriler kısmı önemlidir.

Ampirik (uygulamalı) çalışmalar; bir konu hakkında bilimsel veri toplama teknikleri ile turizm işletmelerinden veri toplanarak hazırlanan çalışmalardır. Bu çalışmalarda önemli olan kısım bulgular, tartışma ve öneri kısımlarıdır. Bu nedenle yazarların özellikle literatür ve yöntem kısımlarını kısa tutmaları önerilir.

Sektörden örnek olaylar türündeki çalışmalar; turizm işletmelerinde üst ve orta kademe yöneticilerinin işletmelerinde karşılaştıkları bir sorunu nasıl çözdüklerini (*örneğin, kriz veya personel devir hızı vb gibi*), yeni bir yönetim tekniğini nasıl uyguladıklarını (*örneğin, toplam kalite vb gibi*), işletmelerinde örgütsel bir değişimi nasıl başardıklarını anlatan çalışmalardır. Bu çalışmalarda yöneticilerin yaşadıkları deneyimlerinden ne öğrendikleri ve bu konudaki önerileri önemlidir. Bu türde çalışma göndermeyi arzu eden yöneticilere yazım ve kontrol etme konusunda dergi editörü ve editör yardımcıları gereken desteği göstereceklerdir. Ayrıca akademisyen arkadaşlar sektörden bir yönetici ile bu türde çalışmayı makale veya röportaj şeklinde hazırlayarak gönderebilirler.

Kuramsal ve Ampirik (Uygulamalı) Çalışmalarda Bulunması Beklenen Bölümler

Özet

- Her biri 100 (yüz) kelimeyi geçmeyen Türkçe bir özet hazırlanır.
- Özetle çalışmanın amacı, (eğer varsa) araştırma yöntemi, araştırma bulguları ve araştırmadan elde edilen sonuçlar ve öneriler özetlenir.
- Konu ile ilgili en fazla 5 anahtar sözcük eklenir.

İngilizce Başlık ve İngilizce Özet

- Çalışmanın başlığı ve özeti İngilizce olarak Türkçe özeti altında verilir.

Giriş

- Giriş bölümünde konu hakkında genel bilgi verilir.
- Konunun literatür ve turizm işletmeleri açılarından önemi kısaca vurgulanır.
- Temel bazı tanımlar verilebilir.
- Çalışmanın amacı ya da amaçları verilir.
- Çalışmanın hangi bölümlerden oluştuğu sıralanır.
- 2 sayfadan fazla olmamalıdır.

Literatür

- Tek bir bölüm olabileceği gibi alt bölümlerden de oluşabilir.
- İlgili konu bilimsel kaynaklara dayanılarak tartışılır.

- Kaynakça sayısının fazlalığından çok verilen mesajın içeriği ve konu bütünlüğü önemlidir.
- Konu hakkında ki farklı görüşler ortaya konur ve karşılaştırmalar yapılır.
- Konunun işletmelerde uygulanmasında karşılaşılan sorunlar ve nedenleri tartışılabilir.
- Literatür taraması kitap bölümü (tanımlayan - açıklayan) niteliğinde olmamalıdır.
- Literatür taraması daha fazla analiz eden, yorumlayan, uygulama hakkında fikir veren, yorum getiren, eleştiren ve daha önceki çalışmaların bulgularını karşılaştıran bir yazım stili yazılmalıdır.
- Yazarlar gereksiz tanım ve açıklamalardan uzak durmalıdırlar.
- Metin içinde gereksiz rakamlar, açıklamalar ve tanımlar mümkünse tablolar ve şekillerle açıklanmaya çalışılmalıdır.
- Ampirik (uygulamalı) çalışmalarda bu bölümün kısa (en fazla 4 sayfa) tutulması tavsiye edilir.

Yöntem

- Bu bölümün kuramsal çalışmalarda ve sektörden örnek olaylar türündeki çalışmalarda olması beklenmez.
- Kullanılan veri toplama tekniklerin neden seçildiği ve nasıl kullanıldığı gerekçeli olarak açıklanmalıdır.
- Araştırma örneklemini ve bu örneklemin seçilme nedenleri gerekçeli olarak açıklanmalıdır.
- Verilerin nasıl ve hangi veri analiz teknikleri ile analiz edildiği veya yorumlandığı açıklanmalıdır.
- Uygulanan yöntemin ve araştırma bulgularının kısıtlamaları verilebilir.

Bulgular

- Kuramsal çalışmalarda ve sektörden örnek olaylar türündeki çalışmalarda bu bölümün bulunması beklenmez.
- Bu bölümde elde edilen ampirik (deneysel/uygulamalı) veriler tablolar ve şekiller yardımı ile sunulur.
- Tablo ve şekiller de sunulan verilerin metin içinde aynen cümlelerle tekrarlanmasından kesinlikle kaçınılmalıdır. (Genellikle yapılan yanlış sunuma örnek: Tablo 1 de sunulduğu gibi araştırmaya katılanların % 31'i ilgili önermeye kesinlikle katıldığını %39'nun katıldığını ve %15'u katılmadığını ve %10'u kesinlikle katılmadığını ve geri kalan %5'i de bu konuda çekimser kalmıştır. Tercih edilen veya tavsiye edilen sunuma örnek: Tablo 1 de sunulduğu gibi araştırmaya katılanların önemli bir bölümü (%70) ilgili önermeye katılmışlardır.

Tartışma

- Bu bölümde araştırmanın ampirik (uygulama/deneysel) bulguları bu alandaki literatür ışığında tartışılır.
- Bu alanda yada benzer alanlarda daha önce bu tür bir araştırmanın yapılmadığı gibi basit, yüzeysel ve gerçekçi olmayan bir savunma yapılması bir çalışmanın ret edilmesi için en önemli neden olarak kabul edilebilir.
- Elde edilen bulguların bu alanda daha önce yapılan çalışmalarını ne ölçüde desteklediği ya da desteklemediği ve bunun nedenleri tartışılır.
- Araştırma bulgularının turizm işletmelerindeki ilgili uygulamalar üzerine etkileri tartışılabilir.
- Turizm işletmelerinin karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunların gerçek nedenleri tartışılabilir.
- Bu bölümde kesinlikle araştırma bulgularının aynen veya başka cümlelerle tekrarlanmasından kaçınılmalıdır.

Sonuç ve Öneriler

- Çalışmadan ortaya çıkan genel sonuçlar net olarak sıralanır.
- Sonuçlardan kasıt araştırma bulgularının aynen tekrarlanması değildir. Literatür, bulgular ve tartışma sonucunda ortaya çıkan genel sonuçlardır.
- Sunulan bulguların araştırma amacı ve kapsamı ile ilişkili olmalıdır.
- Araştırma amacını doğrudan ilgilendirmeyen ve araştırma bulguları ve tartışmasıyla ilişkisi olmayan sonuç ve yorumlardan uzak durulmalıdır.
- Çalışmanın bulguları ışığında turizm işletmelerine önerilerde bulunulur. Bu önerilerin kesinlikle uygulanabilir olması gerekir.
- Bu alanda gelecekte yapılması tavsiye edilen yeni araştırma konuları önerilmelidir.

Not: Yazarlar gerektiğinde bulgular ve tartışma kısımları ya da tartışma ve sonuç kısımları birleştirilebilirler. Ancak unutulmamalıdır ki yukarıdaki hususların ciddi olarak dikkate alınması ve takip edilmesi SOİD'e gönderilen çalışmaların kabul edilmesini önemli ölçüde kolaylaştıracaktır.

Sektörden Örnek Olaylar Türündeki Çalışmalarda Bulunması Beklenen Bölümler

Özet

- Her biri 100 (yüz) kelimeyi geçmeyen Türkçe bir özet hazırlanır.
- Çalışmanın amacı ve örnek olay hakkında kısa bilgi verilir.
- Çalışmadan elde edilen genel sonuçlar kısaca sıralanır.
- Konu ile ilgili en fazla 5 anahtar sözcük eklenir.

İngilizce Başlık ve İngilizce Özet

- Çalışmanın başlığı ve özeti İngilizce olarak Türkçe özeti altında verilir.

Giriş

- Çalışmanın amacı vurgulanır.
- İşletme hakkında bilgi verilir.
- Örnek olayın kaç bölümden oluştuğu ifade edilir.

Örnek Olay (problem, uygulanan yönetim tekniği, yapılan örgütsel değişim)

- Bir bölümden oluşabileceği gibi birkaç alt bölümden de oluşabilir.
- Örnek olay hakkında açıklayıcı bilgi verilir.
- Neden ve nasıl soruları yanıtlanmaya çalışılır.
- Elde edilen olumlu ve olumsuz sonuçlar ve nedenleri açıklanır.

Sonuç ve Öneriler

- Yaşanılan olaylardan elde edilen sonuçlar ve deneyimler sıralanır.
- Örneğin aynı deneyim tekrar yaşanırsa farklı ne yapılmak istenilirdi sorusu yanıtlanabilir.
- Yine bu deneyimden ne öğrenildiği vurgulanabilir.
- Yaşanılan deneyime dayanılarak benzer turizm işletmelerine önerilerde bulunulur.

Biçimsel Özellikler

Genel

- Çalışma, “Word for Windows”un versiyonlarında yazılmış olmalıdır.
- Yazı karakteri olarak *Times New Roman (12 punto)* kullanılmalıdır.
- Sayfaların kenar payı 3'er cm., satır aralığı 1 ve metin sağdan-soldan bloklarmış olmalıdır.
- Dergiye gönderilen çalışmalar bütünüyle 25 sayfayı ve 6000 kelimeyi geçmemelidir.

Kapak, Özet ve Başlıklar

- İlk sayfada çalışmanın *başlığı, yazarın adı ve tam adresi* bulunmalıdır.
- İkinci sayfada, çalışmanın başlığı yeniden yazılmalı ve 100' kelimeyi geçmeyen Türkçe ve İngilizce bir özet verilmelidir.
- İngilizce özetden önce makale ismi de İngilizce olarak verilmelidir.
- Çalışmanın ana metni *üçüncü* sayfadan başlamalı ve tüm sayfalara (*kaynakça, ek, çizelge ve çizim bölümleri dahil*) orta alt köşeye gelecek biçimde sayfa numarası konulmalıdır.
- Ana başlıklar, çalışmanın temel bölümleri için kullanılmalıdır.
- Başlıklar büyük harfle, satır ortasında ve koyu yazılmalıdır.
- Başlıklarda numara, italik ve alt çizgi gibi işaretler kullanılmamalıdır.

Tablo ve Şekiller

- Tablo ve şekiller metnin içerisinde yer verilmelidir.

Metin İçinde Atıflar (Referanslar)

- Atıflar parantez içinde yazar adı ve yayım yılı olarak verilmelidir. Örneğin; Bazı çalışmalar bu görüşü desteklemektedir (Sönmez, 1998; Yılmaz ve Candan, 2001).
- Yazarın adı, cümle içinde geçmiyorsa, parantez içinde, yıl ve sayfa numarasıyla birlikte belirtilmelidir.
- Atıflar yazarların *soyadları* dikkate alınarak alfabetik sıraya göre verilmelidir.
- Doğrudan alıntı yapıldığında yazar adı, yayın yılı ve (:) işaretinden sonra sayfa numarası verilmelidir. Örneğin “*stratejik planlama otel işletmelerinde yerine getirilmesi gereken bir zorunluluktur*” (Yüksel, 2000: 24).
- Dört satırdan fazla olan doğrudan alıntılar, sağdan ve soldan içeri alınarak ana metinden ayrı verilmelidir.
- İki den fazla yazarı olan kaynaklara atıflarda ilk yazarın soyadı ve “ve diğ.” ibaresi kullanılmalıdır. Örneğin, (Tekin ve diğ., 1984).

Kaynakça

- Metnin içinde atıfta bulunulan kaynaklar, yazarın (ya da derleyeninin) soyadı, çok yazarlıysa ilk yazarın soyadı, kaynak bir kuruma (*örneğin, Turizm Bakanlığı*) yada süreli yayına aitse (*örneğin, Ekonomist*), kurum ya da süreli yayının adının baş harfi dikkate alınarak alfabetik sıraya göre düzenlenir.

- Bir yazarın yada yazar grubunun birden fazla yayınına atıfta bulunulmuşsa, bu kaynaklar yayım tarihi eskiden başlayarak sıralanır.
- Bu kaynaklar aynı yılda yayımlanmışsa, yayım yılının yanına a, b, c gibi harfler konarak sıralanır.

Kaynakçada Kitapların Verilme Sekli

- Mercek, K.(2000), *Turizm İşletmeleri Yönetimi*, 2. Baskı, İstanbul: Betaş.
- Olsen, M., Tse, E. ve West, J. (1998), *Strategic Management in the Hospitality Industry*, 2. Baskı, New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Mercek, K.(2000). *Turizm İşletmeleri Yönetimi*, 2. Baskı, İstanbul: Betaş.
- Olsen, M., Tse, E. ve West, J. (1998). *Strategic Management in the Hospitality Industry*, 2. Baskı, New York: John Wiley & Sons, Inc.

Kaynakçada Kitap Bölümü

- Zhao, J. ve Merna, K. (1992), 'Impact Analysis and the International Environment' içinde R. Teare and M. Olsen (Editörler), *International Hospitality Management: Corporate Strategy in Practice*, ss. 3-30, London: Pitman.

Makaleler

- Okumuş, F. (2003), 'İşletmelerde Kriz Yönetimi ve Krizlerin İşletmeler Üzerine Etkileri' *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17 (1), ss. 199-212.
- Taylor, M. ve Enz, C. (2002), 'Voices from the Field GMs' Responses to the Events of September 11, 2001', *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 43 (1), ss. 7-20.

Tezler

- Candan, H. (1999), Küçük Ölçekli Firmalarda Personel Eğitimi ve Muğla Yöresinde Bir Alan Araştırması, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

Mağazin Ve Benzeri Dergilerden Yazılar

- Turizm Talebi (2002, Eylül). *Ekonomist*, 21, ss. 47-52.

Gazete Makalesi (Yazarsız)

- Turizm ve Çevre (2003, 15 Mayıs) *Radikal*, s. 1,7.

Elektronik Makale

- Vanden, G., Knapp, S. ve Doe, J. (2001). Role of Reference Elements in the Selection of Resources by Psychology Undergraduates [elektronik versiyon]. *Journal of Bibliographic Research*, 5, 117-123.

İnternette Atif

- Hürriyet (2003), 'Bankalar', www.hurriyetim.com.tr/haber (24.10.2003).

Değerlendirme Süreci

SOID hakemli bir dergi olup gönderilen çalışmalar üç aşamalı bir değerlendirme sürecinde incelenir.

Ön Değerlendirme

- Editör, dergiye gönderilen çalışmayı içerik ve şekil açılarından inceleyerek hakemlere göndermeye değer olup olmadığına karar verir. Hakemlere göndermeye değer bulmadığı takdirde,
- Çalışmada yapılması gereken bazı iyileştirmeleri yazara (veya yazarlara) önerebilir veya
- Çalışmanın SOID için uygun olmadığını yazara (veya yazarlara) bildirir.
- Editör çalışmayı hakemlere göndermeye değer bulursa, ilgili alanda uzman iki hakeme çalışmayı iletir.

Hakem Değerlendirmesi

- Hakemler, çalışmayı derginin *Değerlendirme Kılavuzu*'nu (www.soidergi.com'dan ulaşabilirsiniz) dikkate alarak değerlendirir, raporlarını hazırlar ve editöre gönderirler.

Son Değerlendirme

- Editör, hakemlerden gelen raporları dikkate alarak, son değerlendirmeyi yapar ve yazara (veya yazarlar) kendi raporu ile birlikte hakem raporlarını gönderir. Son değerlendirme sonucunda yazardan düzeltme istendiğinde, yazarın düzeltme yaparak gönderdiği yazılara, değerlendirme sürecinin tüm aşamaları tekrar uygulanır. Bir çalışmanın kabul edilebilmesi için en az iki hakemden olumlu rapor gelmesi şartı aranır.
- Yazarlara kendilerine gönderilen hakem raporlarını ve editörle yaptıkları bütün yazışmalarını saklamaları tavsiye edilir.
- Yazarların gönderdikleri çalışmaların da yukarıda sıralanan hususları dikkate almaları değerlendirme sürecinin kısılması ve çalışmalarının kabul edilmesinde önemli katkı sağlayacağı kesindir.

Makale Gönderimi

Dergi ile bütün iletişim internet aracılığı ile yapılacaktır. Bu nedenle dergiye gönderilecek yazıların <http://dergipark.gov.tr/soid> adresine gönderilmesi gerekmektedir.

Tarih :/...../20...
Başlama Sayısı :
Bitiş Sayısı :

ABONE FORMU

Adı Soyadı :
Görev :
Firma :
Adres :
Telefon : Faks :
Vergi Da. Ve No :
E- mail :

DERGİ ADI	BİRİM FİYATI	YILLIK ABONELİK	ÖĞRENCİ ABONELİK	YURTDIŞI ABONELİK
 market - otel - otomasyon dergisi www.foodsektor.com	☐ 50 TL	☐ 300 TL	☐ 250 TL	☐ 60 EURO
 Gıda Muhtemelliği ve Gıda Sektörü Dergisi www.akademikgida.com	☐ 50 TL	☐ 200 TL	☐ 160 TL	☐ 60 EURO
 İŞLETMECİLERİ DERGİSİ www.soidergi.com	☐ 50 TL	☐ 150 TL	☐ 120 TL	☐ 50 EURO
 EKONOMİ GAZETESİ	☐	☐	☐	☐ 50 EURO

ÖDEME ŞEKLİ

Abone Onaylayan:

Abone Kaydı Yapan

Abone (Adı, Soyadı, İmza) :

Aşağıdaki Hesaba Havale Geçip Bu Form İle Birlikte Banka Dekontunu Faksmanız yeterlidir.

Sidas Medya Tanıtım Ltd. Şti.

Türkiye İş Bankası Yenigün Şubesi - İZMİR
IBAN NO: Tr430006400000134130947546

Akbank Kemeraltı Şubesi - İZMİR
IBAN NO: TR350004600023888000030273

ADRES

Fevzipaşa Bulvarı Çelik İş Merkezi No:162 Kat:3 D:302 Çankaya / İZMİR
Tel: 0 232 441 60 01 (pbx) Fax: 0 232 441 61 06
sidasmedya@mynet.com - info@foodsektor.com

www.foodsektor.com

www.akademikgida.com

www.soidergi.com

www.sutkatalogu.com

Fevzipaşa Blv. Çelik İş Merkezi No:162 K:3 D:302 Çankaya / İZMİR
Tel: +90 232 441 60 01 Fax: +90 232 441 61 06 E-mail: sidasmedya@gmail.com

SİDAS MEDYA